T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

KÜRESEL ENERJİ ARZI PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE - AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ

AYNURA BAGHIROVA

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. EMEL YILDIZ

EDİRNE 2021

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tezin Adı: Küresel Enerji Arzı Perspektifinden Türkiye – Azerbaycan İlişkileri

Hazırlayan: Aynura BAGHIROVA

ÖZET

Uluslararası düzende ülkelerin konumlarını belirleyen en önemli güç unsurlarından biri enerjidir. Enerji unsuru küresel siyasette oldukça etkilidir, bu nedenle ülkeler böyle bir güce sahip olmak amacıyla güvenli ve istikrarlı enerji kaynakları tedarik etmek durumundadırlar. Aksi halde dışa bağımlılık, ülkelerin bağımsız dış politika oluşturmalarını ve karar alma süreçlerini önemli ölçüde etkilemektedir.

Enerji talebi açısından dünya üçüncüsü olan Avrupa Birliği, dolayısıyla dünyanın en büyük pazarlarından biridir. Enerji güvenliği açısından Rusya'ya bağımlı olan Avrupa Birliği, bu durumdan rahatsızdır. Bu sebeple özellikle enerji kaynaklarının çeşitliliğini arttırmaya ve güvenli enerji tedariğine yönelik bir politika benimsemiştir.

Soğuk Savaş döneminde Amerika ve Rusya arasındaki mücadele 21.yüzyılın ilk çeyreğinde de enerji sahibi devletler üzerinde etkin olmak için devam etmektedir. Amerika Hazar bölgesinde Rusya ile yarışarak hâkim konuma geçmek istemektedir. Avrupa Birliği için de Rusya tekelini kırmada Azerbaycan önemli bir alternatif, jeopolitik konumu gereği Türkiye ise Hazar enerji kaynaklarına ulaşımı sağlayan güvenli ve ekonomik bir enerji koridorudur. Türkiye ise bu senaryoda sadece bir geçiş güzergâhı olmayı değil, belirleyici ve karar verici bir aktör olmayı hedeflemektedir. Bu noktada, Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji politikaları örtüşmektedir. Türkiye giderek önem kazanan bir alternatif güzergâh, Azerbaycan ise alternatif enerji kaynağı olarak konumunu pekiştirmektedir. Bu durum da Avrupa Birliği, Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji politikaları ve çıkarlarını örtüştürmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye ve Azerbaycan'ı birbirine enerji nakil hatları bakımından karşılıklı bağımlı kılan ve enerji politikaları bağlamında Avrupa ile bir araya getiren nedir? sorusuna cevap aranacaktır. Ayrıca, Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji merkezi haline dönüşme yolundaki ortak politikaları irdelenecektir.

Bu bağlamda araştırmanın amacı, enerji kaynaklarının uluslararası ilişkilerdeki etkili rolünü teorik ve pratik çerçevede değerlendirip, bu açıdan Türkiye ve Azerbaycan enerji iş birliğinin stratejik boyutunu incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Güvenliği, Geçiş Güzergahı, Boru hattı, Türkiye, Azerbaycan, Enerji politikası, Doğalgaz, Petrol, Enerji merkezi

Name of Thesis: Turkey-Azerbaijan Relations from Global Energy Supply Perspective

Prepared by: Aynura BAGHIROVA

ABSTRACT

Energy is one of the most important power factors that determine the positions of countries in the international order. The energy component is highly influential in global politics; therefore, countries have to supply safe and stable energy resources to have such power. Otherwise, foreign dependency in energy significantly affects countries' independent foreign policy determination and decision-making processes.

The European Union, which is the third in the world in terms of energy demand, is therefore one of the largest markets in the world. The European Union, which is dependent on Russia in terms of energy security, feel uncomfortable about this situation. For this reason, it has adopted a policy aimed at increasing the diversity of energy resources and supplying safe energy.

The struggle between America and Russia during the Cold War continues today to be effective on the countries which have huge energy resources. America wants to dominate the Caspian region by competing with Russia. For the European Union, Azerbaijan is an important alternative to break the monopoly of Russia, on the other hand, Turkey is an energy corridor to provide safe and affordable access to Caspian energy resources thanks to its geopolitical position. However, Turkey does not want to be only a transit route in this scenaria, it aims to be an effective and decision-making actor. At this point, the energy policies of Turkey and Azerbaijan coincide. While Turkey is becoming an increasingly important alternative route, Azerbaijan is coming to prominence as an alternative energy resource. In this situation, both the European Union and Turkey and Azerbaijan's energy policy and interests overlap.

In this study, it will be seeked to answer the question what is the thing interconnecting Turkey and Azerbaijan themselves in terms of energy transmission lines and also bringing them together with Europe within the energy policy. Moreover, cooperation of Turkey and Azerbaijan on transformation of themselves into energy center will be discussed.

In this context, the purpose of the study is to evaluate the leading role of oil in international relations in a theoretical and practical framework, from this point, is to examine the strategic dimension of Turkey and Azerbaijan energy cooperation.

Keywords: Energy Security, Transit Route, Pipeline, Turkey, Azerbaijan, Energy Policy, Natural Gas, Oil, Energy center

ÖNSÖZ

Bu tezde uluslararası politikayı ve ülkelerin güvenlik stratejilerini şekillendiren enerji konusu işlenmektedir. Tarihi geçmişi olan Türkiye - Azerbaycan ilişkileri Azerbaycan'ın bağımsızlığını takip edern dönemde stratejik enerji işbirliğine dönüşmüştür. Bu ilişkilerin Avrupa'nın enerji güvenliği açısından değerlendirilmesi için tezde makine öğrenimine dayalı duygu analizi yapılmıştır. Tezi alan yazını açısından önemli ve özgün kılan husus teorinin sentiment analizi ile desteklenmiş olmasıdır.

Çalışmada Türkiye - Azerbaycan enerji işbirliği karşılıklı bağımlılık ve jeopolitik teorilerle ilişkilendirilmekte, küresel enerji arzında "TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı)" sonrası Türkiye ve Azerbaycan'ın Rusya'ya karşı Avrupa enerji güvenliğini desteklemesi incelenmektedir. Tezin sınırlılığını TANAP süreci oluşturmaktadır.

Tezimin konu seçiminden tamamlanmasına kadar geçen sürede, değerli bilgi ve tecrübeleri ile destek olan, deneyimlerini benimle paylaşan Hocam Prof. Dr. Sibel Turan'a teşekkürlerimi sunarım. Hem yüksek lisans hem doktora eğitimim boyunca bana emek harcayan, yardımını ve ilgisini esirgemeyen Danışman hocam Doç. Dr. Emel Yıldız'a, üniversite hayatımın son döneminde bana kattığı her bilgi için Dr. Emre Kalay'a, benden inançlarını, desteklerini eksik etmeyen ve her daim yanımda olan sevgili aileme en içten dileklerimle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **İ**

ABSTRACT ..... **İİİ**

ÖNSÖZ ..... **V**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **Vİİİ**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **İX**

GRAFİKLER ..... **X**

KISALTMALAR ..... **Xİİİ**

GİRİŞ **1**

1. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE **5**

1.1. Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme 5

1.1.1. Küreselleşme 6

1.1.2. Karşılıklı Bağımlılık 14

1.2. Jeopolitik Teoriler ve Petrol 18

1.2.1. Klasik Jeopolitik Teoriler ve Eleştirel Jeopolitik Söylem 20

1.2.2. Jeopolitiğin Çağdaş Yansımaları 27

1.2.3. Enerji 31

1.3. 21. Yüzyılda Küreselleşme ve Petrol 66

2. TÜRKİYE VE AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK STRATEJİK VE ENERJİ BOYUTU **69**

2.1. Türkiye - Azerbaycan İlişkileri 70

2.1.1. İki Ülke Arasındaki Ekonomik İlişkiler 72

2.1.2. Azerbaycan'ın Türkiye'deki Doğrudan Enerji Yatırımları: SOCAR Örneği 79

2.2. Azerbaycan'ın Enerji Kaynakları ve Türkiye'nin Jeopolitik Konumu 81

2.2.1. Hazar Havzası'nın Enerji Rezervleri, Petrol ve Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri 83

2.2.1.2. Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri 91

2.2.2. Hazar Bölgesinde Jeoekonomik Mücadele, Rusya ve Amerika 103

2.2.3. Azerbaycan'ın Enerji Politikaları 115

2.2.4. Avrupa'nın Enerji Politikaları ve Azerbaycan Enerji Kaynakları 116
2.2.5. Türkiye'nin Enerji Jeopolitiğindeki Konumu 122
2.2.5.3. Türkiye ve Azerbaycan İlişkilerinin Enerji Boyutu ile Birlikte Artan Stratejik Önemi 127
2.3. Covid 19 Pandemisi Sonrası Yeni "Normal Düzen" 130
2.3.1. Coronavirus (Covid 19) 131
2.3.2. "Yeni Normal" Düzen 133
2.3.3. Covid 19'un Küresel Enerji Sistemine Etkisi 134
2.4. Ermenistan'ın Türkiye-Azerbaycan Enerji Güzergahına Saldırısı 141
3. 2012-2020 YILLARI ARASI "TANAP PROJESİ" İNTERNET HABERLERİ'NİN SENTİMENT ANALİZİ 148
3.1. Sentiment Analizi 148
3.2. Materyal ve Yöntem 149
3.3. Bulgular ve Değerlendirme 151
SONUÇ 178
KAYNAKÇA 185

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Doğal Gaz Rezervlerinin Küresel Dağılımı

Tablo 2: Dünya Petrol Rezervlerinin Ülke Bazlı Sıralaması

Tablo 3: Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervleri

Tablo 4: Dünya Petrol Talep ve Arz Dengesi, 2016-2019 Yılları

Tablo 5: Dünya Doğal Gaz Üretimi

Tablo 6: Doğal Gaz İthalat ve İhracat Verileri (Dünya Ölçeğinde)

Tablo 7: 2019 Yılı Doğal Gaz Göstergeleri

Tablo 8: Avrupa Birliği-28 Doğal Gaz İthalatı ve İhracatı

Tablo 9: Azerbaycan Doğal Gaz Üretimi 1990-2019 Yılları Arası

Tablo 10: Azerbaycan Doğal Gaz İthalatı ve İhracatı 1900-2020 Yılları Arası

Tablo 11: Rusya'nın AB-21'e 2012-2015 Yılları Arası Doğal Gaz İhracatı Hacmi

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 2019 Yılı Doğal Gaz Boru Hatları Ticaret Akışları

Şekil 2: Gazprom Enerji Sahaları

Şekil 3: Küresel Enerji Sistemi

Şekil 4: Microsoft Azure Uygulama Örneği

GRAFİKLER

Grafik 1: 1900-2020 Yılları Arası Küresel Birincil Enerji Talebindeki Değişim Oranı

Grafik 2: 2012-2020 Yılları Arası Çeşitli Ülkelerin TANAP'la İlgili Çevrimiçi İnternet Haberleri Sentiment Analizi Sonucu

Grafik 3: 2012-2020 Yılları Arası Farklı Ülkelerin TANAP Projesi İnternet Haberleri Sentiment Analizi Sonucu

Grafik 4: 2012-2020 Yılları Arası TANAP'la İlgili İnternet Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu, Yüzde Olarak

Grafik 5: Analize Dahil Edilmiş Bütün Haber Verilerinin Toplam Sonucu

Grafik 6: 2012-2020 Yılları Arası Türkiye'de Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi

Grafik 7: 2012-2020 Yılları Arası Türkiye'de Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi (2)

Grafik 8: 2012-2020 Yılları Arası Türkiye'de Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Yüzde Olarak

Grafik 9: 2012-2020 Yılları Arası Azerbaycan'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu

Grafik 10: 2012-2020 Yılları Arası Azerbaycan'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu Yüzde Olarak

Grafik 11: 2012-2020 Yılları Arası Azerbaycan'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (2)

Grafik 12: 2012-2020 Yılları Arası Azerbaycan'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (3)

Grafik 13: 2012-2020 Yılları Arası Rusya'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu

Grafik 14: 2012-2020 Yılları Arası Rusya TANAP Haberleri Analiz Sonucu (Yüzde Olarak)

Grafik 15: 2012-2020 Yılları Arası Rusya'da Yayınlanan TANAP İnternet Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (2)

Grafik 16: 2012-2020 Yılları Arası Rusya'da Yayınlanan TANAP İnternet Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (3)

Grafik 17: 2012-2020 Yılları Arası Avrupa'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu

Grafik 18: 2012-2020 Yılları Arası Avrupa'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (Yüzde Olarak)

Grafik 19: 2012-2020 Yılları Arası Avrupa'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (3)

Grafik 20: 2012-2020 Yılları Arası Bulgaristan'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu

Grafik 21: 2012-2020 Yılları Arası Bulgaristan'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (Yüzde Olarak)

Grafik 22: 2012-2020 Yılları Arası İtalya'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu

Grafik 23: 2012-2020 Yılları Arası İtalya'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (Yüzde Olarak)

Grafik 24: 2012-2020 Yılları Arası İtalya'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (2)

Grafik 25: 2012-2020 Yılları Arası Arnavutluk'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu

Grafik 26: 2012-2020 Yılları Arası Arnavutluk'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (Yüzde Olarak)

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı

AIOC: Ana İhraç Boru Hattı Çalışma Grubu Konsorsiyumu

API: Aplication Programming İnterface (Uygulama Programlama Arayüzü)

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BM: Birleşmiş Milletler

BOTAŞ: Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi

BP: British Petroleum (Britanyalı Enerji Şirketi Ve Çok Uluslu Petrol Şirketidir)

BTC: Bakü - Tiflis - Ceyhan

BTE: Bakü-Tiflis-Erzurum

BTK: Bakü-Tiflis-Kars

Covid 19: Koronavirüs Hastalığı (CO-Corona, Vİ-Virüs, D-Disease (Hastalık) ve 19 ise 2019'da bulunduğunu ifade etmektedir)

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

GGK: Güney Gaz Koridoru

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IEA: International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı)

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

NCOs: Non - conventional oil, Geleneksel olmayan petrol

NGLs: NGL: Natural Gas Liquids, Doğal Gaz Sıvıları

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü bazen de İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı)

OPEC: Organization of Petroleum Exporting Countries, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

SCP: South Caucasus Pipeline (Güney Kafkasya Boru Hattı)

SGC: Southern Gas Corridor

SGP: Southern Gas Pipeline

SİHA: Silahlı İnsansız Hava Aracı

SOCAR: State Oil Company of Azerbaijan Republic (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi)

SPR: Stratejik Petrol Rezervi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TANAP: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

TAP: Trans Adriatic Pipeline

GİRİŞ

1989 Yılında Berlin Duvarı'nın çökmesiyle, 1990 sonrası dönemde daha çok gündeme gelen küreselleşme kavramı artık sadece ekonomik ağı anlatmak için değil, mevcut uluslararası sistemi anlamak için de kullanılmaktadır. Enerji ise bu sürecin yakıtıdır. Enerji kaynakları üretim başta olmak üzere yaşamın her alanında kullanılmakta ve ekonomik büyümeyi hızlandırarak ülkelerin rekabet üstünlüğünü belirlemektedir. Dünya devletleri ve uluslararası kuruluşlar, enerji kaynaklarının olduğu ve taşınma coğrafyalarına hâkim olmak için mücadele etmektedirler.

Tarih boyunca enerji tartışılmaz bir öneme sahip olmuştur. Kaynakların tükenebilir olması, bütün ülkelerin enerji kaynaklarına sahip olmaması dolayısıyla dışa bağımlılığın varlığı ülkeler için enerji temini problemini yaratmaktadır. Güvenli, yeterli miktarda, ucuz enerji temin etmek, güncel uluslararası sistemin temel problemleri arasında yerini almaktadır. Bu nedenle enerji kaynaklarının çeşitlilik kazanması için geliştirilen projelerin küresel ticaret ve uluslararası sisteme etkileri 2000'li yıllardan sonra daha açık hissedilmektedir.

21. Yüzyılda iletişim kanallarının çeşitliliği sayesinde yoğunlaşan küreselleşme ile ülkeler arasında artan ilişkiler beraberinde karşılıklı bağımlılığı da getirmiştir. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ise enerji güvenliğini temin etmekte ve bağımlılığı kırmaktadır.

Avrupa'nın enerji talebini karşılayan boru hatlarının büyük kısmı Rusya'ya aittir ve Rusya bu durumu şantaj unsuru olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla Avrupa'nın Rusya tekelinde kalmamak için alternatif enerji kaynakları ve nakil koridorları sağlaması önemlidir. Bu açıdan Avrupa Birliği ve Türkiye birbirilerine karşılıklı bağımlıdırlar. Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının Avrupa pazarına ulaştırılması için Türkiye ideal bir güzergâhtır. Bu çalışmada da Avrupa Birliği'nin strateji olarak belirlediği alternatif nakil hatları ve enerji kaynakları oluşturma

aşamasında, geçiş ülkesi olarak Türkiye, enerji kaynağı olarak Azerbaycan'la iş birliğinin önemi vurgulanmaktadır.

Azerbaycan ve Türkiyenin diplomasileri uluslararası ve bölgesel olarak her zaman çok yakın olmuş, örtüşmüştür. Türkiye - Azerbaycan ilişkileri dostluk, kardeşlik esaslarına dayanmakta, aynı zamanda stratejik bir özellik taşımaktadır.

Azerbaycan için bağımsızlık sonrası ilk yıllar sıkıntılı geçse de daha sonra petrol anlaşmaları yapıldıkça Azerbaycan'ın ekonomisi dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasına girmiştir. Bunda Türkiye ile yapılan ortak çalışmaların ve projelerin gerçekleştirilmesinin rolü büyüktür. Tezde de Avrupa Birliğinin enerji arz güvenliği stratejileri ile Türkiye - Azerbaycan enerji işbirliğinin stratejik yönü ilişkilendirilmiştir.

Konunun önemi

Bu tezde uluslararası politikayı ve ülkelerin güvenlik stratejilerini şekillendiren enerji konusu işlenmektedir. Türkiye - Azerbaycan ilişkilerinin tarihi geçmişi ve yeni dönemde stratejik enerji işbirliğine dönüşmesinin, Avrupa'nın enerji güvenliği açısından değerlendirilmesi için makine öğrenimine dayalı duygu analizi yapılmıştır. Tezi alan yazını açısından önemli ve özgün kılan husus teorinin sentiment analizi ile desteklenmiş olmasıdır.

Yöntem

Küresel enerji arzı perspektifinden Türkiye-Azerbaycan iş birliğinin önemi araştırılırken Türk, İngiliz, Rus, Azerbaycan dillerindeki literatürden yararlanılmıştır. TANAP'ın bölgesel tutumunu tahmin etmek için Microsoft Azure yazılımı ile internet haberlerinin duygu analizi yapılmış, elde edilen yapısal değerler ilk bölümdeki jeopolitik teorilerle desteklenmiştir.

Yapılan analiz için 2012 - 2020 yılları aralığında TANAP Projesi hakkında yayınlanan internet haberleri veri olarak kullanılmıştır. Haberler projenin tarafları ülkeler ve Avrupa enerji arzı dikkate alınarak bölgesel olarak tercih edilmiştir. Analizde toplamda 639 haber kullanılmıştır. Türkiye, Azerbaycan, Rusya, Gürcistan, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Sırbistan, Ukrayna, ABD başta olmak üzere 23 ülkenin çevrimiçi haberleri analize dahil edilmiştir. Çevrimiçi haber içeriklerinin bir yapay zekâ algoritması olan makine öğrenimi ile duygu analizi yapılarak kamuoyu tepkisi ölçülmüştür. Bunun için Microsoft Azure'nin metin analiz API'si kullanılmıştır.

Araştırma Sorusu ve Hipotezler

Bu tezi ortaya çıkaran araştırma soruları:

- Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji iş birliği Türkiye'nin enerji üssü olma hedefini desteklemekte midir?
- Türkiye'nin enerji üssü olması Rusya'nın Avrupa üzerindeki siyasi baskı ve tekelini kırmakta mıdır?

Bu sorulardan hareketle tezdeki hipotezler:

- Türkiye ve Azerbaycan enerji iş birliği, Avrupa'nın enerji güvenliğini desteklemekte ve Rusya'nın baskılarını azaltmaktadır
- Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji iş birliği, Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefini desteklemektedir.

Tezin Sınırlılığı

Çalışmada Türkiye Azerbaycan enerji iş birliği karşılıklı bağımlılık ve jeopolitik teorilerle ilişkilendirilmekte, küresel enerji arzında "TANAP" sonrası Türkiye ve Azerbaycan'ın Rusya'ya karşı Avrupa enerji güvenliğini desteklemesi incelenmektedir. Tezin sınırlılığını TANAP Projesi süreci oluşturmaktadır.

Tezin Analitik Yapısı

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kuramsal ve kavramsal plan izlenmiştir. Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme, Klasik ve Güncel Jeopolitik Teoriler anlatılmıştır. Küreselleşme çağında enerjinin önemi ve küresel enerji sisteminin durumuna değinilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde Türkiye Azerbaycan ilişkileri ekonomik, stratejik ve enerji boyutu ile incelenmiştir. Hazar Havzası'nın Enerji Rezervleri, Petrol ve Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri, Hazar Havzası'nda enerji mücadelesi, Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji politikaları kapsamında ele alınmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde Sentiment Analizi yapılarak, TANAP Projesi ile ilgili internet haberleri üzerinden kamuoyu tepkisi incelenmiş, böylece birinci ve ikinci bölümdeki bilgiler yapısal değerlerle desteklenmiştir.

1. TEORİK ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Uluslararası ilişkiler uluslararası siyasetin bir parçası olarak da ifade edilebilir. Önceleri uluslararası politika esasen bölgesel ve yerel çerçevede oluşup işlemekteydi. 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar küresel bir düzeyi bile yoktu. Dünya siyaseti tedricen dünya ekonomisinin temelinde oluştu.[1] Modern dünyanın önemli özelliği, artan siyasi entegrasyon eğilimidir. Kuruluşlar kendini öncelikle uluslararası, eyaletler arası ve hükümet dışı kuruluşların oluşumunda gösterir.[2] Siyasi küreselleşme, siyasal iş birliği derecesi ile karakterizedir (büyükelçilik sayısı, uluslararası kuruluşlara üyelik, BM Güvenlik Konseyi misyonlarına katılım ve uluslararası sözleşmeler).[3]

1.1. Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme

Çağımızda; *küreselleşme çağında*, "karşılıklı etki", "karşılıklı bağımlılık", "siyaset ve ekonominin karşılıklı bağımlılığı" gibi kavramlar önem kazanmıştır. Bu, modern dünyadaki sosyo - politik partilerin, finans ve sanayi şirketlerinin uluslararası işbirliğindeki rolünü önemli ölçüde değiştirmektedir. Dış ekonomik ilişkiler, bölgelerin ve bir bütün olarak devletin oluşumunda ve kalkınmasında önemli rol oynayarak, ülkelerin uluslararası arenada itibarını ve imajını sağlamaktadır.[4]

Artan karşılıklı ticari bağımlılık sadece şirketlerle sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda hükümetlerin de ortak diplomasi oluşturmasına sebep olmaktadır.[5] Böylelikle, kaçınılmaz bir süreç olarak küreselleşme, 21. yüzyıl kamusal hayatının tüm alanlarında sosyoekonomik yönetim sisteminin dünya çapındaki karşılıklı

---

[1] Hikmet Babaoğlu, *Dünya Siyaseti ve Beynelxalq Münasibetler*, Çınar-Çap, Bakı 2010, s. 13.
[2] Ağalar Abbasbeyli, "Küreselleşme Çağında Dünya Siyasi Sistemi", *Dirçeliş XXI Asır,* No 147, 2010, s. 189.
[3] Долгов Сергей Иванович, Савинов Юрий Анатольевич, "Глобализация: Альтернативы Нет", *Российский Внешнеэкономический Вестник*, 9-2017, с. 12 (Dolgov Sergey Ivanovich, Savinov Yuri Anatolyevich, "Küreselleşme: Alternatif Yok", *Rusya Dış Ekonomik Bülteni*, Sayı 9, 2017, s. 12)
[4] Aslan A. Ozov, "Interdependence and Mutual Influence of Policy And Economy in the Era Of Globalization", *Humanities of the South of the Russia*, Tom 23 Issue № 1, 2017, p. 224.
[5] Jonas Meckling and Llewelyn Hughes, "Global İnterdependence in Clean Energy Transitions", *Business and Politics*, 20 (4), 2018, p. 477.

bağlantılarını ve karşılıklı bağımlılıklarını derinleştirmekte, genişletmekte ve hızlandırmaktadır.

Genel olarak, modern dünya ekonomisi çerçevesindeki küreselleşme süreçleri, çeşitli ulusal ekonomilerin karşılıklı bağımlılığında bir artış, dünya ekonomik alanının çeşitli sosyo - ekonomik süreçleri ve sosyo-ekonomik yaşam alanlarının karşılıklı etkisi ve iç içe geçmesi olarak karakterize edilebilir.

21. Yüzyılda güncel teknolojilerin belirlediği yeni küresel dönem hâkimdir. Bir önceki aşamasında küreselleşme süreçlerinin itici gücü ekonomik gelişmelerdi, artık küreselleşmeye yön veren unsurlar internet ve dijital ekonomidir. Bu yeni süreç dünyada ekonomik sınırların olmayacağı, ortak ekonomik alana dönüşeceği küreselleşmeyi yaratmaktadır.[6] Yeni küreselleşme, esas olarak bilgisayar teknolojilerine dayanan tek bir küresel finansal ve ekonomik alanın oluşumu ve ardından gelişmesi sürecidir.

Farkına varılmasa bile küreselleşmenin etkisi hayatın her yönünde etkisini göstermektedir. Karşılıklı bağımlılık, uluslararası ticaretin ve küreselleşmenin en önemli etkileridir. Bunu örnek göstererek liberal ekonomistler genişleyen uluslararası ticaret ve küreselleşmenin bütün halkların ve insanların çıkarına olduğunu savunmaktadırlar. Çünkü bu sürecin sonucunda daha iyi imkânlar elde edilmektedir.

1.1.1. Küreselleşme Kavramı

21. Yüzyılın kilit kavramlarından biri olan küreselleşmeye dair akademisyenler arasında mevcut ortak bir ifade birliğine varılamamasına rağmen benzer entelektüel kabul ve tanımlamalara dair yaklaşımların da mevcut olduğu bilinmektedir. Adeta bir "mit"e dönüşen küreselleşme süreci, hem Türkiye'de hem de uluslararası alandaki

[6] Борис Аронович Хейфец, "Глобализация Не Кончается, Она Становится Другой", *Контуры Глобальных Трансформаций,* Том 11, Номер 1, 2018, с. 32. (Kheifets, Boris Aronovich, "Küreselleşme Bitmiyor, Değişiyor", *Küresel Dönüşümlerin Çizgileri*, Cilt 11, Sayı 1, 2018, s. 32.)

sosyal bilimler akademisyenlerinin gündemindeki araştırma konusu olmaya devam etmektedir.[7]

Son yıllarda küreselleşmenin dünya ekonomisine etkisinin artmasıyla ulusal ekonomiler arasındaki bağlar da güçlenmiştir. Uluslararası bilgi alışverişi, teknolojilerin geliştirilmesi ve uygulanmasının yanı sıra, işgücü göçü artmaktadır.[8] Küreselleşmenin ana kaynaklarından biri dünya ekonomisinde büyük ölçekli şirketlerin faaliyetlerinin uluslararasılaşmasıdır.[9] Ayrıca küreselleşme, farklı ülkelerin iş ve tüketici kültürlerini bir araya getirmekte ve özgür uluslararası iletişimi sağlamaktadır. Dünya çapında belirli ulusal kültür türlerinin popülerleşmesine yol açmaktadır.

Öte yandan, gelişmiş ülkelerin kültürü, ulusal kültürü sıkıştırmakta, bu da ulusal kültürel ve tarihi değerlerin kaybolmasına neden olmaktadır. Kültürel uluslararasılaşmanın bir tezahürü, modern yabancı filmlerin eşzamanlı olarak ekranlarda yayınlanması olarak düşünülebilir. Ayrıca, kültürel küreselleşmede internetin rolü küçümsenemez.

1.1.1.1. Küreselleşmenin Tanımı

Birleşmiş Milletler, küreselleşmeyi toplumlar arasındaki bağların, ilişkilerin gelişmesi olarak tanımlamaktadır. Küreselleşme ülke ekonomisinin uluslararası

---

[7] Füsun Kökalan Çımrın, "Küreselleşme Teorileri: Söylem Ve İddialar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 3, 2020, s. 1206.

[8] Радюкова Яна Юрьевна, Кулик Юрий Павлович, Пахомов Николай Николаевич, "Роль И Место Глобализационных Процессов В Системе Экономической Безопасности", *Социально-Экономические Явления И Процессы,* Т. 10, № 8, 2015, с. 107. (Radyukova Yana Yurievna, Kulik Yuri Pavlovich, Pakhomov Nıkolay Nikolaevich, "Ekonomik Güvenlik Sisteminde Küreselleşme Süreçlerinin Rolü ve Yeri ", *Sosyo-Ekonomik Olgular ve Süreçler*, Cilt 10, Sayı 8, 2015, s. 107.)

[9] Татьяна Панасенкова, "Глобализация Экономики Как Закономерность Мирового Развития", *Вестник Ростовского Государственного Экономического Университета*, № 1, 2016, с. 28 (Tatyana Panasenkova, "Bir Dünya Gelişim Modeli Olarak Ekonominin Küreselleşmesi", *Rostov Devlet Ekonomi Üniversitesi Bülteni*, No. 1, 2016, s. 28.)

piyasalarla bütünleşmesidir.[10] Scholte'a göre küreselleşme aslında uluslararasılaşmadır.

Bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, yeni teknik iletişim araçlarının üretilmesi ve yaygınlaşmasıyla, insani iletişiminin yoğunluğunun artmasıyla, "küreselleşme çağı" olarak ifade edilen yeni bir insani gelişim çağı başladı. Bugüne kadar, bu terimin aslında tek bir ortak ifadesi yoktur.[11]

Küreselleşmeyi net bir şekilde ifade etmek güçtür. Kavramı farklı bilim adamları farklı şekilde ifade etmişlerdir. Tanımların içeriği küreselleşmenin hangi anlamda incelendiğine göre de değişmektedir. Peter Dicken küreselleşmeyi, uluslararasılaşmadan da daha ileri ve kompleks bir kavram olarak, ulusların fonksiyonel entegrasyonunu sağlayan bir olgu olarak ifade etmiştir.[12]

Küreselleşmenin birçok tanımı yapıldığı için, inceleyenlerin dünya görüşü ile toplumsal statüsünün küreselleşmenin tanımlanmasını yönlendirdiği görülmektedir. Farklı tanımları şöyle özetleyebiliriz: Robertson, küreselleşmeyi, hem dünyanın küçülmesini ifade eden, hem de genel olarak dünyanın algısının güçlenmesine işaret eden bir fikir olarak görür. Timur, mevcut yayılmacılığın 1980'li yıllardan sonra artan ve SSCB'nin çökmesi ile tek ve önlenemez bir vakayı, yeni başka bir ismi olan küreselleşmeyi, kapitalist varlık birikiminin yeni bir evresi olarak görmektedir. Boratav, küreselleşmeyi, yeni bir fenomen olarak değil de sadece yeni bir terim olarak görmekte ve emperyalizmin kendisi olarak ifade etmektedir. Şaylan, küreselleşme sürecini, piyasaların dünya çapında büyümesini, ülkelerin sınırlarını aşmasını ve dünyanın tek bir pazar haline gelmesini küreselleşme olarak tanımlarken, kapitalizmin yaygınlaşmasında bir evre olarak görür. Campbell, küreselleşmeyi, istihsal

[10] Ali Altıner, Eda Bozkurt, Yılmaz Toktaş, "Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Bir Uygulama", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar,* Sayı 639, 2018,s. 119.

[11] В.А. Гронский, Н.В. Урусов, "Инновационная Политика В Условиях Глобализации", *Вестник Нижегородского Университета Им. Н.И. Лобачевского*, 2012, № 6 (1), с.294. (V.A. Gronsky, N.V. Urusov, "Küreselleşme Koşullarında İnovasyon Politikası", *Nizhny Novgorod Üniversitesi Bülteni*, 2012, Sayı 6 (1), s. 294)

[12] Doğan Uysal, "Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler", *Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi,* Derleyen*:* M.Akif Çukurçayır, Çizgi Kitabevi, Konya 2003, s. 302.

unsurlarıyla, mal ve hizmetlerin gittikçe artmakta olmasından mütevellit sınır ötesi karşılıklı finansal bütünleşme olarak tanımlamaktadır.[13]

İnsan ve fikir hareketliliği, sınır aşan iletişim ve ticaret, hava kirliliği gibi küresel akımlar yeni bir olgu değildir. Ekonomik, politik, kültürel, sosyo-ekonomik küreselleşme olmak üzere çok yönlü bir küreselleşme ile karşı karşıyayız. Genişleyen bu hareketliliğin sonucu olarak küreselleşmenin çeşitliliği (doğal kaynaklar ve diğer ham maddeler, şirketler arasındaki ticari faaliyetler, sermaye ve yatırım akışı, en genel boyutuyla insan ve göç faktörü, kültürel unsurlar, hastalıklar, uyuşturucu, insan kaçakçılığı ve saire) her geçen gün artmaktadır. [14] Küreselleşme ekonomik, ekolojik, politik ve kültürel olarak farklı şekillerde tüm dünya insanlarını bağlayan sosyal karşılıklı ilişkidir.[15] Kısacası küreselleşme çok yönlü bir olguyu özet olarak ifade eden bir terimdir.

Küreselleşme ile iki farklı şey anlaşılmaktadır, birincisi asıl olan fiili küreselleşme tüm dünya ve ülkelere Batı ekonomik, politik, kültürel, teknolojik ve bilgi kodu empoze etme süreci ve ikincisi, kültürler ve medeniyetler diyaloğunun geliştirilmesi, deneyim alışverişi ve saire olarak anlaşılan insani nitelikte teorik küreselleşme.

Küreselleşme, kıtalar arası mesafelerde karşılıklı bağımlılık ağlarını içeren bir dünya durumudur. Bağlantılar, sermaye ve mallar, bilgi ve fikirler ve güçlerin yanı sıra çevresel ve biyolojik olarak ilgili duruşlar aracılığıyla ve bunların etkileriyle oluşur.

Karşılıklı bağımlılık, ülkelerin veya farklı ülkelerdeki aktörlerin arasındaki karşılıklı olarak nitelendirilen ilişki durumlarını ifade eder. Dolayısıyla, bir tür

---

[13] Yusuf Demir ve Nuray Terzi, "Modern Devletin Gelişimi: Küreselleşme", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi,* 12(22), 2020, s. 5.
[14] Harun Gümrükçü - Natalia S. Şanlı - Selçuk Demirkılınç - Aybüke İnan - Tamer İlbuğa, *Küresel Bakışla Kutup Çağı Çatışmalar-İşbirlikleri-Ulusal Çıkarlar,* Siyasal Kitabevi, Ankara 2015, s. 38.
[15] *"Globalization and Politics"*, Volume III Political Critiques and Social Theories of the Global, Edited by Paul James and James H. Mittelman, SAGE Publications, p. 8.

karşılıklı bağımlılıktır, ancak iki özel niteliğe sahiptir. Küreselleşme çapında bağlantı ağlarına (çoklu ilişkiler) ve tekli bağlantılara atıfta bulunur.[16] Uluslararası düzenin dinamizmini finansal, politik, teknolojik ve askeri gibi farklı değişkenler belirlemektedir. Global etkiyle birlikte, uluslararası sistem bütünleşmekte ve bu büyümenin sonucunda sistem karmaşıklaşmaktadır. Çoğu zaman referans gösterilen "güç dengesi" yönteminin, küresel düzenin bir başka yönü hesap edilmektedir. "Güç dengesi" diye tanımladığımız bir bütün kutba dönüşen düzende Çin, Rusya, Japonya ve AB gibi dengeyi değiştireilecek güce sahip büyük aktörler mevcuttur.[17]

Aslında küreselleşme, dünyanın merkezileşmesi, dünyanın birleşmesi, etnik köklerin, ırkların ve dinlerin birleşmesi, dünya için küçük bir yuva yaratılması ve bir dünya vatandaşı yaratılması anlamına gelir. Küreselleşme sürecinde, tek bir dünya ortaya çıkıyor, birbirine bağlılık ve karşılıklı bağımlılık artıyor ve devletlerin bağımsızlığı ve sınırları üzerindeki kontrol zayıflıyor. Küreselleşme, devletlerin daha yakın ekonomik entegrasyonu, bilgi alışverişinin hızlanması, küresel sorunların çözümünde devletlerin işbirliği anlamına gelmektedir.

1.1.1.2. Küreselleşmenin Tarihçesi

Yeni bir kelime popüler olmaya başladığında, bu popülarite genellikle dünyada yaşanan önemli bir gelişme sonrasında ortaya çıkar. Bu yaşanan yeni durumu, ortamı anlatır. Örneğin felsefeci Bentham 1780'li yıllarda "uluslararası" kelimesini kullandığı zaman o dönemin şartları bunu gerektirmişti. Ondan öncesinde kimse uluslararası ilişkiler konuşmazdı. Ulus devletlerin yükselişi, sınır ötesi etkileşimler bunu

[16] Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, Jr, "Globalization: What's New? What's Not? (And So What?)", Foreign Policy , Spring, 2000, No. 118 , p. 105.
[17] Ferat Kaya, "Pandemi Sonrası Değişen Uluslararası Sistem ve Küreselleşme", *Gaziantep Unıversıty Journal Of Socıal Scıences 2020 Specıal Issue*, 2020, s. 263.

gerektirmişti. Küreselleşme kavramı da aynı uluslararası kavramı gibi günümüz realitesinin gerekliliği olarak ortaya çıkmıştır.[18]

Küreselleşme aslında 1980'li yıllardan sonra ortaya çıkmıştır ve dünya ekonomisinin, sermayenin serbest hareketidir. Ancak aynı zamanda 1980'li yıllarda gündeme gelen bu olgu kapitalizmin 500 yıllık tarihine de paraleldir.[19]

Modern toplumun hızlanan değişimlerini anlamak için küreselleşme sosyal bilimlerde anahtar kavram haline gelmiştir. Küreselleşme aslında 1990'ların modasıdır ve küreselleşme "Amerika üretimi"dir. Küreselleşme homojenleşme demektir. Küreselleşme sürecinde fiyatlar, ürünler, ücretler, faiz ve kar oranları tüm dünyada aynı olma eğilimindedir.[20]

Kapitalizmin dünyaya yayılması, Batı'nın bir dünya sistemi durumuna gelmesi olarak da tarif edilebilen küreselleşmenin ortaya çıkması üç aşamada yaşanmıştır denilebilir: İlkini 1490'larda başlayan coğrafi keşifler kapsamaktadır. İkinci aşama ise 1890'larda Buhar makinesinin üretime dahil olmasıyla Batı'nın inanılmaz derecede üretimi artırması ve dünyanın her yerine ticarete açılmasını ifade etmektedir. Üçüncü aşamada 1990'larda ise iletişim devrimi ile çok kutuplu sisteme geçilmesidir. Çok uluslu şirketlerin ve bunun sonucu olarak kapitalizmin tüm dünyaya yayılması sürecidir.[21]

Dünyanın gittikçe daha bütünleşmiş hale geldiği konusunda yaygın bir anlayış vardır. Ancak burada tüm ülke ve halkların küreselleşme sürecinden eşit olarak geçmediğinin altını çizmek gerekmektedir. Avrupa, Kuzey Amerika ve gelişmekte

---

[18] Orhan Şimşek, *Küreselleşme ve Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi*, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları, Ankara 2017, s. 9.
[19] Orhan Şimşek, a.g.e., s. 18.
[20] Kenneth N. Waltz, "Globalization and Governance", *Political Science and Politics*, vol 32, no 4, 1999, p. 694.
[21] Sibel Turan – Emre Aykoç, 'Küreselleşme: Dünü, Bugünü, Yarını', *Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, Aralık 2002,s. 130.

olan ülke halkları küresel ekonomide eşit oyuncular değillerdir.[22] Doğu Bloku'nun çökmesiyle beraber dünyadaki ideolojik çatışmaların büyük oranda son bulması küreselleşme sürecine farklı bir ivme kazandırmıştır. Doğu Blok'u ülkeleri de batının bazı temel ideolojilerini kabullenerek, batı ülkeleri arasında yer almaya başlamışlardır. Bununla da "Dünya bir bütündür, sınırlarını açınız" tezi desteklenmeye başlanmıştır.[23]

Hakimiyetin ulus-üstü yeniden oluşturulma aşaması olarak da ifade edebileceğimiz küreselleşme eğilimi, sosyal bilimler sahasında büyük epistemolojik bir tartışmaya sebep olmuştur. Küreselleşme ile çok sayıda makale ve kitap yazılmaktadır. Teorisyenlerin ilgi odağı olan bu algı konusunda halen bir uzlaşma mevcut değildir.[24]

Küreselleşmenin gelişme sürecini çok destekleyenler olduğu gibi karşıt görüşler de takip etmiştir. Küreselleşmenin hâkim olduğu ülkelerin hemen hemen hepsi gelişmiş ülkelerdir. Bu özelliği karşıt görüşlerin de vurgu odağı olmuştur. Küreselleşmenin zengin olanları daha da zengin, yoksul kesimi ise daha da yoksul yaptığı, gelişmekte olan ülkeleri zorladığı, aslında eşitsizliği getirdiği değil artırdığı şeklinde eleştiriler yapılmaktadır.

Araştırmacılar öncelikle küreselleşmeyi ücret eşitsizliği ile ilişkilendirmeye odaklanmakta ve bu bağlantıyı küreselleşmeden yararlananlar ve zarar görenleri tanımlamak için kullanmaktadırlar.[25] Küreselleşme sürecinin reddedilmesi imkânsız değilse de, son derece zordur. Özellikle, teknolojinin kendisi sürecin doğal bir itici gücüdür.

---

[22] Paul R. Viotti - Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*, Beşinci Basımdan Çeviri, Nobel Yayınevi, Ankara, 2014, s. 5.
[23] Doğan Uysal, a.g.e., s. 307.
[24] Füsun Kökalan Çımrın, "Küreselleşme Teorileri: Söylem ve İddialar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 3, 2020, s. 1208.
[25] Carl Davidson, Frederik Heyman, Stevem Matusz, Fredrik Sjöholm, Susan Chun Zhu, "Globalization,the Jobs Ladder and Economic Mobility", *European Economic Review,* 127, 2020,s. 1.

21. Asrın başlarına dair sınırlı bir projeksiyon yapıldığında, uluslararası karşılıklı etkileşim seviyesinin yoğunluk kazanmasıyla doğru orantılı olarak ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık ortamının, küreselleşme ve buna bağlı ortaya çıkan gelişmeler değerlendirildiğinde gittikçe daha kapsamlı olacağı ileri sürülebilir. Şöyle ki kavramın zaman içerisindeki yolculuğu ve bütün dünyada yakın zamanda değişim olasılığı olmayan siyasi ve finansal eğilimler, bu fikri pekiştirmektedir.[26] Uluslararası politik ekonomi, politikanın küresel ekonomideki gelişmeleri nasıl belirlediğini ve küresel ekonominin politikayı nasıl yönlendirdiğini incelemektedir.

Küreselleşme, pazar mekanizmasının bir sonucudur. Ve bu anlamda, sınır ötesi karşılıklı bağımlılığın ve uluslararası ilişkilerin öğelerinin sayısının artmasına (sıradan insanlardan çok uluslu şirketlere, devlet ve hükümetler arası örgütlerden, sivil toplum örgütlerine ve çıkar gruplarına) yol açan doğal ve geri dönüşü olmayan bir süreçtir.[27]

Küreselleşmenin sorunları hakkında da çok fazla tartışma vardır. Küreselleşme, dünyanın modern gelişiminde çok tartışılan, finansal, sosyo-politik, askeri yönleri gibi çok boyutu olan bir süreçtir.

20. Yüzyıldan beri yaygınlaşan küreselleşme algısı daha yeni olan ulus devlet, milliyetçilik, çok kültürlülük gibi tanımların değişimi ve çeşitlenmesinde etkin rol oynamıştır. Küresel dönem diyebileceğimiz 21. asırda kimlikler ve milliyetçilik algıları farklılaşmış ve bir takım yeni problemler şeklinde karşımıza çıkmıştır. Bu değişiklikler *"tek tipleşme, artan yerel milliyetçilikler ve özerklik, melez kültürler ve kaybolan kültürler"* olarak sayılabilirler. Küreselleşmenin değişken özelliği bu problemlerin ortadan kalkmasına engel olmaktadır. Bu nedenle bir netlikten

---

[26] Muharrem Gürkaynak ve Serhan Yalçıner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler,* Cilt 6, Sayı 23, Güz 2009, s. 89

[27] А.Олейнов, "Международная Политэкономия: Предмет И Метод", *Мировая Экономика И Международные Отношения,* Том 61, N 2, 2017, С. 60 (A.Oleynov, "Uluslararası Politik Ekonomi: Konu ve Yöntem", *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler,* Cilt 61, Sayı 2, 2017, s. 60.)

bahsetmek zorlaşmaktadır. Küreselleşme sonucu hayatımıza giren bu çelişkiler çok farklı yazar ve teorisyen tarafından tartışılmaktadır.[28]

1.1.2. Karşılıklı Bağımlılık

Küresel politik ekonominin merkezindeki ana kavram karşılıklı bağımlılıktır. Uluslararası ilişkiler alanında karşılıklı bağımlılık 1977 yılında Robert O. Keohane ve Joseph Nye tarafından biçimlendirilmiştir. Yazarlara göre karşılıklı bağımlılık küresel ticaretinin ve finansal ilişkilerin yaygınlaşmasıyla, küreselleşmeyle ortaya çıkan bir durum olarak tanımlanmaktadır.

Karşılıklı Bağımlılık iki devletin çıkarları için eşzamanlı olarak birbirlerine bağlı olduğu ekonomik ve siyasi durumdur.[29]

Karşılıklı bağımlılık durumunda:

- Toplumlar, devletler ve uluslararası ilişkiler sisteminin diğer öğeleri arasında çok sayıda iletişim kanalı kurulmaktadır
- Uluslararası ilişkilerin kilit sorunlarının hiyerarşisi aşınarak çeşitli konular en beklenmedik şekilde birbiriyle bağlantılı hal almakta, ülkelerin önceden hiyerarşik olan gündemi entegre olmaktadır.
- Uluslararası ilişkilerde askeri gücün ve zorlayıcı mekanizmaların etkinliği azalmakta, karşılıklı çıkar arayışı problemlerin çözümünde daha etkili bir araç haline gelmektedir.

Karşılıklı Bağımlılık ile Keohane ve Nye çalışmalarında ilk kez merkezinde güvenlik, askeri güç, zorlama (realizm) olan, devletin öncü rolünü üstlenen geleneksel uluslararası ilişkiler anlayışından uzaklaşmıştır. Askeri gücün dış politika aracı olarak

[28] Gizem Karaköse, "Küreselleşme Çağında Kimlik, Milliyetçilik ve Çok kültürlülük Görünümleri", *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 2020, s. 517.
[29] Joshua S. Goldstein, Jon C. Pevehouse, *İnternational Relations*, Tenth Edition, Pearson, 2013-2014 Update, p. 187.

etkinliğinin azaltılmasının, bunun aksine devletlerarasındaki ekonomik ve diğer karşılıklı bağımlılık biçimlerinin güçlendirilmesi devletlerarası olumlu etkileşimi ve iş birliği şansını arttırmaktadır. Devletler hala uluslararası ilişkilerde en önemli role sahipse de, küreselleşen dünya piyasalarında, artık etkileşimin sonuçlarını belirleyememektedirler. Bu sürece ekonomik kaynakları, kendi iletişim kanalları olan, kendi çıkarları ve ulusötesi koalisyonlarını oluşturan birçok yeni aktör dahil olmaktadır.

1970'lerin sonunda Keohane ve Nye bu devrimci yaklaşımlarıyla, o dönemin gelişmiş sanayi ülkeleri arasındaki ilişkilerini analiz etmekteydiler. Fakat artık uluslararası sistemdeki bu değişim küreselleşmenin etkisiyle dünyanın tamamını ele almış durumdadır. Devletler artık uluslararası çıkarlarını geleneksel politika izleyerek değil, ekonomik aktörlerin koordinasyonu yolu ile elde etmeyi tercih etmektedirler.

Dünya ekonomisi 2008 sonrası yıllarda toparlansa da son olarak Avrupa'daki borç krizinin etkileriyle yeniden yüzleşmiştir. Yunanistan'dan başlayıp İspanya'ya, Portekiz'e, hatta İtalya'ya sıçrayan finansal problemler Avrupa Birliğini tehdit ederek, aynı anda Amerika ve Çin'in de büyümesini durdurmakla aslında dünyanın karşılıklı bağımlılığını açıkça göstermektedir. [30]

Karşılıklı bağımlılık, devlet tercihlerini devletlerin artık rekabet etmeyi istemeyeceği bir şekilde dönüştürerek çatışmayı dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Ekonomik bağlantılar kararlılık ve güvenilirlik sinyalleri olarak karşımıza çıkmaktadır.[31] Uluslararası İlişkiler akademisyenleri de uzun zamandır, ulusal güç ve

[30] Joshua S. Goldstein, Jon C. Pevehouse, *İnternational Relations*, Tenth Edition, Pearson, 2013-2014 Update, p. 321.
[31] Erik Gartzke, Quan Li and Charles Boehmer, "Investing in the Peace: Economic Interdependence and International Conflict", *International Organization* , Spring, 2001, Vol. 55, No. 2, p. 395.

etkinin ekonomik kaynaklarını anlamak için uluslararası ekonomik karşılıklı bağımlılıkların araştırılması gerektiğini ifade etmektedirler.[32]

Karşılıklı bağımlılık karşılıklı bağımlı insanlar demektir. Diğer ülkelerde ne olduğuna, ülkeler arası ilişkilere etki etmektedir. Artan karşılıklı bağımlılık ülkeler arası transmilli ilişkileri artırmaktadır. Bu durum modernleşme sürecini yansıtmaktadır.

Ancak bütün olumlu yanlarına rağmen karşılıklı bağımlılık ilişkileri, işbirliği ağının dışında kalan taraflar açısından da değerlendirilmelidir. Bağımsız tarafların bağımlılığın getirdiği işbirliğinin dışında kalması farklı bölgeler yahut gruplar arasında çıkar çatışmalarına da sebep olabilir. Örneğin, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin karşılıklı bağımlılık durumu öncesinde de yakın olması, mevcut siyasi-ekonomik bağımlılık ortamında birlikte hareket etmelerine olumlu yansımıştır. Fakat karşılıklı bağımlılık ve işbirliğinin dışında kalan tarafların da bu süreçten nasıl etkilendiği dikkate alınmalıdır.

Karşılıklı bağımlılığın temelinde dört ilke vardır: Bağımlılığa sebep olan unsurlar, getirileri, sebep olduğu masraflar ve simetrisidir. Karşılıklı olan bağımlılığın esasını, fiziki yahut finansal ve politik meselelerden ortaya çıkan toplumsal olgular oluşturmaktadır. Karşılıklı bağımlılığın faydaları ise bağlılıktan, sürdürülen ilişkilerden ortaya çıkan kazanca esasen kimi zaman sıfır toplamlı ya da toplamının sonucu sıfır olmayan şekilde ortaya çıkmaktadır. Kazanç toplamının sıfır olduğu durumda, taraflardan birinin kazancı, diğerinin kaybetmesidir veya aksinedir. Toplamı sıfır olmayan durumdaysa olumlu toplamlı ve olumsuz toplamlı şeklinde iki tür netice oluşmaktadır. Dolayısıyla her iki tarafın kazandığı örnekte olumlu toplamlı, kaybettikleri ilişkide olumsuz toplamlı süreç vardır. Buna örnek olarak: Bir pastayı eşit şekilde bölüşmek karşılıklı tarafların her birine kazanç sağlamakta sıfır toplamlı

[32] Heather Ba, "Hegemonic İnstability: Complex İnterdependence And The Dynamics Of Financial Crisis İn The Contemporary İnternational System", *European Journal Of International Relations,* 34, 2020, p. 1.

olmaktadır. Daha büyük bir pastayı paylaşımda tarafların yine aynı ama fazla miktarda kazançlarından dolayı pozitif toplamlı ilişki yaranmaktadır. Ancak pastayı yere düşürme durumunda her iki taraf da kaybedeceği için, tarafların kazançsız oldukları negatif toplamlı bağlantı ortaya çıkar. Her iki durumda da ister sıfır toplamlı, isterse sıfır olmayan toplamlı ilişkilerde karşılıklı bağımlılık ile ilişkilidir.[33]

Bağımlılık konusundaki tanımda bir tarafın tamamen diğer tarafa karşı egemen olması ifade edilirken, karşılıklı bağımlılıkta iki tarafın da kesin bir maliyeti söz konusudur. Bu nedenle, karşılıklı bağlılığın söz konusu olması için, bu iki taraflı ilişkide, iki taraf arasında kesin bir maliyetin var olması ve bu maliyetin aktörlerin hareket özgürlüğüne kısıtlama oluşturmasına bağlı olmaktadır. Ancak bu devletler arasındaki birlikte yapılan etkileşim, iki tarafa da sadece kazanç sağlıyorsa, burada karşılıklı bağımlılık durumundan söz etmek mümkün değildir. Yani ilişkiler sadece kazanç üzerine kurulmuş ve ilişkinin kesilmesi durumunda herhangi bir zarara maruz kalınmıyorsa bu durum karşılıklı bağımlılık olarak kabul edilmemektedir. Mesela, enerji arzı projeleri, uluslararası boru hattları bu şekilde değerlendirilebilir.[34]

Küreselleşmenin artmasıyla ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık durumu devletleri daha fazla iş birliğine itmektedir. Çünkü bu bağımlılığın getirdiği hassasiyet ve kırılganlık bir maliyet ortaya çıkarır ve ülkelerin sert güç tercih etmesinin bedeli olan maliyetle karşı karşıya kalırlar. Joseph S. Nye bu durumu ABD'nin Uzak Doğu politikası örneğiyle anlatmıştır. Hızlı ekonomik gelişimle uluslararası sistemde söz sahibi olan Çin'e karşı Amerika'nın çevreleme siyaseti yürütmesi gerektiği fikriyle razılaşmayan Nye, Soğuk Savaş'ın sürdüğü dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin herhangi bir toplumsal yahut finansal ilişkisi olmayan SSCB'nin aleyhinde yürüttüğü siyaseti, stratejileri modern sistemde yoğun ticaret kapasitesi ve gelişmiş münasebetleri olan Çin'e tatbikinin doğru olmayacağını düşünmektedir. Çin'i çevrelemenin ilerde ABD'ye karşı döneceğini tahmin eden Nye, böyle bir

[33] Cemal Kakışım, "Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi", *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, Mart 2019, s. 71.
[34] Yunus Furuncu, "Türkiye'nin Enerji Bağımlılığı ve Akkuyu Nükleer Enerji Santralı", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi*, Cilt 37, 2016, s. 200.

yaklaşımdansa Çin'in büyük hakim duruma dönüşeceğinden rahatsızlık duyan bölge ülkeleri ile ilişkileri geliştirerek bu coğrafyada bir güçler dengesi sisteminin uygulanarak denge oluşturulmasını tavsiye etmektedir. Bu doğrultuda Çin'in Amerika'ya karşı ekonomik ve toplumsal ilişkileri dikkate alınarak iş birliği yapılmalı ve bununla da gelecekte yaşanacak bir çatışma engellenmelidir. Bu örnekten de görüldüğü üzere aslında karşılıklı bağımlılık ortamı ülkeler arasında çatışmadan ziyade, daha yakın ilişkilerin kurulmasına sebep olmaktadır.[35]

Küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla devletlerin birbirlerine olan ihtiyaçları da artarak devam ederken, karşılıklı bağımlılık teorisi de bu dönüşüm içerisinde ön plana çıkmıştır. Bir başka tanımla küreselleşme, farklı ülkeler arasındaki finansal ilişkilerin artması ve bu artımın sonucunda da aktörlerin birbirlerine karşılıklı bağımlı veya bir tarafın karşı tarafa bağımlı olması şeklinde geliştiği bir global sistemdir. Ülkelerin aralarındaki ilişkilerinin yoğunlaştığı, birlikte stratejiler oluşturma ve ortaklık ilişkilerinin artmasıyla karşılıklı bağımlılık ilişkileri de güncel uluslararası sistemde sıkça gözlemlenmektedir. Bu anlamda özellikle enerji projeleri örnek gösterilebilir.[36]

1.2. Jeopolitik Teoriler ve Petrol

Farklı şekillerde tanımlanan Jeopolitik kavramı, ülkelerin milli güçlerini ve diplomasi uygulamalarını, ülkenin bulunduğu coğrafya ve fiziki çevresiyle açıklayan bir teori olarak ifade edilebilir. "Jeopolitik" kısacası bölgesel öğelerin politik öğelerle mevcut olan bağlantısını açıklamaktadır. Bu nedenle bölgesel şekillenen politika ya da ülkelerin, bölgelerin oluşturduğu politika jeopolitik olarak tanımlanmaktadır.[37]

---

[35] Abdüssamet Pulat, "Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Açısından Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri: 2002-2014", *İran Çalışmaları Dergisi,* Cilt 1, Sayı 2, 2018, s. 100.

[36] Yunus Furuncu, "TANAP'ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 25, Sayı 2, 2018, s. 545.

[37] Hüseyin Topuz - Hayzullah Yılmaz - Hüseyin Ali Ersoy, "Küresel Enerji Lojistiği Bağlamında Türkiye'nin Merkez Ülke Olma Arayışı ve yenilenebilir Enerji Kaynakları Açılımında Fosil Enerji Saplantısı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* CİEP Özel sayısı, 2016, s. 914

Hem siyasi hem maddi olarak güçlenmek için her zaman gündemde olan enerji kaynaklarından petrol uğruna yaşanan uluslararası düzeyde hâkim olma mücadelesinin teorik açıklamasını jeopolitik teoriler ortaya koymaktadır. Jeopolitik teoriler, enerji kaynakları için yapılan mücadelenin bilimsel meşrulaştırıcı rolünü görmüş ve petropolitiğin bilimsel destek alanlarından olmuştur. Jeopolitik teoriler petrole direk olarak gönderme yapmasalar da teorilerin açıklamalarında, oluşumunda gösterdikleri noktaların petrolün jeopolitik haritasına ve taşıma güzergâhlarına tesadüf etmesi oldukça anlamlıdır.[38]

1970'lerden sonra, batılı ülkelerin karşılaştıkları büyük ölçekli bir petrol ambargosunun ardından enerji sorunları dünya siyaseti araştırmalarının ayrılmaz bir parçası haline geldi. Karşılıklı bağımlılık faktörü ise, askeri çatışma riskini en aza indirir, barışçıl iş birliği ve küresel düzenleme için ön koşulları yaratır.

Küresel enerji sorunlarının araştırılmasına yönelik jeopolitik yaklaşım da akademide oldukça popülerdir. Her zaman, jeopolitik analizin merkezinde, önde gelen güçlerin enerji hammaddelerinin kaynaklarına erişim mücadelesi yer almaktadır. Bu, devletlerin belirli hammadde kaynakları veya enerji taşıma yolları üzerinde doğrudan veya dolaylı kontrol kurma girişimlerinin yanı sıra, ulusal güvenliği sağlamak için enerji ihracatının veya ithalatının coğrafi çeşitlendirilmesi politikası şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu süreçlerle birlikte bilimsel literatürde de "Enerji Jeopolitiği" (geopolitics of energy) terimi yerini almıştır.[39]

Küresel ortamda petrolün önemi arttıkça ülkeler enerji kaynaklarının üretim coğrafyalarından tüketim alanlarına sorunsuz bir şekilde ulaştırılması da önem kazanmaktadır. Enerji faktörü, özellikle petrol, yirminci yüzyılın ikinci yarısında

[38] Bilgehan Emeklier - Nihal Ergül, "Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik", *Bilge Strateji,* Cilt 2, Sayı 3, Güz 2010, s. 63.

[39] Боровский, Юрий; Трачук, Ксения, "Исследования Энергетики В Теории Международных Отношений", *Международные Процессы*, Том 13, № 4, 2015, с. 86. (Borovsky, Yuri; Trachuk, Ksenia," Uluslararası İlişkiler Teorisinde Enerji Araştırmaları", *Uluslararası Süreçler,* Cilt 13, Sayı 4, 2015, s. 86.)

devletler arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaya başladı. Enerji arz güvenliği konusu jeopolitiğin yakından ilgilendiği ana konulardan biridir. Bu açıdan enerji kaynaklarının mevcut olduğu ve üretildiği ülkeler kadar, alıcı ülkelere ulaştırılacağı yollar ve iletim yöntemleri de önem kazanmıştır.

Jeopolitik kavramı, devletlerin çıkarları ile bulundukları bölge ortamındaki durumu yönetir, düzenler. Devletin beka, istikrar, güvenlik durumlarını gözetmek için mevcut coğrafyada strateji ortaya koyar ve bölgesel şartları, konjonktür bazında ülke ile vizyon ve planlar arasındaki köprüyü kurar. Coğrafi konumla ilgili "ileri görüş" stratejisini gerekli kılan Jeopolitik, ülkelerin çıkarları doğrultusunda siyasi ilişkilerle elverişli bölgesel dengeleri düzenlemeyi yahut bulunulan coğrafyada rrekabet içinde olunan devletlerle mücadele edebilmeyi amaçlar.[40]

1.2.1. Klasik Jeopolitik Teoriler ve Eleştirel Jeopolitik Söylem

Jeopolitik şartları küresel siyaset, hakimiyet yönünden araştırıp yorumlamaya çalışan Jeopolitik kuramcı akademisyenler, teorilerini oluştururken o zamanki şartların sosyo-politik, harp ve teknoloji alanındaki gelişmelerinden etkilenmişlerdir. Bu kuramları oluştururken kaygıları ise, devletlerinin istikrarlı bir şekilde kalkınması ve gelişmesi olmuştur.[41]

Dünya siyasi haritasının köklü değişimi, çok sayıda yeni bağımsız devletin oluşumu, bölgesel, sosyal, ekonomik, demografik, çevresel çelişkilerin hızla artması ve klasik politik teorinin bir çıkış yolu gösterememesi jeopolitiğe olan ilginin artmasına neden olmuştur. Jeopolitik çeşitli siyasi süreçlerin coğrafi şartlandırma bilimidir. Devletin gücü ve etkisi büyük ölçüde ülkenin coğrafi konumuna, nüfusuna

[40] Muazzez Harunoğulları, "Orta Doğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi", *Humanitas*, Cilt 5, Sayı 9, 2017, s. 2.
[41] Abdullah Ural, "ABD'nin Enerji Hakimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 3, Sayı 2, 2009, s. 132.

ve doğal zenginliğine bağlıdır. Jeopolitik bu nedenle karasal alanı en önemli kaynak olarak görmektedir.[42]

Yakın döneme kadar dünya hakimiyetiyle ilgili ve mücadele süreçlerini de etkilemiş olan teorilerin dört başlıkta öne çıktığını ifade edilebilir. Bunlar; Deniz Hakimiyeti Teorisi, Kara Hakimiyeti Teorisi, Kenar Kuşak Teorisi ve Hava Hakimiyeti Teorisi başlıkları altında incelenebilir.

Soğuk savaş bitimine kadar geçen süreçte genellikle bu klasik jeopolitik teoriler ön planda olmuştur. Yeni çok kutuplu dönemde ise, oluşan yeni dünya düzeni beraberinde ekonomik ve kültürel boyutu ağırlıklı güncel jeopolitik yaklaşımları doğurmuştur.

Dünyada yaşanan konjonktürel değişimler, coğrafi konum-ülke araştırmalarının yönünü değiştirmektedir. Dünyada enerjiye olan ihtiyacın gittikçe artması ve yakın gelecekte daha da artacak olması güncel durumun önemli göstericisidir. Bu durumun gereği olarak enerji yönlü coğrafi- siyasi yaklaşımlar geliştirilmektedir. Bu gelişmeler ışığında gözlem yapıldığında, doğal enerji kaynaklarına ve taşıma güzergahlarını ele geçiren, dünyayı yönetir yaklaşımıyla enerji hakimiyet teorisinin jeopolitik teorilerle uygulandığı görülmektedir.[43]

Deniz Hakimiyeti Teorisi: İngiliz Amiral Alfred Thayer Mahan'ın (1840-1914) geliştirdiği teoridir. Mahan, ortaya koyduğu kuramda dünya hakimiyetinin elde edilmesinni denizlere hâkim olmaktan geçtiğini savunmaktaydı. Mahan'a göre Denizleri yöneten, elinde tutan dünyayı yönetecektir.

Amiral Mahan denizlere hâkim olmanın dünya hakimiyetinin anahtarı olduğunu ifade etmişti fakat bu ifadeyle bütün okyanusları ve denizleri ele geçirmek

[42] О.Л. Протасова, М.Д. Наумова, "Мировая Политика И Международные Отношения", Тамбов Издательство, 2011, с.11. (O.L. Protasova, M.D. Naumova, "Dünya Politikası Ve Uluslararası İlişkiler", Tambov Yayınevi, 2011, s.11.)

[43] Ural, a.g.e., s. 132.

anlaşılmamalıdır. Stratejik bölgelerde denizlerin/okyanusların, önemli geçiş alanlarında boğazlar, adalar gibi önemli coğrafyalarda hakimiyet elde eden, denizler ve okyanuslara hâkim olur. Stratejik noktalarla genel deniz alanını yöneten ise küresel hakimiyet elde eder. Bu teoriyi kullanan İngiltere önemli kapasitede bir donanma ile boğazlar ve adalara hâkim olmayı amaçlamıştır. İngiltere'nin bu hakimiyet terorisini benimsemesinin bir sonucu olarak Cebelitarık'ta üs buludurması, 1. Cihan Harbi sırasında Çanakkale'de Boğazı işgal etmeye çalışması, yine Süveyş Kanalına her iki Cihan Savaşı sırasında yönlenilmesi, Kıbrıs'tan çekilmek istememesi durumları yaşanmıştır.[44]

Denizler, medeniyetler arasındaki bilim, kültür, uygarlık ağını etkileyen ve asırlar boyunca toplumların refah düzeyini, savaş biçimini, uluslararası ilişkilerini yönlendiren bir etken olmuştur. Bu nedenle denizlerde daha etkin olmak için devletler etkin bir denizcilik gücü, deniz kuvvetleri, donanma oluşturmaya üstünlük vermişlerdir. Deniz ulaşımından faydalanarak yeni mekanlar elde edilmiş, farklı coğrafyalar arasında iletişim sağlanmış ve bu sayede uluslararası ilişkiler artmıştır. Denizci Cumhuriyetler ilk olarak sanayi sonra bilgi toplumunu ortaya çıkarmış ve günümüz refah toplumunu oluşturmuşlardır.[45]

Kara Hakimiyeti Teorisi: Kara Hakimiyet Teorisi İngiliz bilim insanı Sir Halford J. Mackinder tarafından geliştirilmiştir. Mackinder, gücün ve gücü elinde tutan devletlerin, kara ve deniz gücü (devletleri) olarak ayrılabileceğini, tarih boyu kara ve deniz arasında dengelerin değişebileceğini, fakat 21.asır uluslararası küresel ortamında dünya hakimiyetinin kara güçlerinin elde edeceğini ileri sürmüştür. Ona göre devletlerin bulunduğu coğrafi açıdan en elverişli bölge "merkezi" konumdur. Karasal gücün hâkim olduğu bölgeyi ise Avrasya'nın dahili kısımlarını kabul etmiş ve burayı

[44] Veli Köroğlu, "Jeopolitik ve Jeopolitik İlminin Nüfus Unsuru Açısından Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri", *Sosyal Bilimler Dergisi,* 1 (1), 2004, s. 30.

[45] Sibel Özsavaş Atay, "Dış Politika Açısından Deniz Gücünün Jeopolitik Önemi", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 5, Sayı 10, 2016, s. 101.

ilk ifade ettiğinde "Tarihin Coğrafi Mihveri"[46], sonraları ise Kalpgah[47] olarak tanımlamıştır. Mackinder'e gore bu alan dünya genelinde bir güç merkezi oluşturabilecek ve kendi kendine yetecek özellikte bir bölgedir. Mackinder Afrika-Asya-Avrupa üçlüsünü bir bütün olarak "dünya adası"nı, Asya-Avrupa'nın da yine birlikte Avrasya'yı oluşturduğunu belirtmiş, Kalpgah'ı da bu kıtanın (Avrasya) merkezinde ifade etmiştir. Heartland, "dünya adası"nı kontrol etmek için anahtar bir bölgedir.[48]

Mackinder'in teorisini güncel olarak yorumlarsak Amerika ve müttefikleri okyanus güçlerini temsil etmekte, İran-Rusya-Çin yakınlaşması karasal ittifakı oluşturmaktadır. Mackinder'in Avrasya bölgesi dünyanın kalbi olarak değerlendirmekteydi. Petrol ve doğal gaz rezervleri nedeniyle bu bölgenin önemi bilinmektedir.

Jeopolitik stratejilerinde kara hakimiyeti teorisini uygulayan ve askeri olarak büyük kara gücü olan Rusya, kendi kalpgahını Ural Bölgesinde görmekte ve Türkiye'ye hâkim olmayı tarihi-milli hedef olarak belirlemiştir. Rusya'nın daimi amacı sıcak denizlere inmek olmuştur. Karadeniz, Türkiye'nin Boğazları ise bu amaca varılacak en kısa yoldur. Rus devleti Osmanlı'nın kırılgan olduğu her dönemde Türkler üzerinde egemen olmak için uğraşmıştır. Osmanlı Devleti'ni bölmek, yok etmek için bütün yolları denemiştir. Rusya'nın hem tarihi gem gelecek politikaları her zaman sıcak denizlere inmek ve İstanbul'u işgal etmek ekseninde şekillenmiştir. Türkiye güçlendiği zaman Rusya, Türkiye ile ilişkileri geliştirmeye çalışmakta, Türkiye zayıfladığı zaman tarihi politikasına devam etmektedir.[49]

Kenar-Kuşak Teorisi: Kenar kuşak teorisini Amerikalı, Uluslararası İlişkiler Profesörü Nicholas J. Spykman geliştirmiştir. Machinder'in bu Jeopolitik Yaklaşımı

[46] Geographical Pivot of History
[47] Heartland
[48] İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 2, 2004, s.60.
[49] Veli Köroğlu, a.g.e., s. 37.

İkinci Dünya Savaşı esnasında da, daha sonraları geliştirilen politikalar için de bir çok akademisyen ve siyasetçiye örnek olmuştur. Kenar kuşak yaklaşımı Machinder'in yaklaşımının aksine geliştirilmiştir. Machinder merkezden çevreye yayılarak oluşturulan sistemden bahsederken, Spykman ise bunun aksine çevreden merkeze toplanan bir sistemden bahsetmiştir. Kuzey Amerika'yı yöneten Güney Amerika, Avustralya ve Afrika'yı elinde tutar. Aslında bu teoriyle Skypman, bir anlamda dünyanın tek bir hakimiyetle yönetilmesinin birtek Amerika tarafından mümkün olduğunu iddia ederek, İkinci Dünya Savaşını takip eden ABD yayılmacılığı için bilimsel bir taban geliştirmektedir. Skypman'ın teorisine istinaden merkezi bölge değil, onun etrafındaki kuşak: Çin'e kadar uzanan alanın, Rimland'ın kurgusunun temel hattı olması gerekmektedir. Çünkü bu bölgenin, Asya ve Avrupadaki kenar kuşak ülkelerinin ABD'den başka bir hegemon gücün idaresi altına girmesi batı için ve esasen ABD için büyük tehlike arz edecektir. Çünkü: "Kim Rimland'ı yönetirse Avrasya'yı yönetir; kim Avrasya'ya hükmederse dünyaya hâkim olur.[50]

Hava Hakimiyeti Teorisi: Hava hakimiyeti yaklaşımının esası Birinci Dünya Savaşının akabinde İtalyan General Giulio Douchet ve onu takip eden dönemde Amerikalı havacılar George T. Runner ve General William Mitchel tarafından oluşturulmuş, Alexander P. De Seversky tarafından da geliştirilmiştir.

Douhet'e göre yaşanan büyük savaşlar, saldırılar, kara savaşlarının ne denli gereksiz olduğunu ortaya koymuştur. Taarruzdan daha önemlisi öngörüler ve planlamalarla sonuca ulaşmaktır. Bu yaklaşıma göre hava saldırılarının düşman coğrafyalarına etkisi, zaiyatı, savunmasız bırakması ile savaşta olan devletlere teslim olmaktan başka yol bırakmayacaktı. Mustafa Kemal Atatürk 1925 yılında "İstikbal Göklerdedir" dediği zaman hava gücünün önemini belirtmekle birlikte sadece hava gücüne dayanan askeri ilerlemeleri ve stratejileri savunmaktaydı.[51]

[50] Tugay Çiçek, "Jeopolitik Teoriler ve Stratejik Derinlik Analizi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 35, 2019, s. 2706.
[51] Sait Yılmaz, *Jeopolitik ve Jeostrateji*, Kripto Yayınları, 2012. s. 12.

Ortaya konan bu teoriye esasen; küresel sistemin idaresinde hâkim olmak isteyen bir devletin en son gelişmeleri, teknolojileri takip eden kuvvetli bir hava filosuna sahip olması mutlaktır. 2020 yılında yaşanan Karabağ Savaşında Azerbaycan'ın Ermenistan üzerindeki üstünlüğünde ve çok şehit vermeden savaşı kazanmasında Türk SİHA'larının (Silahlı İnsansız Hava Aracı) büyük katkısı olmuştur.

Jeopolitik üstünlük doğal kaynaklara sahip olmak kadar devletlerin güvenliği için önemli husustur. Süveyş Krizi, 1967 Arap-İsrail savaşı sırasında Batı ülkelerine petrol tedarikine ambargo getirme girişimleri, sonrasında 1973'te Yom Kippur Savaşı sırasında petrol ambargosunun tam kapsamlı uygulanması enerji kaynaklarının ülkeler arasındaki uluslararası ilişkilere ne denli etki edeceğini açıkça göstermiştir.

İngiliz jeopolitik yaklaşımı, Mackinder'in "Kalpgah" doktrini ile bilinmektedir. "Kalpgah" ya da "Kara Hakimiyet Teorisi" olarak da ifade edilen bu doktrinde Mackinder dünyayı; Avrasya'da bulunan bir Kalpgah, bu Kalpgah'ı çevreleyen bir iç Hilal, İç Hilali çevreleyen Dış Hilal hattı olarak üç bölgeye ayırmıştır. Mackinder'in teoride ifade ettiği iç hilal Avrupa, Yakındoğu, Ortadoğu, Hindistan, Çin'den oluşmaktadır. Dış hilal ise İngiltere, Güney ve Kuzey Amerika, Afrika, Avustralya, Okyanus ve Japonya'dır. Kara Hakimiyet Teorisi'nde anlatılan bölge ile aynı alanı işaret eden Spykman ise, Kenar Kuşak yaklaşımıyla küresel yönetimin elde edileceğini iddia etmekteydi. Deniz Hakimiyet Teorisi ön plana çıkan diğer jeopolitik yaklaşım ise Amiral Alfred Thayer Mahan'ın denizlerin stratejik bölgelerde yönetilmesinin dünya hakimiyetine beraber olduğu fikirleri olmuştur. Bu yaklaşım Amerikan jeopolitik ekolünde öne çıkmıştır.[52]

Eleştirel Jeopolitik Söylem: Soğuk Savaş döneminden sonra oluşan yeni düzende coğrafya anlayışı, sadece konum, sınır, bütünlük gibi bölgesel özellik tanımlamalarının dışında bir kimlik kazanmıştır. Esasen de sosyal, finansal, siyasi, askeri, kültürel ve teknolojik süreçleri önemseyen yaklaşımlarla birlikte, daha

[52] Sibel Özsavaş Atay, "Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem", *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 2016, s. 148.

kapsamlı bakış açısıyla ele alınmaya başlanmıştır. Jeopolitik araştırmalar, Soğuk Savaş'tan sonra oluşan yeni siyasi ortamda "jeopolitik" kavramının da farklılaşmasıyla güncel yeni şekilde tanımlanmıştır. "Eleştirel Jeopolitik" olarak, analizler çerçevesinde bölgesel siyasi çalışmalar yeni bir düşünceye dönüşmüştür.[53]

Klasik jeopolitik teorilerle güncel ve daha eleştirel jeopolitik yaklaşımları kıyaslayacak olursak, eleştirel yaklaşımların siyasi coğrafyayı metodolojik ve kavramsal açıdan yeniden ele aldığı farkını görmekteyiz.

Eleştirel anlatımların temelinde, incelemelerin ulus - devlet gibi kurumları tercih etmektense birey olarak ifade edilmesi ve bu düşüncede toplumların çatışma/gerilim temellerine değinilmesi, sosyal güç incelemesini de meydana getirmiştir.

Eleştirel Jeopolitik nedir? Uluslararası İlişkiler disiplininin eleşrtiri niteliği taşıyan kuramları ile iç içe geçmiş Eleştirel Jeopolitik teori, küresel siyasetin yürütülmesinde coğrafi düşünceleri ve tespitleri araştırmaktadır. İçinde yaşadığımız dünyayı belirsiz ve kafa karıştırıcı olarak kabul eden teori dünya politikasının kuramlarını geliştirmeye çalışmaktadır.

Eleştirel jeopolitik kuram, Neorealist yaklaşıma ve onun pozitivist yöntemine tepki sonucu doğan eleştirel yaklaşımlarla birlikte oluşturulmuştur. Esasen de Simon Dalby, John Agnew ve Gearoid Q Tuathail'in gibi akademisyenlerin fikirleriyle oluşan bu teori daha çok Frankfurt Okulu'ndan ve Michel Faucault ve Edward Said gibi modernizmden sonraki dönem bilim insanlarının düşüncelerinden ilham almış bir yaklaşımdır. Eleştirel jeopolitik oluşturulurken temelinde Michel Foucault'un "bilgi/iktidar" bakış açısındaki fikirleri etkili olmuştur.

Teori, bilhassa siyasi stratejiler geliştirme aşamalarında, küreselleşen yeni düzenin getirilerine önem vermiştir. Güncel küresel düzenin veya yeni düzen arayışlarının yarattığı ortam, yaşamımızı sosyo-ekonomik, politik, askeri anlamda çok yönden

[53] Sibel Özsavaş Atay, a.g.e., s.149.

değiştirmektedir. Küresel siyasi düzen, jeopolitik olarak araştırıldığında da birbirininin etkisinde kalan veya birbirini teşvik edip harekete geçiren olaylar görülmektedir.

Bu sebepten yeni global çağda jeopolitik teorilerin, algısının konu, içerik, kapsam ve metotları açısından tekrardan formüle edilme ihtiyacı yaşanmıştır. Bu zaruretten dolayı yeni "eleştirel jeopolitik" yazarları için en önemlisi, jeo-politik ilişkisinin açıklanmasında yetersiz kalan varsayımları tamamlamak yerine, küresel siyasi kuramları açıklamak ve yorumlamaktır.

1.2.2. Jeopolitiğin Çağdaş Yansımaları

Jeopolitikte fikir dönüşümleri: "Sert güç" ten "yumuşak güce" geçiş

"Jeopolitik" kavramı Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmaya başlamıştır. Jeopolitik tanımı coğrafi faktörü dikkate alarak devlet politikasını uygulamayı önermektedir. Güce kanundan daha fazla önem verilmektedir. Çünkü kanun güçle sağlanabilir. Fikrin destekçileri için böyle bir güç olarak askeri güç konuşulmaktaydı. İnsanlık bu jeopolitik rotanın bedelini Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile ödemek zorunda kalmıştır. Kendini askerî açıdan güçlü gören devletler, dünyanın hâkimi olabileceklerini düşünmekteydiler. Ancak İkinci Dünya Savaşında SSCB, askeri silahlardan daha güçlü faktörlerin olduğunu görmüştür. Tüm bunların arka planına karşı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki jeopolitik Teorilerin içeriği ciddi incelemeye tabi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Yeni jeopolitik (jeoekonomi) adı verilen kavram hızla gelişmiştir.[54]

Bu konsept esas olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde oluşturulmuştur, ancak aynı süreç Avrupa ülkelerinde de devam etmiştir. Kısaca jeoekonomi, çoğunlukla ekonomik bir şekilde dünya veya bölgesel güce sahip olma niyetinde bir devlet stratejisi olarak nitelendirilir. Geleneksel jeopolitikte olduğu gibi Doğal-coğrafi

[54] Novruz Memmedov, *Xarici Siyaset: Reallıqlar ve Geleceye Baxış*, Qanun Neşriyyatı, Bakı, 2013, s. 30 (Novruz Memmedov, *Dış Politika: Gerçekler ve Geleceğe Bakış*, Qanun Yayınevi, Bakü, 2013, s. 30)

faktörlerin siyasi amacını belirlemeyen, yepyeni bir jeopolitik model olarak jeoekonomi, askeri gücü ekonomik güçle değiştirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra jeopolitikte silahlar para ile değiştirilmiştir. Bu anlamda bir fikir olarak insanlığı etkilemenin daha "yumuşak" yöntemlerine yeni jeopolitik geçişte hazırlık aşaması olarak değerlendirilebilir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünya ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimini küreselleşme olarak sunmak rastgele değildir.

21. Yüzyıl uluslararası sisteminde petrol stratejik bir araçtır ve ülkelerin politikalarını enerji elde etme, enerji arz güvenliğini sağlama ve küresel enerji rezervleri üzerinde kontrol kazanma amacı yönlendirmektedir. Orta Doğu Bölgesinde petrol üzerinde egemenlik mücadelesi bitmeden yeni jeopolitik olaylar Hazar havzasında da artmıştır. Devletler enerji arz güvenlikleri yönünde stratejiler, ittifaklar yürütmektedirler. Bütün sorunlu bölgelere bakıldığında yer altı kaynaklarıyla zengin oldukları görülmektedir. Bu ülkelere baktığımızda petropolitiğin siyasi, sosyo-ekonomik sistemleri nasıl etkilediği açıkça görülmektedir. Bu sebepten de küreselleşen çağda enerjiye bağımlılık en üst seviyedeyken, özellikle petrol ve doğal gaz alanında oluşturulan küresel politikaların ve stratejilerin de büyütülerek, daha önceki tarihte yaşandığı gibi yeni teorilerle desteklenerek, geliştirilerek yeniden yapılandırılacağı öngörülebilir.[55]

Amerika Soğuk savaş sonrasında bilinen dünya hakimiyet teorilerinden uzaklaşarak güncel, enerji kaynaklarına hâkim olmak için geliştirdiği yaklaşımlarıyla hareket etmeye başlamıştır. Hakimiyetin yeni belirleyici unsuru enerji kaynaklarına hakimiyete dayanmaktadır. Enerji kaynaklarınının mevcut olduğu coğrafyaya hâkim olan dünyaya hâkim olur algısıyla oluşan güncel jeostratejik/jeopolitik yaklaşım uluslararası ilişkilerini yönlendiren bir teori haline gelmiştir.

[55] Bilgehan Emeklier-Nihal Ergül, a.g.e., s. 81.

1.2.2.1. Büyük Satranç Tahtası Yaklaşımı

Uluslararası sistemde 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa merkezli güç dengesi hâkim idi. Fakat 1. ve 2. Dünya Savaşlarından sonra bu jeostratejik ağırlık tedricen Avrupa'dan Amerika'ya transfer olmuştur. Savaşların akabinde iki kutuplu küresel dengede uzun dönem Soğuk Savaş devam etmiş, sonrasında ise bu düzen çok kutuplu hale gelmiştir. SSCB'nin çökmesi buna sebep olmuştur. Ve yeni çok kutuplu sistemde güç merkezi bu sefer de Atlantik'ten Pasifik bölgesine kaymaktadır. Bu değişimi Avrasya sahip olduğu enerji kaynakları ve enerji transfer güzergahları hakimiyeti ile etkilemiştir ve bugün jeopolitik ve jeostratejik ağırlık merkezi olma yolundadır. Avrasya küresel jeopolitikte stratejik konuma gelmiştir.[56]

Avrasya bölgesinde hâkim olan bir güç, dünya nüfusunun %75'ine ve dünyada bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne hükmetmiş olacaktır. Çünkü Avrasya büyüklük olarak ve coğrafi konumu açısından bir eksendir.[57] Bu jeopolitik konumu sebebiyle Avrasya, üzerinde küresel üstünlük mücadelesinin yürütüleceği satranç tahtasıdır.

Bu satranç tahtasında iki değil daha fazla oyuncu bulunmaktadır. Ana oyuncular tahtanın batı, doğu, orta ve güneyinde bulunmaktadır. Batı bölgesinde Amerikan gücü hakimdir. Doğu bölgesine doğru gittikçe ise güçlenen devasa bağımsız bir güç mevcuttur. Batı ve Doğu arasındaki orta alan ise hala istikrarı tam olarak yakalamamış kısım olarak uzanmaktadır. Bir zamanlar Amerika karşıtı, Amerika'yı Avrasya'dan çıkarma hedefine kilitlenen devlet tarafından işgalde tutulmaktaydı. Güneyde ise zengin enerji rezervlerine sahip hem batı hem doğu Avrasya'nın önem verdiği bölge

[56] Cenk Sevim, "Global Energy Jeopolitics And Energy Security", *Journal of Yasar University 26 (7)* 2012, p. 4380.
[57] Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, İnkilap Kitabevi, İstanbul 2005, s. 52.

ve bu bölgenin güneyinde de bölgesel hegemonya kurma isteği olan devlet bulunmaktadır.[58]

Avrasya kıtasının jeopolitik anlamını ve ABD'nin Avrasya stratejilerini anlamak için Amerika'nın güvenlik danışmanlığını da yapmış olan stratejist Brzezinski'nin geliştirdiği "Büyük Satranç Tahtası" yaklaşımı önemlidir. Brzezinski bu yaklaşımı 1997 yılında ortaya koymuştur. Enerji kaynakları anlamında oldukça zengin olan ve global güç olabilme potansiyeli bulunan Avrasya devletlerini ve Amerika'nın bunlara yönelik siyasi planlarını jeopolitik ve jeostratejik çerçevede ortaya koymaktadır.

"Büyük Satranç Tahtası"nda Brzezinski, küresel güç yarışını bütün açıdan değerlendirmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla Güney Kafkasya, Hazar Denizi bölgesi yeni dünya düzeninde kendi yerini almıştır. Güney Kafkasya, Hazar Denizi ve Karadeniz havzaları dünyanın jeopolitik, askeri anlamda en önemli, kritik coğrafyalarından biri olarak görülmektedir.

SSCB'nin çökmesiyle birlikte Rusya, bağımsızlığını yeni elde eden ülkelerle ekonomik ve siyasi ittifaklar kurdu. Varşova Paktı'nı (1955-1991) çeşitli girişimler izledi Sovyet sonrası alandaki iş birliği ile tüm bunlar hem Rusya'nın yeteneği hem de bölgesel hegemon kalma / konumunu yeniden kazanma arzusu gütmekteydi.

Bugün, Güney Kafkasya ABD, Rusya, AB'nin kilit aktörleri olan devletler, İran, Türkiye gibi büyük güçlerin enerji hedefleriyle çıkarlarının kesiştiği bir coğrafyadır. Her biri Güney Kafkasya'daki bölgesel süreçleri yönetmenin yollarını ararken, özellikle 90'ların başından beri enerji ve bunun bir parçası olan boru siyasetini kullanmaktadırlar.

[58] Zbigniew Brzezinski, *a.g.e.*, s. 56.

Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasının ardından gerek ulaşım gerek enerji alanlarında büyük çaplı stratejik projelerin gerçekleştirildiği bölge olmasına rağmen, aynı zamanda Ermenistan-Azerbaycan, Gürcistan- Abhazya-Güney Osetya, Moldova-Transdinyester, Rusya-Çeçenistan çatışmaları bölgeyi istikrarsız duruma düşürmektedir.

1.2.3. Enerji

Ülkelerin refah seviyesi ve sürdürülebilir kalkınmalarının temel yapı taşı enerjidir. Özellikle de petrol ve türevi enerji kaynakları ülkeler arasındaki ilişkilerin en önemli belirleyicisidir.

Uluslararası ilişkiler var olduğundan beri devletlerin uluslararası sisteminin güç yapısı için doğal kaynakların zarureti de her zaman gündemde olmuştur. Modern dünyada enerji kaynakları önemli bir rol oynamaktadır. İnsan faaliyetlerinin tüm yönlerinin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla devletlere de güç ve zenginlik potansiyeli sunmaktadır.

Hiç şüphesiz yakın gelecekte petrol ve doğal gaz sektörüne olan yatırımlar azalmayacaktır. En azından enerji kaynaklarının kullanımında köklü bir değişim olmadığı müddetçe.[59]

1.2.3.1. Enerjinin Tanımı ve Başlıca Enerji Kaynakları

Modern uluslararası ilişkiler sisteminde ana belirleyici unsurlardan birisi de enerji kaynaklarıdır. Enerji kaynakları uluslararası ilişkileri, ülkelerin dış güvenlik yaklaşımlarını yönlendiren etkenlerden biridir. Bu nedenle ülkelerin uluslararası politikalarını; enerji kaynaklarının olması, enerji taşımacılığı sisteminin istikrarını

[59] A. Bozrov, "The Impact Of Globalization Of The World Economy To Structural Changes In Complexes Of On-Farm Investment Activities Of TNCS", *Transport Business In Russia*, №4, 2016, p. 13.

tesis etme ve küresel çapta enerji kaynaklarının idaresini elde tutmakla belirledikleri söylenebilir.

Devletlerin gücünün her zaman en önemli bileşenlerinden biri toprak, su, enerji vb. kaynaklara erişim olmuştur. Ancak bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte endüstriyel üretime, fosil yakıtlara (kömür ve petrol) geçişle birlikte, enerji kaynakları dünya ülkelerinin kalkınmasında belirleyici unsur olmuştur.[60]

Enerji kaynakları, yenilenebilir ve yenilenemez olarak iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Başlıca enerji kaynakları:

Petrol yaşamımızın çoğu alanında ihtiyaç duyduğumuz ve yeri doldurulamayan bir doğal enerji kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Sanayinin de ulaştığı seviye ile, petrol vazgeçilmez bir kaynak olmuştur. Ancak bu kadar geniş bir kullanım alanına sahip olan petrolün mevcut olduğu bölgelere bakıldığı zaman orantısız bir dağılım olduğu görülmektedir. Kimi ülkeler geniş petrol kaynaklarına sahip iken, kimi ülkeler ise bu açıdan bağımlı konumdadır. Bu şartlara dayanarak petrol fiyatları ve ulaşılabilirliği, tüm dünya ülkeleri için büyük önem arz etmektedir.

Küresel enerji talebinde petrol yaklaşık %33 oranında pay sahibidir. Üstelik bu oran artarak devam etmektedir ve 2030 yılına gelindiğinde bu oranın %58'e ulaşacağı öngörülmektedir. Tahminlerde bulunulan bu zaman zarfı için ulaşılacak petrol ihtiyacının günlük 106 milyon varil kapasitede olacağı söylenmektedir. Bu harcamayı paylaşacak sektörler için %64 olarak ulaştırma, %16 oranında sanayi, %14 kadarı diğer kullanım, %6'sı ise elektrik üretimi şeklinde düşünülmektedir.[61]

---

[60] Александр Чиж, "Влияние Энергетических Проблем На Международные Отношения В Начале XXI В.", *Журнал Международного Права И Международных Отношений*, № 2, 2014, С. 1 (Alexander Chizh, "XXI.Yüzyılın Başında Enerji Sorunlarının Uluslararası İlişkiler Üzerindeki Etkisi", *Uluslararası Hukuk Ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Sayı 2, 2014, S. 1)

[61] Hüseyin Naci Bayraç, "Küresel Petrol Piyasasındaki Fiyat Dalgalanmalarının Ekonomik Etkileri", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 19, 2019, s. 55.

Doğal gaz enerji kaynaklarından, dünya birincil enerji tüketimindeki en büyük artışı oluşturmaktadır. Küreselleşme sürecinde hızlı yayılım, artan nüfus ve teknolojik gelişmelerde yaşanan hıza bağlı olarak enerji tüketiminin tüm dünya ülkelerinde önemli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Diğer enerji kaynaklarına göre verimli üretim teknikleriyle daha çok rezervi bulunması doğal gazın rekabet gücünü yükseltmektedir. Dünya genelinde doğal gaz, elektrik enerjisi ve sanayi sektöründe önemli bir yakıt olarak kullanılmaktadır. Enerji sektöründe, doğal gaz yakıt verimliliği açısından yeni üretim tesisleri için cazip bir seçimdir. Ayrıca, doğal gazın kömür veya petrole göre daha temiz bir kullanımının olması, karbon dioksit (CO_2) emisyonlarını azaltmayı amaçlayan ulusal veya bölgesel planlar dahilinde doğal gazın tercih edilmesini arttırmaktadır.[62]

Doğal gaz, esas olarak metandan oluşan, doğal şekilde oluşan bir hidrokarbondur, fakat değişik miktarlarda doğal gaz sıvıları (etan, propan, bütan ve pentan) ve enerji dışı bileşenler de içerebilmektedir. Büyük doğal gaz rezervlerine sahip olan ülkeler, kendi enerji güvenliğini artırırken ihracattan ulusal gelir elde etme fırsatına da sahiptirler.

Çoğunlukla ısınma ve elektrik üretiminde kullanılmaktadır, son yıllarda kömürden daha temiz yanan fosil yakıt ve petrole göre daha ucuz bir alternatif olarak popülerliği artmıştır. Uluslararası Enerji Ajansı'na (IEA) göre, doğal gaz, son on yılda toplam enerji talebi artışının neredeyse üçte birini, diğer tüm yakıtlardan daha fazla ve dünyanın birincil enerji talebinin yaklaşık %23'ünü oluşturmaktadır.

Kömür, fosil temelli bir mineral maddedir ve karbon ile birtakım minerallerin (şeyller, killer, sülfitler ve karbonatlar) karışımı ile olarak ortaya çıkan bir enerji kaynağıdır. Farklı tiplerde ortaya çıkmaktadır:

•antrasit (>% 90 karbon)

[62] Mustafa Ildırar, Harun Bal, Müge Manga, "Doğal Gaz Talebinin Esnekliği: Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Örneği", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 29, Sayı 1, 2020, s. 85.

•bitümlü veya sert kömür (% 80 karbon)

•linyit ve kahverengi kömür (<% 70 karbon)[63]

Kömür fosil yakıtlardan birisidir ve diğer fosil kaynaklara kıyasla küresel olarak çoğu yerde bulunmasından dolayı kömür ile elektrik üretimi de önemli ölçüde tercih edilmektedir. Enerji ve çevre sorunları dünyanın gündeminde dikkat merkezinde olan durumlardır. Sera gazı salınımının da büyük bir kısmı kömür kaynaklı olmaktadır.[64]

Temel enerji kaynağı olan kömür, kullanılmaya başlandıktan sonra son 2 yüzyıllık süreçte toplumsal refahın, günlük yaşamımızın ve ekonomik olarak güçlenmenin önemli destekleyici etkenlerinden birine dönüşmüştür. Yoğun olarak kullanıldığı bu süreçte, kullanım seyirleri artıp azalarak değişkenlik göstermiştir. Ancak petrol ve doğalgazın güncel stratejik değerine karşın özellikle elektrik üretiminde her zaman önemini korumaktadır. 2020 yılında hala dünya elektrik üretiminin %40'ı kömürle üretilmektedir. İklim değişikliği farkındalığı, kaya gazının hızlı şekilde hayatımızda yer etmesi ve aslında geleceğin enerjisi olarak yenilenebilir enerjilerin görülmesi karşısında emisyonlar anlamında dezavantajlı olan kömürün tutunma gücünün nasıl seyredeceği önemli bir sorudur. Elektrik enerjisi üretimi için küresel boyutta en önemli ham madde olan kömürün gelecek kullanımına dair tahmin ve analizler üretmek oldukça zordur.[65]

Nükleer Enerji'nin oluşum sürecini en yalın anlatımıyla uranyun bölünmesiyle ortaya çıkan büyük miktardaki enerji diye anlatabiliriz. Aynı şekilde Nükleer santraller de üretimlerini bu yöntemle, zenginleştirilmiş uranyumun fisyon tepkimesinden oluşan büyük boyuttaki enerji ile yapmaktadırlar. Fisyon tepkimesi

[63]Gamze Sönmez, Mustafa Işık, "Kömür Yanma Atıklarının Çevresel Etkileri Ve Kullanım Alanları", *NÖHÜ Mühendislik Bilimleri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2020, S. 74

[64]Turgut Bayramoğlu, "Enerji Bağımsızlığı İçin Temiz Kömür Teknolojileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2017, s. 153

[65]Sırrı Uyanık, "ABD Enerji ve İklim Politikalarının Kömürün Geleceğine Etkisi: Birinci Yılında Trump Döneminin Analizi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 3, 2018, S. 39.

enerjinin oluşması reaksiyonuna sebep olur. Fisyon tepkimesi ise nötronların yüksek hızla uranyum çekirdeğine çarpması, çekirdeği kararsız hale getirmesi ile oluşur.

Dünya genelinde üretilen enerjinin %17 kadarı nükleer santrallerden elde edilmesine rağmen bu santraller her zaman tartışma konusu olmuştur. Avrupa Bölgesi özellikle bu konuda hassaslığı ile seçilmektedir. Bu çeşit enerji üretiminin büyük tehlike arzetmesi ve tercih edilmemesi gerektiği Almanya ve İtalya tarafından özellikle sert biçimde vurgulanmaktadır. İtalya'da gerçekleştirilen referandumda %95 gibi bir oranla nükleer santrallerden imtina edilmişdir. Almanya da mevcut kullanımdaki nükleer santrallerini 2022 yılına kadar aşamalı şekilde kapatacağını 2011 yılında aldığı bir kararla bildirmişti. Ancak hala enerji ihtiyacı olması sebebiyle bu santrallerden vazgeçemeyen ülkeler de tehlikesizlik tedbirlerini üst düzeye çıkarmaktadırlar. Genel hattıyla değerlendirdiğimizde sivil toplumun bu santrallere karşı bir direnişi söz konusudur. Ancak ne yazık ki, dünya genelinde bu farkındalığın ve hassasiyetin yaygın olmasına rağmen Çin ve Rusya gibi ülkeler hala nükleer enerji kapasitelerini artırmaktadırlar.[66]

Uluslararası Nükleer Enerji Ajansı bilgilerine göre, 30 ülkedeki 442 nükleer güç reaktörü yıllık olarak 2.560 terawatt saatin üzerinde üretmektedir. Bu rakam yıllık elektrik gücünün %10'nu oluşturmaktadır. Nükleer enerjinin kullanımını destekleyenler fosil yakıtların kullanımını azaltacağı için, dolayısıyla insan kaynaklı iklim değişikliği sorununa bir nebze çözüm olacağını savunmaktadırlar. Başlıca çevreci gruplar ve çeşitli uzmanlar, kaza riskleri ve uzun vadeli atık imha sorunları sebebiyle aynı fikirde değiller.[67]

Yenilenebilir enerji, doğal kaynaktan devamlı veya döngülü olarak devam eden enerji türüdür. Bu enerji kaynakları; güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji, hidrolik enerjisi, biyokütle enerjisi ve hidrojen enerjisinden yararlanmaktadır.

---

[66] Aynura Baghırova, "Enerji Kaynaklarında Güvenlik Sorunu ve Nükleer Santraller: Metsamor Nükleer Santrali Örneği", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 120, Sayı 236, 2018, s. 218.

[67] Jonathon Barona, Stephen Herzoga, "Public Opinion On Nuclear Energy And Nuclear Weapons: The Attitudinal Nexus İn The United States", *Energy Research & Social Science*, N.68, 2020, P. 1.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının bir çeşidi olan hidroelektrik enerjisi, şelale ya da başka şekilde akmakta olan suyun, yer çekimi kuvveti vasıtasıyla elektrik üretilmesidir.[68]

Doğada bulunan ve herhangi bir üretim aşamasına ihtiyaç duyulmadan elde edilen, fosil enerji kaynaklarından olmayan ve enerji üretimi esnasında çok düşük oranda karbondioksit salınımı olan yenilenebilir enerji kaynaklarının doğaya negatif etkisi düşüktür. Fosil kaynaklarla kıyasladığımız zaman olumsuz etkileri kat kat düşüktür. Üstelik her zaman doğada mevcuttur ve sürekli yenilenmektedir. Bunlar hem ısı ve elektrik üretmek için, bazıları da petrol ve türlerine muadil olan çıktılar vermektedir. Güneş, hidrolik, jeotermal, rüzgâr gibi doğal kaynaklardan ısı ve elektrik elde edilmektedir. Aynı zamanda biyokütle de kullanılmaktadır. Organik maddelerle tarımsal, bitkisel, hayvansal, sanayi atıklarını kullanarak petrol muadili üretimler elde edilemtekdir.[69]

Küresel boyutta, ülkelerin mücadele etmek durumunda oldukları bir çevre sorunu var. Küresel ısınma dünyanın en önemli sorunlarından biridir. Ve bu probleme sebep olan ana sebeplerin başında karbondioksit salınımları gelmektedir. Karbon salınımının bu sorunu ortaya çıkaran tetikleyicilerden en önemlisi olmakla beraber artan enerji talebi ile gittikçe başedilemez bir hal almaktadır.

Bu nedenle sorunun ortadan kalkması için çeşitli yöntemler düşünülmektedir. Alternatif arama noktasında önemli bir seçenek yenilenebilir enerji kaynaklarıdır. Enerji ihtiyacının yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanması alternatifi karbondioksit emisyonu seviyeleri ile ilgili çalışmaların yürütülmesi gerekliliğini doğurmuştur.

---

[68] Sevda Kuşkaya, Faik Bilgili, "Hidroelektrik Enerji Tüketiminin Çevre Üzerine Etkisinin Sürekli Dalgacık Uyumu Modeli İle Araştırılması: Abd Örneği", *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 55, 2020, S. 265.

[69] Emel Yildiz and Kiymet Tunca Caliyurt, "Costing in Renewable Energy: Case from Trakya", October 28, 2017, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3121710

1.2.3.2. Küresel Enerji Jeopolitiği

20. Yüzyılın sonunda başlayan ve küresel enerji talebini belirlemeye devam eden, gelişmekte olan ülkelerin enerji tüketimindeki artış, aynı zamanda uluslararası enerji ticaretini ciddi şekilde değiştirmiştir. Enerji alanındaki uluslararası ilişkiler aktörlerinin artışı ile, bu süreç karmaşıklaşmış, enerji arzı ve doğal kaynakların kontrolü için rekabet artmıştır. Özellikle 1980'lerin ortalarından sonra küreselleşme süreçleri derinleştikçe küresel enerji güvenliği ile ilgili araştırmalar da yoğunlaşmıştır.[70]

Petrol, doğal gaz, kömür, nükler enerji gibi yenilenemez kaynakların yakın zamanda tükenebileceği tahmin edilmektedir. 2000'li yılların başında küresel enerji rezerv kapasiteleri; kömür için 860,94 milyar ton, petrol için 225,4 milyar ton, doğal gaz için 208,4 trilyon m³ olarak belirtilmekteydi.

Fosil enerji kaynaklarının 2015 yılından sonrası için geri kalan kullanım kapasiteleri: petrol için 54 yıl, doğal gaz için 64 yıl, kömür için 112 yıldır.

Tablo 1: Doğal Gaz Rezervlerinin Küresel Dağılımı

	1999 Sonu	**2009 Sonu**	**2019 Sonu**	**2019 Sonu**			
	Trilyon Metre Küp	**Trilyon Metre Küp**	**Trilyon Metre Küp**	Trilyon Metre Küp	Trilyon Feet Küp	Toplam Pay	R/P Oran
Kanada	1.6	1.6	1.9	2.0	70.1	1.0%	11.5
Meksika	0.9	0.3	0.2	0.2	6.3	0.1%	5.3

[70] Н.В. Пахомов, "Энергетическая Безопасность Как Глобальное Общественное Благо", *Вестник Мгимо-Университета*, 1(52), 2017, С. 173 (N.V. Pakhomov, "Küresel Bir Kamu Faydası Olarak Enerji Güvenliği", *Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Üniversitesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 52, 2017, s. 173.)

ABD	4.5	7.4	12.9	12.9	454.6	6.5%	14.0
Toplam Kuzey Amerika	7.0	9.4	15.0	15.0	531.0	7.6%	13.3
Arjantin	0.7	0.4	0.4	0.4	12.7	0.2%	8.7
Bolivya	0.1	0.3	0.2	0.2	7.5	0.1%	14.2
Brezilya	0.2	0.4	0.4	0.4	13.3	0.2%	14.5
Kolombiya	0.2	0.1	0.1	0.1	3.6	0.1%	7.8
Peru	0.2	0.3	0.3	0.3	10.2	0.1%	21.4
Trinidad & Tobago	0.6	0.4	0.3	0.3	10.2	0.1%	8.4
Venezuela	4.6	5.6	6.3	6.3	222.4	3.2%	238.0
Diğ Orta G.Amerika	0.1	0.1	0.1	0.1	2.2	-	17.5
Toplam Orta G.Amerika	6.8	7.6	8.0	8.0	282.1	4.0%	46.0
Danimarka	0.1	0.1	-	-	-	-	0.0
Almanya	0.2	0.1	-	-	0.8	-	4.1
İtalya	0.2	0.1	-	-	1.5	-	9.4
Hollanda	1.6	1.2	0.2	0.2	6.1	0.1%	6.2
Norveç	1.2	2.0	1.6	1.5	54.1	0.8%	13.4
Polonya	0.1	0.1	0.1	0.1	2.6	-	18.1
Romanya	0.3	0.6	0.1	0.1	3.6	0.1%	10.6
Ukrayna	0.8	0.7	1.1	1.1	38.5	0.5%	55.7
Birleşik Krallık	0.8	0.3	0.2	0.2	6.6	0.1%	4.7
Diğ. Avrupa	0.2	0.2	0.1	0.1	4.8	0.1%	18.4
Genel Avrupa	5.6	5.3	3.4	3.4	118.7	1.7%	14.2
Azerbaycan	1.0	1.0	2.1	2.8	100.5	1.4%	117.0
Kazakistan	2.0	2.0	2.7	2.7	93.7	1.3%	113.4
Rusya Federasyonu	32.9	34.0	38.0	38.0	1340.5	19.1%	55.9
Türkmenistan	2.6	8.2	19.5	19.5	688.1	9.8%	308.5
Özbekistan	1.2	1.3	1.2	1.2	42.7	0.6%	21.5
Diğ. BDT	-	-	-	-	1.2	-	110.9
Toplam BDT	39.8	46.6	63.6	64.2	2266.8	32.3%	75.8

Bahreyn	0.3	0.2	0.2	0.1	2.7	-	4.6
Iran	23.6	28.0	32.0	32.0	1130.7	16.1%	131.1
Irak	3.1	3.0	3.5	3.5	125.1	1.8%	328.7
İsrail	0.1	0.4	0.5	16.4	0.2%	46.2	-
Kuveyt	1.4	1.7	1.7	1.7	59.9	0.9%	92.1
Oman	0.8	0.5	0.7	0.7	23.5	0.3%	18.3
Katar	11.5	26.2	24.7	24.7	871.6	12.4%	138.6
Suudi Arabistan	5.8	7.4	5.9	6.0	211.3	3.0%	52.7
Suriye	0.2	0.3	0.3	0.3	9.5	0.1%	72.1
Birleşik Arap Emirlik.	5.8	5.9	5.9	5.9	209.7	3.0%	95.0
Yemen	0.3	0.3	0.3	0.3	9.4	0.1%	458.2
Diğ.Orta Doğu	-	-	-	-	0.2	-	47.1
Toplam Orta Doğu	53.0	73.6	75.6	75.6	2670.0	38.0%	108.7
Cezayir	4.4	4.3	4.3	4.3	153.1	2.2%	50.3
Mısır	1.2	2.1	2.1	2.1	75.5	1.1%	32.9
Libya	1.2	1.5	1.4	1.4	50.5	0.7%	151.5
Nijerya	3.3	5.0	5.4	5.4	190.4	2.7%	109.4
Diğ Afrika	0.8	1.2	1.4	1.6	57.5	0.8%	58.1
Toplam Afrika	11.0	14.2	14.7	14.9	527.0	7.5%	62.7
Avustralya	1.6	2.8	2.4	2.4	84.4	1.2%	15.6
Bangladeş	0.3	0.4	0.1	0.1	4.3	0.1%	4.2
Brunei	0.4	0.3	0.2	0.2	8.3	0.1%	18.0
Çin	1.4	2.9	6.4	8.4	296.6	4.2%	47.3
Hindistan	0.6	1.1	1.3	1.3	46.9	0.7%	49.4
Endonezya	2.7	3.1	2.8	1.4	50.5	0.7%	21.2
Malezya	1.1	1.1	0.9	0.9	33.4	0.5%	12.0
Myanmar	0.3	0.3	1.2	1.2	41.3	0.6%	68.4
Pakistan	0.4	0.6	0.4	0.4	14.2	0.2%	11.9
Papua Yeni Gine	†	0.1	0.2	0.2	6.2	0.1%	14.2
Tayland	0.4	0.3	0.2	0.2	6.3	0.1%	5.0

Vietnam	0.2	0.7	0.6	0.6	22.8	0.3%	65.6
Diğ Asya Pasifik	0.3	0.3	0.2	0.2	8.4	0.1%	13.9
Toplam Asya Pasifik	9.5	13.9	16.9	17.7	623.5	8.9%	26.3
Toplam Dünya	*132.8*	*170.5*	*197.1*	*198.8*	*7019.0*	*100.0%*	*49.8*
Of Which: OECD	13.2	16.2	20.1	20.1	709.5	10.1%	13.3
Oecd Dışı Ülkeler	119.6	154.3	177.0	178.7	6309.5	89.9%	72.0
Avrupa Birliği	3.5	2.5	0.7	0.7	23.9	0.3%	6.7

[71]

Tablo 2. Dünya Petrol Rezervleri Ülke Bazlı Sıralaması

Sıra No	**Ülke**	**Petrol Rezervi Miktarı (Milyar Varil)**	**Dünya Toplamındaki Payı (%)**
1	Venezuela	300	18,12
2	Suudi Arabistan	269	16,25
3	Kanada	171	10,33
4	İran	157,8	9,53
5	Irak	143	8,64
6	Kuveyt	104	6,28
7	Birleşik Arap Emirlikleri	98	5,92
8	Rusya	80	4,83
9	Libya	48,3	2,92
10	Nijerya	37	2,24
11	Amerika	36,5	2,20
12	Kazakistan	30	1,81
13	Çin	25	1,51
14	Katar	25	1,51

[71]https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-natural-gas.pdf, 10.12.2020.

15	Brezilya	16	0,97
16	Cezayir	12	0,72
17	Meksika	9,7	0,59
18	Ekvador	8,8	0,53
19	Angora	8,4	0,51
20	**Azerbaycan**	**7**	**0,42**
21	Hindistan	5,6	0,34
22	Umman	5,3	0,32
23	Norveç	5,1	0,31
24	Sudan	5	0,30
25	Vietnam	4,4	0,27
26	Mısır	4,4	0,27
27	Güney Sudan	3,7	0,22
28	Endonezya	3,6	0,22
29	Malezya	3,6	0,22
30	Yemen	3	0,18
31	İngiltere	2,8	0,17
32	Uganda	2,5	0,15
33	Suriye	2,5	0,15
34	Arjantin	2,4	0,14
35	Kolombiya	2,3	0,14
36	Gabon	2	0,12
37	Kongo Cumhuriyeti	1,6	0,10
38	Çad	1,5	0,09
39	Avustralya	1,2	0,07
40	Peru	0,7	0,04
41	Gana	0,66	0,04
42	Danimarka	0,611	0,04
43	Romanya	0,6	0,04
44	Türkmenistan	0,6	0,04

45	Özbekistan	0,6	0,04
46	İtalya	0,5445	0,03
47	Japonya	0,5416	0,03
48	Ukrayna	0,4	0,02
49	Pakistan	0,4	0,02
50	Tayland	0,4	0,02
51	**Türkiye**	**0,3**	**0,02**
Dünya Toplamı		**1655,3571**	**100,00**

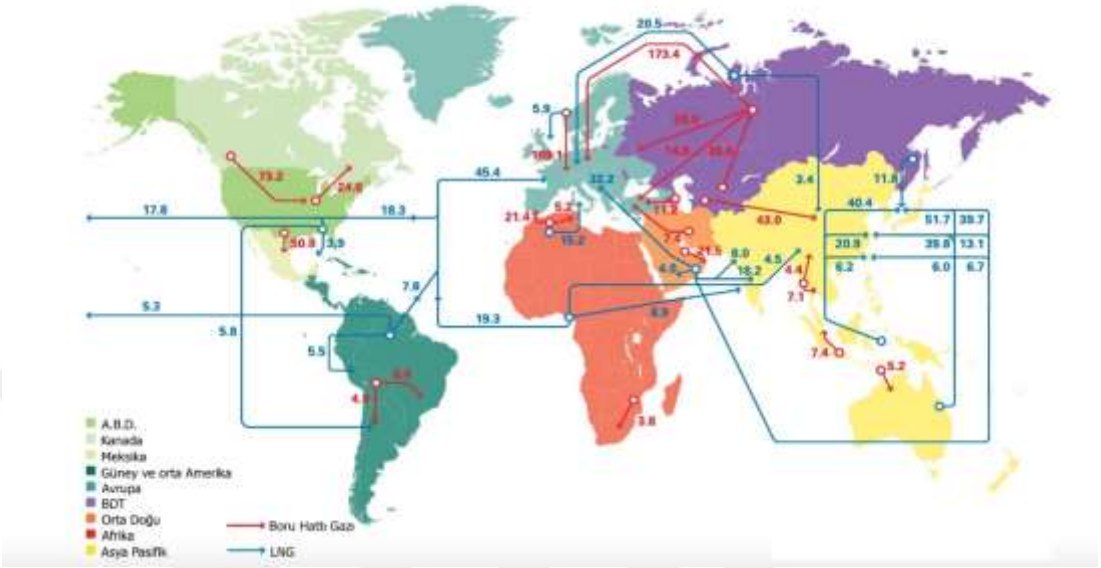
[72]

Enerji kaynakları coğrafi olarak eşit şekilde dağılmamıştır. Yaygın olarak 2 bölgede bulunduğu ve buranın dünyadaki en zengin petrol yatakları olduğu bilinmektedir. Bu bölgelerden Kuzeydeki yataklar Rusya yönünde uzanmış Orta Doğu, diğer yataklar ise Güney Amerika'da kuzey ve batı bölgesindeki rezervler, Batı Kanada'nın güneyi, ABD'nin batı bölgesinde dağılmış kaynaklardır. Genel bakış açısıyla dünyada petrol kaynakları 4 bölgede mevcuttur. Yoğun olarak rezervi olan bu 4 bölge: Birincisi Orta Doğu-Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Karadeniz, Hazar denizi ve İran (Basra) Körfezi ile çevrili coğrafyadır. İkincisi Meksika Körfezi ve Karayip denizinin çevrelediği alandır. Üçüncü bölge Uzakdoğu'da Endonezya ve çevresindeki diğer alanlardır. Dördüncü bölge ise Kuzey denizi çevresindeki alanlardır.[73]

Doğal kaynakların coğrafyası, birtek enerji rezervlerinin mevcut olduğu ülkeleri, alanları değil, bütün enerji trafiğinin sürdüğü, bu kaynaklar üzerine arz-talep sürecinin işlediği bütün coğrafyayı içine almaktadır. Bu sebepten petropolitik, global jeopolitiğin bütün alanlarını kapsamaktadır.

[72] Erman Aslan - İlhan Akbulut - İlker İnan, *a.g.m.*,s. 15.
[73] Muazzez Harunoğulları, "Enerji Kaynaklarının Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Politikaları", *International Journal of Social Sciences and Education Research,* Cilt 3, Sayı 1, 2017, s. 148.

Şekil 1: Doğal Gaz – 2019 Yılı Boru Hatları Ticaret Akışları

74

Suudi Arabistan, dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %17'sine sahiptir. Enerji sektörü GSYH'nın neredeyse %50'sini ve ihracat gelirlerinin yaklaşık %70'ini oluşturuyor. Petrol dışında, Krallığın diğer doğal kaynakları arasında doğal gaz, demir cevheri, altın ve bakır bulunmaktadır. Suudi Arabistan, OPEC'in Kurucu Üyesidir. 2019 Yılı ispatlanmış petrol rezervleri 258,600 (milyon barel), ispatlanmış doğal gaz rezervleri 9,423 milyar metre küp olmuştur.[75]

BP Dünya Enerjisi 2020 İstatistiksel İncelemesi'ne göre Rusya, 38 tcm (1,341 trilyon kübik fit) toplam kanıtlanmış kaynakla küresel doğal gaz dağılımında en büyük kapasiteye ev sahipliği yapmaktadır. Rusya'daki enerji rezervlerinin çoğu Sibirya'da bulunmaktadır ve Yamburg, Urengoy ve Medvezh'ye sahaları özellikle verimlidir.

[74]https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-natural-gas.pdf, 28.12.2020.

[75] OPEC: Saudi Arabia

Devlet destekli Gazprom Şirketi, ülkenin doğalgaz rezervlerinin yaklaşık% 71'ine ve küresel toplamın yaklaşık % 16'sına sahip.[76]

Şekil 2: Gazprom Enerji Sahaları

77

İran, 32 tcm (1.131 trilyon kübik fit) rezervi ile dünyanın doğal gaz kaynakları payının yaklaşık %16'sını oluşturmaktadır. Çoğu açık denizde bulunan bu büyük rezervlerin gelişimi, özellikle jeopolitik gerilimlere ve İran'ın nükleer kalkınma programına cevaben ABD tarafından ülkeye uygulanan uluslararası ekonomik yaptırımlar nedeniyle engellenmiştir. İran, dünyanın en büyük doğalgaz sahası olan Güney Pars/Kuzey Kubbe'nin sahipliğini komşu Katar ile paylaşmaktadır. Saha, Basra Körfezi'nde açık denizde yer almaktadır. 2019'da ülke, küresel toplamın yaklaşık %6'sı olan 244 milyar metreküp (bcm) doğal gaz üretmiştir.[78]

[76] Top Five Countries With The Biggest Natural Gas Reserves, nsenergybusiness.com, 26.12.2020.
[77] https://www.gazprom.com/about/production/extraction/, 09.01.2021
[78] Top Five Countries With The Biggest Natural Gas Reserves, nsenergybusiness.com, 26.12.2020.

Katar, küresel toplam doğal gazın %12'sinden biraz daha fazla olan 24,7 tcm (872 trilyon kübik fit) doğal gaz rezervine sahiptir. Katar, dünyanın en büyük sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) üreticisidir. Bu rezervlerin çoğu, kabaca ülkenin kendisi ile aynı büyüklükte bir alana yayılan ve dünyanın en büyük tek doğal gaz sahası olan açık denizdeki Kuzey Sahası'nda bulunmaktadır.

Orta Asya ülkesi Türkmenistan, toplam 19,5 tcm (688 trilyon fit küp) ile dünyadaki en büyük enerji alanlarındandır ve bu kapasite ile dördüncü büyük doğal gaz kaynaklarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle Türkmenistan'ın Türkiye-Azerbaycan enerji iş birliğine katılması büyük anlam ifade etmektedir. Bu, genel küresel kaynağın %9,8'lik payına eşdeğerdir.

Türkmenistan'daki doğalgaz rezervlerinin çoğu, güneydoğuda Amu Darya Havzasında, güneyde Murgab Havzasında ve ülkenin batısında Güney Hazar Havzasında geniş arazilerde bulunmaktadır. Fakat ülkedeki üretim 2019'da 63,2 milyar metreküp olmuştur ve bu, küresel toplamın sadece %1,6'sıdır.

ABD, 12.9 tcm (455 trilyon kübik feet) kanıtlanmış enerji kaynakları ile küresel doğal gaz rezervlerinin %6,5'ine sahiptir. 2019 yılında ABD, dünyadaki doğal gaz arzının neredeyse dörtte birini (yaklaşık 921 milyar metreküp) üretmiştir ve bu, diğer tüm ülkelerden fazladır. Teksas ve Pensilvanya, ülkenin en yüksek üretim yapan iki bölgesidir.

Küresel dağılımda bazı ülkelerin hiç enerji kaynağı bulunmaması da doğal ve acı bir gerçektir. Neredeyse 150 ülke petrol talebi için dışa bağımlı durumdadır. Kaynak zengini ülkeler ise Orta Doğu'da bulunan ülkelerdir. 2012 yılına kadar mevcut olan enerji rezervlerinin %60 kadarı bu bölgede idi. En zengin kaynaklarıyla Suudi Arabistan ve onu takip eden Irak, BAE, Kuveyt ve İran ön plana çıkmaktadır. Kuzey Afrika'da basşta Libya, Cezayir ve Nijerya olmakla küçümsenmeyecek rezerv kapasitesi vardır. Son dönemde Hazar bölgesi petrol ve doğal gazı, bilhassa

Azerbaycan ve Kazakistan'ın enerji kaynakları küresel enerji talebinde önemsenmekte ve ihtiyacı karşılamaktadır.[79]

Dünya genelinde ispatlanmış petrol kaynaklarının 1.696,6 milyar varil miktarında olduğu belirtilmiştir. Bu genel kapasitenin %47,6'na denk gelen 807,7 milyar varili Orta Doğu bölgesindeki ülkelerdedir. %19,5'i olan 330,1 milyar varili Güney ve Orta Amerika ülkelerinde, %13,3'ü olan 226,1 milyar varil rezerv ise Kuzey Amerika bölgesindedir. Doğal gaz rezervlerinin ise %40,9 kadarı olan 79,1 trilyon metreküpü yine Orta Doğu coğrafyasında, %32,1 oranında, 62,2 trilyon metreküpü Avrasya bölgesindedir.[80]

Hubert zirve teorisi (Hubbert Peak Oil Theory), fosil enerji kaynaklarının, petrol rezervlerinin üretim seviyesinin zile benzer (Hubbert Curve) bir eğriyi izlediklerini ortaya koymaktadır. Üretim değerleri; zaman içerisinde ilk başta seri yükseliş gösterir, akabinde en zirveyi (peak oil) görür. Bu süreci yaşamak ve bu seviyeye gelmek mecburiyetindedir. Bunun akabinde iniş yaşadığı izlenir.

Mevcut petrol kaynaklarının hemen hemen %90 kadarı bu Hubbert sürecini yaşamış bulunmaktadır. Global enerji talebinde, özellikle petrol kullanımının her yıl %2 kadar yükseldiği gerçeği ile yapılan analizler sonucunda 2030 yılında petrol tüketiminin günlük 105 milyon varil seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir. Bu petrol tüketimi piyasasının, küresel pazarının en büyük aktörleri ABD, AB Ülkeleri, Çin, Hindistan'dır. Tüketim seviyeleri oldukça yüksek olduğundan oluşabilecek fiyat farklarına karşı kırılganlığı bertaraf etmek, fiyat-arz şoklarından korunmak için enerji arzı noktalarını çeşitlendirmek için büyük çaba içerisindedirler.

Söz konusu ülkeler/coğrafyalar büyük güçler oldukları için enerji güvenliği anlamında alacakları önlemler ve izleyecekleri politikalar global arenada sistemi

[79] Muazzez Harunoğulları, a.g.e., s. 148.
[80] Dünyadaki Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri Nerelerdedir ve Ne Kadardır? BOTAŞ - Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi, Botas.gov.tr, 29.12.2020.

etkileyip değiştirebilecek niteliktedir. Küresel enerji politikaları bu dört bölgenin stratejileri ile şekillenmektedir. Bilhassa petrol kaynaklarının Hubbert zirvesine ulaşmış olması sebebiyle bu dört büyük gücün geleceğe yön verecek mücadeleleri devam edecektir.

Güncel enerji coğrafyasının formüle olmasında Amerika'nın yanı sıra çok hızlı gelişen ekonomisi olan, petrol ve doğal gaz ihtiyacı gittikçe artan ve sürdürdüğü global politikalarla Çin'in baş aktör olacağı öngörülmektedir. Enerji arz-talep jeopolitiğinde Avrupa, Amerika, Çin ve Japonya mevcut ana enerji talebi olan bölgeleridir. Petrol için yaşanan mücadele alanlarından bir diğeri ise dağıtım güzergahlarıdır. Transit coğrafyası bağlamında bilhassa Hazar Denizi ve Orta Asya enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması güncel yarışma ve mücadele alanlarını meydana getirmektedir.[81]

Hızlı büyüyen bir ekonominin eşlik ettiği kalabalık bir ülke olan Çin birçok birincil emtia sektörünün şimdiden dünyanın en büyük tüketicisi haline gelmiştir. Çin, geçtiğimiz yıllardaki hızlı ekonomik büyüme ve yüksek enerji tüketimi nedeniyle, 2003 yılında ABD'nin ardından dünyanın ikinci en büyük ham petrol tüketicisi olarak Japonya'yı geride bırakmıştır ve 2013'te küresel en büyük net ham petrol ithalatçısı olmuştur. Çin'in ithal petrole bağımlılığı 2013 yılında %50'nin üzerine çıkmıştır. Bu nedenle, Çin'in emtia fiyatlarının sanayi sektöründeki ortak hareketleri üzerindeki petrol fiyatı değişkenliğinin etkilerinin araştırılması, ürün piyasasına ve ekonomik kalkınmaya ilişkin en iyi politika yanıtlarının belirlenmesine yardımcı olur.[82]

2020 yılı güncel verilerine göre küresel araştırmalarda ispatlanmış doğal gaz rezervleri 203,14 trilyon metreküp miktarındadır. 2019 yılı araştırmalarında ortaya konan bilgilerde doğal gaz kaynakları açısından en zengin ülke 47,80 trilyon metreküp

[81] Muazzez Harunoğulları, "Orta Doğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi", *Humanitas,* Cilt 5, Sayı 9, 2017, s. 7.
[82] Peng Chen, "Global Oil Prices. Macroeconomic Fundamentals and China's Commodity Sector Comovements", *Energy Policy*, 87, 2015, p. 284.

rezervle Rusya olmuştur. Bu verilerde Rusya'dan sonra İran (33,80 trilyon metreküp), Katar (23,86 trilyon metreküp) ve Amerika (13,44 trilyon metreküp) izlemiştir.

Rezerv açısından ilk sırada olmasa da küresel doğal gaz üretiminde lider ülke ABD'dir. Rezerv açısından dördüncü sırada olmasına rağmen, üretimle liderliği sürdürmektedir. 2019 yılında Küresel enerji arzının %23,1' kadarı ABD'den sunuldu. ABD'nin sonrasında rezerv lideri Rusya 679 milyar metreküplük üretim yaparak ikinci olmuştur. Rusya en zengin kaynaklara sahip olarak üretimde ikinci olurken, İran da küresel rezerv bakımından doğal gaz kaynaklarına sahip ikinci ülke olmasına karşın, 244,2 milyar metreküp üretimle üçüncü sırada yer almıştır.

Tablo 3: Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervleri

Yıl	**2018**	**2019**	**2020**
Rusya	47,80	47,80	47,80
İran	33,72	33,80	33,89
Katar	24,07	23,86	23,84
ABD	12,41	13,44	-
Suudi Arabistan	8,61	8,71	9,06
Türkmenistan	7,50	7,50	9,91
BirleşikArap Emirlikleri	6,09	6,09	6,09
Çin	5,89	6,02	6,31
Venezuela	5,73	5,70	5,67
Nijerya	5,47	5,62	5,67
Türkiye	0,005	0,004	0,003

[83]

[83] Dünyada En Fazla Doğal Gaz Rezervine Sahip Ülkeler, (kibrispostasi.com), 30.12.2020

Dünya genelinde 198,8 trilyon metreküp ispatlanmış doğal gaz kaynakları bulunmaktadır. Ülkeler içerisinde en büyük doğal gaz rezervi 38 trilyon metreküple Rusya'dadır.

En yoğun doğal gaz rezervleri 75,6 trilyon metreküplük kapasiteyle Orta Doğu coğrafyasındadır. Orta Doğu bölgesinden sonra BDT 64,2 trilyon metreküp rezervle ikinci sıradadır. Bu sıraya gelmesinde etken Rusya ve Türkmenistan'ın sahip olduğu enerji rezervleridir. En düşük doğal gaz rezervi olan coğrafya ise 3,4 trilyon metreküplük kapasitesiyle Avrupa bölgesidir.

Suudi Arabistan, dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin tahminen %17'sine sahiptir. Petrol ve doğal gaz alanı gayri safi yurtiçi hasılanın yaklaşık %50'sini ve ihracat gelirlerinin hemen hemen %70'ini oluşturmaktadır. Petrolden başka, Krallığın doğal gaz, demir cevheri, altın ve bakır gibi doğal kaynakları bulunmaktadır.

Türkiye'nin birincil enerji kaynakları linyit, taş kömürü, petrol, doğalgaz, hidroelektrik, jeotermal, odun, hayvan ve bitki atıkları, güneş ve rüzgardır. Ancak, bu enerji kaynakları sınırlı görünmektedir.[84]

2020 yılında Türkiye'de Karadeniz araştırmalarında 320 milyar metreküp doğal gaz rezervinin keşfedildiği açıklanmıştır. Bunun akabinde dikkatler, bölgenin doğal gaz kaynaklarına yönelmiştir.

1.2.3.3. Enerji Arz Güvenliği

Enerji güvenliği ile ilgili gelişmeler daima ve küresel boyutta gündem merkezinde olmuştur. Çünkü enerji güvenliği konusu tarihin her aşamasında enerji güvenliği ve ulusal güvenlik/beka bağlantısı perspektifinden bakıldığı zaman burada kesin bir bağlantı olması gözlemlenmiştir. Petrol ve doğalgaz gibi doğal enerji

[84] Ramazan Tuğrul Oğulata, "Energy Sector and Wind Energy Potential ın Turkey", *Renewable and Sustainable Energy Reviews,* vol 7, issue 8, 2003, p. 470.

kaynaklarına erişim ya da bulunduğu bölgeleri kontrol etme, bu kaynakların arzı için stratejiler ortaya koyma, diğer ülkelerin enerji jeopolitiğinde hâkim olabilmesini kırmak gibi mücadeleler tarihin her döneminde uygulanmış dış politika araçları olmuştur. Bilhassa da hegemon devletlerin güçlendiği ve düşüş yaşadığı süreçleri araştırıldığında "enerji güvenliği"nin önemi keskin şekilde görülmektedir.[85]

Enerji arz güveliği incelemesine geçmeden önce enerji güvenliği kavramını açıklamak gerekmektedir. Tanımlarda, İngilizce anlamı ile 4A diye tanımlanan, Enerji rezervlerine sahip olma durumu - Availability, ulaşılabilir olması durumu - Accessibility, akabinde bu enerjinin uygun fiyattan temin edilebilir olması, ekonomikliği - Affordability ve bu döngünün istikrarı - Acceptability gibi dört aşamanın söz konusu olması ve sürmesi enerji arz güvenliğini ortaya koymaktadır. Enerji güvenliği ifadesi, tarihsel gelişmeler döngüsüyle kimi zaman "enerji arz güvenliği" ile aynı anlamda ifade edilmektedir.[86]

Enerji güvenliği güncel uluslararası ilişkiler sisteminde en büyük sorunlardan biri olarak görülmektedir. Ülkelerin ulusal güvenlikleri enerji güvenlikleri ile ilişkilidir. Bu yüzden ülkelerin dış politikalarını bağımsız bir şekilde oluşturmaları için en önemli unsur enerji arz güvenliğini tesis etmiş olmalarıdır. Enerjinin arz güvenliği problemi aynı zamanda, ülkelerin finansal gelişimi, istikrarlı büyümesi açısından da stratejik öneme sahiptir.

"Enerji Güvenliği" kavramı farklı süreçlerde çeşitli akademisyenler, yahut politikacılar tarafından çeşitli şekilde açıklanmıştır. Bu sebeple aslında küreselleşme gibi enerji güvenliğinin de tek kabul görmüş kalıplaşımış tanımı olmadığı söylenebilir.

---

[85] Bilal Karabulut, "Enerji Güvenliğine Küresel Ölçekte Bir Bakış", *Savunma Bilimleri Dergisi,* Cilt 15, Sayı 1, Mayıs 2016, s. 92.

[86] Leman Erdal, Etem Karakaya, "Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasi ve Coğrafi Faktörler", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt Xxxı, Sayı 1, 2012, s. 111.

Şema 1: Enerji Arz Güvenliği

*Şema yazar tarafından düzenlenmiştir

Tek tanımının olmamasına karşın farklı yazarların anlatımlarında enerji güvenliği konusunda ortak ve benzer fikirler mevcuttur. Bu ortaklıkların ışığında tek ifadeyle*: "petrol başta olmak üzere fosil yakıtlara güvenli bir biçimde ulaşılabilirlik"* şeklinde ifade edilebilir. Bu ifadeye gelen süreç 1970 ve 1980 yıllarında yaşanan petrol krizlerinden geçmiştir.[87]

Enerji güvenliği birincil enerji kaynaklarından etkin bir şekilde tedarik, enerji altyapısının güvenirliği ve enerji tedarikçisinin mevcut ve gelecekteki talebi karşılayabilme potansiyelini kapsamaktadır.[88] Küreselleşme süreciyle birlikte güvenlik algısı yalnızca askeri anlam taşımaktan çıkmış, finansal, sosyal, bilimsel, doğa konuları gibi bir takım alanlarla ilgili hale gelmiştir.

Değişip güncel şeklini alan güvenlik anlayışına eklenen yani ilgili olduğu alanları; halk güvenliği, şahısların güvenliği, global güvenlik, iktisadi güvenlik, bilgi güvenliği ve çevre sorunlarıyla ilgili olan güvenlik başlıklarında kategorize edebiliriz.

---

[87] Bilal Karabulut, "Enerji Güvenliğine Küresel Ölçekte Bir Bakış", *Savunma Bilimleri Dergisi,* Cilt 15, Sayı 1, Mayıs 2016, s. 33.

[88] Александр Николаевич Захаров, "Глобальная Энергетическая Проблема: Новые Вызовы И Угрозы, Возможности Их Преодоления", *Вестник МГИМО (Московский государственный институт международных отношений)-Университета,* 1(52), Москва 2017, с. 189. (Aleksandr Nikolayeviç Zaharov, "Küresel Enerji Problemi: Yeni Zorluklar ve Tehditler ve Bunların Çözüm Fırsatları", *Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Üniversitesi Dergisi*, 1(52), Moskova 2017, s. 189.)

Maruz kalınan tehdit algılamaları güvenlik yaklaşımlarını da değiştirmiştir. Bu tehdit algılamaları küresel süreçle birlikte tek boyutlu özelliğini kaybetmiştir. Küreselleşen ulusararası sistemde güvenlik algısı artık çok boyutlu ve simetrik olmayan bir hal almıştır.[89]

Enerji güvenliğinin karmaşık siyasi niteliği göz önüne alındığında, ortaya çıkan güvenlik sorunlarını ve çeşitli sosyo-ekonomik ilişkileri kapsamaktadır. Enerji güvenliği hakkında fikir oluşturmak için bu sosyal ve çevresel faktörleri anlamak önemlidir.

Enerji, ekonomilerimizin bel kemiğidir ve hem ekonomik büyüme hem de yoksulluğun azaltılması için temel bir unsurdur. Bu nedenle, enerji güvenliği, gelişmede sürdürülebilirliğe ulaşmak için en kritik hedef olmuştur. Enerji arzının güvenliği, yani (fiziksel) kullanılabilirlik ve enerji kaynaklarının (jeopolitik) erişilebilirliği, satınalınabilirlik, enerji ve (çevresel) kabul edilebilirlik şeklinde tanımlanabilir.[90] Enerji sorunları her zaman insan dikkatinin merkezinde olmuştur, çünkü enerji her türlü faaliyet için vazgeçilmez bir şarttır; ancak enerji temini, teknik cihazların yaygın olarak kullanılmasından sonra özellikle önem kazanmıştır.[91]

OPEC kurulduğu zaman uluslararası petrol piyasaları, ünlü "7 kızkardeşler"in kontrolündeydi. 1970'e kadar da bu düzen devam etmiştir. Bu 7 şirket; *Anglo-Persian Oil Company (Şimdi BP), Gulf Oil, Standard Oil of California (SoCal), Texaco (Şimdi Chevron), Royal Dutch Shell, Standard Oil of New Jersey (Esso), Standard Oil of New York (Socony) (Şimdi ExxonMobil) idi.* Bu ağın dışındaki diğer önemli aktörler ise SSCB kontrolünde bulunmaktaydı. OPEC'le birlikte ise enerji kaynaklarına sahip ülkelerin kendi doğal kaynakları üzerinde devredilmez hükümranlık hakları tanındıkça, OPEC petrol fiyatlarının belirlenmesinde de büyük bir güce dönüşmüştür.

---

[89] Esra Karlıova, "Yeni Tehditler ve Küreselleşmenin Türk Dış Politikasına Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 33, 2019, s. 189.

[90] Thai-Ha Lea,b - Canh Phuc Nguyenc, "Is Energy Security A Driver For Economic Growth? Evidence From A Global Sample", *Energy Policy,* 129, 2019, p. 437.

[91] Э. В. Гирусов, "Энергетика Человечества В Глобальном Измерении", *Век глобализации 2/2008,* с. 66. (E.V., Girusov, "Küresel Boyutta İnsanlığın Enerjisi", *Küreselleşme Çağı,* 2, 2008, s. 66.)

1973 yılındaki Arap Ambargosu, 1973 yılındaki İran İslam Devrimi, bu gücün somut yansımasını tüm dünyaya göstermiştir.[92]

Petrol fiyatlarının 1986 yılındaki düşüşü sonrası petrol ticareti gündemde öne geçmiştir. Çin'in enerji talebinin 2003 yılında beklenmedik seviyede artması yakın gelecekte diğer ülkeler için arz kıtlığı yaşanacağı korkusunu yaratmıştır. Fakat yeni kaynaklara yapılan yatırımlar talep artışının gerisinde kalıyorken, petrol fiyatı 2008 yazında 147 dolara ulaşmıştır. Bazı petrol analistleri bunun sadece arz kısıtlamaları meselesi değil, aynı zamanda kaynak kısıtlamaları meselesi olduğunu iddia etmiştir. Kaynak kısıtlamaları arttıkça yeni ek kaynak arayışı artar ve olaylar politik olarak daha tartışmalı ve karmaşık hale gelir.[93]

Enerji ihtiyacının gelecekteki çeşitliliği için yanlış tahminler, enerji depolamada ve stratejik depolama kapasitesini ölçeklendirmede hatalara sebebiyet verebilir. Uluslararası ticarette karşılanmamış talepler enerji fiyatlarındaki dalgalanmayı arttırır, bu da ekonomik istikrarı etkiler.

21. Yüzyılda enerji kaynaklarının akışında Hazar bölgesi ve Orta Asya ülkelerinden, Avrupa Birliği ve Güney Asya ülkelerine doğru yönelimler yaşanmaktadır. Mevcut küresel ekonomi yükselmektedir. Bu ise enerji kaynaklarına olan talebin artması anlamına gelmektedir. Petrol tüketiminin gelecek süreçte yılda ortalama % 1.5 oranında artım göstereceği tahmin edilmektedir.[94]

Araştırmalara göre 2050 yılına kadar birincil yakıt ve enerji tüketiminde petrol, doğal gaz ve kömür küresel çapta baskın bir rol tutacak, üretilen enerjinin %70' ini oluşturacaktır. Halen bu oran % 80' i geçmektedir. Öncelik petrolde ardından kömür

---

[92] Necdet Pamir, *Enerjinin İktidarı*, Hayykitap, İstanbul,2015, s.200

[93] İstein Harsem, Dag Harald Claes, "The İnterdependence of European – Russian Energy Relations", Energy Policy, 59, 2013, p. 784.

[94] Токторбек Станбеков, Валерий Котилко, "Нефте Газовый Комплекс Стран Евразии: Проблемы и Перспективы Развития", *Вестник Финансового Университета,* 2, 2016, с. 124. (Toktorbek Stanbekov - Valeriy Kotilko, "Avrasya Ülkelerinin Petrol ve Doğal Gaz Kompleksi: Problemler ve Gelişim Olanakları", *Maliye Üniversitesi Bülteni*, 2, 2016, s. 124.)

ve doğal gazdadır. Ancak, gelecekte bu kaynaklar arasında yeniden dağılım gerçekleşecek ve ilk sıraya hem ekolojik hem rezerv üstünlüğü olan doğal gaz geçecektir.[95]

2016 yılında verilen bilgilere göre dünyada ispatlanmış petrol rezervleri 1707 milyar varil kapasitededir. Genel olarak bulunan total petrol miktarının tahminen %47,7'si Orta Doğu'da, %8,7 kadarı Güney ve Orta Amerika bölgesinde, %13,3'ü ise Kuzey Amerika ülkelerinde dağılmıştır.[96]

Dünyanın önde gelen ülkeleri aynı zamanda enerji kaynakları tüketicilerinin de en büyüğüdür. Asya ve Avrupa ülkelerinin enerji kaynağı tüketimleri büyüme oranları tarafından belirlenmektedir. Örneğin, Çin 3010 milyon ton petrol, Amerika 2190 milyon ton, Hindistan 775,45 milyon ton enerji tüketmektedir. En büyük enerji ithalatçıları Japonya, Almanya, Kore, Fransa'dır.[97]

Toplumu, devletleri ve ekonomilerini enerji teminindeki oluşabilecek aksaklıklara karşı koruma durumu enerji güvenliğidir. Teminle ilgili süreçler ülke dışı konjonktürden ve aynı zamanda ülkenin kendi enerji diplomasisi ile belirlenmektedir. Küresel, kapitalizmin hâkim olduğu şu dönemde hemen hemen tüm sektörlerde enerji birincil ve ikincil kaynaktır. Bu nedenle devletlerin istikrar seyirleri de enerji ile direkt bağlantılıdır. Küresel çapta enerji böyle bir konumda iken Kafkasya bölgesinin de siyasi ortamını yönlendiren unsurlardan başlıcası enerjidir. Enerji güvenliği süreklilik uğruna tavizler vermeyi ve ekstra önlemler almayı, maliyetlere katlanmayı gerektirmektedir.[98]

---

[95] Александр Николаевич Захаров, Там же, с. 189. (Aleksandr Nikolayeviç Zaharov, a.g.e.,s. 189.)
[96] Erman Aslan - İlhan Akbulut - İlker İnan, "Enerji Sorununun Çözümünde Yenilenemez ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi", *Türk Dünyası Araştrmaları,* Cilt: 120, Sayı 237, Kasım-Aralık 2018, s. 15.
[97] Токторбек Станбеков - Валерий Котилко, Там же, с.124. (Toktorbek Stanbekov - Valeriy Kotilko, a.g.e., s. 124.)
[98] Aynura Baghırova, a.g.e., s. 26.

Bu anlamda Kafkasya yeni küresel düzende avantajlı konumdadır. Yaşanan teknoloji çağıyla enerji ihtiyacı da her gün daha da artmaktadır. Sürdürülebilir ekonomik refah için ülkelerin enerjiye bağımlılıkları vardır. Bu nedenle gelecekte de enerjiye ihtiyaç devam edecektir. Bu tahminlerle Türkiye ve Azerbaycan için de siyasi anlamda ellerini güçlendirme fırsatları doğacağı öngörülmektedir.

1.2.3.3.1. Dünya Enerji Arz ve Talebi

Gelişmiş ülkeler gün geçtikçe üst seviyelere doğru çıkmakta olan enerji bağımlılıklarını tehlike boyutundan çıkarmak için yenilenebilir enerjinin total enerji kullanımlarındaki oranını arttırmayı planlamaktadırlar. Ancak buna karşın alışılmış, eski birincil enerji çeşitlerine ihtiyacın gelecek zamanda da süreceği öngörülmektedir.

Yakın gelecek için yapılan enerji projeksiyonlarında bu açıkça görülmektedir. Özellikle doğal gazın diğer fosil enerji kaynaklarına nazaran daha temiz sayılması, daha az karbondioksit salınımı nedeniyle önümüzdeki dönemde de kullanımı artarak devam edecektir. Özellikle her geçen gün gittikçe artan küresel tüketim, "alışveriş çılgınlığı", seyahatler, enerji tüketimini de doğru orantılı şekilde etkilemektedir.

Özellikle yaşadığımız Coronavirus pandemisi süresinde bile "zorunlu kısıtlamalar" dışında tüketimin durmaması enerji ihtiyacının artacağı durumunu ortaya koymaktadır. Bu tahminler hem kaynakların gittikçe tüketilmesi hem de kullanımın fazlalaşması ile birlikte enerji uğruna küresel mücadelenin de önünü açmaktadır. Bu yönde Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası örgütlerin, esasen de enerji sektöründe faaliyet gösteren küresel kurumların vazifeleri gittikçe artmaktadır.

Dünya petrol arzı 2019 yılında bir önceki yıla göre sabit kalmıştır. Daha düşük fiyatlara rağmen ham petrol üretimi de gerilemiştir. Fakat OPEC dışı üreticilerden ABD günlük üretimini artırırken, aynı artış Brezilya, Kanada, Rusya, Çin ve Avustralya'da da gözlemlenmiştir.

Tablo 4: Dünya Petrol Talep ve Arz Dengesi, 2016–2019 Yılları

Dünya Talebi (mv/g)

Yıllar	**2016**	**2017**	**2018**	**1Ç 2019**	**2Ç 2019**	**3Ç 2019**	**4Ç 2019**	**2019**
OECD Ülkeleri	47.1	47.6	48.0	47.7	47.1	48.5	48.3	47.9
OECD Amerika Ülkeleri	24.9	25.1	25.6	25.1	25.3	26.0	26.0	25.6
OECD Avrupa	14.0	14.4	14.3	14.1	14.2	14.8	14.2	14.3
OECD Asya- Pasifik	8.1	8.2	8.1	8.5	7.6	7.7	8.1	8.0
Gelişmekte Olan Ülkeler	31.6	32.1	32.6	33.0	32.8	33.4	33.1	33.1
Eski Sovyet Ülkeleri	4.6	4.6	4.8	4.7	4.7	5.0	5.0	4.8
Diğer Avrupa Ülkeleri	0.7	0.7	0.7	0.8	0.7	0.7	0.8	0.8
Çin	11.8	12.3	12.7	12.6	13.2	13.0	13.5	13.1
Total world demand	95.7	97.4	98.8	98.8	98.6	100.5	100.8	99.7
Opec dışındaki arz (mv/g)								
OECD	24.9	25.7	28.3	29.3	29.6	29.7	31.1	29.9
OECD Amerika Kıtasındaki	20.6	21.5	24.1	25.1	25.6	25.7	26.7	25.8
OECD Avrupa	3.9	3.8	3.8	3.8	3.6	3.5	3.9	3.7
OECD Asya-Pasifik	0.4	0.4	0.4	0.4	0.5	0.5	0.5	0.5
Gelişmekte Olan Ülkeler	14.1	13.9	14.0	14.0	14.1	14.2	14.5	14.2
Eski Sovyet Ülkeleri	13.9	14.0	14.3	14.6	14.2	14.3	14.4	14.4
Diğer Avrupa Ülkeleri	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Çin	4.1	4.0	4.0	4.0	4.1	4.0	4.0	4.1
İşleme Kazancı	2.2	2.2	2.3	2.3	2.3	2.3	2.3	2.3
Toplam OPEC dışı arz	59.2	60.0	63.0	64.4	64.3	64.8	66.4	65.0
OPEC NGLs + NCOs	4.6	4.6	4.8	4.8	4.8	4.7	4.8	4.8
Toplam OPEC dışı arz ve *OPEC NGLs + NCOs (mv/g)*	63.8	64.6	67.7	69.2	69.2	69.5	71.2	69.8

OPEC Ham Petrorl Üretimi	31.7	31.5	31.3	30.0	29.5	28.9	29.1	29.3
Toplam Arz (mv/g)	95.5	96.1	99.1	99.1	98.6	98.3	100.3	99.1
Denge (Stok Değişimi ve Çeşitli.)	–0.2	–1.3	0.2	0.4	0.0	–2.2	–0.5	–0.6
OECD Kapanış Stok Seviyesi (outside FCPEs) (mv)								
Ticari	3,007	2,860	2,873	2,877	2,936	2,945	2,902	2,902
SPR	1,601	1,569	1,552	1,557	1,549	1,544	1,535	1,535
Toplam	4,608	4,428	4,425	4,434	4,485	4,489	4,437	4,437
Su üzerindeki petrol	1,102	1,025	1,058	1,013	995	1,012	1,011	1,011
Days of forward consumption in OECD								
Commercial onland stocks	63	60	60	61	61	61	61	61
SPR (Stratejik Petrol Rezervi)	34	33	32	33	32	32	32	32
Toplam	97	92	92	94	93	93	94	93

[99]

OPEC dışı sıvı tedarik ortalaması 2019 yılında 64,43 2019'da mb/gün seviyesine ulaşmıştır. Önceki yıla göre 1,97 mb/gün artış göstermiştir. Rusya'nın sıvı arzı 0,09 mb/g artarak yıllık ortalama 11,44 mb/gün olmuştur. Azerbaycan'ın üretimi 0,02 mb/g gerileme ile 0,79 mb/gün ortalamasına düşmüştür.

Enerji kaynaklarının, finans ve uluslararası ilişkiler açısından önemi tartışılmazdır. Bu yüzden Azerbaycan ve Rusya enerji kaynakları kapasitesi kıyaslandığında, Rusya açısından orantısız bir üstünlük olsa da Rus enerji arz tekelini kırma açısından bir alternatifin bulunması oldukça önemlidir. Enerji kaynaklarına sahip olmak tarih boyu hegemonyanın önemli bir aracı olmuştur. Yaşanan savaşların da temelinde enerji kaynaklarına ulaşmak olmuştur. Türkiye'nin jeopolitik konumu

[99] Annual Report 2019, *Organization of the Petroleum Exporting Countries*, Editor Maureen MacNeill, Austria 2020, p. 25.

bölgesel siyasette önemli bir rolü mümkün kılarken, yerel enerji ihtiyacı da bunu yapmasını gerektirmektedir.

Enerji kavramı, küreselleşmenin her geçen gün daha derinleşmesiyle belki de en önemli kavram olarak hayatımızda yer edinmiştir. Petrolün bulunması ve daha sonraki süreçte işlenerek endüstride hammadde veya ara madde olarak kullanılmaya başlanması petrole olan talebin giderek artmasına neden olmuştur. Bu talep artışı beraberinde ülkeler açısından petrol kaynağına sahip olmanın da önemini arttırmıştır. Petrole sahip olan bazı ülkelerin Petrol İhrac Eden Ülkeler adı altında birleşmeleri bu ülkelerin birlikte hareket etmelerine olanak sağlamıştır. 1973 yılında petrolün siyasi unsur olarak kullanılması dünya genelinde enerji sorunun oluşmasına neden olmuştur.

Bu sebepten petrol fiyatlarındaki aşırı artış, petrol ihraç eden ülkelere sermaye akışının sağlanmasına, cari işler fazlalığına yol acmıştır. Diğer taraftan petrol ithal eden ülkelerde ise cari işlemler açığının oluşmasına, üretim maliyetinin artmasına ve bununla birlikte ekonomik büyümede yavaşlamaya, işsizlik oranının yükselmesine ve dünya ekonomisinde daralmaya sebep olmuştur.[100]

Tablo 5: Dünya Doğal Gaz Üretimi

Yıl	Üretim	Birim
1990	78497781	TJ-gross
1995	84242241	TJ-gross
2000	96039874	TJ-gross
2005	110356720	TJ-gross
2010	126344560	TJ-gross

[100]Selim Yıldırım, Mehmet Dinç, "Petrol Fiyatı İle Kamu Politikası İlişkisi: Türkiye Örneği", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt 16, Sayı 1, 2020, s. 1306.

2015	137990045	TJ-gross
2019	158000917	TJ-gross

[101]

Tablo 5'deki veriler dünya doğal gaz üretiminin 1990 ylından sonra her geçen yıl artarak devam ettiğini göstermektedir. Hatta 2000'li yıllarda artış oranlarının da yükseldiği gözlemlenmektedir.

Tablo 6: Doğal gaz ithalat ve İhracat verileri, Dünya ölçeğinde

	İthalat	**İhracat**	**Birim**
1990	20326822	-20262416	TJ-gross
1995	18927245	-18973528	TJ-gross
2000	24883392	-25133985	TJ-gross
2005	32953355	-33805006	TJ-gross
2010	38279224	-38163175	TJ-gross
2015	40882429	-41883551	TJ-gross
2019	48177763	-50087717	TJ-gross

[102]

[101]Source: IEA Gas Information 2020 https://www.iea.org/subscribe-to-data-services/natural-gas-statistics, 08.11.2020.

[102] Source: IEA Gas Information 2020 https://www.iea.org/subscribe-to-data-services/natural-gas-statistics, 7.12.2020.

1990 yılı sonrasında artan dünya doğal gaz üretim oranı gibi, tablo 6'daki verilerde de küresel doğal gaz alış – veriş oranının da artarak devam ettiği görülmektedir.

Tablo 7: 2019 Yılı Doğal Gaz Göstergeleri

2019 Doğal Gaz TJ – Kalorifik Bazda Brüt	Üretim	İthalat	İhracat	Yerel Arz
Dünya	158 000 917	48 177 763	-50 087 717	154 663 117
Avrupa Birliği -28	4 044 216	18 949 624	-3 056 247	18 976 919
Birleşik Devletler	36 537 197	3 057 607	-5 191 930	33 974 668
Türkiye	17 964	1 730 096	-29 216	1 721 594
Azerbaycan	958 013	48 473	-462 197	539 340
Rusya	28 670 436	348 375	-10 495 205	18 523 605

[103]

[103] Rakamlar Uluslararası Enerji Ajansından alınmıştır (Data and statistics, www.iea.org)

Tablo 8: Avrupa Birliği – 28- Doğal Gaz İthalat ve İhracatı

Yıl	İthalat	İhracat	Birim
1990	7627579	-1316166	TJ-Gross
1995	8381725	-1609876	TJ-Gross
2000	11277742	-2276041	TJ-Gross
2005	15061058	-3241660	TJ-Gross
2010	17071135	-4058645	TJ-Gross
2015	16017747	-4529722	TJ-Gross
2019	18949624	-3056247	TJ-Gross

104

Tablo 9: Azerbaycan- Doğal Gaz Üretimi 1990-2019

Yıl	Üretim	Birim
1990	374210	TJ-gross
1995	250479	TJ-gross
2000	212703	TJ-gross

[104] IEA Gas Information 2020, https://www.iea.org/subscribe-to-data-services/natural-gas-statistics, 31.12.2020

2005	216096	TJ-gross
2010	650779	TJ-gross
2015	751362	TJ-gross
2019	958013	TJ-gross

105

Tablo 10: Azerbaycan- Doğal Gaz İthalat ve İhracatı, 1990-2019

Yıl	İthalat	İhracat	Birim
1990	506726	-204485	TJ-gross
1995	21828		TJ-gross
2000	11046		TJ-gross
2005	176549		TJ-gross
2010		-241672	TJ-gross
2015		-318152	TJ-gross
2019	48473	-462197	TJ-gross

106

[105] IEA Gas Information 2020 https://www.iea.org/subscribe-to-data-services/natural-gas-statistics, 31.12.2020

[106] IEA Gas Information 2020 https://www.iea.org/subscribe-to-data-services/natural-gas-statistics, 31.12.2020

Yukarıda sunulan tablolarda Avrupa Birliği doğal gaz üretimi ile yerel arzı arasında büyük açık olduğu görülmektedir. Aynı durum Türkiye verileri için de geçerlidir. Dolayısıyla Transit bölge olarak Türkiye'nin hem kendi enerji ihtiyacını temin ederken, hem de Avrupa'ya iletim sağlaması oldukça önemlidir.

1.2.3.4. Enerji Diplomasisi

Enerji politikasını yürütme yöntemi olan "enerji diplomasisi"nin amacı, üretici ülkeler, tüketici ülkeler ve transit ülkeler arasındaki çıkar dengesi temelinde bir enerji güvenliği sistemi oluşturmaktır.[107] Bulunduğu coğrafyaya göre bazı ülkeler kaynak, bazıları ise bağımlı ülke konumundadır. Bu nedenle de enerji kaynakları ister siyasi isterse de ekonomik açıdan uluslararası sistemi yönlendiren unsurlardan biridir.

Bir ülkenin stratejik amaçlarını gözeten ve bu esnada ulusal siyasi programlarının uygulanmasına yardımcı olan girişimler ve temaslar şeklinde tanımlanan "enerji diplomasisi" savaşların değil yumuşak gücün tercih edildiği yeni sistemde önemli bir süreçtir. Geleneksel diplomasi ile enerji diplomasisini ayırt edecek olursak, enerji diplomasisi istikrarlı ve uzun süreli hedeflere odaklıdır. Ananevi siyaset enerji diplomasisinden farklı olarak kısa dönemli programlanmaktadır. Ananevi siyasette belli bir süreliğine yaşanan olaylar, olumlu/olumsuz süreçler olabilir. Enerji siyasetindeyse uzun vadede gerçekleşen uygulamaların ülke amaçlarına katkısı ya da amaçlardan ne denli uzaklaştığı söz konusudur. Enerji diplomasisi, para ve güç unsuru olarak, adeta bir silah olarak kullanılan sınırlı enerji kaynaklarının hangi küresel güçle yönetileceği ve transit güzergahlarının hangi coğrafya olacağı planlamasıdır.[108]

---

[107] Елена Федоровна Черненко, "Экономические Аспекты Энергетической Политики России В Современных Условиях", *Вестник Московского Гуманитарно-Экономического Института*, N:3, 2018, с. 191. (Elena Federovna, Çernenko, "Modern Koşullarda Rusya Enerji Politikasının Ekonomik Yönü", *Moskova Ekonomi Üniversitesi Bülteni*, Sayı 3, 2018, s. 191.)

[108] M. Fatih Bilal Alodalı ve Sefa Usta, "Enerji Diplomasisi ve Türkiye", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Cilt 19, Sayı 33, 2017, S.165.

Enerji iş birliğinin temelinde, ulusal güvenlik için gerekli olan enerji güvenliğini sağlama amacı yatmaktadır. Dolayısıyla enerji alanındaki iş birliği, ülkeler arasındaki uluslararası ilişkilerle yakından ilgilidir. Ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın arttığı bir dünyada, enerji alanındaki karşılıklı bağımlılık ve enerji ticaretinin genişleyen hacmi, ülkelerin uluslararası ilişkilerini nasıl yönettiklerine bağlıdır. Bu nedenle arz güvenliğini sağlamak için hem üreticiler hem de tüketiciler arasında sürekli iş birliğini gerekmektedir.[109]

Küresel hakimiyet ekonomik güçle, ekonomik güç de enerji kaynakları ile desteklendiğinden, bu kaynakların elde edilmesine yönelik politikalar da artmaktadır. Küreselleşme sürecinin hızlandığı yeni yüzyılda, dünya için en önemli konulardan biri güvenilir enerji arzının sağlanmasıdır. Bu nedenle son yıllarda enerji politikası kavramının gelişimi ve uygulama stratejisi özellikle önem kazanmıştır.

Bu konu, enerji kaynakları açısından zengin ülkeler için özellikle önemlidir. Çünkü dünyanın enerji rezervlerinin ve ihtiyacının gerçek tablosu, enerji kaynakları açısından zengin tüm ülkelerin bu kaynakları kalkınmaya hizmet edecek şekilde başarıyla gerçekleştiremeyeceğini göstemektedir. Ancak enerji kaynakları etkin kullanılırsa ülkeyi sürdürülebilir ve istikrarlı kalkınma yoluna sokmak, güçlü bir devlet haline getirmek mümkün olabilmektedir. Bu açıdan modern Azerbaycan hem bölgesel hem de küresel olarak dönemin en gerçekçi, güçlü örneklerinden biridir.

Son 100 yıllık dönemde enerji siyasetini yönlendiren olaylar belki de dünya sahnesinde yaşanan en büyük olaylar olmuştur: I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin Orta Doğu'da hakim olması, II. Dünya Savaşı'nın akabinde oluşan "Soğuk Savaş" Dönemi, 1950'li yıllarda artan milliyetçilik akımları sonucunda enerji şirketlerinin hızla millileştirilmesi, OPEC'in kurulması, küresel ölçekli enerji şirketlerinin öne çıkışı, 1970'li yıllarda baş vermiş petrol krizi, SSCB'nin çöküşü,

[109] Yabo Zhao , Xiaofeng Liu , Shaojian Wang, Yuejing Ge, "Energy Relations Between China And The Countries Along The Belt And Road: An Analysis Of The Distribution Of Energy Resources And İnterdependence Relationships", *Renewable And Sustainable Energy Reviews*, N 107, 2019, p. 134.

Körfez Savaşı, 11 Eylül Saldırıları, Irak ve Afganistan Operasyonları, Rusya'da Putin döneminin başlaması, Gürcistan ve Ukrayna'da yaşanan Rusya savaşları, Sudan'ın bölünmesi ve Arap Baharı.[110]

Enerji politikası, ülkenin ulusal çıkarlarının sağlanmasında kilit bir araçtır. Bu politika, Azerbaycan'ın bölgede lider olmasının yanı sıra bölgesel ve küresel ekonomik projelerde önde gelen katılımcılardan biri olmasına izin verdi.

Enerji politikaları ülkeleri ayırmak yerine birleştirmelidir. Enerji faktörü, herhangi bir siyasi hedef belirlemek ve bunlara ulaşmak için kullanılmamalıdır. Azerbaycan bu yaklaşım sayesinde artık enerji sektöründe güvenilir bir ortak olarak özellikle Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye'nin yıllık olarak tükettiği doğal gaz miktarı tahminen 50 milyar metreküptür. 2020 yılında keşfi açıklanan ve 2023'te kullanıma sunulması planlanan 320 milyar metreküp, ortalama 6 yıl kullanılacak doğal gaz miktarına karşılık gelmektedir. Mevcut durumda Azerbaycan petrol iletimi ile ilgili diplomasi yürütülmektedir.

Bir devletin dış politika vasıtasıyla, enerji kaynakları için mevcut enerji piyasasında enerji alanındaki siyaseti ve planlarını uygulaması için gerçekleşen girişimlerin tamamı enerji diplomasisi olarak tanımlanabilir. Enerji diplomasisi vasıtasıyla enerjiye bağımlı olan devletler enerji temin etme konusundaki güvenliklerini pekiştirmeyi amaçlarken, kaynak sahibi ülkeler ise ticaretlerini garanti altına alıp, piyasa paylarını yükseltmeyi hedeflerler.[111]

Farklı iddialarla birlikte (Bakü'de işlenen ilk petrol kuyusu bundan çok daha önceki tarihte mevcuttu), tarihteki ilk petrol kuyusu olduğu ifade edilen "Drake

[110] M. Fatih Bilal Alodalı ve Sefa Usta, a.g.e., s.165.
[111] Özge Sunal Yıldırım, "Türkiye'nin Enerji Görünümü ve Diplomasisi", *MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, 2017, s. 37.

Well"in, 1859 yılında Amerika'da oluşturulmasından sonra petrol satışları da artmış, özellikle Amerika ve genel olarak küresel sistem bunun etkisini yaşamıştır.

Benzinle çalıştırılan otomobili icat eden Karl Friedrich Benz'in yaptığı ilk motorunun telifini 1879 yılında almasıyla, bunun akabinde de 1885 yılında bu benzin motoruyla çalışan ilk aracı yapmasıyla oto sanayisi büyük gelişim yaşamıştır. Bu gelişmelerle birlikte yakıt ihtiyacı artan Batı için, petrol stratejik bir hammaddeye dönüşmüştür. 20. Yüzyıldan itibaren petrole kesintisiz ulaşabilme stratejisi ile güvenlik anlayışı enerji alanına sıçramıştır. Bu süreçle enerji ülkelerin dış politikalarının belirleyici unsurlarundan olmuştur. Tüm bu gelişmeler, enerji diplomasisi kavramının oluşmasına giden süreci oluşturmuştur.[112]

Son 100 yılda enerji diplomasisini yönlendiren kararlarda ve olaylarda ülkelerden ziyade petrol şirketleri daha etkili olmuştur. Bünyesinde oldukları devletlerin yönettiği enerji şirketleri, enerji diplomasisinin her zaman ana oyuncuları olmuşlardır. 1973-1974 yıllarında petrolün siyasi çıkarlar doğrultusunda kullanılmasından sonra, enerji diplomasisi süreçleri hız bulmuştur.

Bu nedenle Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji iş birliği ile güçlerini birleştirmelerinin stratejik niteliği oldukça önemlidir. Mevcut küresel düzende hemen hemen bütün mücadelelerin temelinde enerjiye ulaşım ve hakimiyet amacı yatıyorken, arz ve iletim güzergahı olarak birleşmek iki ülkeyi daha da güçlü kılmaktadır.

1.3. 21. Yüzyılda Küreselleşme ve Petrol

Küreselleşmenin birçok tanımı olsa da mal ve hizmetlerde, uluslararası sermaye akışlarında artan hacim ve çeşitlilikle dünya çapında ülkelerin artan ekonomik karşılıklı bağımlılığı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Enerji küreselleşmesi ise

[112] Özge Sunal Yıldırım, a.g.e., s. 37.

dünyanın enerji kaynaklarının sınır ötesi hareketlerle birbirine artan karşılıklı bağımlılığı olarak tanımlanabilir.[113]

Güncel küreselleşme aynı zamanda hem genel hem de kişi başına düşen enerji tüketiminin keskin artışıyla da karakterize edilmektedir. Fakat enerji talebinin artışındaki problem bu artışın gerçekleşmesinde değil, bölgeler ve ülkeler tarafından dengesiz tüketilmesindedir. Dolayısıyla öngörülebilir gelecekte petrol ve doğal gaz üreten ülkelerin üzerinde küreselleşmenin baskısının azalacağını ümit etmek anlamsızdır. [114]

Dünya ülkelerinin sürdürebilir kalkınmalarını kaybetmemeleri ve küresel rekabet güçlerini yükseltmeleri için enerji üretimine ihtiyaçları vardır. Dünya artık endüstriyel yapılanma ile enerji kaynaklarına bağımlı hale gelmiştir. Enerji ihtiyacının önem kazanması, 18. yüzyılda Avrupa'da Sanayi Devrimi'nden sonra yaşanmıştır. 20. Yüzyıla gelindiğinde petrol, ülkeler arası ilişkilerin belirleyici unsuru haline gelmiş, savaşların en önemli nedeni, çıkar çatışmalarının temeli olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla birlikte Asya ülkelerinin yaşadığı gelişme globalleşmenin büyük etkileri olarak görülmektedir. Aynı zamanda enerji unsuru da küreselleştirme sürecinde etkili olmuştur. Ülkeler petrol, gaz, kömür gibi enerji kaynakları ticareti kanalıyla birbirlerine bağlanmıştır. Bu noktadan bakıldığında, enerji küreselleşmenin önemli yapı taşlarındandır. Bilhassa yurtdışına satış, talebin karşılanması, mal ve hizmetlerin üretimi, dış ticari ilişkilerin durumu açısından güncel siyasi ortamda devletlerin enerjiye bağımlılıkları aşikardır.[115]

---

[113] Indra Overlanda, "Energy: The missing link in globalization", Nergy Research & Social Science 14, 2016, s.123.

[114] Семьянинов Петр Владимирович - Семьянинов Владимир Петрович, О Тенденциях Глобализации, Социально-Экономические Явления и Процессы, Номер: 1 (35) , 2012, с. 154 (Petr Semyaninov - Vladimir Semyaninov, "Küreselleşme Trendleri Hakkında", *Sosyo-Ekonomik Olaylar ve Süreçler*, Sayı 1 (35), 2012, s. 154)

[115] Muhlis Can, Buhari Doğan, "Küreselleşme ve Enerji Tüketimi İlişkisi: Türkiye Örnekleminde Eşbütünleşme Analizi", *Maliye Dergisi*, Sayı 170, Ocak-Haziran 2016, s. 62.

Küreselleşme ile artan ihtiyaç sonucunda popülerleşen petrol uluslararası siyasette, ekonomi politikte belirleyici stratejik enstrümanlardan biri haline gelmiştir. Üretim alanlarından savaş sanayisine kadar bir çok alanda vazgeçilmez ana gereksinim petroldür.

Küreselleşme, çağdaş toplum ve söylemin öne çıkan bir özelliğidir. Dünyada özellikle son yüzyılda yaşanan küreselleşme süreci ve gelişmeleri ile enerjinin önemi çok fazla artmış ve tahminlere göre de gittikçe daha da fazla artması beklenmektedir. Enerji kaynaklarının ülkelerde eşit olmayan bir şekilde dağılmış olması sebebiyle, enerjinin arz ve talebi devletler arasında ortak stratejiler ve politikaları doğurmuştur. Bu politikalar dahilinde enerji, devletler arasında bazen ortaklık ve birlikte hareket etmeye yol açarken, bazen de bir yaptırım, tehdit, baskı aracı olarak kullanılarak, dünyada savaşların çıkmasına ortam yaratmıştır.

2. TÜRKİYE ve AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK STRATEJİK ve ENERJİ BOYUTU

Petrol; enerji kaynaklarına sahip ülkeler için bir yandan 'kaynakların laneti'[116] iken, bir yandan uluslararası ilişkilerdeki yönlendirici güçtür. Enerji kaynaklarına sahip olmayan ülkeler içinse enerji arz güvenliği politikaları çerçevesinde dış siyaset oluşturma alanıdır.

SSCB'nin dağılmasının akabinde Azerbaycan Cumhuriyeti 1991 yılında uzun süren esaretten sonra bağımsızlığını yeniden kazanmıştır. Azerbaycan bağımsız olduğunu ilan ettiği zaman onu tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. İki ülkenin ilişkileri tarihi kardeşlik esasından süregelmekte ve aynı şekilde devam etmektedir. Ayrıca Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını küresel piyasalara satmasıyla artan stratejik gücü ve son yıllarda Türkiye'nin de direkt katılım sağladığı dış politika çizgisi hem Azerbaycan hem Türkiye'nin gittikçe daha da yakın olmasına sebep olmuştur.[117]

Azerbaycan müttefikleri ve komşuları ile ilişkilerinde her zaman güvenilirliğini göstermiştir. Gürcistan enerji krizi yaşarken, Türkiye, ABD'nin uluslararası terörle mücadele operasyonları sırasında Azerbaycan'la ortak bir enerji koridoru oluşturduğunda ve Rusya ve İran bunlara yaptırımlar uyguladığında, Azerbaycan'ın güvenine hep şahit olmuşlardır. Tüm bunlar, Azerbaycan'ın BM Güvenlik Konseyi'ne kalıcı olmayan üyeliğine giden yolda önemli adımlardır. Hem İslam İş birliği Teşkilatı hem de Avrupa Konseyi üyesi olan Azerbaycan, Güvenlik Konseyi'nde küresel

[116] Doğal kaynak laneti (The Curse of Natural Resources) konusu Sachs ve Warner'in (1995) çalışmalarıyla literatüre girmiş ve geniş yankı uyandırmıştır. Sachs ve Warner doğal kaynak zengini olan ülkelerin daha düşük ekonomik büyüme oranına sahip olduğu gerçeğinden hareketle doğal kaynakların büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğunu iddia ederek tarihsel örnekler ve gerçekleşmiş verilerle bunu temellendirmişlerdir.

[117] Aynura Baghırova, Adil Oğuzhan, Emel Yıldız, "Türkiye-Azerbaycan Dış Ticaretini Etkileyen Faktörler (1998-2014 Dönemi)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 19, Sayı 1, Haziran 2017, s. 301.

sorunların çözümüne yönelik ortak çabaları, uluslararası hukukun üstünlüğünü ve adalet ilkesini her zaman savunmuştur.

2.1. Türkiye - Azerbaycan İlişkileri

Uluslararası ilişkiler algısında "kardeş" tanımının görülmediği bir sistemde belki de tek istisnası Türkiye ile Azerbaycan ilişkileridir. Türkiye ile Azerbaycan'ın bugünkü ilişkileri eski tarihi köklere uzanan "kardeş" bağları olmanın yanı sıra, uluslararası ilişkiler sisteminin ana prensiplerine de uymaktadır. İki ülkenin bağları tarih, kültür yönünden ve siyasi açının dışında, bir de önemli finansal yönleri de barındırmaktadır. Azerbaycan'ı Türkiye açısından değerlendirirsek doğal enerji kaynakları tedarikçisi ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile ekonomi alanında bağlantıların kurulması yönünde o bölgeye bir geçittir. Türkiye ise Azerbaycan açısından enerji pazarlarına çıkış, Batı coğrafyası ile finansal/stratejik bağlarının kurulması yönündeki güzergahtır. Birlikte ekonomik ve enerji projelerinin hayata geçirilmesi noktasında da güvenilir bir ortaktır.[118] Azerbaycan ile Türkiye'yi birleştiren yalnızca coğrafi konumları değildir. Türkiye - Azerbaycan Avrasya bölgesinde önemli iki stratejik müttefiktirler.

Türkiye - Azerbaycan ilişkilerini anlatırken bu ülkelerin aynı ırk, dil, din ve kültüre sahip olduklarını unutmamak gerekir. Bu özellikler onlar arasındaki ilişkileri boyut, derinlik bakımından doğrudan etkilemektedir. Ortak kökler nedeniyle ister resmi seviyede isterse de halk arasında Türkiye ve Azerbaycan birbirini "kardeş ülke" olarak kabul etmektedirler. Bu ortamda iki ülkenin ilişkileri klasik uluslararası ilişkiler presnsiplerinin dışında bir yapıdadır. Klasik yapıda ülkelerin öncelikli olarak kendi çıkarları ön plana çıkmaktadır. Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün *"Azerbaycan'ın sevinci bizim sevincimiz, kederi bizim kederimizdir"* sözleriyle, Cumhurbaşkanı

[118] Adalet Muradov, Elşen Bağırzade, "Azerbaycan ve Türkiye Ekonomik İlişkileri Üzerine Bir İnceleme", Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İlişkiler, Editörler: Bahar Şanlı, Elif Haygır Hobikoğlu, Celalabat 2015, s. 2.

Haydar Aliyev'in *"Biz bir millet, iki devletiz"* tanımı karşılıklı yaklaşımı açıkça göstermektedir.[119]

Ilımlı, batıya yönelik, laik bir Müslüman devlet olan Azerbaycan, Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği anlamında önemsediği bir ülkedir. Enerji kaynaklarının yanı sıra Azerbaycan, Avrupa ile Orta Asya'yı bağlayan bir koridor özelliğine sahiptir. Enerji alanında istikrarlı bir diplomasinin yürütülmesi ve petrol sözleşmelerinde öngörülebilir bir yasal çerçevenin mevcutluğu, Azerbaycan hükümetinin petrol ve gaz sektöründe yabancı yatırımları çekme stratejisinde en büyük başarısı olmuştur.[120]

Azerbaycan ilk defa Demokratik Cumhuriyet olarak 28 Mayıs 1918 yılında kurulduğu zaman, onu ilk tanıyan devlet 1918 yılının 4 Haziran tarihinde Osmanlı Devleti olmuştur. Kısa süren bağımsızlık ve ardından Bolşevikler tarafından devrilerek bir asra yakın Rus yönetiminde kaldıktan sonra ikinci defa bağımsızlığını ilan ettiğinde onu tanıyan ilk devlet yine Türkiye Cumhuriyeti'dir. 100 yıla yakın süre zarfında bağımsız değildi ancak bu durumla hiçbir zaman barışmamıştı da. 70 yıl süren esarette, özgürlük hasreti hiçbir zaman yok olmamıştır. 70 yılın ardından Azerbaycan halkı tekrar hakkı olan bağımsızlığını talep ettiğinde çok zor süreçlerden geçti, büyük kayıplar vermiştir. En ağırı çok sayıda şehitler vererek topraklarını kaybetmesi olmuştu. Fakat hiçbir baskı Azerbaycan'ı yolundan döndüremedi ve 1991 yılında SSCB'nin çöküşünü takiben 1991 yılının Ekim ayında Azerbaycan yeniden ikinci kez bağımsızlığını ilan etmiştir.[121]

Yeni küreselleşme çağına Azerbaycan hızla entegre olmuştur. Avrupa Birliği, Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve diğer ulusötesi ekonomik ve finansal kurumlarla tam iş birliği yapmış, evrensel ve küresel ekonomik

---

[119] Ulviyye Aydın, "Türkiye - Azerbaycan İlişkilerinin Son On Yılı (2006-2016): Kardeşlikten Stratejik Ortaklığa Uzanan Yol", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 13, 2018, s. 39.
[120] Aitor Ciarreta Antunano and Shahriyar Nasirov, "Development Trends İn The Azerbaijan Oil And Gas Sector: Achievements And Challenges", *Energy Policy*, 40, 2012, p. 291.
[121] Aynura Baghırova, "28 Mayıs: "Azerbaycan'ın Cumhuriyet Bayramı"", https://turksam.org/28-mayis-azerbaycanin-cumhuriyet-bayrami#:~:text=28%20May%C4%, 25.10.2020

sisteme başarıyla uyum sağlamıştır. Halen Azerbaycan, kişi başına yabancı yatırım çekmesiyle dünyanın önde gelen ülkelerindendir.

2.1.1. İki Ülke Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Türkiye ve Azerbaycan halkı aynı millet olarak, fakat devletleşme sürecinde tarihin belli dönemlerinden itibaren ayrı ayrı devletlerin çatıları altında yaşamaya başlamışlardır. 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla, iki toplum arasındaki ilişkiler tekrar yoğunluk kazanmaya başlamıştır.[122]

Türkiye Azerbaycanın bağımsızlığını desteklediği zaman biliyordu ki, siyasi olarak söz sahibi olması için Azerbaycan'ın ekonomik bağımsızlığının temin edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden de sahip olduğu bilgi ve tecrübelerini Azerbaycan'ın istifadesine sunmuştur. Bu alanda 01.11.1992 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türk işadamlarının Azerbaycan'a olan ilgileri fiili temaslara dönüşmüş, ulaştırma, haberleşme, inşaat, petrol ve eğitim gibi birçok alanda ortak faaliyete gidilmiştir. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve güçlenmesi yalnızca her iki ülkenin finansal kalkınması açısından değil aynı zamanda bölge ülkeleri için de bir kalkınma fırsatı sunduğundan önem arz etmektedir.[123]

Azerbaycan'ın bağımsızlığı sonrası süreçte Türkiye ile gerçekleşen dış ticaret hacmi her geçen yıl artarak seyretmiştir. Bağımsızlık sonrası süreçte karşılıklı doğrudan yatırımlar, şirketler yoğun karşılıklı şekilde faaliyete başlamışlardır. İlk yıllarda gelişen ekonomik bağlar, ilerleyen dönemlerde Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı, TANAP gibi büyük/ekonomik, küresel ve stratejik, projelerle gittikçe güçlenmiştir. Bugün gelinen aşamada ilişkilerin boyutu sadece Türkiye ve Azerbaycan

[122] Araz Aslanlı, Vefa Kurban, "Azerbaycan-Türkiye İlişkileri ve Sivil Toplum Kuruluşları", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2016, s. 33.
[123] Aynura Baghırova, "Küreselleşme Kapsamında Türkiye ve Azerbaycan İşletmelerinin Ekonomik Analizi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,* 2015, s. 24.

ekseninde kalmamış, uluslararası sistemde söz sahibi olacak, işbirliği düzeyine ulaşmıştır.[124]

Azerbaycan'la Türkiye'nin yürüttükleri politikalar, strateji planları daima çeşitli uluslararası ve bölgesel konularda örtüşmüştür. Azerbaycan BM, İKT, NATO, Avrupa Konseyi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Ekonomik İşbirliği Örgütü, Türkçe Konuşan Devletler Birliği gibi kuruluşların nezdinde de Türkiye ile işbirliği içerisindedir. Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri tarih boyu dostluk ve kardeşlik temelinde kurulmuş, yürütülmüştür. Günümüz şartlarında ise üst düzey ekonomik/stratejik boyuta ulaşmıştır.[125]

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkileri yapılan doğrudan yatırımlar, karşılıklı ticaret, küresel özellikteki enerji ve ulaştırma projeleri oluşturmaktadır.

2.1.1.1. Hukuki Çerçeve

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin temelinde her zaman ifade edilen "bir millet-iki devlet" anlayışı bulunuyor olsa da, güncel gerçekleştirdikleri projelerle ilişkilerin stratejik niteliği derinleşmiştir. Özellikle 20. Asrın sonlarına doğru ve 21. asrın başlangıcındaki kararlar ve uygulamalar, ortak projeler ile ilişkiler üst düzeye ulaşmıştır. 2010 senesinin 16 Ağustos tarihinde imzalanan geniş kapsamlı Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması, 15 Eylül 2010 tarihinde Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi'nin oluşturulmasına dair Ortak Bildirinin imzalanmasıyla iki ülke arasında stratejik ilişkiler daha da güçlenmiştir. Atılan bu adımlar ortak finansal bağların hukuki temeli yönünden de önem arzetmiştir.[126]

---

[124] Adalet Muradov ve Elşen Bağırzade, a.g.e., s. 7.
[125] Aynura Baghırova, a.g.e., s. 26
[126] Araz Aslanlı, "Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 25, Sayı 1, 2018,s. 16.

Türkiye ve Azerbaycan'ın 1992 yılından beri birçok alanda imzaladığı anlaşmalar mevcuttur. Bu anlaşmalar ekonomik, siyasi, yardımlaşma, iş birliği, güvenlik ve farklı bir çok sektörlerdedir. İlaveten iki ülkenin hükümetleri arasında Karma Ekonomik Komisyonunun 7. Dönem protokolü 2014 yılının temmuz ayında Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Bu oturum nezdinde Türkiye ve Azerbaycan arasında ticari ilişkilerin, yatırımların, bilim, sanayi, sağlık, sosyal politikalar gibi birçok alanda iş birliği geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. İki ülkenin ilişkilerinin stratejik düzeye çıkaracak olan en önemli anlaşma ise TANAP ortaklık anlaşması olmuştur.[127]

Tarihi, milli kökleriyle birbirine bağlı olan iki ülke arasında, Azerbaycan bağımsızlığını yeniden kazandığı dönemden beri çok fazla alanda, neredeyse 200 kadar farklı ortaklık, iş birliği ve protokol imzalanmıştır. İki ülkenin ticari beraberliği ve ticari faaliyetleri 01.11.1992 tarihli "Ticari ve Ekonomik İş birliği Anlaşması" kapsamında sürdürülmektedir. İş insanları açısından önemli olan "Azerbaycan ve Türkiye Arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması" 1994 yılı şubat ayında, "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkında Anlaşma"sı 1995 yılı şubat ayında imzalanmıştır.

Ticari ve ekonomik ilişkilerin yürütülmesinde büyük önem arzeden Karma Ekonomik Komisyonu 1. Dönem Toplantısı 1997 yılı 25–26 Şubat tarihlerinde Ankara'da, 2. Dönem Toplantısı 2001 yılında 29–30 Mart tarihlerinde Bakü'de ve 3. Dönem Toplantısı 2005 yılı 12–14 Nisan tarihlerinde Ankara'da, 4. Dönem Toplantısı 2006 yılı 27–28 Temmuz tarihlerinde Bakü'de, 5. Dönem protokol 2008 yılı Nisan ayında İstanbul'da, 6. Dönem protokol 2011 yılı 22 Ocak tarihinde Bakü'de imzalanmıştır.

[127] Meltem Keskin Köylü, "Türkiye ve Azerbaycan Ticari İlişkilerine Yönelik Bir Değerlendirme", *Toros Üniversitesi İisbf Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 5, Sayı: 9, 2018, s. 81.

Azerbaycan'ın bağımsızlığı sonrasında Türkiye ile arasında birçok sektörde iş birlikleri gelişmiştir. Tarım, sanayi, eğitim, madencilik, enerji, sosyal güvenlik, ulaşım ve çeşitli sektörlerde karşılıklı ticaret ve ortaklık mevcuttur.

Türkiye ve Azerbaycan arasında tarım sektöründeki iş birlikleri, 09.02.1994 tarihli "Tarım Alanında Bilimsel, Teknik ve Ekonomik İşbirliğine İlişkin Protokolü" çerçevesinde yürütülmektedir. Tarım Yürütme Komitesi'nin 2. Dönem Toplantısı 2001 yılı 17-21 Temmuz tarihlerinde Bakü'de gerçekleştirilmiş ve bu oturumda yeni bir protokol imzalanmıştır.

Türkiye'nin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı nezdindeki Türk Patent Enstitüsü'nün Sınai Mülkiyet Hakları kapsamında, 12 Kasım 1998 tarihinde Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan ve Tacikistan arasında Türk Cumhuriyetleri Patent kuruluşlarının işbirliğini oluşturmak ve geliştirmek için niyet protokolü imzalanmıştır.

Azerbaycan Standartlar Teşkilatı (Azerbaycan Devlet Standartlaştırma ve Meteoroloji Merkezi) ile Türk Standartları Enstitüsü arasında ilk ortaklık protokolü 1990 yılında yapılmıştır. Bu ve benzeri diğer protokollerin her birinde taraf ülkelerin karşılıklı şekilde ticarete konu olan mal ve hizmetlerde, uluslararası kaliteye sahip teşkilat, marka ve belgelerini tanıdıkları ifade etmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Emek ve Ahalinin Sosyal Müdafaası Bakanlığı ile Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı arasında sosyal güvenlik kapsamında iş birliği 1993 yılında itibaren başlamıştır. Sosyal güvenlik sahasında Türkiye ve Azerbaycan arasında 1995 yılında İş birliği Protokolü, 1997 yılında İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.

17 Temmuz 1998 tarihinde ise iki ülke vatandaşlarının Sosyal Güvenliklerini garanti altına alan Sosyal Güvenlik Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşme 9 Ağustos 2001 tarihinde yürürlüğe girmiş, sözleşmeyi tamamlayan idari anlaşma ise 6 Mayıs

2004 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmalar her iki ülke vatandaşlarının Sosyal Güvenlikleri karşılıklı şekilde garanti altına almıştır.

Türkiye ve Azerbaycan arasında detaylı bir Kara Ulaştırma Anlaşması 1992 yılı 1 Kasım tarihinde imzalanmıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasında direk kara bağlantısı Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi sebebiyle engellenmiş bulunmaktaydı. Türkiye ile kara iletişimi Gürcistan ve İran vasıtasıyla sağlanmaktaydı.

Fakat Eylül 2020 yılında başlayan ve Azerbaycan'ın topraklarını işgalden kurtarmasıyla devam eden savaşın sonunda Ermenistan ve Azerbaycan arasında anlaşma imzalanmıştır. Böylelikle anlaşmanın önemli bir parçası olan Nahçıvan Koridoru'nun açılışı hayata geçirilecek ve yıllar sonra Türkiye ile Azerbaycan kara bağlantısını kuracaktır. Yapılan anlaşma uyarınca Ermenistan, Azerbaycan'a toprakları üzerinden Türkiye sınırındaki Nahçıvan'a güvenli bir ulaşım bağlantısı sağlamayı kabul etmişti.

Kars-Ahalkalaki-Tiflis-Bakü Demiryolu Hattı, Türkiye ve Azerbaycan'ı birleştiren, ulaşım sektöründe gerçekleştirilen stratejik olarak oldukça önemli projelerdendir. Kars-Ahalkalaki-Tiflis-Bakü Demiryolu Hattı'na ilişkin protokol Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanları arasında 2005 yılında imzalanmıştı.

Bu proje, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya kesintisiz demiryolu ağını oluşturarak, tarihi İpek Yolu'nun yeniden yapılandırılıp faaliyete geçmesini amaçlamaktadır. Kars-Ahalkalaki-Tiflis-Bakü Demiryolu hattının faaliyete geçmesi ve akabinde Avrupa ve BDT ülkelerinden gelen yüklerin Iran üzerinden Hindistan'a taşıyan "Kuzey-Güney" ulaşım koridoruna bağlanmasıyla, demir yolu ile yük taşıma hacmi büyük oranda artacaktır.

Avrasya ulaşım güzergahlarını geliştirme projeleri esasen 1990 senesinden sonra hızlanmıştır. O dönemden beri de farklı uluslararası kuruluşların önemli çalışma konularındandır. Avrasya'daki demiryolu hatlarının yeniden yapılandırılması için çeşitli yatırımlar Kuşak ve Yol teşebbüsü ile başlanmıştır. Bu proje hem kara hem de deniz ağıyla Asya, Afrika ve Avrupa'yı buluşturmayı amaçlamaktadır. "Kuşak ve Yol Girişimi" projesine iştirak eden ülkeler 70'in üzerinde olmuştur. Katılan ülkelerin total nüfusu dünya nüfusunun neredeyse %65 kadarına, total küresel GSMH gelirlerinin ise üçte birini teşkil etmektedir. Kuşak ve Yol Girişiminin, bölgesel ilişkileri pekiştirerek, katılımcı ülkelerin karşılıklı ve küresel ticaretteki paylarını arttırdığından katılımcı ülkeler için oldukça önemli bir ekonomik fırsat yarattığı söylenebilir.[128]

Bir başka Türkiye-Azerbaycan ortaklığı olan Bakü-Tiflis-Kars demir yolu hattı projesi de bu açıdan değerlendirildiğinde büyük ekonomik, jeostratejik bir sürecin parçasıdır. Çin'in başkenti Xi'an noktasından başlayıp, Anadolu'yu geçerek İstanbul'a varan Eski İpek Yolu, kara taşımacılık rotalarını Akdeniz bölgesine, Avrupa'ya ve Basra Körfezine ulaştırarak, Asya, Avrupa ve Orta Doğu'yu işlek ticaret merkezi yapmıştır.

Böylece Asya'yı küresel ticarete entere eden "Tarihi İpek Yolu" 2. yüzyıl ile 17. yüzyıllar arası dönemde sosyo-ekonomik gelişimin, belki de o dönemki küreselleşmenin iletişim merkezi olmuştur. Fakat, bu eski güzergah, deniz taşımacılığının yoğunlaşması üzerine 17. asrın sonlarına doğru etkisini yitirmiştir. 19. yüzyılda artık eskimiş olan İpek Yoluna tekrar ilgi artmaya başlamıştır. Özellikle Çin'in 2013 yılında Kuşak ve Yol Girişiminin başlaması ile küresel demiryolu vasıtasıyla taşımacılık aktifleşmiş, Asya ve Avrupa arasında yoğun şebeke yaratılmıştır.

[128] Hülya Zeybek, "Yeni İpek Yolunun Kıtalar Arası Demiryolu Konteyner Taşımacılığına Etkisi: Pestle Analizi", Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 4, 2020, s. 726.

"Orta Koridor" projesi ise eski İpek Yolunun tekrar canlandırılması için doğu ve batı arasında kurulacak proje olarak 2013 yılında başlatılmıştır. Trans Hazar Uluslararası Taşımacılık Hattı olan bu Orta Koridor projesi, Kuşak ve Yol Girişimi ile ortak doğal bir sinerji oluşturarak, Trans-Sibirya demiryolu şebekelerine alternatif bir hattır. Azerbaycan, Kazakistan, Türkiye, Ukrayna, Gürcistan'ın demir yolları, Hazar Denizcilik, Aktau Deniz Ticaret Limanı, Bakü Uluslararası Deniz Ticaret Limanı, Orta Koridorun katılımcı üyeleri arasındadırlar. Çin de katıldığı şirketlerle Orta Koridor Girişimi'nin ortak üyelerindendir. Yeni İpek Yolu üzerindeki Orta Koridor, Çin'i Kazakistan, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Türkiye'ye bağlamakta, buradan da Avrupa'ya ve Akdeniz'e ulaşılmaktadır. Orta Koridor, 2017 yılında Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattının ve 2019 yılında Marmaray Boğaz Tüp Geçişinin yük trenleri bölümünün faaliyete başlaması ile taşıma süresi ve maliyet anlamında güçlü bir rekabet avantajı kazanmıştır.[129] Baküden Kars, daha sonra da Marmaray vasıtasıyla Avrupa'ya İstanbul üzerinden kesintisiz demiryolu ağı sağlanmıştır.

2.1.1.2. İkili Ticaret ve Karşılıklı Yatırımlar

Türkiye ve Azerbaycan arasında derin tarihi kültürel ilişkiler vardır. Azerbaycan'ın özgürlüğüne kavuşmasının ardından ise ticari ilişkiler de hızla gelişmiş, stratejik ortaklık düzeyine varmıştır. Bu ortaklık sürecinde Türkiye, Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynakları için önemli bir pazar ve dünya piyasalarına taşınmasında elverişli bir güzergâh olarak ön plana çıkmıştır. Türkiye için ise, Azerbaycan doğal gaz arzı sunarak önem arz etmektedir. Ticari alandaki bu ilişkilerle beraber ülkelerin dış ticaret hacimleri de önemli ölçüde artmıştır. Türkiye'nin enerjiye bağımlı ülke olması, Azerbaycan'ın ise Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu rezervlere sahip olmasından dolayı, iki ülke arasındaki ikili ticaretin güçlü denge oluşturduğu görülmektedir.[130]

---

[129] Hülya Zeybek, a.g.e., s. 728.

[130] Güller Şahin, Ali Konak, "Türkiye Ve Azerbaycan Örnekleminde Büyümenin, Enerji ve Dış Ticaret Dinamikleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* Cilt 8, Sayı 3, 2019, s. 1858.

2006 yılına kadar Azerbaycan ile sınırlı olarak gerçekleşen ticaret ilişkileri, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattının açılmasıyla önemli oranda artmıştır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının 2006 yılında faaliyete geçmesinin akabinde Azerbaycan petrolü boğaz trafiği ile zaman yitirmeden ve Rusya devre dışı bırakılmış şekilde, Türkiye'den kolaylıkla uluslararası pazarlara iletilebilmiştir. Bu aşamada Türkiye doğu-batı arasında bir enerji hubuna dönüştüğü için jeopolitik ve jeo-stratejik ağırlığı artmıştır. Azerbaycan'dan transfer edilen başka önemli ithalat kalemi ise bilindiği üzere doğal gazdır. Petrol taşımacılığında olduğu gibi, bu sefer Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı projesinin 2007 yılında yapılması ile Türkiye, Azerbaycan doğal gazını Rus doğal gazından kat kat uygun fiyata almaya başlamıştır. Bu projelerle birlikte, 2006 yılına kadar kısıtlı olarak gerçekleşen ihracat ve ithalat faaliyetlerinin Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattının açılması ile birlikte arttığı, iki ülkenin ihracat ve ithalat faaliyetlerinin yüksek düzeylere çıktığı görülmektedir.[131]

2.1.2. Azerbaycan'ın Türkiye'deki Doğrudan Enerji Yatırımları: SOCAR Örneği

Azerbaycan'ın başarılı enerji diplomasisi, ülkenin uluslararası arenada nüfuzunu pekiştirmenin yanı sıra, ülke ekonomisinin bağımsızlık sonrası hızlıca yükseltmiştir. Bu ekonomik güçlenmeyle birlikte Azerbaycan, bölgesel bir merkez haline geldi.

Azerbaycan yatırımları Türkiye, Gürcistan, Romanya ve Ukrayna'da son yıllarda önemli bir seviyeye gelmiştir. Özellikle, Orta Asya ülkelerinin Avrupa'ya ulaşım yollarından biri Azerbaycan'dan sağlandığından, ülke bir transit ve bir ulaşım merkezi haline gelmiştir. Azerbaycan'ın belirleyici konumda olduğu Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve Kuzey-Güney uluslararası ulaşım koridoru, ticaret bölgeleri arasında

[131] Güller Şahin, Ali Konak, a.g.e., s.1858.

bağlantı sağlayarak uluslararası ekonomik iş birliğine büyük bir ivme kazandıracaktır. Dolayısıyla ekonomik iş birlikleri, Azerbaycan'ın dış politikasının en önemli çizgilerinden biridir.

Azerbaycan ve Türkiye ekonomileri yapısal anlamda birbirini tamamlayıcı bir nitelik arz etmektedir. Türkiye'nin ekonomisi dışa dönüktür ve imalat sanayii üzerine yoğunlaşmış, Azerbaycan ekonomisi ise, daha çok hammadde ağırlıklıdır. İki ülke arasında, doğrudan yabancı yatırımlar önemli konumdadır. Türkiye'ye Azerbaycan menşeli doğrudan yabancı yatırımlar 2000'li yılların ortalarından itibaren işletme sayısı artış göstermiştir. Doğrudan yabancı yatırımların önemli bir kısmı SOCAR tarafından gerçekleştirilmiştir.[132]

Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR 1991 yılından itibaren faaliyettedir. SOCAR'ın Türkiye'ye yatırımları İzmir Aliağa'da petrokimya tesisini 2 milyar 40 milyon dolar ile satın alması ile başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan en büyük yatırım olan rafinerinin maliyeti 5 milyar dolar olmuştur ve Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımlarında Azerbaycan star rafineri ile ilk sıradadır. Yatırım faaliyetleri ile Socar iki ülke arasındaki ilişkileri ekonomik anlamda en üst düzeye çıkarmıştır.[133]

SOCAR'ın Petkim sahasına yapılan yatırımların en büyük hisseyi petrokimya rafinerisi oluşturmaktadır. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi'nin Türkiye'deki direkt yatırımları yalnızca Petkim olmamıştır. Petkim satın alındıktan sonra da kapasite artırımı ve dünya standartlarında modernizasyonu, teknolojik altyapı yatırımları olarak devam etmiştir. 20. Yüzyılda uluslararası ekonomide petrolün önem kazanmasıyla, petrol işletmeciliği zamanla bireysel petrol arayan şahıslardan, çokuluslu şirketlere ve devletlere geçmiştir. Azerbaycan-Türkiye ekonomik ilişkileri sürdüğü müddette, ilişkileri sağlam bir temele oturtmak için, hukuki altyapının oluşturulmasına önem

---

[132] Ekrem Ersin Cesur, "Azerbaycan ve Türkiye Arasındaki İlişkilerin Ekonomi Politiği", 1. Milletlerarası Türkiye – Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu, 2016, s. 252.

[133] Mehmet Dikkaya, Gökhan Özdemir, "Türkiye Azerbaycan Ekonomik İlişkileri", *Azerbaycan ve Dağlık Karabağ Üzerine Analizler*, Derleyenler: Cavid Kasımlı, İsa Arslan, Gündoğan Yayınları, 2015, s. 172

verilmiştir. Akabinde ise, ekonomik ilişkilerin ve iş birliğinin sinerji oluşturarark, daha büyük ölçekli projelerle, ortak kazanç ve çıkarlar çerçevesinde yürütülmeli ve geliştirilmelidir.[134]

2.2. Azerbaycan'ın Enerji Kaynakları ve Türkiye'nin Jeopolitik Konumu

Azerbaycan sahip olduğu enerji kaynakları ile bölgesinde yatırım açısından en büyük potansiyele sahip ülkedir. Azerbaycan'ın hem güvenilir ortak hem uluslararası önemli projelerin girişimcisi ve katılımcısı olması onu bağımsızlığı sonrası çok kısa sürede ekonomik ve siyasi anlamda büyümesine etkili olmuştur. Azerbaycan, jeostratejik konumuyla bölgedeki transit projelerine büyük katkılar yapmaktadır ve Avrupa ve Asya arasında bir iş birliği köprüsüdür.

Dünyanın en eski petrol üreticilerinden olan Azerbaycan, özellikle Avrupa enerji pazarı için Hazar Denizi bölgesinden önemli bir enerji tedarikçisi konumundadır. Ülkenin enerji sektörü petrol ve doğalgaz üzerinedir. Geleneksel olarak köklü bir petrol üreticisi olmasına rağmen, Azerbaycan'ın doğal gaz tedarikçisi olarak önemi, saha geliştirme ve ihracat altyapısı genişledikçe büyük oranda artacaktır.[135]

Azerbaycan uluslarası enerji projelerinde Türkiye ile sıkı ortaklık içerisindedir. Enerji stratejisinin başlangıcı olan "Asrın Anlaşması"nda, Şahdeniz gaz sahasının işlenmesinde, Türkiye'nin TPAO şirketi iştirak payına sahiptir. Türkiye üzerinden geçen Bakı-Tiflis-Ceyhan ana ihraç petrol boru hattının ve Güney Gaz boru hattının (Bakü-Tiflis-Erzurum) gerçekleşmesinde Türkiye'nin Botaş şirketi önemli rol oynamıştır. Güncel enerji transferinde de her iki boru hattının kullanımı ile ilişkili

[134] Elçin Süleymanov, Fahri Hasanov, "Azerbaycanın Türkiyenin Enerji Sektörüne Yatırımlarının Azerbaycan- Türkiye Ekonomik İlişkilerindeki Rölü", *Paper presented at EconAnadolu 2013: Anadolu International Conference in Economics III June 19-21, 2013*, Eskisehir, Turkey, s. 23

[135] Shamsi Rzali, Mehmet Dikkaya, "Azerbaycan'ın Enerji Sektöründe Yapısal Sorunlar: Ekonomi Politik Bir Analiz", Yeni Türkiye: Azerbaycan Özel Sayısı, Cilt 1, Sayı 107, 2019, s.2

şirketlerin hissedarları arasında yine Türkiye'nin TPAO ve botaş şirketleri temsil edilmektedir.[136]

Türkiye'nin coğrafi stratejik konumu her zaman dünya devletlerinin ilgi odağında olmuş ve daima bu bölgeye hâkim olunmak istenmiştir. Türkiye'nin konumunu stratejik kılan özelliği; Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'nun birleştirme ve ayırmasıdır. Türkiye siyasi anlamda oluşabilecek her türlü güç yapısına göre stratejik öneme sahip bölgededir.

Türkiye, küresel enerji rezervlerinin %70'inin yerleştiği ve enerji ithal eden coğrafyaya yakın olmasıyla jeopolitik/stratejik açıdan oldukça önemlidir. Özellikle, doğal gaz pazarında, "Enerji Hubu" olarak ifade edilen konumdadır. Fakat Türkiye'nin esas beklentisi, sadece bir geçit güzergahı olmaktan ziyade "Enerji Merkezi" olmaktır. Türkiye üzerinden oluşturulan enerji taşımacılığı projeleri arz ve talep jeopolitiği için oldukça önemlidir. Enerji zengini Orta Asya bölgesi ile Hazar ve Ortadoğu bölgesinin Avrupa'daki devasa enerji talep piyasasına giden bir "koridor" olmak üzere birçok önemli kıtalararası projeye iştirak etmekte ve destek vermektedir. Türkiye'nin, enerji coğrafyasındaki bu stratejik konumunu kullanarak yüksek kazanç elde etme şansı vardır.[137]

Bu doğrultuda bölgesel projeler ve ortaklıkları sürdürmesi gerekmektedir. Çünkü enerji söz konusu olduğu zaman sadece üretim ve tüketim söz konusu olmamaktadır. Aynı zamanda siyasi-ekonomik süreçleri de kapsayan kompleks ilişkiler bütünü söz konusudur. Türkiye-Azerbaycan'ın dostluğu, iki ülkenin yakın siyasi ilişkileri enerji iş birliklerine de yansımıştır.

Enerji piyasası küreseldir ve küresel boyutta siyasi süreçlerdeki 2. ve 3. taraflarla da anlaşılmalıdır. Bu işbirliğinin yaranması için her 3 bölgenin de siyasi ve ekonomik

---

[136] Erestun Mehdiyev, "Enerji Kaynaklarının Naklinde Azerbaycan – Türkiye İşbirliği: Nabucco'dan Güney Gaz Koridoruna ", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 1, 2018, s. 2

[137] Zekiye Nazlı Kansu, "Enerji Arz Güvenliği Bağlamında Avrupa Birliği'nin Güney Gaz Koridoru ve Türkiye'nin Konumu", *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 3, Sayı 3, 2019, s. 298.

istikrarın olması gerekmektedir. Enerji sektörüne yapılan yatırımlar da enerji merkezi olma yolunda mutlaka olmazsa olmazdır. Gazprom, Rosneft, BP, Saudi Aramco gibi enerji sahasında finansal anlamda güçlü ve köklü şirketler olursa diğer etkenlerle beraber piyasada söz sahibi olunabilir. Bu şirketler elde ettikleri gücü enerji kaynaklarına borçludurlar. Türkiye'nin ise kaynak anlamında dezavantajlı olmasına rağmen ortak olduğu projelerdeki önemiyle upstream ve downstream yatırımlarını tek elden yürütebilecek milli bir şirket olarak bir piyasa gücü yaratabilir. Bir enerji merkezi olunması söz konusu ise birtakım unsurların varlığından bahsedilebilir.[138] Burada yine Azerbaycanla olan siyasi ilişkileri, komşuluk ve milli bağları önemli hususlardır.

2.2.1. Hazar Havzası'nın Enerji Rezervleri, Petrol ve Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri

1994 yılında Hazar Denizi'nin Azerbaycan kısmındaki petrolün üretimi için bir konsorsiyum kuruldu. Enerji iş birliğine dair ilk adım Bakü ve Ankara tarafından 1995 yılında imzalanan Bakü'den Ceyhan limanına kadar bir petrol boru hattının inşası konusundaki anlaşma oldu. Daha sonra Gürcistan projeye dahil olmasıyla projeye Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) adı verildi. 1999 yılında, bu proje Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında imzalanan hükümetler arası anlaşmalar paketi ile güvence altına alındı. Böylece, ilerleyen yıllarda bölgenin kalkınmasında en önemli faktör olan Güney Kafkasya enerji sisteminin temeli atıldı.[139]

Hazar Havzası, Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu coğrafyası ortasında bulunan ve açık denizlere erişimsiz bir bölgedir. Hazar Denizi kıyısında Azerbaycan, Kazakistan, İran, Rusya ve Türkmenistan yerleşmektedir.

---

[138] Muhammed Oral, Ünal Özdemir, "Küresel Enerji Jeopolitiğinde Türkiye: Fırsatlar ve Riskler", Journal of History Culture and Art Research, Vol. 6, No. 4, 2017, p.950.

[139] Мээрим Суванова, "Политика Турции на Южном Кавказе", *Проблемы Постсоветского Пространства,* Т. 5, № 3, 2018, с. 290 (Meerim Suvanova, "Türkiyenin Güney Kafkasya Politikası", *Postsovyet Bölgesi Sorunları,* Cilt 5, Sayı 3, 2018, s. 290.)

Hazar Havzası sahip olduğu coğrafi konum, siyasi ortam, ekonomik ve enerji kaynaklarından dolayı önemlidir. Coğrafi konumu ve sahip olduğu doğal kaynaklar sebebiyle özellikle uluslararası hukuk alanında uzun yıllar boyunca tartışmalara neden olmaktaydı. Paylaşılamayan bir bölge olarak yıllarca statüsü belirlenememekteydi. Çünkü enerji kaynakları açısından dünyada ikinci sıradadır. Buradaki enerji kaynakları yüzünden kıyıdaş ülkelerin anlaşmasını zorlaştırmaktaydı. Çünkü uzun yıllar, SSCB sürecinde Hazar Havzasında iki kıyıdaş ülke kaynakları paylaşmaktaydı. Paylaşım SSCB ve İran arasında gerçekleşmekteydi. SSCB dağıldıktan sonra kıyıdaş ülkeler artınca, Hazar'ın statüsü üzerine anlaşılması da uzun zaman aldı.

SSCB döneminde Hazar denizi, mevcut askeri güç ve enerji kaynaklarının elinde bulundurması nedeniyle tamamen Rus Denizi olarak bilinmekteydi. İran, da burada ortaktı fakat payı okadar küçüktü ki Rusya karşısında görünmemekteydi bile. Fakat SSCB dağılınca bu coğrafyada bağımsızlıklarını elde eden yeni ülkeler ortaya çıkmıştı. Bu yeni pay sahibi aktörler Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan idi. Fakat kıyı haklarını elde ettikten sonra da denize çıkışı olmayan bu kara devletlerinin uluslararası enerji iletimi sorunu vardı. Ülkeler bu transferi petrol ve doğalgaz boru hatlarıyla gerçekleştirmektedirler.[140]

Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan, Hazar Havzasında önemli petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip ülkelerdir. Bu bölgede Rusya ve İran'ın enerji kaynakları çok az olduğundan diğer ülkeler ön plana çıkmaktadır. Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın Hazar'da bulunan rezervlerini işleyebilmeleri için modern teknolojilere, yatırımlara ihtiyaçları vardı. Bu aşamada uluslararası enerji şirketleri bölgeye ilgi göstermiş ve Hazar'daki enerji kaynaklarının işlenmesi için gerekli yatırımı sunmuşlardır. Bağımsızlığını yeni elde etmiş ülkeler için de başka seçenek olmadığından bu iş birlikleri gerçekleşmiştir. Böylelikle buradaki enerji rezervlerinin keşfedilip işlenmesi ve enerji talep bölgelerine gönderilmesi güçlü bir mücadeleye ve küresel, bölgesel aktörlerin karşıdurmasına sebep olmuştur. Bölge devletleri özgün

[140] Muhammed Emin Kocaman, "Hazar Havzası'nın Hukuki Statüsü", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2019, s. 100.

enerji politikaları yürütseler de küresel güçler burayı kontrollerinde tutmaya ve enerji stratejilerinde ileriye dönük proglamalar yapmaktadırlar.[141] Bu siyasi ortam Hazar bölgesi ülkelerinin dış politika yönelimlerinin önemli belirleyicilerindendir ve uluslararası ilişkilerini büyük katkıda etkilemektedir.

Enerji rezervleriyle ilgilenen Batı bölgesi açısından en kritik konulardan biri, açık denize çıkışı bulunmayan alanlarda bulunan enerji kaynaklarını talep piyasasına ulaştıracak uygun ve güvenli boru hattı sisteminin olmasıdır. Bu sistemin oluşturulması oldukça maliyetli aynı zamanda bölgenin karmaşık jeopolitiği nedeniyle çok zor bir süreçtir. Gerçekleştirilen tüm boru hattı projeleri, en önemli kaybı her zaman petrol fiyatlarını fazla tutmaya çalışan OPEC üyelerine yaşatacaktır. Bundan dolayı Hazar'ın sağlayacağı ek petrol küresel petrol fiyatlarında etkili bir değişim yaratacaktır[142]

Kuzeyde Kazakistan ve Rusya, güneyde İran, batıda Azerbaycan ve doğuda Türkmenistan ile sınırı olan Hazar, Avrasya'nın ortasındadır. Yaklaşık 376 bin km2'lik bir alanı kapsamaktadır, Hazar'ın kuzeyden güneye kadar uzunluğu tahminen 1200 km kadar, doğudan batıya genişliği ise 210 km ile 490 km aralığında farklılık göstermektedir. Hazar'a on büyük akarsu ve irili ufaklı toplam 130'dan çok su kaynağının döküldüğü bilinmektedir. Bunlardan en büyüğü Volga Nehri olup Hazar'a dökülen suların %82'sini oluşturmaktadır. Hazara kıyıdaş ülkelerin kıyı şeridi uzunlukları sırasıyla Kazakistan 2320 km, Rusya 1460 km, Türkmenistan 1200 km, İran 1000 km ve Azerbaycan 825 km olarak, kıyı şeridinin toplam uzunluğu 6805 km'dir. Doğal kaynakları zengin olan bölgenin önemli ekonomik kalemlerini petrol, doğalgaz ve balıkçılık oluşturmaktadır. Tarihi İpek Yolu'nun rotalarından biri olan

[141] Muhammed Emin Kocaman, "Hazar Havzası'nda Enerji Güvenliği ve Enerji Jeopolitiği", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3, s. 157.
[142] Muhammed Emin Kocaman, a.g.e., s. 158.

Hazar Bölgesi geçmişte ve günümüzde ticaret alanı olması açısından da stratejik bir konumdadır.[143]

Hazar Havzasının enerji rezervlerinin dağılımına bakıldığı zaman Rusya ve Kazakistan'da kıyılarda, Azerbaycan ve Türkmenistan'da ise kıyıdan uzak sahalarda daha yoğun dağılmıştır. Bölgeden doğal gaz elde edilmesi Rusya'nın Astrahan, Kazakistan'ın Tengiz, Azerbaycan'ın Şahdeniz, Türkmenistan'ın Çeleken sahasından sağlanmaktadır.

Rusya bölgenin toplam doğal gaz rezervinin %25'ine sahiptir. Rusya'nın rezervi 3 trilyon m3'tür. Kazakistan 2,9 trilyon m3 rezerve sahiptir ve bölgenin ikincisidir. Hazar'da kıyı bölgesi en kısa olan ülke Azerbaycan'dır ve 1,4 m3 rezerviyle bölgede üçüncü sıradadır. Hazar'daki rezervi 536 milyar m3 olan Türkmenistan, büyük doğal gaz kaynaklarına sahiptir. İran'ın ise bölgedeki kaynakları diğer bölge ülkeleriyle kıyaslandığında oldukça sınırlı bulunmaktadır.

Hem küresel olarak bakıldığında hem ABD ve Avrupa'nın enerji kullanımında petrol ve doğal gaz hayati düzeydedir. SSCB'nin dağılmasının ardından Türkmenistan başta olmakla, Azerbaycan ve Kazakistan gibi üleklerin enerji kaynakları batı için yeni bir enerji piyasası olmuş, bölgeye yoğun bir yatırım akışı ve ilgi yönelmiştir.

Azerbaycan'ın Azeri-Çıraklı-Güneşli platformu, Kazakistan'ın Tengiz ve Karaçakanak platformları, Kaşağan sahalarının ki bu bölgede 40-50 milyar varil seviyesinde petrol rezervi bulunduğu düşünülmektedir, işlenmesi için planlanan ve gerçekleştirilen projeler Hazar bölgesine yapılan büyük yatırımlara örnektir. Bu yatırımlar Batı'nın enerji güvenliğine alternatif kaynakları sunarken, kaynakların ulaştırılması için de kıyasıya rekabet yaşanmaktadır.

---

[143] Yasin Gülyüz, "Yeni Büyük Oyun'un Bir Cephesi: Hazar Bölgesi'nde Enerji Rekabeti", *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi,* Cilt 4, Sayı 2, 2020, s.367.

Son yıllarda Hazar havzası için küresel sistemin önemli aktörleri kendi amaçları için politikalar sürdürmektedirler. Hazar denizinin enerji kapasitesi Basra Körfezi ve Sibirya bölgesindeki enerji rezervlerinin kapasitesini takip eden en büyük kaynaklardır. 1991 senesinedek Hazar Havzasında SSCB etkin bir rol üstlenmekteydi. SSCB'nin son bulmasıyla bölgedeki kaynaklar üzerinde Rus yönetimi de son bulmuş, Hazar kaynakları üzerinde hakk kazanan Türk Cumhuriyetleri kendi payları üzerinde söz sahibi olmuşlardır. Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlık sonrası ekonomik güçlenmeleri için sahip oldukları bu enerji kaynakları çok önemliydi. Aynı zamanda büyük oranda enerjiye bağımlılığı olan Batı ülkeleri ve uluslararası firmalar için de yeni ortaya çıkan kaynaklar önemli bir alternatif pazar olmuştur. Ancak bağımsızlığını elde eden ve enerji kaynaklarına kavuşan ülkelerin ticaret fırsatlarının önündeki engel denize çıkamamaları idi. Enerji rezervlerinin sadece komşu ülkeleri koridor olarak kullanması ile, boru hatları vasıtasıyla iletilmesi alanın enerji arzıyla birlikte tranzitinin de küresel enerji pazarındaki önemini göstermektedir.[144]

Bu noktada Türkiye'nin transit ülke olarak stratejik önemi ortaya çıkmıştır. Enerjide dış temin ihtiyacı olan Avrupa ve Amerika kıta ülkeleri dışarıdan gelen enerjiye güvenli ve münasip bir fiyatla ulaşmak istemektedirler. Bu konuda, yaşanan siyasi istikrarsızlıkların enerki iletimine etkileri Batı'yı farklı rotalardan çeşitli kaynaklara ulaşmaya itmiştir. Yakın zamanda şahit olduğumuz Gürcistan ve Ukrayna krizleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Hazar'ın enerji kaynaklarının pazarlara ulaştırılması bölgesel olarak da ehemiyyetli aşamadır. Kaynaklar Türkiye, Gürcistan ve Ukrayna gibi rotalar aracılığıyla pazarlanmaktadır. Ülkeler ile yaşanan sorunlar sebebiyle enerji

[144] Muazzez Harunoğulları, "Legal Status of The Caspıan Sea and Sharıng of Energy Resources: Dısputes and Struggles Between The Rıparıan Countrıes", *International Journal of Geography and Geography Education*, 2018, p.206.

kaynaklarının ulşatırılmasından aksaklıklar yaşanmıştı. Bu nedenle ülkeler sattıkları enerji kaynaklarını pazarlamak adına yeni rotalar arayışına girişmiştir.[145]

2.2.1.1. Petrol Boru Hattı Projeleri

Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı: Bakü yakınında Sangaçal Terminalinden başlayıp, Gürcistan'dan geçerek Türkiye Ceyhan'da son bulmaktadır. Azerbaycan'ın petrol ihracatında önemli bir kapasiteye sahiptir.

Azerbaycan'ın Devlet Petrol Şirketi SOCAR, BOTAŞ, AMOCO, Pennzoil ve BP'nin katılımıyla birlikte Bakü'de Hazar Denizi'nin Azeri-Çırak-Güneşli sahalarında petrol arama, üretim ve paylaşımı için 9 Kasım 1992 tarihinde Ana İhraç Boru Hattı Çalışma Grubu Konsorsiyumu kurulmuştur.

Konsorsiyum'un çalışmalarıyla 9 Mart 1993 tarihinde Türkiye ve Azerbaycan boru hattının yapımı için hükümetler arası anlaşma imzalamıştır. 20 Eylül 1994 tarhinde ise "Azerbaycan Petrollerinin Üretim Ve Paylaşım Anlaşması" imzalanmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının yasal altyapısını bu anlaşma teşkil etmektedir. Bu hatla alakalı mühim süreçlerden biri de Kasım 1999 tarihinde İstanbul'da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'nün düzenlediği konferansda hayata geçmiştir; Türkmenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkiye liderleri, Amerika Başkanı Bill Clinton'un da katılımıyla gerçekleştirilen imza töreninde, projenin yapımını onayladıklarını ifade etmişlerdi. Bu toplantıda hattın ismine Bakü-Tiflis-Ceyhan olacağına karar verilmiştir. Hattın yapımı tamamlanması ise 2005 yılını bulmuştur.[146]

Birçok ülkenin ortak çıkarları bugün mevcut olan en kritik enerji projelerini doğurmuştur. Rusya enerji hatlarını es geçerek, açık denizden elde edilen Azerbaycan

[145] Mustafa Ersungur, A. Taha Arpa, "Hazar Bölgesi ve Rusya'nın Bölgedeki Rolü", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 31, Sayı 3, 2017, s.544.
[146] Hacı Mustafa Eravcı, "Sovyetler Sonrası Azerbaycan - Türkiye Arasındaki Enerji İşbirliği Çalışmaları ve Dış Politikadaki Etkisi", *Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı, s. 44.

enerji kaynaklarının Bakü-Tiflis-Ceyhan vasıtasıyla dünya talep bölgelerine gönderecek yeni bir boru hattı projesinin temeli atılmıştır. Bu süreç, yalnızca Azerbaycan ile Avrupa arasında bir yakınlaşma olarak görülmemekte, aslında Rusya'nın da bu bölgeyle olan enerji ticaretinde ilk "oyun değiştirici" hamle sayılmaktadır.[147]

Bu boru hatlarıyla Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye gelmesi ve ayrıca da buradan küresel pazarlara ihraç edilmesinin önü açılmıştır. 2007 yılından başlayarak Azerbaycan doğal gazı Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı vasıtasıyla Türkiye'ye iletilmektedir.

Bu başarılı stratejik düzeyde iki boru hattının ardından, 2007 yılında gerçekleşen Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı projesi anlaşmasıyla üçüncü kez önemli bir işbirliğinin temeli atıldı. 2007 yılında imzalanan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi anlaşmasıyla ise Türkiye-Azerbaycan arasındaki ulaşım ağı stratejik önem kazanmıştır.

Projenin 76 km kadarı Türkiye üzerinden, 259 km'lik bölümü Gürcistan'dan, 503 km'lik kısmı da Azerbaycan üzerinden geçmektedir. Hattın açıldığı ilk dönemde senede 1 milyon yolcu ve 6,5 milyon ton yük kapasitesi öngörülürken, 2034 yılı için 3 milyon yolcu ve 17 milyon ton yük kapasitesi planlanmaktadır.

Baku-Novorossiysk Petrol Boru Hattı: Bakü Sangaçal terminali ile Rusya'nın Novorossiysk terminalı arasında 1330 km'lik petrol boru hattıdır. Azerbaycan'daki bölüm devletin petrol şirketi SOCAR tarafından, Rusya'daki bölümü ise Transneft şirketi tarafından yönetilmektedir.[148]

[147] Ulviyye Aydın, a.g.e., s. 48.
[148] Çağla Gül Yesevi - Burcu Yavuz Tiftikcigil, "Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis", *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol. 5, No. 1, 2015, p. 33.

Bakü-Novorossiysk Petrol Boru Hattı 1997 yılında yeniden yapılandırılmış, akabinde yılda 7 milyon ton üretim kapasitesine ulaşmıştır. Bu boru hattı, Azeri-Çıraq-Güneşli platformlarından elde edilen enerji kaynaklarını dünya piyasasına ulaştıran ilk rota oldu.

Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı: Azerbaycan'dan ham petrolü, Gürcistan Karadeniz bölgesine Supsa terminaline ulaştıran 833 km'lik boru hattıdır. Azeri-Çıraq-Güneşli platformlarının petrollerini taşıyan boru hattını BP şirketi işletmektedir. Günlük 100.000 varil pertol kapasiteye sahiptir. Yıllık taşıma kapasitesi ise 7 milyon varildir.

Azerbaycan petrolü Supsa terminaline ulaştıktan sonra İstanbul Boğazı üzerinden dünya pazarlarına gönderilmektedir. Hattın yapımına 1997-1998 yıllarında başlanmış, 1999 yılında Supsa'da ilk transfer başlamıştır. 2005 yılından sonra Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının faaliyete başlamasıyla Bakü-Supsa ve Bakü-Novorossiysk hatlarının kapasitesinde düşüş olmuştur. Güney Osetya Savaşı yaşanırken boru hattının bu bölgedeki bölümü Rus askerlerinin kontrolüne geçmiş ve Gürcistan bu olayı kınamıştır. Bu tür siyasi askeri problemlerin yaşanıyor olması, alternatif güzergahların önemini ortaya koymaktadır.

Azerbaycan petrolü Sangaçal terminalinden iki rotayla Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa petrol boru hattı ile Karadeniz kıyısındaki Supsa terminaline ve Novorossiysk limanına gönderilmetkedir. Hazar enerji kaynaklarının üretimindeki artışla birlikte petrolün dünya pazarlarına nakli için Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı projesinin yapımı zaruri olmuştur. Bu ulaştırma için, Hazar'dan elde edilen petrolün Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden iletilmesi konusunda her üç ülke arasında sözleşme imzalanmıştır.[149]

[149] Eyüp Zengin, Aqil Esedov, "Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde Boru Hatları Ulaştırmasının Çevre Üzerindeki Etkileri", *Zkü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2009, S.100

2.2.1.2. Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri

Bir ülkenin ekonomik istikrarı ve toplumsal refahı için enerji güvenliği önemli etkendir. Sanayi devriminden sonra başlayıp, sonrasında teknolojik gelişmelere paralel artan enerji ihtiyacı arzdan talebe daha uygun fiyatlı, güvenilir kaynaktan ve hızlı bir şekilde transfer edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Güvenlik için enerjiye ulaşılabilirlik ve enerjinin verimli bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Önceleri çok fazla rolü olmayan, sınırlı bir alanda kullanılan boru hattı taşıma sistemleri, enerjideki önemin artmasıyla birlikte çok hızlı bir şekilde küresel boyutta kullanılmaya başlanmıştır. Gaz ve sıvı şeklinde bulunan enerji kaynaklarının çıkış noktalarından varacağı pazarlara, 5 cm ile 9 cm arası kalınlıktaki çelik, demir, plastik gibi çeşitli borular ile, pompa/vana gibi ek ekipmanlar da kullanılmakla en çok toprak altından transfer edilmesi işlemlerine boru hattı taşıma sistemleri denilmektedir. Bir başka ifadeyle boru hattı taşımacılığı sistemleri, enerji ihtiyacı olan bölgeye talebi karşılamak amacıyla, enerji türlerinin planlı bir şekilde kontrol altında depolanarak taşınması sürecidir.[150] Enerji kaynaklarına ihtiyacın artmasıyla birlikte taşımacılık maliyetleri de önem arzetmiştir. Bu aşamada özellikle doğal gaz taşımacılığı için boru hatları tercih edilmektedir.

Bakü- Tiflis - Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı:

Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattının ilk kısmı esasında 1994 yılında *Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyetleri Arasındaki Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma* oluşturmaktadır. Bu anlaşmada petrolün yanı sıra doğal gazın da taşınması sürecine değinmektedir.

[150] Fehim Bakırcı, Ebubekir Karabacak, Cihat Sarıgül, "Enerji Lojistiğinde Boru Hattı Taşımacılığı: Türkiye İçin Bir Değerlendirme", Iv. Internatıonal Caucasus-Central Asıa Foreıgn Trade And Logıstıcs Congress September, 7-8, Didim/Aydın, 2018, S. 613.

Ancak Bakü-Tiflis-Erzurum hattının asıl yapım sürecine geçilmesi 2001 senesinde Azerbaycan ile Türkiye Cumhuriyetleri arasında, Azerbaycan'ın doğal gazının Türkiye'ye taşınmasına ilişkin imzalanan Hükümetlerarası Anlaşma ile olmutur. BOTAŞ ve SOCAR arasında 6,6 milyar m³ kaynağın iletimi ile ilgili Doğal Gaz Alım-Satım anlaşması imzalanmıştır. 2002'de ise hattın Tiflis kısmının yapımı için Azerbaycan ve Gürcistan arasında anlaşmalar imzalanmıştır. Projenin maksadı Şah deniz sahasında elde edilen petrolü Türkiye üzerinden Avrupa'ya transfer etmektir. Ama bu hattın esas ağırlığı, Türkiye ve Azerbaycan'ın, hatta bunların dışında Kafkasya bölgesinin de enerji ortaklığı kapsamında stratejik müttefike dönüştürmesi, bölgesel işbirliği fırsatları sunmasıdır. Özellikle de projeye ilerleyen zamanlarda Kazakistan ve Türkmenistan'ın da doğal gaz kaynakları ile katılma olasılıkları, Türkiye'nin Kafkasya bölgesindeki stratejik konumunun sağlamlaşmasına yarayacaktır.[151]

Özellikle sadece Kafkaslar bazında değerlendirilmemesi gerekir; çünkü projeye katılan doğal gazın kapasitesi büyüdükçe, bu Avrupaya iletilecek enerjinin miktarının da artması ve enerji devleri ile rekabet imkanı oluşması anlamına gelir.

Gazi - Magomed - Mazdok Doğal Gaz Boru Hattı: 150 mil uzunluğundaki boru hattı Azerbaycan doğalgazını Rusya'ya taşımaktadır. SOCAR ve Gazprom, 2009 yılında ilgili boru hattı için bir anlaşma yapmıştır.

Bakü – Tiflis- Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı üzerinden iletilen doğal gaz, Azerbaycan'ın esas doğal gaz platformu olan Şahdeniz'den 2007 yılında alınmaya başlanmıştır. Enerji rekabetinde Gazprom'un oluşturduğu tekel ortamını yok etmek için ilk girişim olarak nitelendirilebilecek bu proje çerçevesinde yıllık olarak 8,8 milyar metreküp doğal gaz Türkiye'ye gönderilmekteydi.

[151] Hacı Mustafa Eravcı, a.g.e., s. 44.

BTE'nin öncesinde ise Azerbaycan, Bakü-Astara ve Gazi-Magomed-Mozdok Doğal Gaz Boru Hatları ile yalnızca Rusya ve İran'a gaz iletimi yapmaktaydı. BTE hattı ise Azerbaycan'a, Gürcistan üzerinden Türkiye'ye gaz iletme imkanı sağlamıştır.

Bakü- Astara Doğal Gaz Boru Hattı: Ermenistan'ın işgalci siyaseti sonucu Azerbaycan, Nahçıvan bölgesine doğal gaz ulaştırmak için İran ile bir takas anlaşması yapmak durumunda kalmıştı. Anlaşmaya göre İran, 2006 yılının sonundan itibaren Nahçıvan'a Azerbaycan doğal gazını iletmektedir.

Nahçıvana ulaştırılması için Azerbaycan İran'a Bakü-Astara Hattı ile doğal gaz göndermekte, İran ise gazı Salmas Nahçıvan Hattı üzerinden Nahçıvan'a ulaştırmaktadır. İran transit ücreti olarak %15 oranında ödeme almaktadır. Türkiye ile kısa bir sınırı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti İran ve Ermenistan ile çevrilidir. İzole duruma düşmesinin sebebi Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgalinden sonra yaşanan savaş süreci olmuştur. Bu nedenle Nahçıvan İran üzerinden aktarılacak doğalgaza bağımlı durumda bulunmaktadır.

Ancak 2020 yılında Azerbaycan'ın Ermenistan'ın işgalinde bulunan topraklarını kurtarmasından sonra "Nahçıvan Koridoru" gündeme gelmiş ve bu problem de çözüme yaklaşmıştır.

Şah Deniz yatağının işlenmeye başlamasından sonra bir takım projeler daha gerçekleştirildi. Nabucco projesi de bu süreçte birçok ülke tarafından olumlu karşılansa da bir takım sebeplerden dolayı hayata geçirilememiştir.

TANAP: TANAP projesi Hazar Denizi'nin Azerbaycan'ın payına düşen bölgelerden elde edilen doğal gazın ilk Türkiye, akabinde Avrupa'ya taşınması için gerçekleştirilen Güney Gaz Koridoru projesinin Türkiye'deki kısmını teşkil etmektedir.

Azerbaycan'ın Şah Deniz- 2 Gaz Sahasından elde edilen kaynaklar ilk aşamada Güney Kafkasya Boru Hattı ile Türkiye'ye ulaşacak, sonrasında TANAP hattıyla Trans-Adriyatik Boru Hattı'na geçerek Avrupa'ya varacaktır. Bu boyutuyla TANAP, ister Türkiye ister küresel enerji alıcıları açısından oldukça önemli bir projedir.

TANAP'ın Türkiye dahilindeki başlangıcı Ardahan-Posof, Türkiye'den çıkış noktası ise Edirne-İpsala'dır. Toplam uzunluğu 1.850 kilometre olan boru hattı yirmi il üzerinden geçerek Yunanistan sınırına ulaşmaktadır.

TANAP'ta yatırım maliyeti tahminen 8 milyar dolar civarında hesaplanmaktadır. Bu kapasitede bir yatırım hem Türkiye'ye ekonomik olarak fayda sağlamakta, aynı zamanda bölge ülkeleriyle siyasi anlamda ilişkilerin gelişmesine imkân oluşturmaktadır.

2012 yılı haziran ayında Türkiye ve Azerbaycan Cumhurbaşkanları "Trans Anadolu Gaz Boru Hattı" Anlaşmasını imzaladılar. TANAP projesiyle Azerbaycan ve Türkiye ilk kez enerji alanında ortak oldu. TANAP'la başlangıçta Azerbaycan'ın Şah Deniz II sahasından yılda 16 milyar metreküp gaz iletimi planlanmaktadır. Taşıma gücünün 2023 yılına kadar 23 milyar metreküp, 2026 yılına kadar ise 31 milyar metreküp seviyesine getirilmesi amaçlanmaktadır. Başlangıç olarak planlanan yıllık 16 milyar metreküpün yaklaşık 6 milyarı Türkiye için, geri kalanı Avrupa tüketimi için planlanmıştır. Azerbaycan'ı bir Avrupa enerji tedarikçisi olarak güçlendiren, Hazar enerji kaynaklarının Avrupa'ya ihracat rotası Trans-Adriyatik Boru Hattı'nın (TAP) yapımı ile nihai hedefine ulaştı.[152]

TAP boru hattı, Türkiye-Yunanistan sınırındaki Kipoi yakınlarında TANAP'a bağlanarak başlayıp, Kuzey Yunanistan'ı ve Adriyatik Denizi'ni geçerek, İtalya'da son bulmaktadır. Projenin taraf ülkelerinde bu enerji ticareti karşılıklı doğrudan

[152] Richard Weitz, "Caspian Triangles: Azerbaijan's Trilateral Diplomacy-A New Approach For A New Era", *Trılateral Dımensıon Of Azerbaıjan's Foreıgn Polıcy*, Edited By Farhad Mammadov, Fuad Chiragov, Baku 2015, P. 20

yatırımları, yeni istihdam yerlerini, karşılıklı ticareti, ekonomik kalkınmayı beraberinde getirdi.

2.2.1.3. Türkiye ile Ortak Gerçekleştirilen Boru Hattı Projeleri

Soğuk Savaşın sona ermesi ile hem Azerbaycan hem Türkiye'nin stratejik ortamlarının gelişimi ülkeleri enerji politikaları açısından birbirine bağımlı kıldı. Türkiye-Azerbaycan enerji ilişkileri ana çizgisi doğal gaz projeleri odaklıdır. Azerbaycan doğal gaz ve petrol yataklarını bağımsız olarak işletime başladıktan sonra, bir pazara ve ihracat rotasına ihtiyacı vardı. Bu süreçte Türkiye Azerbaycan için doğal bir ortakdı.[153]

Enerji sektöründe Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesiyle temeli atılan, Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattı projesiyle önemli bir konuma ulaşan Azerbaycan-Türkiye ortaklığı, TANAP ile küresel enerji pazarında söz sahibi oldu.

TANAP, 56 inç çapı, 1.850 km uzunluğuyla, Türkiye, Ortadoğu ve Avrupa'nın en uzun ve en büyük çaplı doğal gaz boru hattıdır TANAP. Proje "Güney Gaz Koridoru'nun da en uzun bölümüdür.

TANAP'ın yapımıyla Azerbaycan gazını Türkiye ve Avrupa'ya ulaştıracak ve bu süreçte Türkiye'nin enerji politikasının yönünü oluşturan enerjide merkez ülke olma hedefine güçlü katkısı olan önemli bir proje gerçekleşmiş oldu. Çok hızlı şekilde yapımı tamamlanan TANAP'tan sonra, Güney Gaz Koridoru'nun son bölümü olan ve TANAP'ı Avrupa'ya taşıyan Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP) da faaliyete başladı. Güney Gaz Koridoru tamamlanınca Avrupa'nın enerji arz güvenliği bir koldan daha desteklenmiştir.

---

[153] Shaban Kardash, "The Turkey-Azerbaijan Energy Partnership in the Context of the Southern Corridor", *IAI Working Papers*, 14/04, 2014, p. 4.

Türkiye-Azerbaycan enerji ortaklığına, Türkiye-Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattı da eklenmiştir. İkinci Karabağ Savaşından sonra Türkiye Cumhurbaşkanı 2020 yılı 25 Şubat tarihinde Bakü'ye gerçekleştirdiği seferinde Türkiye'nin Iğdır şehrinden Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne yapımı planlanan doğal gaz boru hattı ile ilgili açıklama yapmıştı.

Yeni, Türkiye - Nahçıvan Boru Hattı ile Nahçıvan halkının doğal gaza sorunsuz ulaşması, doğal gaz erişiminden kesintisiz yararlanması planlanmıştır. BOTAŞ ve SOCAR ortaklığıyıla yapılacak proje ile Nahçıvan Türkiye üzerinden gelen doğal gaza kavuşacak. Karabağ'ın işgalde olduğu dönemde Nahçıvan da enerji temini açısından zor durumda bırakılmıştı.

Türkiye- Nahçıvan Boru Hattı, Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı'ndan çıkış elde eden Iğdır Doğal Gaz Boru Hattı'na bağlanacaktır. Iğdır üzerinden bölgeye çekilecek hattla Ermenistan'ın Karabağ işgalinin ortaya çıkardığı zararlardan biri daha telafi edilecek. Böylece, Nahçıvan'a Karabağ savaşından önceki gibi güvenli şekilde doğal gaz arzı sağlanmış olacaktır. Boru hattının kapasitesi Nahçıvan'ın doğal gaz ihtiyacının tamamına yetmektedir.

Karabağ'ın işgalden kurtulmasıyla birlikte Nahçıvan konusu da gündeme gelmiştir. Zaferin akabinde artık işgaller ya da mültecilerin değil, projelerin, bölgesel gündem olacağı bir dönemin başlayacağı arzu edilmektedir.

Türkiye- Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattı da Karabağ zaferinin doğurduğu istikrar projesidir. Bölgede birçok girişim ve yatırımın önü açılacaktır. Ermenistan'ın hala daha işgalci tutum sergilemesi bu sürece ket vurmaktadır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de Ermenistan ile Azerbaycan arasında iletişim hatlarının açılması için müzakere sürecinin, 10 Kasım'da imzalanan bildirinin bir parçası olduğunu belirtmektedir. Ermenistan taraf olursa, bu açılım diğer birçok alanda potansiyel iş birliğine yol açabilir. Barışın tek taraflı değil, tamamen sağlanması amacıyla iletişimin açılması bölgedeki tüm ülkelerin yararına olacağı çeşitli

uzmanlarca ve özellikle Türkiye'deki üst düzey siyasilerce dile getirilmektedir. Bölgesel iş birliğine yeni dinamikler kazandırarak ve ilişkilerin yeniden yapılandırarak yeni fırsatlar yaratılması söz konusudur.

Ancak Ermenistan tarafı hala savaş sonrası ortaya çıkan ve uluslararası hukuka uygun olan yeni düzeni kabullenmek istememektedir. Aliyev, Ermenistan ile yapılan anlaşmanın ardından Karabağ'da çatışma döneminin kapandığını açıklasa da Ermenistan kalıcı barıştan uzak gibi görünmektedir. Kafkasya bölgesi, bir barış sürecine hazırdır. Lakin hem Ermenistan'ın hem de Ermeni diasporasının söylemlerini ve politikalarını gözden geçirmesi gerekmektedir. Azerbaycan'ın Ermenistan'dan tek beklentisi uluslararası hukuka uygun hareket etmesidir.

2.2.1.3.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi

Bakü – Tiflis – Ceyhan hattının petrol transferine başlamasıyla, aldığı geçiş maliyeti ve sahalardaki payından dolayı Türkiye'de önemli ölçüde kazanç elde edilmektedir. Bu hat üzerinden alınan petrol de enerjiye bağımlı Türkiye'nin arz güvenliğine yapacağı katkı anlamında büyük bir avantaj sunmaktadır.

Ayriyeten daha önceleri İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan ve Libya'dan ithal edilmekte olan petrolün Türkiye'deki rafinerilere gelme süresi ortalama 15 gün kadardı. BTC HPBH 2 gün gibi çok büyük bir farkı ortaya koymuştur. Bölgenin enerji merkezi olması için 19.09.2007 tarihinde 2007/12632 sayılı kararname ile "Ceyhan Enerji İhtisas Endüstri Bölgesi" kabul edilmiştir. 13.471.964 metrekare yüzölçümü olan bu bölge, enerji yatırımları için geliştirilmektedir. Bu anlamda büyük adımlar atılmıştır. Kısa sürede bölgede üç rafinerinin birden yapımına ortam hazırlanmıştır. Bu

projeler iç ve dış pazar için üretim yapması ve her sene ithal edilen 6 milyon tonluk motorinin yarattığı bağımlılığın ortadan kaldırılması için planlanmıştır.[154]

2020 yılının Ekim ayında Ermenistan ordusu Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın Yevlah ilinden geçen hissesine roket saldırısı gerçekleştirmişti. Saldırı Azerbaycan ordusu tarafından önlenmişti. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Avrupa'nın enerji güvenliği için önemli ve stratejik bir projedir. Bu sebepten Ermenistan ordusunun "terör eylemi" ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin en güçlü yanlarından biri iki ülkenin kurduğu boru hatları projeleridir. Bu avantaj ve ilişkiler zaman zaman uluslararası sistemde bile kıskançlıkla karşılanabilmektedir. Bu projelerin en önemlilerinden biri olan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı 2006 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır.

2.2.1.3.2. Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı Projesi

Bu proje ile Azerbaycan'ın Şahdeniz platformundan elde edilen doğal gazın Gürcistan'dan Türkiye'ye transferi amaçlanmıştır. 2000 yılında başlayan müzakereler sonucunda, 12 Mart 2001 tarihinde Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye taşınmasına ilişkin Hükümetlerarası Anlaşma ve bu anlaşmaya istinaden BOTAŞ ve SOCAR arasında Doğal Gaz Alım Satım Sözleşmesi imzalanmıştır.

Güney Kafkasya Doğal gaz Boru Hattı Projesi, Şahdeniz Gaz sahasından çıkarılan doğalgazın Türkiye-Gürcistan sınırına ulaşması için planlanmıştır. Projenin ait olduğu şirkette TPAO %9 oranında hisse sahibi olsa da en büyük pay sahibi ortaklar %25.5'er hisse ile BP ve Norveç şirketi Statoil'dir.

---

[154] Harun Bal, Ali Eren Alper, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 19, Sayı 3, 2010, s.354.

Gürcistan'ın da Azerbaycan -Türkiye ortaklığına dahil olmasıyla ilk başta Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı yapılmış ve 2006 yılında faaliyete başlamıştır. Akabinde ise yine Azerbaycan'ın Şahdeniz platformunda üretilecek doğal gazın Gürcistan'a ve Türkiye'ye gönderilebilmesi için Bakü -Tiflis - Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı yapılmıştır. BTE hattı 2007 yılında işletmeye alınmıştır. Bu üçlü ortaklığın geliştirilmesi yönündeki istikrar TANAP'ın sonuçlanmasına getirmiştir. Türkiye, Şahdeniz Faz 2 Projesi, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı Genişleme Projesi, TANAP ve TAP'tan oluşan yaklaşık 45 milyar dolarlık projeler ağında kilit bir konumdadır.

Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı Avrasya bölgesinin enerjilerinin dünya pazarına ulaştırılmasında Azerbaycan ve Türkiye ortaklığının bir örneğidir. Uzunluğu toplam 970 km olan hattın yıllık kapasitesi 30 milyar m3'tür. 2006 yılının sonunda yapımı tamamlanmıştır. Rotası Türkiye'nin ülke içi boru hatlarıyla batı bölgesine, buradan da Orta ve Güney Avrupa ülkelerinedir. Gelecekte Kazakistan ve Türkmenistan da Azerbaycan-Türkiye ortaklığına katılarak enerji kaynaklarını bu hat ile Avrupa pazarlarına ulaştırabileceklerdir. Bu planlamalar Rusya'nın doğal gaz kapasitesine karşı daha düşük seviyede kalan Azerbaycan kaynaklarını büyük ölçüde destekleyecektir. Türkmenistan'ın katılımı hatrı sayılır bir kapasiteyle Rus tekelini kırabilme fırsatı sunmaktadır.

2.2.1.3.3. TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi)

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesinin oluşturulma sebebi, Azerbaycan'ın Hazar bölgesindeki Şah Deniz - 2 Gaz platformu ve güney bölgesindeki diğer platformlarda üretilen doğal gazın Türkiye'nin sunduğu koridorla Avrupa'ya taşınmasıdır. TANAP, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans - Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile bir bütün olup, Güney Gaz Koridorunu oluşturmaktadır.

3500 km uzunluğunda olan Güney Gaz Koridoru projesinin bileşenleri;

1. Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP)
2.Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP)
3. Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP)'dır.

Güney Gaz Koridoru, Şah Deniz- 2 platformundan elde edilen kaynakların Türkiye'den Avrupa'ya ulaştırılması için planlanmıştır. Hazar'dan Avrupa'ya uzanan GGK, Avrupa ülkelerinin enerji arz güvenliğini çeşitlendirme sürecinde oldukça önemlidir. Projenin geliştirilmesi Azerbaycan ile Avrupa Birliği arasında 13 Ocak 2011 tarihinde imzalanan, "Güney Gaz Koridoru Beyanatı" ile başlamıştır. Bu beyanatın akabinde Azerbaycan'da GGK projesinin hayata geçirilmesi süreci hızlanmış, GGK projesinin temeli 2014 yılında Bakü'de atılmıştır.[155]

Güney Koridoru'nun içeriği birkaç hisseden oluşmaktadır. Proje için Güney Koridor, Şah Deniz 2, TANAP ve en genel tanımla ise Güney Koridor gaz ağı gibi farklı ifadeler mevcuttur. SCP, birbirinin devamı olan üç boru hattı projesinin birleşmesinden oluşmaktadır; Azerbaycan ve Gürcistan'dan geçen Güney Kafkasya Boru Hattı, Türkiye'den geçen TANAP boru hattı ve Yunanistan sınırından başlayan, Arnavutluk üzerinden devam ederek İtalya'ya ulaşan Trans Adriyatik Boru Hattı.

İtalya'ya ulaştıktan sonra ise tüm Avrupa enerji pazarı ağını oluşturacaktır. İlk aşamada Azerbaycan'dan gelecek olan yıllık 16 milyar metreküp'lük doğal gazın 6 milyar metreküpü Türkiye'de kalacak, 10 milyar metreküplük kısmı Avrupa'ya ulaştırılacaktır.

Hazar'ın doğal gazını Türkiye vasıtasıyla Avrupa'ya ulaştırmayı amaçlayan GGK, AB'nin gaz güvenliğinin sağlanmasında, mevcut diğer kaynaklardan elverişli bir projedir. GGK'nın maliyeti 45 milyar dolardır.

---

[155] Nuray Erdoğan, "TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakultesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, 2017, s. 12.

Bu proje ileride Türkmenistan, İran, Kuzey Irak, Katar, Doğu Akdeniz kaynaklarının dahil olmasıyla daha da büyüyecek ve önemi artacaktır. Bu katılımlar gerçekleşirse GGK Avrupa Birliği'ni Rusya'ya olan gaz bağımlılığından az seviyede olsa dahi kurtaracak ve Rusya karşısında hareket alanı oluşturacaktır. Bu anlamda potansiyeli oldukça yüksek ve uzun vadeli getirileri olacak bir projedir.

TANAP, Türkiye- Gürcistan sınırında Ardahan'ın Posof ilçesi, Türkgözü köyünden başlayıp, Ardahan, Kars, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Gümüşhane, Giresun, Sivas, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Ankara, Eskişehir, Bilecik, Kütahya, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ ve Edirne olmak üzere 20 ilden geçerek, Edirne'nin İpsala ilçesinde Yunanistan sınırında son bulmaktadır.

Bu çıkış noktasından sonra TANAP, TAP Doğal Gaz Boru Hattı'na bağlanmaktadır. TANAP'ın Türkiye sınırları içerisinde biri Eskişehir diğeri Edirne'de olan, yerel doğal gaz iletim şebekesine bağlantısı vardır. İpsaladan çıkış noktası olan TAP ise GGK'nun Avrupa kısmını oluşturmaktadır.

Enerjinin transfer süreci ve aynı zamanda uygun maliyet ile güvenli ve kesintisiz olarak tüketiciye ulaşması enerji bağımlısı olan ülkeleri yakından ilgilendirmektedir. Bu sebepten ülkeler enerjiyi güvenli bir şekilde temin etme konusunda sürekli yeni güzergahlar, kaynaklar ve yöntemler araştırması içerisindedirler. Enerji güvenliği oluşturulurken bu süreçte ulaştırılma kritik önemlidir. Küresel olarak doğal gaz esasen borular vasıtasıyla taşınmaktadır. Petrol taşımacılığı ise deniz yoluyla yapılmaktadır. Boru hatlarının geçtiği ekonomik anlamda avantajları da söz konusudur. Bu transit ülkeler diğer ülkelere nazaran stratejik üstünlük sahibidirler. Küresel öneme sahip enerjinin çatışma yerine uzlaşma ile elde etmesi oldukça önemlidir.[156] Hem uzlaşma ile elde edilmesi hem de pazar çeşitliliği bu güvenliğin olmazsa olmazıdır.

[156] Sonay Şahin, "Enerji Güvenliği Politikalarında Enerji Boru Hatlarının Önemi ve Bölgesel Etkileri: TANAP Ve Tr71 Bölgesi Örneği", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* Cilt 7, Sayı 5, 2020, s. 519

AB enerji politikasını Hazar bölgesinin gaz tedarik alanlarına odaklamış bulunmaktadır. AB'nin enerji pazarlarında çeşitlilik arayışları ile Azerbaycan'ın Avrupa pazarına ulaşma isteği örtüşünce Azerbaycan'dan Avrupa'ya uzanan Güney Gaz Koridoru projesini doğurdu. Proje sayesinde Avrupa Azerbaycan'dan gelen yabancı yatırımların adresi olurken, aynı zamanda da proje Avrupa ve Güney Kafkasya arasında fiziksel altyapının da oluşturulmasına sebep olmuştur.[157]

TAP hattı Azerbaycan'dan doğalgazı TANAP sonrası Yunanistan, Arnavutluk, İtalya ve ileri zamanlarda diğer batı Avrupa ülkelerine taşıyacaktır. TAP aynı zamanda iptal edilen Nabucco'nun Avrupa kısmında gerçekleştirilen ve AB'nin enerji temini konusundaki sıkıntıları çözecek önemli projedir. Uzun vadede Avrupa'nın doğalgaz tedarikçisi olma noktasına gelecektir.[158]

TANAP projesi Türkiye ve Avrupa'nın doğal gaz arz güvenliğine katkı sunması açısından kritik konumda bir projedir. Avrupa ülkeleri 2017 yılı verilerine göre tahminen 440 milyar metreküp doğal gaz tüketimi gerçekleştirmiştir. Bu büyüklükteki bir talep doğal gaz arzı sunan ülkeler açısından fazlasıyla avantajlı bir pazardır. Avrupa'nın da yüksek enerjide tüketim ve bağımlılık durumu için güvenli ve sürdürülebilir bir şekilde TANAP ve sonrasında TAP gibi enerji hatlarına önem verdiği bilinmektedir. Bu nedenle Güney Gaz Koridoru gibi boru hattı projeleri Avrupa'nın enerji arz güvenliğine faydalı olacağından Avrupa enerji piyasası tarafından yakınen takip edilerek desteklenmektedir.[159]

---

[157] Brenda Shaffer, "European Unıon Energy Polıcy:The Role Of The South Caucasus", *Geopolıtıcs And Securıty A New Strategy For The South Caucasus*, Edited By Kornely Kakachia, Stefan Meister, Benjamin Fricke, 2018, P. 46.

[158] Mehmet Dikkaya, Abdulkadir Tığlı, "Güney Kafkasya Enerji Koridoru: Alternatif Projeler Kapsamında, TANAP", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 2015, s. 108.

[159] İsmail Kavaz, "Türkiye'nin Enerji Merkezi Olma Sürecinde TANAP Projesi, *SETA Perspektif*, Sayı 199, 2018, s. 2

2.2.2. Hazar Bölgesinde Jeoekonomik Mücadele, Rusya ve Amerika

Her ne kadar SSCB çöktükten sonra Soğuk Savaş dönemi sona ermiş olsa da hala iki kutuplu dünya düzeninin etkileri gözlemlenebilmektedir. Bir kutupta ABD, Türkiye ve Avrupa ülkeleri yer alırken diğer kutupta Rusya, Çin ve ABD tarafından dışlanmaya çalışılan İran bulunmaktadır.

Hindistan ve Japonya gibi ülkeler de Hazar bölgesi enerji kaynaklarına ulaşmak için stratejiler geliştirmektedir. Yılardır ABD ve Rusya arasında süre gelen rekabet Rusya'nın kendine yeni ittifaklar aramasıyla yeniden canlanmaya başlamıştır. Rusya ve Çin'in içinde bulunduğu Şanghay İş birliği Örgütü kurulurken ekonomik amaçlı gibi görünse de son zamanlarda yapılan savunma ve terörle ilgili anlaşmalar ile siyasi bir yapıya dönüşme ihtimalini de gündeme getirmiştir. Rusya, ABD karşıtı tutmla aynı zamanda İran ile de özellikle nükleer enerji ve benzeri konularda iş birliği yapma eğilimindedir. Bu da 2 kutuplu dünya düzeninin mağlup tarafı olarak görülen Rusya'nın, mücadeleye yeniden devam etmek ve bölgedeki nüfuzunu korumak için hala çok yönlü stratejiler geliştirdiğini göstermektedir. Batı bölgesi ise 11 Eylül olaylarından sonra Hazar bölgesi ile daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Basra Körfezi enerjileri sorunlu hale gelince, stabil Hazar çevresi gelişmiş ülkeler için daha da çekici hale geldi.[160]

ABD'nin Hazar enerji kaynaklarına ulaşmak için gerçekleştirdiği stratejilerin bir odak noktası da Kafkasya bölgesidir. Hazar enerji kaynakları, yapılan boru hattı projeleri ile stratejik olarak daha da önem kazanmıştır. Azerbaycan petrollerini dünyaya aktaran aktörlerden biri olan Gürcistan, bu nedenle ABD'nin önem verdiği ülkelerdendir. ABD'nin, bölgedeki askeri üslerini Rusya, Çin veya İran gibi ülkere konuşlandırma şansı yoktur. Pentagon'un esas ulaşım rotasını Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan ile Pakistan-Afganistan hattı oluşturmaktadır. Bu nedenle Rusya ile

[160] Mustafa Gökçe, "Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 2008, s. 189.

Gürcistan arasında değişik zamanlarda gerilimler yaşanmıştır. ABD, Kafkasya'da Gürcistan'ı kontrol altında tutup, Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin düzeltilmesi taraftarı iken, Türkiye'yi de bölge ülkeleri ile ilişkilerini gelitirmesi için teşvik etmektedir.[161]

Ekonomik ve siyasi açıdan önemli stratejik güç olan petrol için harcanan uluslararası mücadelelerin açıklanmasında jeopolitik teoriler ortaya çıkmıştır. Jeopolitik alanda ortaya konan teoriler petrol, doğalgaz gibi enerji kaynaklarına değinmeseler de bu alandaki teorilerin petrolün jeopolitik alandaki haritasına ve bu enerji kaynağına giden yollara ve bölgelere değer vermekte olduğu görülmektedir. SSCB dağılınca Balkanlar, Orta Avrupa, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkaslarda jeopolitik bir boşluk yaranmıştır. Büyük güçler tarih boyu olduğu gibi bu karışıklığı sonlandırmak adına da müdahaleler yaparak petrol elde etmeye ya da petrolün piyasaya sürülmesine yön vermeye çalışmışlardır.[162]

Dünyada enerji kaynaklarının çoğunu tüketen ABD ve diğer emperyalist/ kapitalist ülkeler kendi tüketim ihtiyaçlarını gidermek ve diğer büyük güçlerin bu "sınırlı" kaynaklara erişimini engellemek için yıllardır strateji ve politikalar uygulamaktadır. Rusya ve Çin de bu kontrolü kırmak ve aynı zamanda kapitalist/küresel amaçlarla benzeri politikaları yürütmektedirler. Petrol ve doğal gaz rezervlerinin, başta Orta Doğu olmak üzere, sınırlı coğrafyalarda yoğunlaşmış olması, eşit olmayan dağılımı söz konusu kaynakların kontrolüne yönelik mücadele ve savaşları tetiklemektedir.[163]

Uluslararası arenada Ortadoğu petrolleri için hakimiyeti ele geçirme mücadelesi sürerken, güncel uluslararası jeopolitik manevralar Hazar bölgesinde de hız

[161] Mustafa Gökçe, a.g.e., s. 193.
[162] Salih Emir Mutluer, "Petrol ve Doğalgazın Uluslararası Piyasalara Ulaştırılmasında Jeopolitik Konum ve Kimliğin Etkilerinin İncelenmesi: Azerbaycan-Türkiye İlişkileri Örneği", *International Journal of Social, Political and Economic Research*, Volume 7, Issue 2, 2020, s. 351
[163] Oğuz Türkyılmaz, "Covid 19-Un Bugünü ve Sonrası", Demokratik Enerji Programı Üzerine Notlar, Editörler: Asmin Kavas Bilgiç, Erol Uğraş Öçal, 2020, s. 5.

kazanmıştır. Özellikle Güney Kafkasya, SSCB'nin çöküşünün sonuçlarının en ağır şekilde yansıdığı bölgedir. Ancak herşeye rağmen SSCB'nin terkibinde olan diğer bölgelerden farklı olarak sosyoekonomik açıdan Batı ilkelerini daha hızlı benimsemiştir. Güney Kafkasya, bu süreçte SSCB'den koparken aynı zamanda, dünya merkezlerinin söz sahibi olmak için güç mücadelesi yürüttüğü en önemli bölgelerden biri haline gelmiştir.[164]

Petrol kaynaklarına sahip olmak yada enerji kaynakları bulunan coğrafyayı kontrol etmek ülkeler açısından her zaman üstünlük olarak görülmüştür. Başta Amerika olmak üzere ülkeler enerji üstünlüğü elde etmek için tarih boyunca mücadele etmişlerdir.

Uluslararası arenada gördüğümüz olayları tetikleyen ve devlet politikalarının oluşturan unsurlar bakımından enerji kaynakları büyük öneme sahiptir. Amerika enerji güvenliği anlamında diğer güç merkezlerine göre daha şanslıdır, çünkü enerji talebini karşılama gücü vardır. Hem petrol ve doğalgaz kapasitesi hem de yeni keşfettiği kaya gazı rezervleri bu anlamda elini bir hayli güçlendirmektedir.

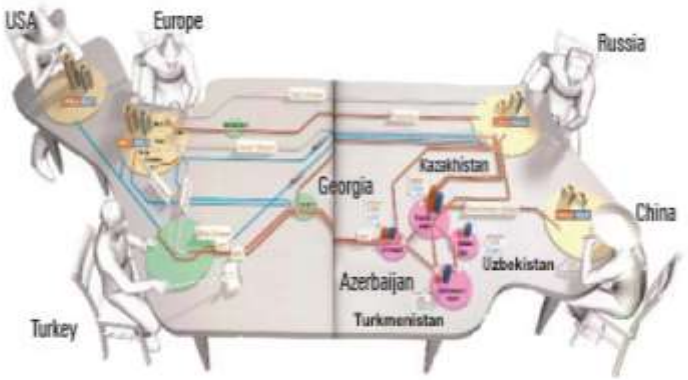
Küresel düzeyde birincil enerji kapasitesinin %25'ini (dünya ham petrolünün %25'ini ve dünya benzininin %45'ini) Amerika tüketmektedir. Tüketilen enerjinin %57'ni ithal etmektedir ve bu rakam gittikçe daha da artmaktadır. Amerika ve Avrupa Birliği, Çin, Hindistan gibi diğer büyük tüketiciler de ithal enerjiye bağımlıdırlar. Bu sebepten kısıtlı ve eşit dağılmamış enerji kaynaklarını sahip olmak için mücadele artmaktadır.[165]

Rusya ve Amerika'nın enerji kaynaklarının yerleştiği coğrafyalar uğruna hakimiyet mücadelesi Soğuk Savaş Döneminde yaşandığı gibi, 21. Yüzyılda da sürmektedir. Rusya doğal gaz kaynaklarını siyasi amaçla şantaj unsuru olarak kullanırken, Amerika Rusya'nın oluşturduğu bu tekeli alternatif güzergahlar

[164] Мээрим Суванова, с., 285. (Meerim, Suvanova, a.g.e., s. 285.)
[165] Necdet Pamir, "The Black Sea: A Gateway to Energy Security and Diversification", *Southeast European and Black Sea Studies*, vol 7, no 2, June 2007, p. 246.

vasıtasıyla, Rusya'ya alternatif enerji güzergahları ile müttefiklik oluşturarak kırmaya çalışmaktadır. Ve bu durum alternatif kaynak ve alternatif güzergâh olarak Türkiye-Azerbaycan ikilisine bir fırsat yaratmaktadır.

Şekil 3: Küresel Enerji Sistemi

166

Soğuk Savaş dönemi beklenmedik zamanda aniden son buldu. Eskiden tek bir bloğa karşı yürütülen stratejiler, SSCB'nin çökmesinden sonra yeni bir dünyaya yöneldi.[167] Amerika için sihirli sözcük olan küreselleşme dünya çapında erişilebilirliğin, şeffaflığın, iş birliğinin yeni bir çağının başlangıcı idi ama bununla birlikte sosyal adaletsizliğin de sembolü olmuştu.[168] Çünkü küreselleşme hep Amerika'nın hakimiyet aracı olarak görülmüştür.

20. yüzyılın sonları, 21. yüzyılın başlarında Amerika'nın dış politika önceliklerinde belli değişiklikler meydana geldi. Soğuk savaşın bitmesiyle Amerika için nükleer silahlanmadan ziyade ulusal güvenliğini ve ekonomik istikrarı sağlayacak faktörler önem taşımaya başladı. Bu anlamda Amerikan ekonomisinin ve gücünün

[166] Gulmira, Rzayeva, 'Azerbaijan And Energy Security Of Europe: Balancing National Priorities And International Commitments', *Caspian Report,* Spring 2013, p.108.
[167] Zbigniew Brzezinski - Brent Scowcroft, *Amerika ve Dünya,* 1. Baskı, Profil Yayıncılık, İstanbul 2009, s.13.
[168] Zbigniew Brzezinski, *Tercih*, 2. Baskı, İnkilap Kitabevi, İstanbul 2005, s. 173.

devamlılığı adına stratejik öneme sahip olan doğal kaynaklara engelsiz erişim garantisi ilk sırada idi. [169]

Küresel petrol stratejileri ile ilgili, Amerika'nın bilhassa 1973-1974 petrol krizinin akabinde Orta Doğu enerji kaynaklarının kontrolü için, askeri güce dayalı politikalarını yürütme yönünde olduğuna dair değerlendirmeler mevcuttur. Bu kaynakların dünya pazarlarına taşınmasındaki en önemli rota olan Basra Körfezi'ne de aynı stratejilerle yaklaşmaktadır. Ve aynı stratejiyle, SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Doğu, Hazar ve Kafkaslar ile Orta Asya'daki enerji kaynakları ve taşıma hatlarına yönelik politikalar geliştirmiştir. Hatta Körfez savaşının da aynı amaca yönelik planlandığı şeklinde değerlendirmeler çalışmalarda mevcuttur. [170]

Amerika, 1990'lı yıllardan beri, SSCB'nin bitmesinin ardından Kafkaslar ve Orta Asya'daki enerjiler için politikalar geliştirmeye başlamıştı. Amerika için, bu bölgedeki enerji kaynaklarının önemi, bir yönüyle Orta Doğu pazarına alternatif oluşturması, diğer sebep ise Rusya, Çin ve Hindistan gibi ülkelerle komşu olmasındadır. Amerika için bu coğrafyadaki enerji kaynaklarını elinde tutması, Rusya, Çin, Hindistan'ın etkinliğini kırmasında ve Avrupa Birliği ekonomisini sınırlamasında elini güçlendirebilir.[171]

Enerji faktörü, Rusya'nın dış politikasının plan ve uygulama aşamasında çok önemlidir. Doğal kaynakların zenginliği, belirli koşullar altında ulusal ekonomi açısından bir hediye olsa da "kaynakların laneti" haline gelebilecek bir unsur olduğu da unutulmamalıdır.[172] Enerji diplomasisi Amerika'nın de uyguladığı şekilde dış politikaların merkezindedir. Bu ise Rusya ile (Kafkaslar ve Orta Asya'da) ilişkilerde

---

[169] Нурлан Уранхаев, "Особенности Формирования И Реализации Американской Энергетической Дипломатии", *Вестник Казну. Серия Философия. Серия Культурология. Серия Политология,* № 1 (34*),* 2010, с. 21 (Nurlan Uranhaev, "Amerikan Enerji Diplomasisinin Oluşumu ve Uygulanması Özellikleri", *Kazak Devlet Üniversitesi Yayını, Siyaset Bilimi Serisi*, Sayı 1(34), 2010,s. 21.)

[170] Kerem Alkin - Sabit Atman*, a.g.e*, s. 49.

[171] Gülpınar Akbulut, "Küresel Değişimler Bağlamında Dünya Enerji Kaynakları, Sorunlar Ve Türkiye", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 32, Sayı 1, Mayıs 2008, s. 123.

[172] Елена Федоровна Черненко, с. 191 (Elena Federovna, Çernenko, a.g.e., s. 191.)

birtakım sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dış enerji politikasının bu denli önemli olmasının sebebi, Amerika'nın büyük bir enerji tüketicisi olması ve SSCB'nin çöküşünden sonra aynı zamanda enerji tedarikçisi olmasıdır.[173]

Yakıt ve Enerji ticareti şu anda Rusya ekonomisinin lokomotifidir. Ancak, uzun vadede, enerji sektörü bu rolünü sürdürmeyebilir. Ekonomisi doğal kaynaklara dayalı ülkelerde "Hollanda Hastalığı"[174] diye ifade edilen tehlike doğal olarak Rusya için de geçerlidir. Fakat, Rusya için tehlike arz eden durum sadece doğal kaynakların tükenmesi değil, aynı zamanda inovasyon ve yeni teknoloji yatırımı olmamasından kaynaklıdır.

Rusya petrol ve doğalgaz üretimi alanında dünya liderlerindendir. Enerji kaynaklarına olan yoğun iç talebe rağmen ihracat kapasitesini gittikçe artırmaktadır. Üretilen petrol ve doğalgazın büyük bölümü Batı Sibirya'da bulunan yataklardan üretilmektedir. Üretimi arttırmak için yeni fırsatlar ise ulaşılması zor olan Kuzey Buz Denizi'nin şelflerinde ve Hazar Denizi'nde yeni yataklar açılmasıdır.[175]

Amerika'nın enerji politikalarına karşı, Rusya da enerji bağlamında Hazar bölgesine yönelmiştir. Rusya'nın enerji piyasasında hedefi Avrasya bölgesinin doğalgaz nakliyesi üzerinde tam hakimiyet sağlamaktır. Dolayısıyla Kafkasya ve Merkezi Asya ülkelerinden Avrupa pazarlarına Rusya dışında enerji taşınmasına her daim engel olmaya çalışmaktadır.[176] Trans Hazar Enerji İş birliği buna örnektir.

---

[173] Нурлан Уранхаев, с. 21 (Nurlan Uranhaev, a.g.e., s. 21.)

[174] Hollanda hastalığı, ani zenginleşme kaynağına kavuşan bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinin diğer üretim alanlarından çekilip yeni kaynağa yönelmesi sonucunda toplam üretimin azalmasına denir. İlk olarak 1960'lı yıllarda Hollanda'da doğal gaz bulunması sonucunda gözlemlendiği için Hollanda Hastalığı adını almıştır.

[175] Harun Gümrükçü - Natalia S. Şanlı - Selçuk Demirkılınç - Aybüke İnan- Tamer İlbuğa, *a.g.e.*, s. 178.

[176] Санан Гамидов, Там же, С. 32 (Sanan Hamidov, a.g.e., s. 32.)

Trans Hazar Enerji İşbirliğinin kapsamını Hazar'ın doğusundaki devletlerin sahip olduğu enerjlerin Hazar'dan Azerbaycan'a, devamında ise Batı pazarlarına taşınması oluşturmaktadır.[177]

SSCB'nin çökmesiyle Amerikan'ın Asya'da baskın güce dönüşmesi Çin ve Rusya gibi Asya devletlerinde bir reaksiyona sebep oldu. Bu yeni düzen ikiliyi Amerika gücüne karşı bölgesel denge arayışlarına itti. Şangay İş birliği Örgütünün ortaya çıkmasında da esas sebep Amerikan gücüne karşı denge arayışı olmuştur. Çin ve Rusya Amerikan'ın tek kutuplu dünya düzenine karşı çok kutuplu sistemi gündeme getirdi, bu öneri ilk aşamada 3 Asya ülkesinin katılımıyla kurulan Şangay beşlisi olarak bilinmektedir. Rusya ve Çin'in önderliğindeki bu oluşum bölgesel güvenliği sağlamak için hassasiyet ve yeni bir küresel silahsızlanma iş birliğini içeren vizyon sunmuştu.[178]

ABD'nin ise BOP çerçevesinde hakimiyetini merkezileştirmek fikriyle oluşturup sürdürdüğü "Büyük Ortadoğu" politikasında amaçları bu şekilde sıralanmaktadır: ABD, Rusya ve Çin'in bölgedeki hareket alanını kontrolde tutmak istemektedir. Ortadoğu'daki petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde otorite elde etmek ve enerjinin batıya doğru güvenli ve uygun fiyatlarla ulaştırılmasını garanti altına almak, İsrail'in güvenliğini sağlamak, Amerikan siyasi stratejisinin temel karakteridir. Kitle imha silahlarının kontolünü sağlaması ve bölgeden kaynaklanan terörü bitirmek de bu politikanın temel söylemidir.[179]

Amerika için en kabuledilemez senaryo Çin, Rusya ve hatta İran'ın da ideolojik olmasa bile Amerika kutbu karşısında birleşmesi idi. Bu nedenle kontrolü elinde

---

[177] Araz Aslanlı, "Trans Hazar Enerji İş Birliğinin Türk Cumhuriyetleri Açısından Önemi", *Bilig*, Güz 2017, Sayı 83, s. 32.

[178] Doğacan Başaran, Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin İmparatorluk Yönelimi Bağlamında Asya-Pasifik Politikası ve Çin: Trump Doktrini Üzerinden Bir Okuma", Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2019, s. 42

[179] Doğacan Başaran, "ABD'nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak "Büyük Ortadoğu" Projesi", *İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı 6, 2017, s. 76

tutması, bunun içinse Avrasya'nın batısı, doğusu ve güneyinde etkin olması gerekmektedir.

Hazar Denizi, Güney Kafkasya ve hatta tamamıyla Avrasya uluslararası politikada stratejik konumu açısından hem Rusya hem de Amerikalı jeopolitikçiler tarafından önemli bölge olarak kabul edilmektedir. Amerika'lı siyasetçi Brzezinski küresel uluslararası sistemin stratejik, ekonomik, politik çıkarların kaderinin Avrasya'da, Hazar Denizi ve Karadeniz havzalarıyla Güney Kafkasya'da belirlendiğini belirtmiştir. Stratejik özelliği sebebiyle Brzezinski Amerika'ya ve Batıya bu bölgeye önem vermeleri gerektiğini, bağımsızlıklarını yeni elde etmiş bölge ülkelerini desteklemelerini, bu ülkeleri Rusya'nın jeopolitik etkisinden bağımsızlaştırmaları gerektiği konusunda çağrı yapmıştır.[180] Amerika da Hazar havzasını, Güney Kafkasya'yı, Merkezi Asya'yı, Gürcistan ve Azerbaycan'ı özel olarak önemsemekte, Rusya'dan bağımsız olmaları için desteklemektedir.

Avrasyacılık ideolojisi, 20. asrın başlarından sonra, devrimi takip eden süreçte Avrupa'ya gelen Rus aydınlar tarafından ortaya çıkarılmıştır. Geliştirilen bu akım aslında bir tepki sonucu ortaya çıkarılan ideolojidir. Modern "Rus" tanımlamasının, kimliğinin yaratılması çabasıdır. Bununla yanaşı, SSCB zamanından süregelen Rusya'nın güvenlik diplomasisini şekillendiren jeopolitik teorilerle de bağlantılı olması bu yeni yaklaşımı pekiştirmiştir. Avrasyacılık, farklı halkların Rusya coğrafyasında rızaya dayalı beraber yaşayabilmesini sağlayacak bir ideoloji olarak sunulmuştur. Güncel haliyle Neo-Avrasyacılık şeklinde karşımıza çıkan ve gelişen ideolojinin sınırlılığı da Avrasyacılık ile örtüşmektedir. Neo-Avrasyacılık, 2000'lerin başından itibaren klasik Avrasyacılığın ideolojik sınırlarının ötesinde, Rus dış politikasının, stratejilerinin oluşturulmasında oldukça yaygın kullanılmıştır. Bu yüzden de Neo-Avrasyacılık, Rus yayılmacılığının ideolojisi olarak da eleştiriler almaktadır. Yakın zamanlardaki Neo-Avrasyacı yaklaşımlar ve uluslararası arenada

[180] Ali Hasanov, *a.g.e.*, s. 38.

izlediğimiz süreçler analiz edildiği zaman, bu iddiaların altının boş olmadığı da ortadadır.[181]

Tablo 11: Rusya'nın AB 21'e 2012-2015 Yılları Arası Gaz İhracatı Hacmi

Ülkeler	2012	2013	2014	2015
Avusturya	5.4	5.2	4.2	5.0
Bulgaristan	2.5	2.9	2.8	3.1
Hırvatistan	0.0	0.2	0.6	0.6
Çek Cum.	8.3	7.9	0.8	0.9
Danimarka	0.3	0.3	0.4	0.7
Estonya	0.6	0.7	0.4	0.5
Finlandiya	3.7	3.5	3.1	2.8
Fransa	8.2	8.6	7.6	10.5
Almanya	34.0	41.0	40.3	47.4
Yunanistan	2.5	2.6	1.7	2.0
Macaristan	5.3	6.0	5.4	6.0
Irlanda	0.3	0.5	0.2	0.2
Italya	15.1	25.3	21.7	24.4
Letonya	1.1	1.1	1.0	1.3
Litvanya	3.1	2.7	2.5	2.2
Hollanda	2.9	2.9	4.7	8.4
Polonya	13.1	12.9	9.1	8.9
Romanya	2.5	1.4	0.5	0.3
Slovakya	4.3	5.5	4.4	3.8
Slovenya	0.5	0.5	0.4	0.5
Birleşik Kral.	11.7	16.6	15.5	22.5

[182]

[181] Bürkan Serbest, "Tarihsel Süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik Avrasyacılıktan Neo-Avrasyacılığa", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 3, 2017, s. 287.

[182] Tablo Gazprom 2016, 81–82'de Paylaşılmış Verileri İçermektedir.

Tabloda, Rusya'nın 2012 – 2015 yılları arasında AB'ye gaz ihracat hacmi verilmiştir. Liste tamamını olmasa da ülkelerin büyük çoğunluğunu kapsamaktadır. Bazı ülkeler bu dönemde gaz ithal etmediği için, (Örneğin İspanya) ve ya çok düşük kapasiteli ülkeler söz konusu olduğu için listede gösterilmemektedir (Lüksemburg gibi). Tabloya göre birçok Avrupa ülkesi 2014 yılında Rusya'dan doğal gaz ithalat hacmini azaltmıştır.

Bugün Rus analistler Amerika'nın Rusya'yı Avrupa enerji pazarından çıkarmaya çalıştığı kanısındadırlar. Son dönemlerde oluşan enerji anlaşmazlıklarının da sebebini Amerika olarak görmekteler. Analistlerin yorumlarına göre Ukrayna'ya "demokrasi ihracatı" da bu sebeple ve Güney Akımı projesini sekteye uğratmak için Amerika tarafından planlanmıştı.[183]

2013 yılında ülkelerin Rusya'dan gaz ithalatı artmaktayeken, bu eğilim 2014 yılında tersine dönmüştür. Sebebi ise 21 AB ülkesinden 18'inin Rusya'dan gaz ithalatını kesmeye çalışmalarıydı. Ama bu düşüş sadece 2014 yılında yaşanmış, 2015 yılında tekrar gaz ithalatı artmıştır.

Hem Rusya hem de AB enerji güvenliği yönünden son derece savunmasızdır. Çünkü AB'nin kısa vadede Rusya'ya alternatif bir tedarikçi pazar sağlaması da zor olacaktır. Aynı zamanda Rusya da böyle bir büyüklükte kazançlı pazarı kaybetmek istememektedir.

Amerika çok uzun yıllarıdır Rusya'nın hakim olduğu Avrupa enerji pazarında ortaklar arasında anlaşmazlıklar yaratarak, Avrupa enerji piyasasını yeniden yapılandırma yoluna gitmiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin de Amerika'nın enerji alanında kendi ticari hesapları olduğundan Rusya'yı sıkıştırma niyetinde

[183] Huawei Zheng, "Fragile interdependence: the case of Russia-EU relations", *Cambridge Review of International Affairs*, 2020, p. 6.

olduğunu, hedefinin Avrupa'ya hâkim doğal gaz tedarikçisi olmak ve bu yönde Türkiye ve Hazar havzası ülkeleri ile gelecek planları kurduğunu söylemişti.

Son yıllarda Amerika'nın bölgedeki yürüttüğü siyaset de boru hatları kapsamında olmuştur. Bu boru hatları ile yürütülen stratejinin amacı İran'ın tamamen izole edilmesi, Rusya'nın etkisinin azaltılması ve Türkiye- Hazar havzası ülkeleri ağırlıklı işbirliğidir. Özetle Türkiye'nin transit ülke konumu, Hazar'ın petrol ve doğal gaz kaynakları ve kendi çıkarları üçgeninde şekillendirdiği politikası denebilir.

1991 yılında SSCB'nin çökmesi ile Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın yeni paydaşlar olması Hazar'ın statüsü ve sınırların belirlenmesi sürecini gündeme getirmiştir. Çok uzun yıllar boyunca bu konuda mutabakata varılamamaktaydı. Deniz yahut göl mü olarak adlandırılması farklı yasal neticeler doğuracağından, bu sonuçların payların dağılımını önemli ölçüde etkileyeceğinden Hazar'ın statüsünün ne olduğu belirlenememişti.

Total bir karar olmamakla birlikte yalnızca ikili ve üçlü anlaşmalarla paylaşım şeklinde belli bir süre çözüme kavuşturulmuştur. Hazar, SSCB döneminde Rus denizi olarak anılmakta ve hemen hemen tamamı Rus egemenliğinde idi. SSCB'nin ortadan kalkmasını müteakip Hazar'a kıyıdaş olan devlet sayısı 5'e yükselmiştir. Bu 5 kıyıdaş yeni 5 paydaş demek idi. Rusya egemenliğini kaybetmiş olsa da hukuki olarak hak sahibi olan, bu yeni paydaş ülkeler belirlenecek paylaşım için uzun yıllar sonuca ulaşamamışlardı. Hazar'daki dağılımın belirlenmesi, Hazar'ın hukuki açıdan deniz mi göl mü olmasına bağlı olarak değişeceğinden kıyıdaş/paydaş ülkeler için ilk olarak Hazar'ın statü sorununun çözümü önem taşımaktaydı.

1991 yılından sonra Hazar bölgesi özellikle Rusya, İran ve ABD arasındaki jeopolitik rekabetin merkezine dönüşmüştür. Hazar'daki stratejik çıkarlar; Rusya için yakın coğrafyada ulusal güvenlik, İran için politik ve ekonomik izolasyonu kırmak ve ABD için hidrokarbon kaynakları üzerinde hakimiyet kurmak gibi özetlenebilir. Rusya ve İran bölgede üçüncü ülkelerin varlığını, özellikle ABD gibi bölge dışı aktörlerin

enerji meselesine karışmasını istememektedir. ABD, küresel politikalarıyla uyumlu bir şekilde hem de Avrupalı müttefiklerinin çıkarlarını da dikkate alarak hassas bir "Hazar" stratejisi sürdürmektedir. ABD'nin bölgesel çıkarı bağlamında Batı'nın Rusya'ya enerji ve taşımacılık bağımlılığının azaltılması oldukça önemlidir. ABD ve İngiltere şirketleri Azerbaycan ve Kazakistan sayesinde Hazar petrol rezervlerinin yaklaşık %27'sini ve doğal gazın %40'nı kontrol etmektedir.[184]

Birçok süreçlerin arka planında bu rekabet yatmaktadır. Hazar denizinin statüsü de yıllardır, SSCB dağıldığından beri belirlenememekteydi. Amerika'nın İran Ambargoları ve Azerbaycan'a üs kurmak amacıyla yaklaşımları sonucu çok kısa sürede kıyıdaş ülkeler anlaşmaya varmış oldu. Bu süreci Rusya'nın Amerikayı bölgeden uzak tutmak için hamlesi hızlandırmıştır. Amerika'nın Hazar'a üs kurmak için Azerbaycan temasları, İran ambargoları ile aynı dönemde varılan anlaşma metninde kıyıdaş ülkeler dışında dışarıdan hiçbir ülkenin bölgeye üs kurmayacağı şartı bulunmaktaydı. Komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi planlanırken, ABD'nin İran ambargolarını da yumuşatmak amaçlanmaktaydı.

Küresel enerji devlerinin bölgeye olan ilgisi gittikçe artmaktadır toplamda 15 ülkenin 25 petrol şirketi, Hazar'da tahminen 100 milyar dolar büyüklüğünde projeler gerçekleştirmiştir. Bu ilgi Azerbaycan'a Orta Asya jeopolitiğinde Kazakistan'dan sonra ikinci büyük ekonomi olmasından dolayı da fayda sunmaktadır. Azerbaycan'ın enerji kapasitesi ve jeostratejik özelliği AB ve ABD'nin ilgisini 1990'lı yıllardan itibaren çekmiştir. Bu yıllarda burada bulunan Batılı şirketler yaptıkları anlaşmalarla enerji elde edilmesi ve transferinde ortak olmaya başlamışlardır. Orta Asya doğal gazının ve Hazar enerji kaynaklarının dünya talep coğrafyalarına ulaştırılmasında Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye sinerji sağlayarak kilit öneme sahip olmuşlardır. Bölgede 2005 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan doğalgaz boru hattı, 2007 yılında Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı açılmış, 2018 yılında TANAP'a bağlanarak gaz

[184] Kenan Aslanlı, "Hazar Denizi'nin Jeopolitik ve Jeoekonomik Konumu: Enerji, Taşımacılık, Hukuk ve Çevre Boyutları", İran Araştırmaları Merkezi, 2018, s.8.

transferine başlanmıştır. Bu süreçteTürkiye mevcut konumu ile bir enerji düğüm noktasına dönüşmüştür.[185]

2.2.3. Azerbaycan'ın Enerji Politikaları

Enerji faktörü, jeostratejik konumu ve önemli kaynak potansiyelinden dolayı, Azerbaycan'ın dış politikasındaki en önemli araçlardan biridir. Bağımsızlığını yeni kazandığı dönemlerde, Azerbaycan ekonomik ve politik istikrarsızlık sürecinden geçmiştir. Ekonomik kalkınmada, sosyoekonomik tüm alanlarının istikrara kavuşturulması ve geliştirilmesinde petrol endüstrisi etkili olmuştur.

Petrol siyasetine, 1994 yılında Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ile önde gelen dünya şirketleri konsorsiyumu arasında Hazar Denizi'nin Azeri-Çıraq-Güneşli yataklarının ortak işlenmesi konusunda bir anlaşma ile başlanmıştır. "Asrın Anlaşması" olarak adlandırılan bu ortaklığın tarafları Amerika, İngiltere, Norveç, Suudi Arabistan, Türkiye ve Rusya'nın büyük şirketleriydi. Bu anlaşma sayesinde büyük kapasiteli bir yabancı yatırım girişi sağlanmış, petrol sanayi işletmeleri modernize edilmiş ve doğal kaynakların çıkarılması, işlenmesi için sistem kurulmuştur.

Azerbaycan'ın dış politikasının ana çizgisi çağdaş dünya sistemine entegre olmak, ülkenin istikrarlı kalkınması, barış ve refah ortamının sürdürülmesi, halkın ve topraklarının güvenliğinin tesis edilmesi, ulusal enerji kaynakları üzerinde tam bir siyasi ve ekonomik kontrole sahip olmak şeklinde tanımlanabilir.[186]

Azerbaycan'ın enerji siyaseti alternatif enerji boru hatlarının, iletim rotalarının oluşturulması ve devamlılığının sürdürülmesi üzerine kurulmuştur. Tabi ki bu strateji sadece koridorların kendi güvenliğini tesis etmekle sınırlı değil, aynı zamanda transit

[185] Doğan Şafak Polat, "Kafkasya'da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2019, s. 248.
[186] Ali Hasanov, *a.g.e.*, s. 24.

ülkelerle de karşılıklı ekonomik ve politik ilişkilerin sürdürülmesi, Azerbaycan enerji kaynaklarının dünya pazarına ulaştırılmasında ilgili olan önemli uluslararası aktörlerin bölgeye çekilmesini kapsamaktadır.[187]

Enerji diplomasisinin başarılı bir şekilde uygulanması, Azerbaycan'ın devlet olarak güçlü bir imaj yaratmasına, yabancı sermaye için "elverişli" ve "güvenilir" bir ortak olarak tanınmasına olanak yaratmış, bu sayede Azerbaycan hem bölgedeki hem de dünyadaki konumunu çok hızlı bir şekilde yükseltmiştir.

2.2.4. Avrupa'nın Enerji Politikaları ve Azerbaycan Enerji Kaynakları

Uluslararası ilişkiler 20. yüzyılın sonlarına doğru önemli ölçüde dönüşüm yaşadı. Dünya sahnesinde yeni devletler ortaya çıktı, Avrupa haritası hemen hemen değişti. Bunun yanı sıra "üçüncü dünya" ülkeleri hızlı bir şekilde ekonomik olarak kalkınmakta ve dünya hakimi ülkelere ayak uydurabilmekteler. Yeni dönemde artık ülkeler ilişkilerini işbirliği ve ortaklık çerçevesinde kurup geliştirmekteler.[188]

AB'nin Azerbaycana yönelik oluşturduğu enerji politikasında 1995 yılı stratejilerin köklü değiştiği mühim bir dönüm noktasıdır. AB 1995 yılında, Azerbaycan için siyasi bir program oluşturuldu ve bu dönemden sonra artık AB üyesi devletlerin Azerbaycan ile kurdukları ikili ilişkiler bu program sınırında, AB'nin bölge için geliştirdiği dış politika yaklaşımı ile yürütülecekti. AB'nin kabul ettiği "ortak karar", Azerbaycan ile ilgili jeopolitik ve ekonomik beklentilerinin olduğunun

---

[187]Санан Гамидов, *Внешняя Политика Современного Азербайджана: Энергетическая Составляющая* (Диссертация На Соискание Ученой Степени Кандидата Политических Наук), Кафедра Политологии и Международных Отношений, Астраханский Государственный Университет, Пятигорск 2015,С. 32. (Sanan Hamidov, *Modern Azerbaycan'ın Dış Politikası: Enerji Bazlı (Doktora Tezi)*, Astarkhan Devlet Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Pyatigorsk 2015,s. 32.)

[188]Д.Д., Ивакина, "Еврорегион: Новый Актор Международных Отношений", *Панорама - Научные Труды Факультета Международных Отношений Воронежского Государственного Университета*, Том XXIII, 2016, с. 31 (D.D., İvakina, "Euroregion': Uluslararası İlişkilerde Yeni Aktör", *Voronej Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Yayını*, Cilt XXIII, Rusya Voronej 2016, s. 31.)

göstergesidir. Avrupa Birliği Azerbaycan'ın enerji kaynaklarıyla yakından ilgilidir. Azerbaycan'la ekonomik alanda oluşturulan iş birliği ortamı ile ve akabinde Azerbaycan'ı Avrupa Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı Politikası'na dahil ederek ikili ilişkilerini üst düzeye çıkarmıştır.[189]

Artık uzun bir süredir Rusya ve Avrupa Birliği ekonomilerinin "karşılıklı bağımlılıkları" enerjidir. Rusya tarafının enerji ihracat payı açısından ve Avrupa Birliği'nin buna talebinin olması iki tarafı stratejik beraberliğe sürüklemiştir. Ancak aynı zamanda bu bağımlılık faktörü zaman zaman anlaşmazlıklara yol açmış, ilişkilerin genel gidişatını da olumsuz etkilemiştir. Moskova ile Brüksel arasında enerji konusundaki anlaşmazlıkların diğer müzakere konularını gölgede bırakması bir tür gelenek halini almış bulunmaktadır.[190]

Azerbaycan- Türkiye, Rusya ve Avrupa Birliği arasındaki enerji ağı bir karşılıklı bağımlılık ve stratejik ortaklık ilişkisidir. Fakat, Rusya ile yoğun enerji ticaretine rağmen, Batı Avrupalı devletler bu durumdan hoşnut değildir. Enerji alımında Rusya'nın tekeline geçmeleri bir güvenlik zaafıdır. Bağımsızlığının ilk yıllarında Azerbaycan da doğal kaynakların getirdiği siyasi üstünlüğü uluslararası sistemde ifade etmeye çalışmıştır.

2012 yılında Gazprom, Güney Akımı'nın yapımı için proje geliştirmeye başlamıştı. Bu projeye göre, doğal gaz boru hattının güney kolu Karadeniz'den geçerek Güney Avrupa'yı (Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve İtalya) Rusya'ya bağlaması gerekmekteydi. "Güney Akımı" ilk doğal gaz transferini 2015 yılı sonunda yapmayı planlamaktaydı.

---

[189] Ali Samir Merdan, "Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri", *Yönetim Ve Ekonomi, Cilt:26, Sayı:2,* 2016, S. 341

[190] Р.Б.,Зеленцов, "Перспективы Сотрудничества России И ЕС В Реализации Совместных Энергетических Проектов", *Панорама - Научные Труды Факультета Международных Отношений Воронежского Государственного Университета*, Том XXIII, 2016, с. 90 (R.B.,Zelencov, "Ortak Enerji Projelerinin Uygulanmasında Rusya ve AB Arasında İşbirliği Beklentileri", *Voronej Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Yayını*, Cilt XXIII, Rusya Voronej, 2016, s. 90.)

Fakat, 2014 yılında, Avrupa Parlamentosu, projeye katılan ülkelerinin katılımlarının iptalini öneren bir karar aldı. Ardından Almanya, Hollanda, Amerika ve transit ülkeler projeyle alakalı tereddüt ve isteksizliklerini ifade ettiler. Önce Bulgaristan daha sonra diğer katılımcılar projeyi terk edince 2014 yılı Aralık ayında Rusya resmi olarak projenin iptal olduğunu ve "Türk Akımı" Projesinin planlanmaya başladığını bildirdi. Batının bu tutumunun birtakım sebepleri vardı. En önemlisi 2000'li yılların ortalarından beri Ukrayna ve Rusya arasındaki yaşanan enerji problemlerinden sonra Rusya'ya karşı oluşabilecek enerji bağımlılığından rahatsızlık duyulması idi.

Haziran 2014'te, Avrupa Komisyonu Üyesi Gunter Etinnger Rus doğalgaz arzının Avrupa'da gittikçe büyümesinin Rusya Federasyonu'nun Avrupa kıtasındaki tekelini güçlendirmekte olduğunu dile getirmişti. Onun görüşüne göre Avrupa Komisyonu'nun Rusya ile yapılacak olan daha fazla ortak projeyi onaylaması durumunda bu Rusya'nın Avrupa pazarının kontrolünü elinde pekiştirmesi anlamına gelmekteydi. Ayrıca, Amerika Dışişleri Bakanlığı Doğu Avrupa devletlerinin "özgürleştirme" programı kapsamında Gazprom'un bu bölge pazarındaki payını 2020 yılına kadar %20 oranında azaltmayı planlamaktadır. Amerika'nın Avrupa'daki ticari çıkarları 2014 yılı öncesinde sadece beyanlardan ibaretti ancak Rusya'ya karşı uygulamaya başladığı sektörel yaptırımlarla uygulamaları gerçekleştirmeye başlamıştır.[191]

Rusya ve Avrupa Birliğinin enerji kaynakları bakımından kapasite farkı dikkate alındığında karşılıklı çıkarların ortak ticareti geliştirmesi gerekir. Rusya gaz gelirlerinin %70'ini kapsayan üretimin ise %30 kadarı olan doğal gazı Avrupa'ya satmaktadır. Avrupa için bu ithalat oldukça önemlidir ve pazar payı her geçen gün artmaktadır.[192]

---

[191] *Р.Б., Зеленцов,* Там же, с. 94 (R.B.,Zelencov, a.g.e., s. 94.)

[192] Dominique Finon, Catherine Locatelli, "Russian And European Gas İnterdependence: Could Contractual Trade Channel Geopolitics?", *Energy Policy*, 36, 2008, p. 424.

Rusya'nın enerjiyi dış politika aracı olarak kullandığından ve buna karşın Avrupa Birliği'nin enerjiye olan ihtiyacının gittikçe artması sebebiyle Avrupa kaynak çeşitliliği için yeni politikalar ve projeler geliştirmektedir. Avrupa Birliğinin enerji politikalarının çizgisini arz güvenliği, çevrenin korunması ve rekabet gücü oluşturmaktadır.[193]

Hazar Bölgesi'nin yeni bir Orta Doğu olmadığı, fakat stratejik anlamda Batı'nın elindeki en önemli petrol sahası olan Kuzey Denizi'nin, yerini almaya aday olduğu şeklinde analiz edilmektedir. Mevcut durumda, Hazar Bölgesi'nin belirlenen petrol ve doğalgaz kapasitesi, Kuzey Denizi petrol rezervleri ve Kuzey Amerika gaz rezervleri ile kıyaslanabilir durumdadır. Bölgenin toplam petrol rezervlerinin Suudi Arabistan rezervlerine (262,7 milyar varil), toplam doğalgaz rezervlerinin ise İran rezervlerine (27,5 trilyon m^3) eşit olduğunu ifade eden çalışmalar da bulunmaktadır. Bölgenin küresel rekabet alanında merkezi konumda yer alacağı tahmin edilmektedir.[194] Azerbaycan'ın gaz ihracatçısı olarak önemi, Avrupa Birliği'nin Rus doğalgazına olan bağımlılığını azaltma programları çerçevesinde gittikçe artmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Güney Gaz Koridoru da alternatif kaynaklardan, öncelikle Hazar bölgesi doğal gazını Avrupa pazarına ulaştırmak için amaçlanmıştır. Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın büyük ölçüde Rus doğal gazına bağlılığı devletlerin bağımsız politika izlemlerini engellemektedir. Dolayısıyla enerj güvenliği bu ülkelerin ekonomik gelişimlerinin yanı sıra ulusal güvenliklerini etkileyen önemli bir unsurdur.[195]

Nitekim Rusya ve Ukrayna arasında 2006 ve 2009 yıllarında yaşanan doğalgaz krizleri Avrupa Birliği'ni enerji güvenliği hakkında düşünmeye itti. Avrupa

---

[193] Serdar Yılmaz, "Doğal Kaynak Milliyetçiliği Bağlamında Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Bir Dış Politika Aracı Olarak Enerji", *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Temel Yaklaşımlar,* Editörler Sibel Turan, Nergiz Özkural Köroğlu, Policy Series by Transnational Press London, 2017, s. 121.

[194] Kerem Alkin - Sabit Atman, *Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açıdan Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2006, s. 89.

[195] Gulmira, Rzayeva, "Azerbaijan And Energy Security Of Europe: Balancing National Priorities And International Commitments", *Caspian Report,* Spring 2013, p. 105.

Komisyonu Başkanı J.M. Barroso 2014 yılında Rusya ve Ukrayna arasındaki enerji temini konusunda devam eden sorunların AB'nin etkin bir enerji güvenliği stratejisi oluşturması gerekliliğini doğurduğunu belirtmişti. [196]

Modern enerji politikasının bir parçası olarak Avrupa Birliği 2009 yılında enerji kaynakları için entegre bir piyasa oluşturmak amacıyla "3.Enerji Paketi'ni" kabul etmiştir. Bu girişimin gerçekleşmesi adına Prag'da Mayıs 2009'da Güney Koridor (Southern Gas Corridor)- Yeni İpekyolu isimli zirve yapıldı. Proje bir dizi boru hattını, aynı zamanda Türkiye-Yunanistan- İtalya (Interconnector Turkey -Greece - Italy), Beyaz Akım (White Stream) - Ukrayna ve Gürcistan'ın katılımı ile, Trans Adriyatik Boru Hattı (Trans Adriatic Pipeline - TAP), Nabucco, Trans - Anadolu doğalgaz Boru Hattı (Trans Anatolian Natural Gas Pipeline – TANAP) kapsamaktaydı. Güney Gaz Koridorun'un en önemli fonksiyonu Hazar bölgesi idi.[197]

AB enerji komiseri Andris Piebalgs'ın sözlerine göre Avrupa öyle bir enerji arz sistemi kurmaya çalışıyor ki, AB ülkeleri enerji bağlamında diğer bölgelerden kesinlikle bağımsız olsun. Bunun için de sadece 3 tedarikçinin: Rusya, Norveç ve Cezayir olduğu durumdan uzaklaşmalıyız diye ifade etmişti.[198]

Jeopolitik şartlar gereği Rusya'dan Avrupa ülkelerine satılan gazın yaklaşık %80'i Ukrayna üzerinden taşınmaktadır. Bu ise rota yetersizliğinin göstergesidir.[199] Rusya ve Ukrayna arasındaki enerji alanındaki karşılıklı bağımlılığın başlangıcı SSCB

---

[196] Е. А. Лапанович - В. И. Михайленко, "Турция и Россия в XXI в: Трудное Партнерство", *Известия Уральского Федерального Университета. Серия 3. Общественные Науки,* Том 11, № 4, 2016,с. 6 (E.A., Lapanoviç, V.İ. Mihaylenko, "XXI. Yüzyılda Türkiye ve Rusya: Zor Ortaklık", *Ural Federal Üniversitesi Sosyal Bilimler Yayını,* Cilt 11, Sayı 4, 2016, s. 6.)

[197] Е. А. Лапанович - В. И. Михайленко, Там же, с. 69 (E.A., Lapanoviç, V.İ. Mihaylenko, a.g.e., s. 69.)

[198] Алексей Фадеев, "Развитие Инвестиционного Сотрудничества по Реализации Международных Проектов в Области Энергетики (На Примере Добычи и Транспортировки в Европу Российских Энергоносителей)", *Работа Выполнена в Фаоу Дпо, Государственная Академия Профессиональной Переподготовки и Повышения Квалификации Руководящих Работников и Специалистов Инвестиционной Сферы,* Москва 2011, с. 2 (Aleksey, Fadeev, "Enerji Alanında Uluslararası Projelerin Gerçekleştirilmesi için Yatırım İşbirliğinin Geliştirilmesi, (Rus Enerjisinin Üretimi ve Avrupa'ya Taşınması Örneği)", *Devlet Mesleki Gelişim Akademisi,* Moskova 2011, s. 2.)

[199] Алексей Фадеев, Там же, с. 2 (Aleksey, Fadeev, a.g.e., s. 2.)

dönemine kadar uzanmaktadır. Sovyet Ukrayna'sı doğalgaz sektörünün gelişiminde ilk dönemlerinden beri kritik role sahipti. Örneğin, 1950'lerde Batı Ukrayna gaz sahaları SSCB'nin gaz üretiminin neredeyse yarısını karşılamaktaydı. Dahası Ukrayna'nın merkezindeki Shebelinka sahasından 1956 yılında başlanan üretim SSCB için çok önemliydi. Çünkü hem Dnepropetrovsk çevresindeki sanayi bölgelerini, Kharkov'u, hem de Moskova ve diğer şehirlerin de doğal gaz arzını karşılamaktaydı. 1960'ların sonuna gelindiğinde Ukrayna sahalarından üretilen doğalgaz Çekoslovakya ve Avusturya'ya "kardeşlik" adıyla açılan boru hattından ihraç edilmekteydi.[200]

Zaman geçtikçe Ukrayna'nın rolü de değişti, doğalgaz ihracatçısıyken aynı zamandan iyi bir ihracat güzergahı da oldu. 1970'lerde Ukrayna doğalgaz üretimi azaldıkça SSCB'nin üretim merkezi de doğuya geçiş yapmış, aynı dönemlerde SSCB Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi üye ülkelerine ve Batı Avrupa'ya büyük kapasitede doğalgaz ihraç etmeye başlamıştı.

Ukrayna gazının mümkün olduğu kadar yaygın kullanılmasının sebebi, petrol kullanım kapasitesini düşürüp Avrupa'ya daha fazla petrol ihraç etme stratejisiydi. Buradaki amaç ekonomik kazançtan ziyade Amerika ve Batı Avrupa arasındaki ilişkileri bölmek gibi jeopolitik hesaplardı. Bunun sonucunda Ukrayna'dan geçen yeni boru hatları ağı genişlemekteydi. SSCB dağıldığı zaman ise Rusya ve Ukrayna birbirine karşılıklı bağımlı iki ülke oldu. Siyaset bilimciler ise NATO'nun güncel Güney Kafkasya politikasının Batının enerji güvenliğinin sağlanması yönünde olduğu kanısındadırlar.

Bu yaklaşımın sonucu olarak da 2014 yılında Avrupa Konseyi, Rusya'ya olan enerji mecburiyetini azaltma faaliyetleri kapsamında "Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisini" kabul etmiştir.

[200] Yusin Lee, "Interdependence, İssue İmportance, And The 2009 Russia-Ukraine Gas Conflict", *Energy Policy*, number 102, 2017, p. 201.

2.2.5. Türkiye'nin Enerji Jeopolitiğindeki Konumu

Modern dünyada 600 devletlerarası sınır mevcuttur (1820 yılında 75, 1900'de 104, 1950'de 200 idi). Bu sınırlar, özellikle de son sayılarıyla uluslararası koridorları kaçınılmaz kılmaktadır. DTÖ faaliyetleri ve bölgesel entegrasyonun bir sonucu olarak dış ticaretin serbestleşmesi sürecinde bariyer işlevlerinin zayıflaması, geçiş trafiğinin artması teşvik edilmektedir.[201]

Bir ülkenin transit potansiyeli birtakım faktörlere bağlıdır. Sınır komşularının sayısı, gelişmişlik ve ekonomik düzeyi bu etkenlerden bir kaçıdır. Bunun yanı sıra bir de alternatif transit geçişlerine sahip olup olmaması da stratejik boyutunu vurgulamaktadır.[202]

2.2.5.1. Türkiye'nin Enerji Politikaları

İzlediği politikadan bağımsız olarak Türkiye jeopolitik olarak dünyanın en önemli mekânında, jeoekonomik, askeri-jeostratejik koridorlar, deniz yolları üzerinde kontrole sahip olması ve Rusya'nın etkisini nispeten kırması sebebiyle her zaman Batı için önemli bir müttefik olacaktır. Türkiye ile ilgili Brzezinski açıkça şöyle der: "*Rusya'nın güney kıyılarında Türkiye, bir zamanlar Almanya'nın Amerika için Orta ve Doğu Avrupa'da oynadığı jeopolitik rolü oynamaktadır".* [203]

Türkiye açısından Rusya sadece enerji ticareti yaptığı bir satıcı değil, hem de güvenilir bir müttefik olarak kabul edilmiştir. Fakat Soğuk Savaş yıllarından gelinen 2006 Ukrayna krizinde kadar her zaman Rusya'nın enerji üstünlüğünü siyasi şantaj unsuru olarak gerekli gördüğü her zaman kullandığı düşünülürse, Rusya'nın

---

[201] Леонид Борисович Вардомский, "Геоэкономика И Геополитика, Вопросы Географии Транзитных Коммуникаций В Странах Еаэс", *Региональные Исследования,* №2 (60), 2018, с.122. (Leonid Borisoviç Vardomskiy, 'Jeoekonomi ve Jeopolitik, Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerinde Transit Bağlantıların Cografi Sorunları', *Bölgesel Çalışmalar*, Sayı 2 (60), 2018, s.122.)

[202] Леонид Борисович Вардомский, Там же, с.122 (Leonid Borisoviç Vardomskiy, a.g.e., s.122.)

[203] Ali Hasanov, *Güney Kafkasya'nın Askeri-Jeostratejik Durumu ve Azerbaycan'ın Güvenlik Politikası*, 3. Cilt, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 80.

Türkiye'ye doğal gaz satışında gördüğümüz istikrar anlam kazanmaktadır. Nasıl ki Türkiye açısından Rusya güvenilir bir arz piyasası ise, aynı şekilde Rusya için de Türkiye talebi gittikçe yükselen büyük ve kazançlı talep bölgesidir. 2017 yılında Türkiye'nin talebi 29,03 milyar metreküp doğal gaz olmuştur. 53,44 milyar metreküp talebi olan Almanya'yı takiben Gazprom'un ikinci büyük pazarı olmuştur. Kimi akademisyenler, bu şartların iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğunu ifade etmişlerdir.[204]

Türkiye talebi Gazprom için önemlidir ama Türkiye ile ticaretin aksaması durumunda Rusya'nın kırılganlığı çok azdır. Türkiye'nın Rusya'ya doğal gaz bağımlılığı Rusya'nın kırılganlığı ile kıyaslanmayacak kadar yüksek. Bu nedenle Türkiye açısından doğal gaz temininde bağımlı olması büyük oranda tehlike kaynağıdır. Yani Rusya'nın Türkiye ile oluşan bu karşılıklı bağımlılık ilişkisinden çıkış bedeli, Türkiye'ye nazaran çok daha sınırlıdır. Rusya'nın kırılganlığının önemli kısmı petrol ihracatına bağlıdır. Doğal gaz satışındaki kısa zamanlı daralmaların Rusya'ya ekonomik yansıması zayıftır.

Doğal gaz satışı sırasında uzun sürecek bir kesinti, konutlarda ısınma ve sanayii kullanımı gibi farklı alanları zor duruma düşürmektedir. Aynı zamanda Rus doğal gazına olan bu denli bağımlılığın ortaya çıkaracağı makroekonomik neticeler de önemlidir. Enerji harcamalarının cari açık üzerindeki etkileri, Türkiye'nin Rusya'ya kıyasla çok daha kırılgan olduğunun göstergesidir. Rusya'dan alınan doğal gazın en yüksek seyrettiği 2008 yılında Türkiye'nin Rusya önünde 24,9 milyar dolar seviyesindeki ticaret açığının 22,5 milyar doları enerjiden kaynaklanmıştır.[205]

Türkiye aktif bir şekilde Avrupa Birliğinin enerji güvenliği politikalarını desteklemektedir. Bunun için gerçekleştirilen programlara katılarak çeşitli enerji taşımacılığı projelerinde yer almaktadır. Azerbaycan ile ortak gerçekleştirdiği TANAP

[204] Tolga Demiryol, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 4, 2018, s. 1445.
[205] Tolga Demiryol, a.g.e., s.1447

projesi enerji çeşitliliği oluşturmak için gerçekleştirilmiş bir projedir. Avrupa, Enerji arzını garantiye almak, çeşitlendirmek ve Türkiye- AB işbirliğini geliştirmek için 16 Mart 2015 tarihinde Türkiye - AB Yüksek Düzeyli Enerji Diyaloğu başlatılmıştır.

Tarih boyu önemli bir mücadele sahası olan Doğu Akdeniz Bölgesi, bugün yeniden tartışmalı hale gelmiştir. Bölgeye kıyısı olmayan aktörlerin bile buradaki gelişmeleri yakinen takip etmeleri, bölgedeki güvenlik ve enerji politikalarına doğrudan ya da dolaylı şekilde müdahil olmaları, tüm bunların yanı sıra bölgedeki yetki alanları konusunda karşılıklı yapılan ikili anlaşmalar, ilan edilen MEB'ler ve bölgeye yapılan askeri tatbikatlar, Doğu Akdeniz'in paylaşımı için büyük komplike bir mücadeleyi doğurmuştur. Türkiye tarafından "mavi vatan" olarak görülen bu bölge, ülkenin jeopolitik ve stratejik çıkarları için oldukça önemlidir. Doğu Akdeniz'de 2019 yılının sonlarında başlayan ve 2020 yılında devam eden olaylar, Türkiye ile Yunanistan'ı bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. Türkiye, 27 Kasım 2019'da Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile *"Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma Anlaşması"* imzalamış, bununla Yunanistan'ın Girit, Karpathos ve Rodos adalarının güneyindeki bölgeyi kıta sahanlığı dahilinde gördüğünü ilan etmiştir. Bu anlaşmayı BM'ye kaydettirmiştir. Buna karşılık Yunanistan ise, 1982 tarihli Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni gerekçe göstererek adaların kıta sahanlığı hakları olduğunu ve Türkiye'nin Libya Hükümeti ile yapmış olduğu anlaşma ile ortaya koyduğu haritanın kendi ulusal egemenlik haklarını yok saydığını bildirmiş, bu durumun uluslararası hukuk nezdinde geçersiz olduğunu savunarak Avrupa kamuoyunu desteğini almak istemiştir.[206]

2.2.5.2. Türkiye'nin Enerji Üssü Olma Hedefi

Küresel enerji tüketiminde ihtiyaç gittikçe artmaktadır. Bu nedenle taşıma yollarının kontrolü de büyük önem arz etmektedir. Güncel konjonktürde sadece enerji

[206] Eren Alper Yılmaz, "Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikası'nın Dünü ve Bugünü", Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Cilt 48, 2020, s. 29.

kaynaklarına sahip olmak değil, aynı zamanda bu enerjinin taşınmasındaki güzergahlara da problemsiz ulaşmak önemlidir.

Orta Doğu coğrafyasıyla Hazar Bölgesi'ni, Akdeniz ve Avrupa'ya bağlayan jeostratejik güzergah olmasıyla Türkiye, hızla büyüyen enerji pazarlarından birine dönüşmüştür. Kaynak ülkelerle alıcı ülkeler arasında bir köprüdür, bununla da enerji güvenliğinin tesisinde önemli bir ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Enerji sektörü analizleri, 2030 yılında küresel enerji kullanımının tahminen %60 kadar artacağını, petrol ve doğalgazın enerji kaynakları tüketimindeki hisselerini koruyacağını, hatta giderek artan enerji ihtiyacının temini için tahminen 16 trilyon dolar yatırımın gerekli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin de enerji koridoru olma özelliğini uzun süre koruyacağı gözlemlenmektedir.[207]

Türkiye'nin Güney Kafkasya politikasının en önemli istikametlerinden biri enerjidir. Hazar'ın muazzam petrol rezervleri bölgenin kaderini tamamıyla etkiledi ve hem Azerbaycan hem de Türkiye'nin ekonomisinde ve politikalarında büyük değişikliklere sebep oldu. Türkiye'nin coğrafi avantajı, Orta Doğu ve Hazar havzasında yer alan dünya gaz rezervlerinin yaklaşık %72'sinin ve dünya petrol rezervlerinin %73'ünün yanı başında olması, aynı zamanda boğazlardaki en önemli enerji yollarının kontrol etmesidir. Bütün bu özellikleri sayesinde Türkiye Avrupa'nın enerji güvenliği sisteminde kilit bir ülkeye dönüşmektedir.[208]

Özellikle güncel uluslararası sisteme petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının artan önemi, Orta Doğu petrolüne karşı bağımlılık ve mevcut kaynakların artan tüketim karşısında hızlıca azalması AB devletlerini yeni kaynak arayışına ve stratejilere yöneltmiştir. Bu amaçla Avrupa Birliği devletleri Azerbaycan'ın enerji kaynaklarına yönelik projeler ve stratejiler geliştirmişlerdir. Enerji kaynaklarının alternatiflerinin oluşturulması sürecinde AB tarafından INOGATE Programı

[207] Emel İlter, Hülya Kınık, "Türkiye'nin Enerji Denklemi: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı ve Türk Akımı", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 2017 (18), s. 185.
[208] Мээрим Суванова, с. 289 (Meerim, Suvanova, a.g.e., s. 289.)

geliştirilmiştir. Bu programın planları, Azerbaycan'daki mevcut boru hatlarının yeniden yapılması ve modernizasyonu ile yeni stratejik rotaların oluşturulması olmuştur. Program, Azerbaycan'a olan destekleri, ekonomik ve siyasi avantajları açısından da önemlidir.[209] Bu nedenle Türkiye'nin Azerbaycan ile enerji sektöründe olan ortaklığı, Güney Kafkasya'daki konumunu belirleyen en önemli faktördür.

Türkiye'nin enerji politikası Rusya'nınkinden farklılık göstermektedir. Şöyle ki Türkiye kendi enerji kaynaklarına sahip değildir. Ancak dünya enerji rezervlerinin %70'nin bulunduğu coğrafyadadır. Bu nedenle de Türkiye'nin enerji politikalarının başında bu enerji rezervlerini transit ülke olarak ihraç etmek ve enerji merkezi olma hedefi vardır. Bununla birlikte Azerbaycan'ın da Rusya ve İran'a ihracat yapmak gibi bir hedefi bulunmamaktadır. Bu bölge Azerbaycan için bir alternatif değildir. Esasen izlediği politika Avrupa pazarlarına ihracat yapmak ve bunun yanı sıra Rusya ve İran'la ilişkileri dengede tutmaktır.[210]

Enerji jeopolitiği, sadece enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafyaları değil, aynı zamanda arz - talep ilişkisinin de söz konusu olduğu tüm alanları kapsamaktadır. Bundan dolayı bölgesel enerji jeopolitiği, küresel jeopolitiğin de tüm gelişmelerini içermektedir.[211]

Türkiye ve Azerbaycan arasında enerji iş birliği Şah Deniz Petrol ve Gaz Sahasının işlenmesini hakkındaki "asrın anlaşması"nın imzalanmasıyla başlamıştır. Şah Denizi Projesi ile Bakü hem AB hem de Türkiye için en merkezi enerji tedarikçilerinden biri olmayı planlamaktaydı. Bakü'den yapılan gaz arz hacmi Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı ile artmıştır. Türkiye ise TANAP'la hem transit hem de toplu taşıma rolünü oynama imkanına sahip olmuştur. TANAP, Türkiye-Azerbaycan - Gürcistan arasında daha sıkı ve "kazan-kazan" yaklaşımına uygun ilişkiler kurulması için faydalı olmuştur. Bundan başka ve en önemli beklentilerden

[209] Ali Samir Merdan, a.g.e., s. 341.
[210] Санан Гамидов, Там же, С. 32. (Sanan Hamidov, a.g.e., s. 32.)
[211] Cenk Sevim, a.g.e., s. 4380.

biri de Ankara Aşkabat gazını da tanap üzerinden avrupaya çıkarmayı planlamaktadır.[212]

TANAP Projesinin Türkiye Açısından Rolü ve Önemi

Türkiye doğal gazın dışında ihtiyacı olan enerji kaynaklarının tahminen %75 kadarında dışa bağımlı bir ülkedir. Doğal gazda konusunda ise bu rakamın %99 oranında olduğu bilinmektedir. Bu durum Türkiye açısından ekonomik ve siyasi tehlikeler oluşturmaktadır. Ancak jeostratejik bir konumda yer alan Türkiye enerji arz ve talep arasındaki coğrafyada bulunmaktadır. Özellikle fosil enerji kaynaklarına bağımlılığı sebebiyle oluşan dezavantajını bulunduğu coğrafi konumla avantaja çevirebilmesi imkanı vardır ve bunun için de TANAP gibi projeler oldukça önemlidir.[213]

2.2.5.3. Türkiye ve Azerbaycan İlişkilerinin Enerji Boyutu ile Birlikte Artan Stratejik Önemi

Küresel enerji piyasası ülkeler arası rekabeti tetiklemektedir. Bur rekabette üstünlüğü sunan etkenin jeopolitik unsurların olduğu da açıkça görülmektedir. Uluslararası rekabet ortamında enerji kaynaklarına etkin olarak ulaşılabilirlik stratejik üstünlük sağlamaktadır. Türkiye, önemli petrol ve doğal gaz rezervlerini dünya pazarlarına ileten bir enerji koridorudur. Azerbaycan ve Türkiye'nin jeostratejik üstünlükleri enerji iş birliklerini desteklemektedir. Güney Kafkasya'da hatırı sayılır kaynak rezervine sahip olan Azerbaycan'la Türkiye arasında var olan kardeşlik ilişkileri enerji arzı ile stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır.

Azerbaycan'da halk nezdinde ve aynı zamanda politik ilişkilerinde özel bir konumda olan Türkiye'nin, aradaki bağlılık nedeniyle Azerbaycan'ın zor

[212] Furkan Kaya, Sina Kısacık, "Turkey's Unique Energy Corridor Role At The Center Of Eurasia İn The 21st Century", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Özel Sayı, Nisan 2017, s. 97.
[213] İsmail Kavaz, a.g.e., s. 2.

dönemlerinde, özellikle de bağımsızlık sonrası kalkınma sürecinde, uluslararası kamuoyu oluşturmada büyük katkıları olmuştur. Azerbaycan'ın ekonomik olarak güçlenmesiyle, geliştirilen önemli projelerle bu yakınlık artmış ve stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır. Hem zengin enerji kaynaklarına sahip olması, hem de Türkiye için Orta Asya'ya bağlantı olması Azerbaycan'ı Türkiye'nin Kafkasya politikasında kilit bir konuma getirmiştir. Bu yüzden de iki ülke birbirini etnik, kültürel, lisan yakınlıklarıyla birlikte stratejik müttefik olarak görmektedir.[214]

Azerbaycan Cumhuriyeti, SSCB'nin dağılmasından sonra maruz kaldığı savaşa rağmen hızlı bir gelişim yaşamıştır. Hem kültürel hem de ekonomik ve siyasal anlamda önemli noktaya gelmiştir. Ekonominin temelinde ise "Enerji ticareti" durmaktadır. Rusya enerji transferinde hâkim kalma niyetindeyken, Avrupa Birliği'ne en yakın enerji kaynakları da bu bölgede bulunmaktadır. Avrupa'yı tekelinde tutmak isteyen Rusya Avrupa'ya açılmaması için Azerbaycan'ı da kontrolü altında tutmaya çalışmaktadır. Azerbaycan ise enerjide önemli oyuncu olmak niyetiyle Türkiye'yle ortaklığı seçmiştir. Hem kendi enerji ihtiyacını karşılamak hem Avrupa'ya enerji arzı konusunda konumunu kullandırmak Türkiye açısından da kazançlıdır. Avrupa Birliği de enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını kırmak ve stratejik olarak bu ülkenin insafına kalmamak için Türkiye üzerinden geçen hatları tercih etmektedir.[215]

Enerji alanındaki karşılıklı bağımlılık, istikrarlı iş birliğinin kurulmasında önemli rol oynamıştır. İlk örnek, BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi'dir. Zamanla gelişen iş birliği sonucunda BTE Doğal Gaz Boru Hattı, TANAP ve TAP Doğal Gaz Boru Hattı projeleri geliştirilerek, Azerbaycan-Türkiye-Gürcistanı bir ağ yapmış, birbirine bağlanmıştır. Üç ülke de Avrupa Birliği'nin uluslararası enerji iş birliği programı INOGATE'in katılımcılarıdır. Bu ortaklıkta Azerbaycan enerjiyi barındıran kaynak ülke, Gürcistan lojistiği üstlenen kısım, Türkiye ise dünya piyasalarına çıkış noktasını oluşturmaktadır. Stratejik olarak büyük önem taşıyan proje hem Azerbaycan

[214] Aynura Baghırova, a.g.e., s. 303.
[215] Ahmet Deniz, Kublay Ablak, "Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkiler Üzerine Bir Uygulama", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Yıl 3, Sayı 9, Mart 2015, s. 291.

hem de Gürcistan'daki siyasi istikrarın Rusya baskısından kurtulmasına katkı sağlamaktadır. TANAP'la her iki ülke de Türkiye aracılığıyla uluslararası piyasaya entegre olmuşlardır.[216]

Moskova ve Ankara stratejik yakınlaşmalarını teşvik edecek ortak bir ideolojiye sahip değiller. Türkiye, Batı yönlü politikalar uygularken, Rusya Avrasya'nın tek hâkimi olmayı hedeflemektedir. Ayrıca NATO genişlemesi, Dağlık Karabağ Anlaşmazlığı, Suriye Krizi gibi birçok konuda, Moskova ve Ankara'nın tutumları örtüşmemektedir. Fakat Suriye Krizinin çözümünde Rusya'nın yardımına olan ihtiyacıyla Türkiye, son yıllarda Rusya'ya karşı daha az eleştirel davranmaktadır.[217]

Ama Türkiye TANAP'la enerji politikalarında daha farklı bir çizgi izlemiştir. Son yıllarda Türkiye ile Azerbaycan "kardeşlik" söylemini ilişkilere yansıtarak özellikle enerji alanında iş birliklerini geliştirmişlerdir. Türkiye'nin Rusya ile ise özellikle turizm, inşaat, sebze, meyve ihracatı ve enerji alanındaki alışverişleri sonucu iki ülke arasındaki ilişkiler önem kazanmıştır. Hatta Rusya ile yaşanılan uçak krizinden sonra ticari faaliyetlerdeki durgunluk ve bunun ekonomik etkileri kötü olmuş ve iki ülke kırılan ticari ilişkilerini yeniden pekiştirme yoluna gitmiştir. Daha önce Azerbaycan-Rusya-Türkiye çemberinde direkt olarak kapsamlı bir ekonomik faaliyet görülmemiş iken son yıllarda değişen dünya konjonktürü bu üç ülkeyi birbirine yakınlaştırmış ve bu iş birliğini daha da arttıracak gibi gözükmektedir.[218]

Kuzey Kafkasya alanı esasen enerji transfer ağının bulunması sebebiyle son derece siyasi önemi olan bir bölgeydi ve Rusya için bu bölgede otoritesini yitirmek, hala kabullenilmemiş bir durumdur. Çünkü Rusya, eski Sovyet alanında ve küresel boyutta tekrardan söz sahibi olacaksa en azından bölgesindeki enerji rezervleri,

---

[216] Ekrem Ersin Cesur, a.g.e., s. 253.
[217] Ozan Ömerci, "Ak Parti Döneminde Türkiye-Rusya İlişkileri: Ekonomik Müttefiklik Stratejik Müttefikliğe Dönüşebilir Mi? Gerçekçi Bir Bakış Açısı", *Ijeass Aralık*, Cilt 2, Sayı 2, s. 140.
[218] Yusuf Akan, Taha Arpa, "Türkiye - Azerbaycan ve Rusya Arasındaki Ticari İlişkiler", Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret Ve Lojistik Kongresi, 2016, s. 657

transfer hatları ve ilgili ülkeler üzerinde insiyatif gücü olan bir ülke olmalıydı. Sadece bu yolla yeniden, SSCB döneminde olduğu gibi bir bölgesel ve hatta dünya gücü olma imkânı elde edebilirdi. Rusya Avrupa doğalgaz talebinin büyük bir kısmını karşılamaktadır. Amerika da Rusya'nın bölgede enerji unsurunu kullanarak eski SSCB ülkeleri üzerindeki baskısını engellemeye çalışmaktadır. Avrupa Birliği, yine bu yaklaşımla Rusya'ya karşı bağımlılığı azaltmak doğrultusunda bir politika yürütmektedir. Türkiye kendi kazançları açısından enerji politikalarını yürütmekte, enerji üreticisi olmamasına bakmayarak coğrafi avantajlarını kullanarak kıtalararası enerji koridoru rolü ile etkili bir konuma ulaşmaktadır.[219]

2.3. Covid 19 Pandemisi Sonrası Yeni "Normal Düzen"

Küreselleşme sonrasında ulaşım ve iletişim imkanlarının gelişmesiyle birlikte, dünyanın herhangi noktasında yaşanan olay veya haber anlık olarak küresel düzeyde yayılabilmektedir. Hastalıkların da aynı şekilde küresel karşılıklı iletişim sebebiyle dünya çapında yayılım hızı oldukça yüksektir. Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan, 2020 yılından sonra hayatımızı alt üst eden Koronavirüs (Covid-19) hastalığı küreselleşme sebebiyle birkaç ay içerisinde tüm dünya devletlerini etkisi altına almıştır.[220]

Küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak dünya tek bir mekân haline gelmiştir. Küreselleşme tek bir uluslararası ekonomik, yasal, kültürel mekânın oluşum sürecini ifade eder. Koronavirus (Covid 19) salgınıyla mücadele ettiğimiz bu süreçte son yüzyılda gördüğümüz en büyük krizlerden birisini yaşamaktayız. Covid 19 İspanyol Gribi (1918-1920) sonrasında yaşanan en büyük pandemidir. Salgının hayatımıza getirdiği değişikliklerin hangi düzeye ulaşacağını salgının ne kadar süreceğini tahmin etmek zordur.

---

[219] Yusuf Akan, Taha Arpa, a.g.e.,s. 659.

[220] Ferat Kaya, "Pandemi Sonrası Değişen Uluslararası Sistem ve Küreselleşme", *Gaziantep Unıversıty Journal Of Socıal Scıences*, 2020 Specıal Issue, s. 263.

Covid-19 hastalığı ile yaşanan pandemi, küresel boyutta heryeri etkilerken, ayrı ayrı devletlerin kendi önlemleri için sınırlarını kapatması, serbest dolaşımın olmamasına, hiçir sosyal etkileşimin kalmamasına neden olmuş, hastalığı kapan ve ölenlerin sayılarının fazla olması, bilim ve teknoloji çağı dediğimiz modern dönemin tekrar sorgulanmasını akıllara getirmiştir.[221]

2.3.1. Coronavirus (Covid 19)

"Covid-19" olarak adlandırılan bu yeni tür Koronavirüs'ün yarattığı semptomlar ve hastalık durumu Aralık 2019'da Çin'in Wuhan bölgesinde ortaya çıktığında belli bir süre içinde kontrol altına alınabileceği düşünülmekteydi. Çünkü yakın tarihte SARS, Ebola, Domuz gribi gibi kontrol altına alınan örnekler yaşanmıştı. Fakat virüs kısa sürede bütün dünyada can kayıplarına neden olunca ve aşının gecikmesiyle krizin öncekilerden çok daha derin sonuçlara ulaşacağı anlaşılmıştır. Tüm dünyayı aniden etkisi altına alan, devlet yönetimlerini zor durumda bırakan pandemi ile mücadelede uzun zaman geçmesine rağmen hala çözümü için yapılan uygulamanın insanların kapanmaları ve sürecin sokağa çıkma yasakları ile yönetiliyor olması, yaşanan krizi aşılmaz hale getirmektedir.

Covid 19 pandemisi başlamadan önce uluslararası ilişkiler gündemindeki konular salgın başlayınca aniden hiç olmamış gibi geri plana düşmüştür. Daha çok yeni zamanda Suriye krizi, İsrail-Filistin arasındaki yaşananlar, Amerika ve İran gerginleşmenin ve Rusya ile Suudi Arabistan arasındaki petrol meselesi gibi konular tartışılmakta iken pandemiden sonra tüm dünyada tek gündem var: Covid 19.

Daha öncesinde bilinen koronavirüslerin (CoV) insanlarda genellikle soğuk algınlığı şeklinde belirtilere sebep olan bir RNA virüs türünden olmalarıdır. Fakat bu

[221] Çağatay Üstün, Seçil Özçiftçi, "COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması", *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 2020, Cilt 25, Özel Sayı 1, s. 150.

aileye ait SARS-CoV ve MERSCoV virüsün türünün daha zor hastalıklar ortaya çıkardığını göstermiştir.

Bahsi geçen virüs üzerindeki çubuksu uzantıların taça benzetilmesinden dolayı, Latincede taç anlamına gelen "corona" kelimesiyle koronavirüs olarak adlandırılmıştır. RNA virüsleri; menşe olarak vahşi hayvanlarda ortaya çıkan ve daha sonra insanlara bulaşan, mutasyon becerileri oldukça yüksek olduğu için virüslerin, salgın yaratabilme oranı oldukça yüksektir. 2019 yılının sonunda görüldüğü ilk yer Çin'in Hubei eyaleti Vuhan şehri olan bu virüs, tedavisi olmayan zatürre semptomları gibi belirti göstermektedir. Bu virüs daha evvelki coronaviruslerden farklı şekilde: "SARS-CoV-2" şeklinde tanımlanmıştır. Virüsün ortaya çıkardığı hastalıksa başlangıçta 2019 Novel Coronavirus olarak söylenmiş, ilerleyen süreçte ise Covid-19 şeklinde isim verilmiştir.[222]

Çok kısa zaman zarfında tüm dünyayı saran küresel salgın, neden olduğu ölümlerle ve sürecin çok tehlikeli olmasıyla dünya düzenini köklü şekilde bozmuş, ağır maliyetleri olmuş ve ekonomik olarak da büyük tahribat yaratmıştır. Pandeminin yoğun yaşanması sebebiyle, vakaların görüldüğü ülkelerde kısıtlamalar uygulanmata, sosyal ve ekonomik tedbirler alınmaktadır. Uygulanan mücadele tedbirlerinin %30,5 kadarı sosyal harcamalar için, %27,4 kadarı kamu programlarına, %22,1 kadarı yeni program veya yardım teşkil etmiştir. Uzun vadede yaşanan eve kapanmalar, işsizlik durumları, ekonomik küçülmeler sebebiyle yardım seviyesini yükseltme, içeriğini artırma ve etkileşimi yükseltme uygulamaları önemsenmiştir. Çünkü uygulanan kapanmalar, dışarı çıkmama durumları ve yolculukların iptal edilmesiyle esasen petrol ama genel olarak çok fazla ürün ve hizmetin talep oranı düşmüştür. Kurumlarda

[222] Fatih Budak, Şerif Korkmaz, "Covıd-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği.", *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, Sayı 1, 2020, s. 60.

yükselen vaka sayıları, kapanmalarla birlikte ekonomide farkedilir krizler çıkarmıştır.[223]

2.3.2. "Yeni Normal" Düzen

Salgının yoğun görüldüğü, dışarı çıkmanın hayati tehlike arz ettiği ülkelerde halk çevrimiçi çalışmaya yönlendirilmektedir. Vatandaşlara mecburi durumların dışında dışarı çıkmamaları önerilmekte ve ayrıca yasaklar, kısıtlamalarla Covid-19 salgını bitirilmeye çalışılmaktadır.

Bu kontrol amacıyla yaşanan kapanmalardan dolayı mağazalar, kafe/restoranlar, konaklama yerleri, seyahat, eğitim ve birçok hizmet sektörü iş yerlerinin ekonomilerinde ekonomik olarak sıkıntılı süreçler yaşanmaktadır. İş toplantıları, bilimsel tüm toplantılar, sosyal organizasyonlar mümkün olduğu derece çevrimiçi gerçekleştirilmekte ve tatiller iptal edilmektedir. Küresel çapta hızlı ve komplike bir şekilde gelişen bu pandeminin sebep olduğu sonuçlar finansal piyasaları çıkmaza sürüklemektedir.[224]

Soğuk Savaş'tan sonra oluşan yeni dünya düzeninin etkileri hala sürmekteyken pandemiden dolayı gündemde olan 'yeni düzen' tanımlaması, yaşadığımız küresel düzende kendine has yeni bir anlam kazanmıştır. Çünkü bu süreç bir nevi benimsenmiş ya da kabullenilmiştir. "Artık hiçbir şey eskisi gibi değil ve olmayacak" konusunda küreselleşmeyi destekleyenler ve karşıtları hemfikir gibi görünmektedirler. Lakin

[223] Emre Çevik, Esin Cumhur Yalçın, Selin Özdemiryazgan, "Covid -19 Pandemisinin Petrol ve Altın Fiyatları Üzerine Etkisi: Parametrik Olmayan Eşbütünleşme Sıra Testi", Gaziantep Unıversıty Journal Of Socıal Scıences 2020 Specıal Issue, s. 635.
[224] Salim Sercan Sarı, Taha Kartal, "Covıd-19 Salgınının Altın Fiyatları, Petrol Fiyatları ve Vıx Endeksi ile Arasındaki İlişki", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, 2020, s. 94.

mevcut düzen, bazılarına göre "yeni dünya düzeni" ise de bir takım insan bu durumu "yeni dünya düzensizliği" olarak yorumlamaktadır.[225]

Hasta sayılarının gittikçe arttığı süreçte kafeler kapalı, sadece maske ile dışarıda dolaşabilme imkânı yaşadığımız yeni normal düzen olarak tanımlanmaktadır. Eğitim uzaktan olarak devam ederken, aşı çalışmaları belirsizdir. Güncel uygulanması planlanan aşılarla virüsle mücadele konusunda tam sonuç alınması garanti edilmemektedir. Çünkü uzun yıllar sürmesi gereken deneme fazları için zaman olmadığından, en kısa sürede üretilmeye çalışılmaktadır.

2.3.3. Covid 19'un Küresel Enerji Sistemine Etkisi

Genel olarak Coronavirus anti küreselleşmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu durum ülkelerin karşılıklı bağımlılığı kendi çıkarlarına kullanma tehlikesini doğurmaktadır. Pandeminin kendisi karşılıklı bağımlılığın ispatıdır. O nedenle klasik karşılıklı bağımlılığın dışına çıkılmamalıdır.[226]

Son veriler 2020 yılı ilk çeyreğinden sonra ekonomik faaliyetlerin ve uluslararası hareketliliğin ciddi şekilde kısıtlanmasından dolayı küresel enerji talebi 2019 yılına göre 3,8 oranında düşüş yaşamıştır. Sokağa çıkma yasakları aylarca sürerse ve dünyanın büyük bir kısmında iyileşmeler yavaş seyrederse, %6 oranına ulaşan düşüş muhtemelen son beş yıllık talep artışını da silecektir. 1950 Yılı sonrasında bu denli bir düşüş görülmemiştir. Virüsle mücadele ve ekonomileri canlandırma çabaları başarılı olursa enerji talebindeki düşüş %4'ün altına sabitlenebileceği öngörülmektedir. [227]

---

[225] Fatih Fuat Tuncer, "Öngörülemeyen Bir Küresel Düzen Ve Covid-19: Covıd-19 Karikatürleri ile Yeni Düzen Okuması", *Gaziantep Unıversıty Journal Of Socıal Scıences 2020 Specıal Issue*, s. 45.

[226] Huawei Zheng, "Fragile İnterdependence: The Case Of Russia-EU Relations", *Cambridge Review Of International Affairs*, 2020, p. 6.

[227] "Global Energy Review 2020, The İmpacts Of The Covid-19 Crisis On Global Energy Demand And Co2 Emissions", *Internatıonal Energy Agency*, 2020, p. 11.

Petrol piyasasında, üretim miktarının azaltılmasına paralel olarak yoğun talep ile piyasa fiyatının yükselmesi üzerine kurulmuş bu sektörel arz-fiyat makası ile Suudi Arabistan ve Rusya daha fazla kar elde etmeyi hedeflemektedirler. Prensipte iki ayrı kutup ve iki ayrı dünya görüşüne sahip ülke olmalarına rağmen izledikleri reel politika ve rasyonel tercih kuramlarına göre, bu iki petrol üreticisi ülkenin antlaşmalarının temel hedefi, her birinin ulusal çıkarlarını korumayı hedeflemiş olmalarıdır. Trump ABD başkanı seçildiği tarihten Covid-19 salgınının küresel boyutta yayıldığı döneme kadar sürekli olarak petrol fiyatlarının yüksek olmasından şikâyet etmiş ve petrol üretiminin artırılması gerektiğini savunmuştur.

Ancak petrol fiyatlarının, Covid-19 salgınının yarattığı talep daralması durumu ve piyasada yer tutmaya çalışan Suudi Arabistan ve Rusya arasındaki belirsiz petrol savaşından olumsuz etkilenmesi ile çok sert bir şekilde düşmesi ve petrol hisselerinin değer kaybetmesi neticesinde, Trump taraflardan üretim kısıtlamasına gidilmesini istemiştir. Trump taraflara günlük 10 ila 15 milyon varillik üretim kesintisi yapmalarını önermiştir. Dünyanın 2. ve 3. büyük petrol üreticisi olan Suudi Arabistan ve Rusya arasındaki fiyat veya petrol mücadelesinin petrol fiyatlarının istenilen seviyenin çok altına düşmesine sebep olması ve petrol hisselerini altüst etmesi Amerikan enerji piyasasının olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.[228]

2.3.3.1. Enerjide Covid 19 Darbesi

Petrol fiyatları dalgalanmaları ülkelerin ekonomilerini olumsuz olarak etkilemektedir. Petrol fiyatlarının yükselmesi ile enerji bağımlısı ülkelerden ihracatçı ülkelere gelir transferi yaşanmaktadır. Bu durum ise gelir dağılımının dengesizleşmesine sebep olmaktadır. İthal eden ülkelerden kaynak ülkelere gelir akışının, ithalatçı ülkelerdeki talebi düşüreceği öngörülmektedir.

[228] Bülend Aydın Ertekin, "Covid-19 Salgını Gölgesinde Suudi Arabistan ve Rusya'nın Petrol Fiyat Savaşı*", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Ek Sayı*, Ekim 2020, s. 450.

Bunun yanı sıra, enerjinin pahalılaşması şirketler için de masraflarını artırdığından üretimde de azalmaya sebep olmuştur. Yatırımlardaki daralmalar finansal unsurlarda olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Pahalılaşma ile üretimin düşmesi sonucu ihracat boyutu da küçülürken, doğal olarak işsizlik seviyesinin de büyük oranda artması kaçınılmaz olmuştur.

1970 yılında yaşanan petrol krizi bu sürecin en önemli örneğidir. 1970'li yıllarda ortaya çıkan iki petrol fiyat şoku, arz şoklarının ne denli etkili olduğunu ispatlayan bir olaydır. Güçlü ve ani yaşanan arz sorunlarının ilk yansıması fiyat düzeyindeki artış ve çıktı düzeyindeki azalma olarak görülmektedir. Yaşanan bir problemli arz durumu iki kat olumsuzluk yaratmaktadır. Böylece ortaya çıkan petrol fiyatındaki şok fiyatlar genel düzeyinin yükselmesiyle birlikte, reel harcanabilir kazancın azalmasına getirip çıkararak talebi azaltır. Bu şekilde talep şoku oluşur. Amerikan doları, global düzeyde petrol ticaretinin para birimidir yani döviz kurundaki düşüş ve çıkışların petrolün fiyatındaki oynamalara getirip çıkaracağı tartışma konusudur. Doların değerlenmesi, Amerika dışındaki ülkeler için ham petrolün fiyatını yükseltmektedir. Bu fiyat artışı ise petrol talebinin azalmasına sebep olmaktadır.[229]

Petrol fiyatları esasen petrol arz ve talebini etkileyen mikro ekonomik dinamiklerle birlikte aynı zamanda siyasi ve bölgesel olarak da belirlenmektedir. Petrol fiyatlarının belirlenmesinde kesin herhangi bir formül yoktur.

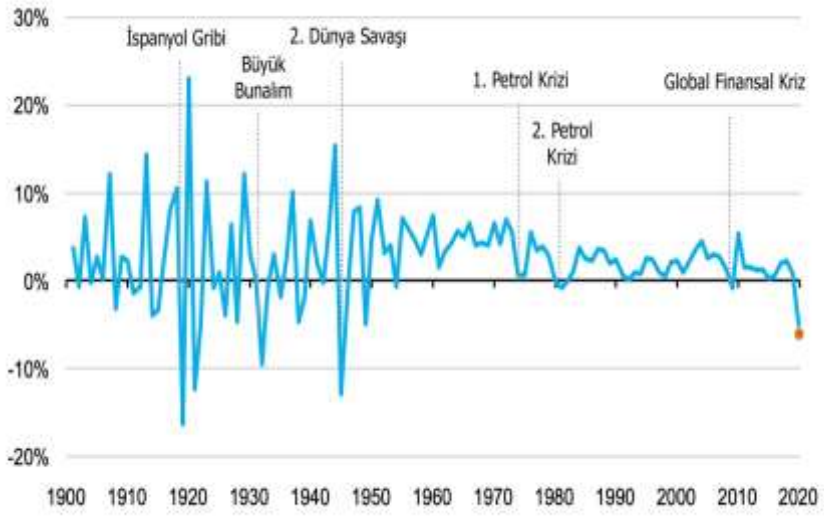
Bu fiyat skalasını ortaya çıkaran unsurlar çeşitli kanallarla belirlenmektedir. Bu etkenlerden ilki talep kanalı; petrol fiyatlarının oluşmasında finansal gelişme, vergi ve kurguların tesirini yansıtmaktadır. İkinci etken arz kanalıdır. OPEC'in arz sunum gücü, petrolün kalitesi, hava durumları, elde etme masrafları, stok durumları gibi etkenler petrol fiyatlarının oluşmasında etkilidir. 3. Kanal ise politik/coğrafi etkenler;

[229] Ahmet Şengönül, Hacı Ahmet Karadaş, Şerife Merve Koşaroğlu, "Petrol Fiyatlarının İhracat Üzerindeki Etkisi", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 25, Sayı 2, 2018, s. 338.

ambargolar, politik konjonktür, ilhak ve savaşlar, bölgesel sorunlar ve kaynakların dengesiz yerleşimi üzerine temellendirilmektedir.[230]

Küresel petrol fiyatlandırmasında 3 çeşit petrol baz alınmaktadır. Birincisi Western Texas Intermediate-WTI petroldür. Bu Orta Amerika'da elde edilen Texas Petrolüdür. İkincisi Ortadoğu'da üretilen Umman petrolüdür, üçüncüsü ise Kuzey Denizi'nden elde edilen Brent petroldür. Küresel ticaretin büyük bölümü Brent petrol fiyatıyla yapılmaktadır. Farklı bir ifadeyle, dünyada en çok istifade edilen petrol çeşidi Brent petroldür.[231]

Grafik 1: 1900-2020 Yılları Arası Küresel Birincil Enerji Talebindeki Değişim Oranı

[232]

[230] Nazife Özge Beşer, Serdar Öztürk, "Petrol Fiyatlarında Değişkenlik ve İktisadi Büyüme: Petrol İthal Eden Ülkeler Üzerine Bir Analiz", *Ekonomi Bilimleri Dergisi,* Cilt 12, Sayı 1, 2020, s. 64
[231] Ahmet Kamacı, Süleyman Göktaş, "Petrol Fiyatları İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 22, 2020, s. 548
[232] "Global Energy Review 2020, The İmpacts Of The Covid-19 Crisis On Global Energy Demand And Co2 Emissions", *Internatıonal Energy Agency,* 2020.

Coronavirus pandemisi sebebiyle seyahat kısıtlamaları, işyerleri ve sınırların kapatılması kişisel araçların kullanımını ve havayolları seferlerini kısıtlamıştır. Küresel düzeyde ekonomik faaliyetlerin azalması, sevkiyatlarda da azalmaya, dolayısıyla enerji arzında düşüşe sebep olmuştur. Covid-19 pandemisi, bir küresel sağlık sorununu ve aynı zamanda ekonomik krizi ortaya çıkarırken uluslararası sistemin en önemli sağlayıcısı olarak enerji sektörü de, bu krizden yoğun bir şekilde etkilenmiştir.

2.3.3.2. Coronavirus Sürecinde Enerji Ticareti

Devletler 2020 yılında Coronavirusle karşılaştıkları günden, Türkiye de Mart 2020 tarihinden beri eğitimden turizme kadar yaşamın bütün alanlarında olağan düzeni tamamen değiştirmiş olan Covid-19 pandemisi ile mücadele etmek için keskin ve uzun süreli tedbirler almaya başlanmışlardır.

Bu tedbirler koronavirüsün etkisini nispeten engellerken, bir yandan da ülke ekonomilerini krizin eşiğine getirmiş, kırılganlıkları yoğun olarak açığa çıkarmıştır. Gelişmişlik seviyesi farketmeksizin Covid-19 sebebiyle ülkelerin ekonomileri bir gerileme ve kırılma sürecine girmiştir. Yani sadece insanlar değil, ekonomiler de bu pandemiyi yaşamaktadır. Kriz ilk aşamada toplam talebi ve bunun devamında da total arzı etkisi altına almıştır. Talep ile arzdaki düşüş doğal olarak üretimde de gerilemeye sebep olmuştur. 21. yüzyılda ilk kez tecrübe edilmek durumunda kalınan küresel seviyede bir salgın kaynaklı problemlerle baş etmek durumunda olmayan ülke ekonomileri zorlu bir dönem atlatmaktadırlar.[233]

Covid-19 salgını, modern dünyada alışkın olmadığımız bir küresel sağlık ve ekonomik krizi ortaya çıkarmıştır. Bilhassa küreselleşme çağımızın yakıtı olan enerji alanında da bu krizin etkileri yoğun bir şekilde izlenmiştir. 2020 yılının evvelinde, Rusya ile Suudi Arabistan arasında gerçekleşen petrol fiyatları için mücadele ile

[233] Ahmet Nazmi Üste, Ulviyye Aydın, "Covıd-19 Pandemisi ve Güney Kafkasya'da Sivil Toplum", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 126, Sayı 248, 2020, s. 16

petrolün fiyatı düşüş seyrine girmiştir. Bunun üzerine Koronavirüs pandemisi şokuyla petrol talebindeki azalma mevcut parlak olmayan durumu daha da çıkmaza sokmuştur. Pandemi esnasında, toplumun ve ürünlerin arz-talep sirkulasyonunda düşüşe neden olan zorunlu seyahat kısıtlamaları, havacılık alanının neredeyse tamamen durması ile yakıt talebi azalmıştır. Azalan yakıt talebi, kömür ve diğer enerji çeşitlerine de olan talebin azalmasına, sonuç olarak düşük talep nedeniyle petrol fiyatlarında düşmeye gündeme getirmiştir.[234]

2020 yılının başlarında 100 dolar civarındaki ham petrol fiyatı, dört aylık kısa bir sürede beşte bir düzeyinde düşüş yaşamıştır. 2020 yılı Nisan ayının sonunda ise fiyat seviyesi 20 dolara kadar düşmüştür.

2020 yılı Mayıs ayında raporlanan küresel vaka sayısı 4 milyon 915 bin 4 kişi, iyileşen hasta 1 milyon 702 bin 225 ve hayatını kaybedenlerin 323 bin 653 kişi olmuştur. Coronavirus pandemisi global üretim ve tüketim alışkanlıklarımızdan günlük yaşam rutinlerimize kadar kapsamlı ve keskin değişimlere sebep olmuştur.

Toplumlar nezdinde bu sürece alışılmaya çalışırken bu zorlu adaptasyon sürecine petrol krizi de eklenmiştir. Bunun sebebi ise bilhassa Çin'in azalan enerji talebi ve Rusya ile OPEC ülkeleri arasındaki uzlaşmazlık sonucu arz kesintisine gidilmesi olmuştur.

Arabistan'ın 1,5 milyon varil kesinti yapılması önerisi Rusya tarafından karşılık bulmayınca krize giden süreç başlamıştır. Rusya'nın arz kesintisinden çekinmesinin sebebi, Amerika'nın kaya gazı arzıyla Rusya'nın etkin olduğu pazarlardaki müşterilerini alacağı düşüncesi idi. Bu nedenle kayıpları dahi göze alan Rusya, Arabistan ile arz kesintisi konusunda uzlaşamamıştır. Akabinde Suudi Arabistan 10 Mart'ta üretimini günlük 9,7 milyon varilden 12,3 milyon varil

[234] Mahmut Sami Duran, Mustafa Acar, "Bir Virüsün Dünyaya Ettikleri: Covid -19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri", *International Journal of Social and Economic Sciences,* Cilt 10, Sayı 1, 2020, s. 60.

seviyesine çıkaracağını ve Avrupa'ya indirim tatbik edileceğini bildirmiştir. Bu restleşme süreciyle, Nisan ayının sonunda Brent Petrolün fiyatı 16 dolar seviyesine kadar düşmüştür. Salgından sonucunda düşen talep ve Amerika üretim depolama kapasitelerinin tamamen dolu olması Mayıs ayı için yapılacak arzda WTI petrolünün varil fiyatının dünya tarihinde ilk defa 37 dolar seviyesine düşmesine sebep olmuştur.[235]

Enerji çeşitlerinden COVID-19 pandemisi sürecinde en çok zarar gören yakıt çeşidi petrol olmuştur. Çünkü, salgını önlemek için uygulanan temel ve en etkili önlem evde kalınarak yurtdışı/yurt içi seyahatlerin iptal edilmesi olmuş, bütün ulaşım sektörleri kırılganlıklar yaşamıştır. Petrol piyasaları tarihen farklı şoklar yaşamış, uluslararası sorunların etkisinde kalmıştır fakat hiçbir zaman Covid 19 nedeniyle tanık olduğumuz şiddette bir darbeye maruz kalmamıştır.

Normal şartlarda düşen petrol fiyatlarının tüketicileri cezbetmesi gerekir. Pandemi sürecinde ihtiyacın artması, pandemi bitmeden pek ihtimal dahilinde değildir. Bu sebepten, depolar dolmaya devam ederken kapasitenin aşılması değeri daha fazla düşürebilir. Doğal gaz ulaşımda petrole nazaran daha sınırlı kullanıldığı için petrol talebinden daha az etkilemektedir. Ama bir diğer sektörden, pandemi nedeniyle kapanan fabrikalar ve işyerleri bu talebin azalmasında etkili olmuştur. Doğal gaz depolaması da bu süreçte tamamen doluluk gösterdiğinden, bir müddet daha arz fazlalığının sebep olduğu düşük fiyatlandırmanın olacağı öngörülebilir.[236]

---

[235] Fikret Orçun Keçeci, "Türkiye'nin Enerji Görünümü ve Aralanan Fırsat Pencereleri", *Global Political Trends Center,* 2020, s. 7.

[236] Etem Karakaya, "COVID-19 Krizinin Ekonomi, Enerji ve Emisyonlara Etkileri: Mevcut Durum ve Olası Post-Corona Senaryoları", https://www.iklimhaber.org/covid-19-krizinin-ekonomi-enerji-ve-emisyonlara-etkileri-mevcut-durum-ve-olasi-post-corona-senaryolari/, 08.12.2020

Sonuç olarak enerji alanında gerçekleştirilen stratejik yatırımlar, mevcut ve gelecekteki enerji taleplerini dikkate alarak, doğru yönde sağlam bir enerji politikası izlenmesi ülkeler için güçlü bir geleceğin olanaklarını artırabilir.

2.4. Ermenistan'ın Türkiye-Azerbaycan Enerji Güzergahına Saldırısı

Bağımsızlığını elde ettikten sonra izlenen çok yönlü ve dengeli dış politika seyri, modern uluslararası ilişkiler sisteminde bağımsız bir devlet olarak Azerbaycan'ın gücünü ve prestijini her zaman arttırmaktadır. Bağımsızlık sonrası yıllarda siyasi, sosyo-ekonomik birçok alanda faaliyetleri olan Azerbaycan, çok kısa sürede uluslararası ilişkiler sisteminin en aktif ve etkili üyelerinden biri haline gelmiştir.

Başarılı şekilde uyguladığı ulusal enerji siyasetinin bir sonucu olarak, bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren yabancı yatırımcıları bölgeye çeken Azerbaycan, kendisi de benzer şekilde enerji yatırımları ile iş birliği yürütmektedir. Azerbaycan'ın yatırımları Türkiye, Gürcistan, Romanya, Ukrayna ve diğer ülkelerin enerji sektörlerinde büyük kapasiteyle görülmektedir. Elde ettiği başarıları, sürdürdüğü projelerdeki ülkelerle iş birlikleri Azerbaycan'ın güvenilir bir ortak olarak imajının güçlendirmiş, dünyanın birçok ülkesiyle yeni işbirliği potansiyelini desteklemiştir.

Azerbaycan'ın tarihi toprağı olan Dağlık Karabağ ve çevresindeki yedi il, 20 yıldan fazla bir süredir Ermeni işgali altında bulunmaktaydı. Sovyet dönemi sonrasında Ermenistan'ın askeri saldırıları ve etnik temizlik politikası neticesinde Azerbaycan'ın topraklarının %20'si işgal edilmiş ve ülkede 1 milyondan fazla insan mülteci durumuna düşürülmüştür. Tahminen 30 seneye yakın Ermeni işgali devam etmekteydi. Azerbaycan'ın tutumu, ihtilafın yalnızca uluslararası hukuka uygun olarak ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde barış yoluyla çözülmesi yönündedir.

Azerbaycan'ın bağımsızlığından beri ekonomik ve uluslararası ilişkiler anlamında kazanımlarının yanında çözemediği tek sorun Dağlık Karabağ'ın işgalden kurtarılması idi. Sorunun çözümü sadece Azerbaycan'a bağlı olsaydı, çok kısa sürede ve savaş olmadan çözülebilirdi. Ne yazık ki, BM dört Güvenlik Konseyi kararları neredeyse 30 sene uygulanmazken Ermenistan için yaptırımsız olarak kalmaktaydı. Bu yıllar zarfında Azerbaycan'da evinden kovulmuş mülteciler zor bir hayatla barışmak durumunda kalmıştı çünkü sorunun çözümü için oluşturulmuş AGİT'in Minsk gurubu da çözüm sunamamıştı. Sorunun çözümü ulaşılmaz görünmekteydi.

Ermenistan, sorunu barışçıl yollarla çözmek için sunulan önerileri kabul etmemekte ve mevcut olan ateşkesi sürekli ihlal etmekteydi. Uluslararası hukuku ihlal ederek, işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmemekteydi. Yüzbinlerce mülteci durumuna düşürülmüş Azerbaycan'lının evlerine dönmesini engelliyor ve işgal altındaki toprakların fiziksel, demografik ve kültürel tahrip ediyordu.

Azerbaycan'ın kilit rol oynadığı Bakü – Tiflis – Kars demiryolu ve Kuzey-Güney uluslararası ulaşım koridoru uluslararası ekonomik iş birliğine güçlü yükseliş kazandırmaktadır. Azerbaycan Orta Asya ülkelerinin Avrupa'ya ulaşım için bir koridordur ve transit projeleri ile bir ulaşım merkezi haline gelmiştir. Dolayısıyla ekonomik diplomasi Azerbaycan'ın dış politikasının en belirgin çizgisidir.

Azerbaycan'ın hem diplomatik kazanımları hem Enerji alanındaki başarıları, son yıllarda Türkiye ile stratejik ortaklık düzeyine ulaşan beraberliği, Avrupa enerji siyasetinin bir parçası olması Ermenistan'ı rahatsız etmekteydi. Bu nedenle yeni saldırıların hedefi oldu.

1994 yılında Ermenistan ve Azerbaycan arasında ateşkes imzalanmasına karşın aradan geçen neredeyse 30 yıllık süreçte çatışmalar sona ermiş değildir. Çünkü Ermenistan, sıklıkla ateşkesi ihlal etmektedir. Bilindiği üzere, son olarak 12 Temmuz 2020 tarihinde Azerbaycan-Ermenistan sınırındaki Tovuz bölgesinde, saldırılar

gerçekleştirmiş ve bu nedenle çatışmalar yaşanmıştı. Bu çatışmalar sırasında Azerbaycan, içlerinde general de olmak üzere toplam on askerini kaybetmişti.[237]

Karabağ savaşı sonrası ateşkes ilan edilse de Ermenistan tarafı her zaman ateşkesi ihlal etmekteydi. Geçen yıllarda sayısız küçük çaplı karşı durmalar yaşanmıştır. Ancak Ermenistan 2020 yılı Temmuz ayında Karabağ bölgesinden tamamen bağımsız olan Türkiye- Azerbaycan boru hatlarının geçiş güzergahına bir saldırıda bulundu. Fakat saldırı bu sefer savaş bölgesinin tamamen dışında, Azerbaycan ve Türkiye'nin ortak projelerinin Avrupa'ya çıkış güzergahlarına gerçekleştirilmesi tamamen farklı amaçlarla yapıldığını göstermektedir.

Saldırı 12 Temmuz'da Tovuz yönünde Azerbaycan- Ermenistan sınırında meydana gelmişti. 16 Temmuz'a kadar yoğun çatışmalar yaşanmış, Azerbaycan bir sivil, biri general olmak üzere 10'dan fazla askerini kaybetmişti.

Zamanlamasından anlaşıldığı üzere özellikle Türkiye'nin Akdeniz'de petrol arama çalışmaları gündemdeyken Azerbaycan'la olan projelerine saldırarak hem Türkiye'ye mesaj verilmeye hem de Azerbaycan'ın ekonomisine darbe indirilmeye çalışılmıştır. Temmuz saldırılarının üzerinden çok fazla zaman geçmeden 2020 yılının Eylül ayında Ermenistan tarafı bu sefer sonucu çok ağır olacak saldırıyı gerçekleştirdi.

Azerbaycan Savunma Bakanlığı'nın paylaştığı bilgilere göre, 27 Eylül 2020 tarihinde saat 06:00'da Ermeni silahlı kuvvetleri ateşkesi ihlal ederek cephe hattındaki Azerbaycan ordusu birimlerini, Terter ilçesinin Gapanlı, Ağdam ilçesinin Çırağlı ve Orta Garavend, Fuzuli bölgesi Alhanlı, Şükürbeyli ve Cebrayil bölgesindeki Cocug Mercanli köylerinin bulunduğu mevzilerine büyük çaplı silahlar ve top ateşleriyle yoğun bir şekilde saldırdı. Ermenistan'ın bir sonraki askeri saldırısını önlemek ve sivil

[237] Aynura Baghırova, "Ateşkes İhlallerine Yanıt: Azerbaycan'ın Haklı İlerleyişi", http://politikaenstitusu.com/2020/09/28/ateskes-ihlallerine-yanit-azerbaycanin-hakli-ilerleyisi/, 03,12. 2020

halkın güvenliğini tesis etmek için Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri gerekli karşı saldırı önlemlerine başladı.

Azerbaycan Savunma Bakanlığı resmi açıklama yaparak, Azerbaycan Ordusu'nun sivil nüfusu, sivil tesisleri ve sivil altyapıyı hedef almadığını belirtmişti. Ermenistan'dan farklı olarak Azerbaycan, askeri operasyonlar esnasında Cenevre Sözleşmeleri de dahil olmak üzere uluslararası insani hukukun gerekliliklerine ivedilikle uymuştur.

Yaşanan bu olaylar sürpriz değildi, Azerbaycan defalarca Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı devam eden askeri saldırısının, işgal altındaki Azerbaycan topraklarında Ermeni silahlı kuvvetlerinin varlığının bölgesel barış ve istikrar için büyük bir tehdit olduğunu dile getirmiş ve Ermenistan'ın yeni bir saldırı ve savaş için hazırlandığı konusunda uluslararası teşkilatları ve toplumu defalarca uyarmıştı. Hatta bu hazırlık maksadıyla Suriye'nin kuzey bölgesinde PKK terör örgütüne bağlı bir Ermeni taburu kurulmuştu. Ermeni PKK teröristlerinden oluşan bu grup silahlı eğitimlerini tamamlayarak Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırılarında görevlendirilmek üzere Güney Kafkasya'ya gönderilmişti. Bu da yaşanan çatışmaların önceden planlandığını ortaya koymaktaydı.

BM Genel Kurulu'nun 75. oturumunun yapıldığı ve dünyadaki COVID-19 salgınına karşı mücadele sürecinde, Ermenistan'ın siyasi ve askeri yönetimi Azerbaycan'a karşı saldırılara devam etmekle bir kez daha uluslararası hukuka, BM Nizamnamesine ve uluslararası topluma saygısızlık sergilemiştir.

Türkiye bu süreçte askeri ve manevi, Azerbaycan'ın ihtiyacı olan her anlamda yanında olduğunu bildirirken, Türkiye'den, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan siyasi partiler Ermenistan'ın saldırılarını kınamaktaydılar.

Bu saldırıların Karabağ'ın tamamen dışında, Türkiye Azerbaycan işbirliğinin birleştiği bölgede gerçekleştirilme amacı: Azerbaycan uluslararası projelerini sabote ederek ekonomisine darbe indirmek, Batı'ya çıkış yollarını bloke etmekti. Türkiye ile ortak boru hattına saldırılmasındaki amaç aynı zamanda Türkiye'yi de provoke ederek hem Rusya ile karşı karşıya getirmek, hem de uluslararası kamuoyunda saldırgan bir devlet olarak kaleme vererek soykırım iddialarını pekiştirmekti.

Sonuç olarak Azerbaycan ile Ermenistan arasında Birinci Karabağ Savaşı sırasında Azerbaycan, Dağlık Karabağ ve yedi çevre ilin kontrolünü kaybetmişti. Ermenistan işgali devam ederken 1993 yılında BM Güvenlik Konseyi, Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çıkması için dört karar kabul etmişti. Lakin 30 yıllık süreçte sorunun çözümü için çeşitli öneriler gündeme gelmiştise de, bu kararlar uygulanmamıştı. Azerbaycan, ülke bütünlüğünden taviz vermezken; Ermenistan'ın işgali bitirmemesi sebebiyle kesin bir sonuca varılamamış ve sorun uzun yıllar boyunca donmuştu. BM Güvenlik Konseyi'nin kararları uygulanmazken ateşkes süreci de sürekli olarak Ermenistan tarafından ihlal edilmekteydi. 2020 yılının 27 Eylül tarihinde yaşanan ve Azerbaycan'ın topraklarını işgalden kurtaracağı savaşa götüren çatışmalar da yine Ermenistan'ın saldırıları sonucu başlamıştı. Söz konusu çatışmalar, kısa sürede savaşa dönüşmüş, Azerbaycan'ın sahada önemli başarılar kazanmasıyla sonuçlanmıştı.[238]

AB, başta doğal gaz olmak üzere enerjide dışa bağımlıdır. Bu ithalat bağımlılığı, özellikle sosyo- ekonomik stabil olmayan veya jeopolitik çatışma potansiyeli olan bölgelerden gelen tedarikler için enerji kaynaklarının güvenliği konusundaki endişeleri içermektedir. Yakın geçmişte yaşanan, AB için enerji arzını tehlikeye sokan olaylar arasında 2009'daki Rusya- Ukrayna doğalgaz anlaşmazlığı ve 2014'te Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sayılabilir. Bu tür olaylar, olası enerji arz problemlerini önlemek için daha sağlam bir enerji politikasına duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Bu amaçla, doğal gaz arzının çeşitlendirilmesini öngören "Avrupa

[238] Aynura Baghırova, "Askeri Zaferin Diplomasiye Yansıması: 10 Kasım 2020 Antlaşması", http://politikaenstitusu.com/2020/11/11/askeri-zaferin-diplomasiye-yansimasi-10-kasim-2020-antlasmasi/, 01.12.2020

Enerji Güvenliği Strateji'si gerçekleştirilmektedir. Aynı strateji, özellikle sınırlı sayıda tedarikçi nedeniyle daha savunmasız olan Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri için Enerji Birliği Paketine de yansımıştır. Avrupa Komisyonu, Hazar bölgesinden AB'ye doğal gaz arzına yönelik olan Güney Gaz Koridoru'nun gerçekleştirilmesini çeşitlendirme stratejisinin önemli bir parçası olarak görmektedir.[239]

2006 yılında, AB'nin enerji tedarikçisi olan Rusya'nın enerji şirketi Gazprom, transit ülke Ukrayna üzerinden enerji teslimatını Ukrayna devleti ile sözleşmeden doğan konulardaki anlaşmazlıklar nedeniyle kesmiştir. Bu olay, AB'nin savunmasızlığını ortaya çıkaran önemli bir süreç olmuştur. Bu sürecin ardından AB gaz arzında enerji güvenliğini sağlamak için alternatif enerji stratejilerinin geliştirilmesine yönelmiştir.[240]

SSCB'nin dağılması Türkiye için bir yüzyıl kadar devam etmiş olan Sovyet/Rus tehlikesinin sona ermesi, diğer taraftan ise bölgede hızla değişen askeri - politik ortama daha aktif bir şekilde katılması anlamına gelmiştir. Bu coğrafya ile Türkiye'nin derin tarihi, kültürel, etnik ve dil birliği, büyük perspektifler ortaya koymaktaydı. Ancak Türkiye'nin Orta Asya'daki üstünlükleri diğer büyük devletler - Özellikle ABD, Rusya ve İran, daha sonra Çin ve Hindistan tarafından çekememezlikle karşılanmıştı. 2000'lı yıllardan sonra Rusya, Çin ve İran'ın bu bölgede yakınlaşma faaliyetleri, Amerika ve Pakistan karşıtı duruşları açıkça görülmekteydi. Bu konjonktürde Şanghay Beşlisi'nin kurulması da bunun tezahürü olarak görülebilir.[241]

2008 yılında yaşanan Rus- Gürcü savaşı ve 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, Karadeniz bölgesi coğrafyasında Rusya ile NATO/AB arasındaki

---

[239] Ceyhun Mahmudlu, Kaushik Deb, Shamkhal Abilov, Orkhan Hasanov, Fakhri J. Hasanov, "The Role Of Azeri Natural Gas İn Meeting European Union Energy Security Needs", *Energy Strategy Reviews*, vol 28, 2020, p. 2.

[240] Tobias Baltensperger, Rudolf M. Füchslin, Pius Krütli, John Lygeros, "European Union Gas Market Development", *Energy Economics*, vol 66, 2017, p. 466.

[241] Sani Hacıyev, "Türkiye'nin Orta Asya Politikası Küreselleşme Fonunda", *Turan-Sam*, Cilt 3, Sayı 12, 2011, s. 79.

rekabetin yansıması idi. Her iki çatışma Türkiye'yi zor bir diplomatik konuma sokmuştur. Türkiye hem bir NATO üyesi olarak ABD'nin stratejik müttefiki olması ve aynı zamanda Rusya ile büyüyen ekonomik ve enerji bağları sebebiyle diplomatik anlamda bu ikiliyi dengede tutmak zorunda kaldı.[242]

Rusya'nın Transkafkasya politikası, tarihi "Güney Politikası"nı yansıtmaktadır. "Güney Politikasının" amacı her zaman "sıcak denizlere" ulaşmak olmuştur. SSCB'nin dağılması ile NATO'nun doğuya yönelmesi, Rusya'yı güney doktrinini uygulamaya itmiştir. Bu tehlikenin farkında olan Rusya'nın Transkafkasya'da hedefi bölge ülkelerinin mevcut ekonomik bağımlılığını, politik ve askeri nüfuzunu kullanarak bölgedeki baskın konumunu sürdürmektir. "Arka bahçesi" olarak gördüğü bu bölgede hakimiyetini kaybetmek istememektedir. Rusya, "kendi alanına" Türkiye, İran gibi bölgesel ve ABD, AB, Çin gibi küresel aktörlerin girmesine engel olmaktadır. Transkafkasya'daki çatışma olaylarında kendisi dışında hiçbir devlet veya uluslararası örgütün barış gücü olarak asker göndermesini onaylamamaktadır. Bölgede barış ve istikrarı birtek kendisinin sağlanabileceğini iddia ederek, barış gücü müdahalelerine şiddetle karşı çıkmaktadır.[243]

İkinci Karabağ savaşında ilk kez bu tutumu nispeten kırılmıştır. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki bölgede Rus barış gücü askerleri konuşlandırılsa da Türkiye'nin Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde kontrol komuta merkezi kurmasına engel olamamıştır. Karabağ'daki yeni statükoda Türkiye'nin de mevcutluğu enerji projeleriyle elde edilen siyasi gücün sonucunda olmuştur.

[242] Cavid Veliyev, "Turkey's role in the South Caucasus:between fragmentation and integration", *The South Caucasus Between İntegration And Fragmentation,* 2015, p. 86.
[243] Levent Ünal, "Tarihsel Gerçeklik İşığında Türkiye'nin Kafkasya Politikası", Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Sayı 26, 2019, s. 559.

3. 2012-2020 YILLARI ARASI "TANAP PROJESİ" İNTERNET HABERLERİ'NİN SENTİMENT ANALİZİ

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yaşadığımız gelişmeler ile artık internet ortamındaki haberler en önemli bilgi kaynaklarından biri olmuştur. İnternet çağında insanlar artık görüş, fikir ve hislerini bu ortamlar aracılığı ile paylaşmaya alışmıştır. Bu süreçte haberler de çevrimiçi olarak küresel çapta erişilebilir olmuş, internet haberleri okuyucuların haber erişimi tercihinde ilk sıraya yerleşmiştir. Bu çevrimiçi haberler aynı zamanda, hükümetler, iş organizasyonları ve bireysel karar sağlayıcılar için oldukça önemli bir bilgi kaynağı olarak işlev görmektedir.

3.1. Sentiment Analizi

Duygu analizi (Görüş madenciliği), metin belgelerinin pozitif, negatif ya da nötr olarak gruplandırılmasını hedefleyen bir doğal dil işleme ve metin madenciliği araştırma sahasıdır. Özetle verinin duygu içerip içermediğinin saptanması ve içerdiği duygunun olumlu, olumsuz veya tarafsız olma durumunun belirlenmesidir.

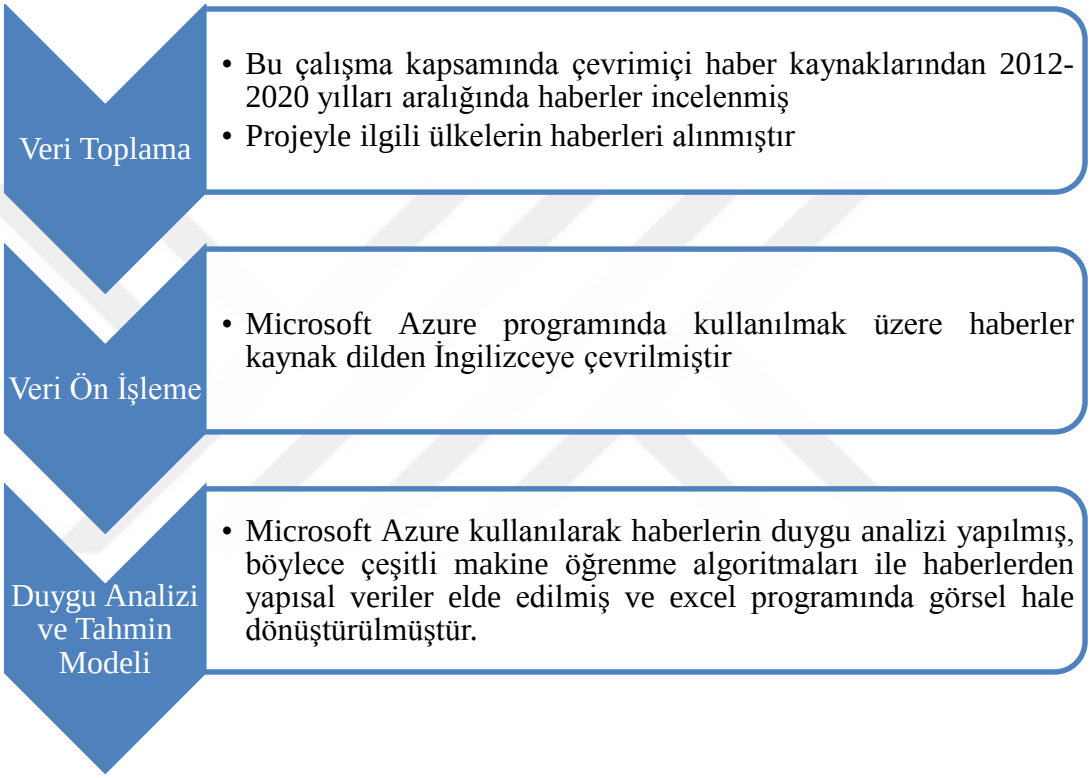
Bu analiz sonuçlarına göre bireylerin ya da belirli bir grubun çalışma konusunda, işlenen konu hakkındaki tutumu belirlenmiş olur. Çevrimiçi medya, internet haberleri araştırma ve analizler için önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır.

Sentiment analizinde kullanılan yöntemler esasen makine öğrenmesine dayalı yöntemler ve sözlüğe dayalı yöntemler olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Fakat genellikle daha güvenilir sonuçlar sunduğu için makine öğrenmesine dayalı yöntemler tercih edilmektedir.

Sentiment analizi, ülkelerin stratejileri, politikalarına dair kamusal görüşün saptanması, pazar araştırması, müşteri memnuniyet düzeyinin değerlendirilmesi,

sinema sektöründeki satışlarının tahmin edilmesi gibi birçok farklı alanda kullanılmaktadır.

3.2. Materyal ve Yöntem

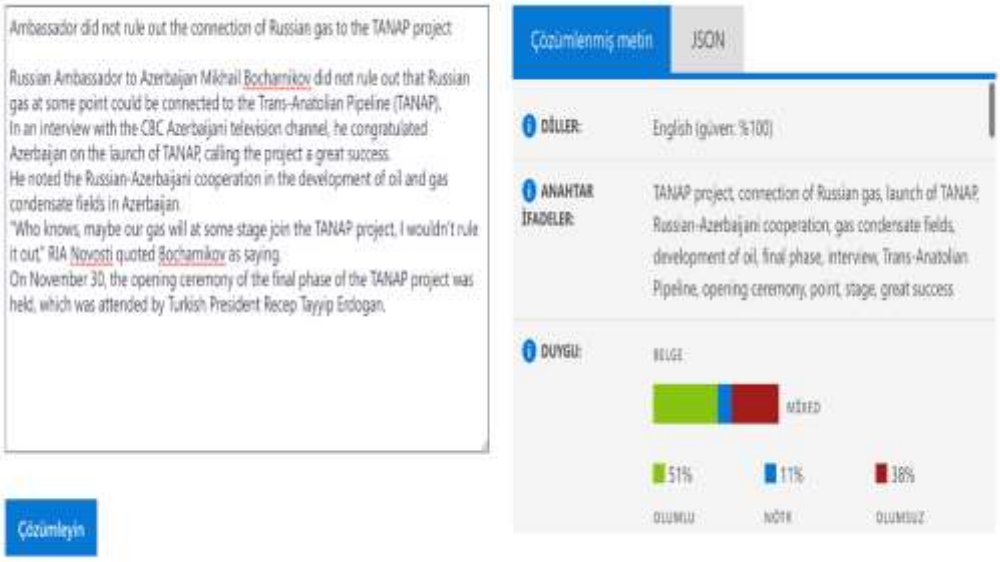

Bu çalışmada yapılan analiz için 2012-2020 yılları aralığında Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi ile ilgili yayınlanan internet haberleri veri olarak kullanılmıştır. Haberler projenin tarafları ülkeler ve Avrupa enerji arzı dikkate alınarak bölgesel olarak tercih edilmiştir. Analizde toplamda 639 haber kullanılmıştır. Türkiye, Azerbaycan, Rusya, Gürcistan, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Sırbistan, Ukrayna, ABD başta olmak üzere 23 ülkenin çevrimiçi haberleri analize dahil edilmiştir.

Çevrimiçi haber içeriklerine bir yapay zeka algoritması olan makine öğrenimi ile duygu analizi yapılarak kamuoyu tepkisi ölçülmüştür. Bunun için Microsoft Azure'nin metin analiz API'si kullanılmıştır.

Metin Analizi API'si, ham metin üzerinde gelişmiş doğal dil işleme sunan bulut tabanlı bir hizmettir. Metin analiz API'si her belge için olumlu, olumsuz ve nötr olarak sınıflandırma yaparak, bu sınıflandırmalara 0 ile 1 arasında yaklaşım puanı vermektedir. Yapısal olmayan metin verilerinin analizinde duygu analizi sıklıkla kullanılmaktadır.

Şekil 4: Microsoft Azure Uygulama Örneği

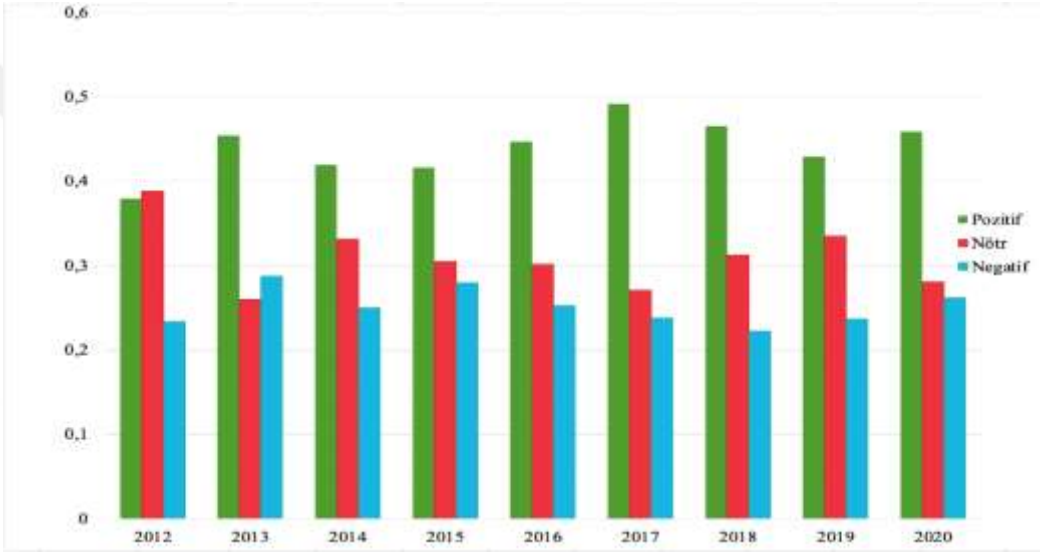
Kullanılan 639 haber, metin analiz API'sinde işleme sokularak, her belgenin sınıflandırma yaklaşım puanı bulunmuştur.

İnternet haberleri üzerinden derlenen veriler ile çeşitli algoritmalar kullanılarak yapılan analizin amacı medya verileri sayesinde anlamlı bilgiler ortaya koyarak sosyal, ekonomik, siyasi ve daha birçok alanda değer yaratabilmektir.

3.3. Bulgular ve Değerlendirme

Duygu analizi yapılarak elde edilen yapısal veriler Microsoft Excel programında istatistiki denklemlerle yorumlanmıştır.

Grafik 2: 2012-2020 Yılları Arası Çeşitli Ülkelerin TANAP'la İlgili Çevrimiçi İnternet Haberleri Sentiment Analizi Sonucu

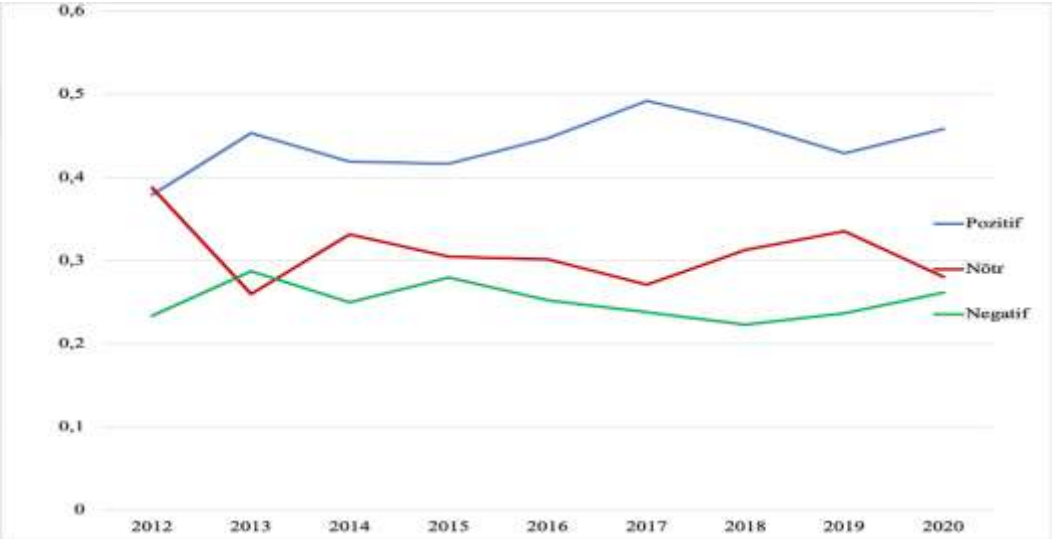

Grafikte projenin temelinin atıldığı dönemden bittiği döneme kadarki süreçte Türkiye, Azerbaycan, Rusya, Gürcistan, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Sırbistan, Ukrayna, ABD başta olmak üzere 23 ülkenin TANAP'la ilgili çevrimiçi haberlerinde olumlu içeriğin hakim olduğu görülmektedir.

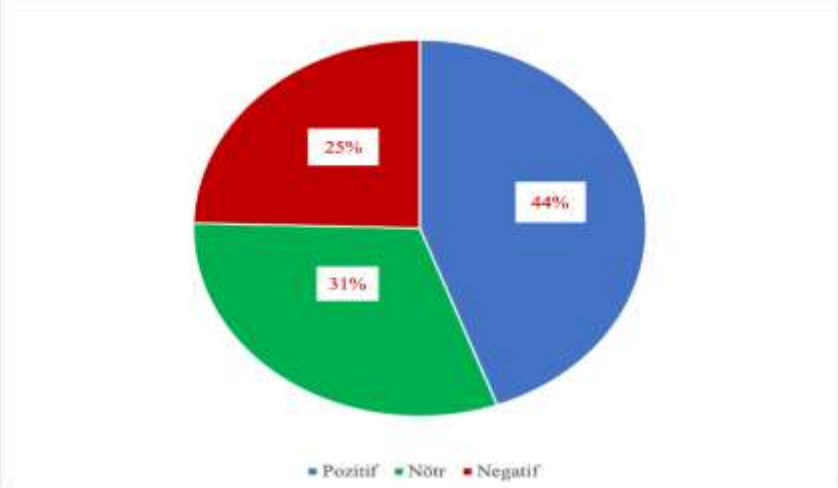
TANAP, dünyanın en büyük enerji projelerinden biri olan Güney Gaz Koridorunun bir parçasıdır. Güney Gaz Koridorunun yatırım kapasitesi 45 milyar dolar ve dört önemli projeden oluşmaktadır. Bunlardan ilki, Gürcistan-Türkiye-Yunanistan sınırına Azerbaycan gazının iletimini sağlayan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı. Diğeri Azerbaycan gazını Türkiye sınırına getiren Güney Kafkasya doğalgaz boru hattıdır. Üçüncü proje Trans-Adriyatik Boru Hattı ve son olarak dördüncüsü "Şah Deniz" gaz sahasının ikinci aşamasının geliştirilmesidir. Projenin

çok boyutlu olması, hem tedarikçi hem transit hem de varış bölgesi olarak geniş bir coğrafyayı kapsaması stratejik önemini ortaya koymaktadır. Geçtiği güzergahlarda paydaşları olan ülkelere sağladığı fayda ve stratejik üstünlük sebebiyle de araştırmadan çıkan sonuçlara olumlu yansımaları olmuştur.

Grafik 3: 2012-2020 Yılları Arası Farklı Ülkelerin TANAP Projesi İnternet Haberleri Sentiment Analizi Sonucu

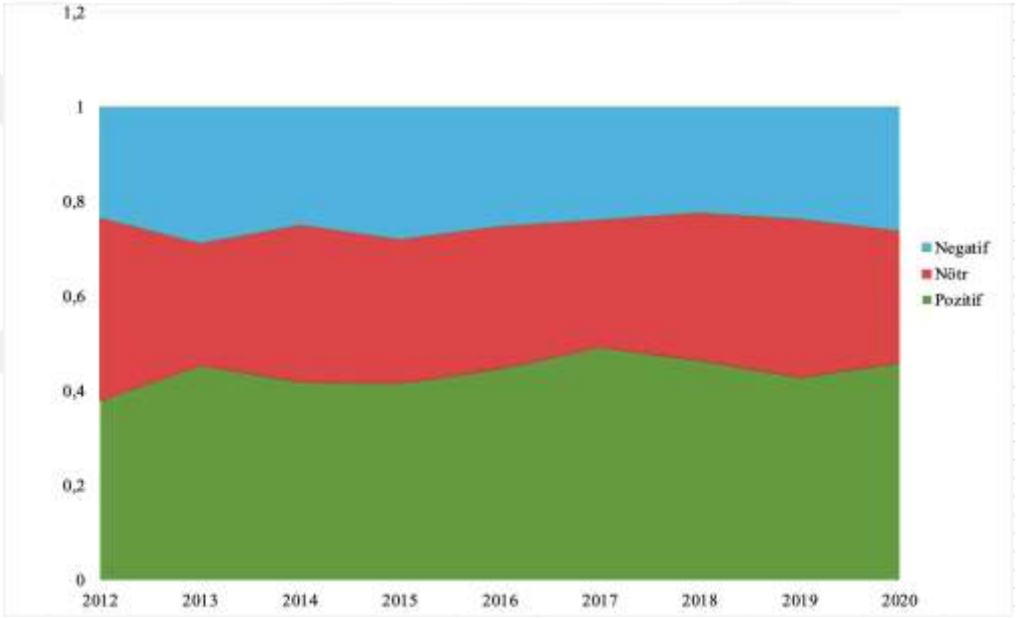

Grafik 4: 2012-2020 Yılları Arası TANAP'la İlgili İnternet Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu, Yüzde Olarak.

Analizden çıkan sonuçta %31 nötr, %44 pozitif ve %25 oranında negatif değerler elde edilmiştir. Projenin, Türkiye ve Avrupa'nın doğal gaz ticaretine ivme kazandırması, Azerbaycan'ın Şah Deniz-2 sahası ve ilave kaynaklardan doğal gaz dağılımı gerçekleştirmesi, bu pazarı kaybetmek istemeyen tedarikçiler açısından rahatsızlıkla karşılanmıştır. Bu nedenle de proje ile ilgili haberlerde negatif sonuçlar da mevcuttur.

Grafik 5: Analize Dahil Edilmiş Bütün Haber Verilerinin Toplam Sonucu

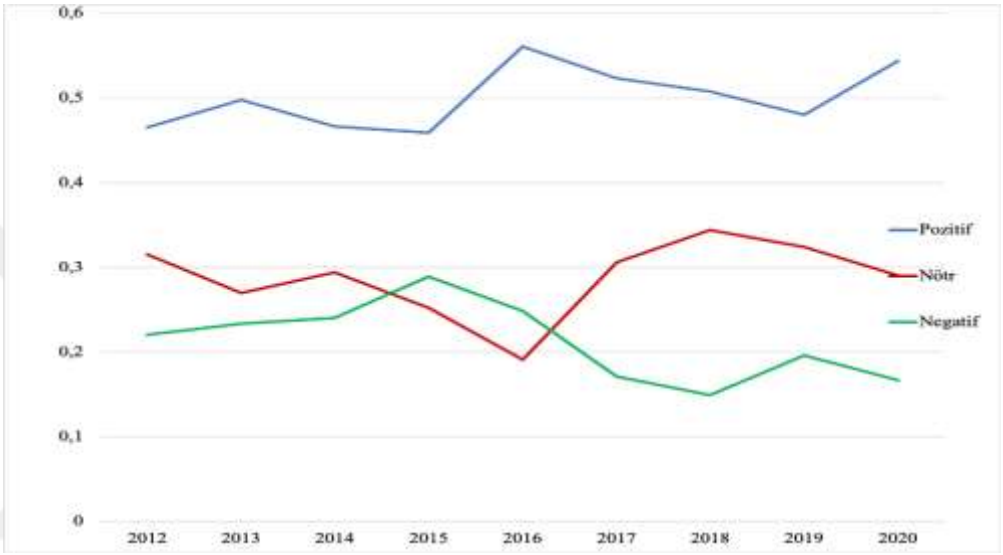

Avrupa ve Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacını karşılamayı, ayriyeten bölgede gaz çeşitliliğinin sağlanmasını hedefleyen proje için kamuoyu tepkisi sonuçları olumlu olarak daha yüksek oranda çıkmıştır. TANAP önemlidir, bu pozitif yaklaşımın sebebi de dışa bağımlı ülkelerin beklentileri, Azerbaycan için Avrupa pazarına ulaşımdır.

Türkiye de Avrupa Birliği gibi doğalgazda dışa bağımlı bir ülkedir. Bu nedenle arz güvenliğini sağlamak gibi bir kaygısı ve amacı var. Rusya'dan gelen iki hat, Azerbaycan ve İran'dan gelen birer hat Türkiye'ye gaz tedarik etmektedir. Avrupa Birliği de Rusya'nın tekeline mahkum olduğu için huzursuzdur. Yani tedarikçi sayısının sınırlı oluşu da dışa bağımlılığı artırmaktadır. Bu nedenle TANAP'ın sunmuş

olacağı arzın sunduğu alternatif rota ile hem ekonomik hem siyasi anlamda olumlu yansımaları olmuştur.

Grafik 6: 2012-2020 Yılları Arası Türkiye'de Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi

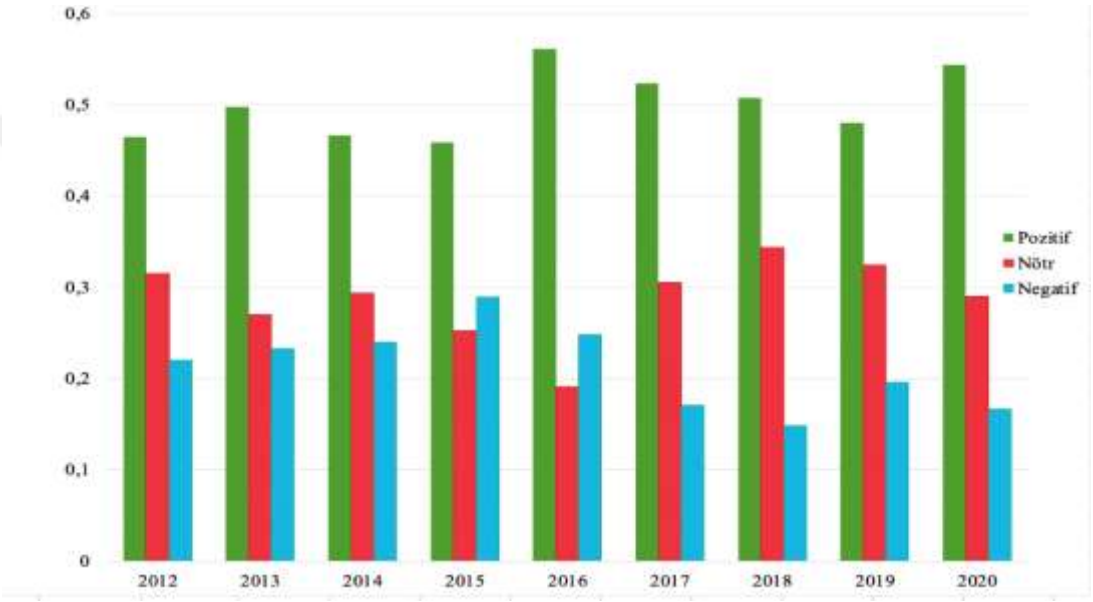
Avrupa Birliği ülkeleri ile mukayese ettiğimizde Türkiye, elverişli coğrafi konuma sahip olduğundan, Rusya'nın yanı sıra İran ve Azerbaycan'dan boru hatları vasıtasıyla ve diğer kıtalardaki tedarik bölgelerinden deniz taşımacılığı yoluyla doğal gaz ihtiyacını giderebilmektedir. Türkiye'ye bu üstünlüğü sağlayan en önemli etken ise enerji kaynakları ile zengin ülkelere yakın coğrafyada yerleşmesidir.

Ancak Türkiye buna karşın doğal gaz talebinin yarısından fazlasını Rusya'dan almaya devam etmektedir. Bu sebepten enerji arz güvenliği zayıflığı söz konusudur. Bu noktada TANAP'ın Türkiye için de önemi ortaya çıkmaktadır. Ve projeye gösterilen önem yapılan duygu analizi sonucunda da net olarak görülmektedir.

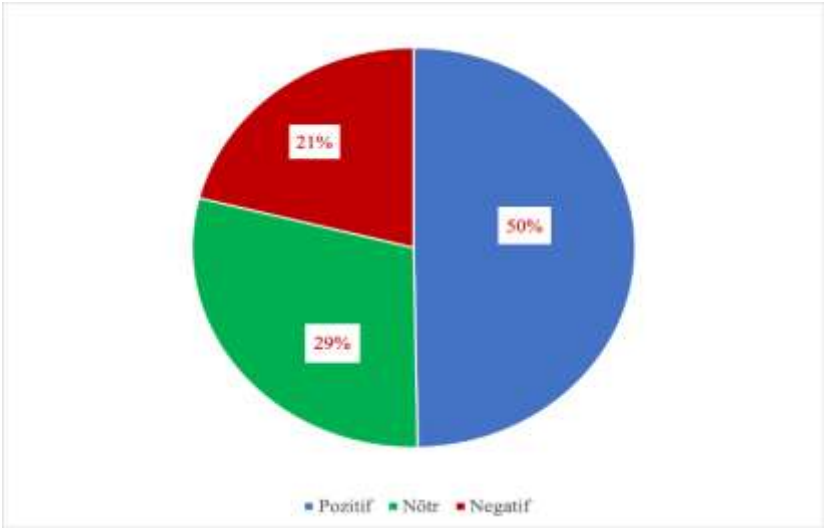
TANAP'ın Türkiye'ye sunduğu enerji arzı ve enerji iletim merkezi olma fırsatı nedeniyle 2012 - 2020 yılları arası yayınlanan TANAP haberleri hep olumlu sentiment içeriğiyle seyretmiştir. Çünkü proje sayesinde Türkiye hem daha uygun fiyata doğal

gaz temin ederken, hem de Avrupa bölgesine enerji ileten güvenli bir partnere dönüşmüş bulunmaktadır.

Grafik 7: 2012-2020 Yılları Arası Türkiye'de Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi (2)

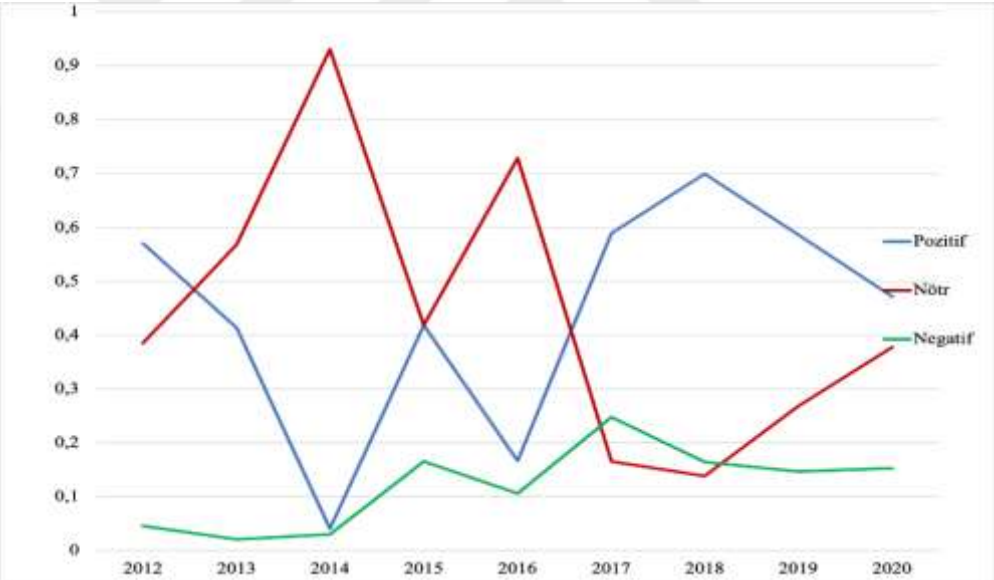

Grafik 8: 2012-2020 Yılları Arası Türkiye'de Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu Yüzde Olarak

İncelenen dönem için Türkiye'deki TANAP haberlerinin %50'si pozitif, %29'u nötr, %21'i negatif sonuç vermiştir. Projenin tamamlandıktan sonra daha farklı ülkelerin de katılımıyla gittikçe genişleyecek olan projenin Türkiye açısından da getirisi gittikçe artacaktır. Proje ilk düşünüldüğü zaman Azerbaycan türkiye Avrupa işbirliği olarak düşünülmüştü. Ancak ilerleyen safhalarda başka ülkelerin katılımı da beklenmektedir. Özellikle devasal enerji kaynaklarına sahip olması ve bu zamana kadar bulunduğu coğrafyadan dolayı uluslararası pazarlara ulaşmamış olması ndeniyle Türkmenistan'ın katılma olasılığı Tanap'ın ne kadar geniş fırsatlar sunduğunun örneğidir.

Grafik 9: 2012-2020 Yılları Arası Azerbaycan'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu

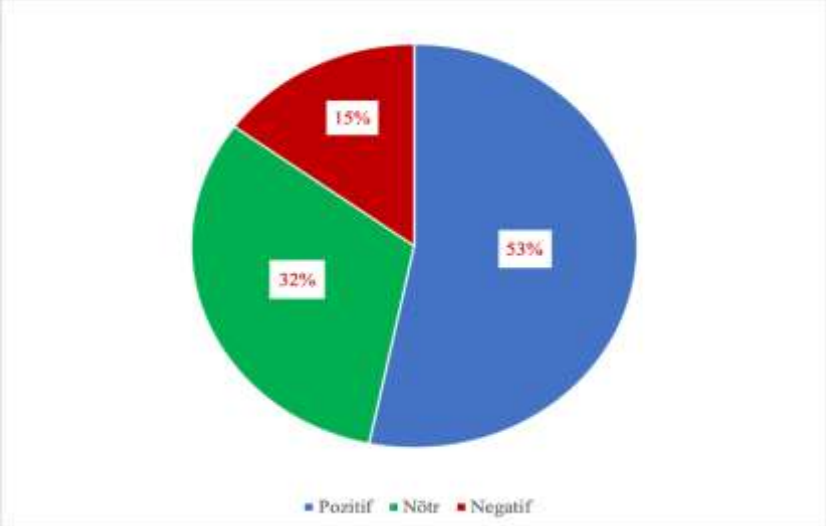

Bugün Azerbaycan'ın Avrupa'nın enerji güvenlik sisteminin önemli bir aktörü olması bir gerçektir. Enerji bağımlılığı birçok durumda ülkelerin özgürlüğünü tehdit etmekte ve bağımsız dış politika oluşturmalarını engellemektedir.

Bu yüzden Azerbaycan enerji kaynaklarına sahip olması sebebiyle bağımsızlık sonrası süreçte çok kısa sürede ekonomisini kalkındırmıştır. Aynı zamanda Avrupa bölgesinin enerji güvenliği projelerinde kilit oyunculardan birine dönüşmüştür.

Azerbaycan bu önemli görevde Türkiye ile ortak hareket etmektedir. Tek millet iki devlet anlayışıyla enerji stratejilerini yürütürken, TANAP için yapılan kamuoyu ölçümünde de iki ülkede hemen hemen aynı sonuçlar çıkmıştır. Azerbaycan çevrimiçi haberlerinde yapılan analiz sonucunda %53 pozitif, %32 nötr, %15 negatif sonuçlara ulaşılmıştır.

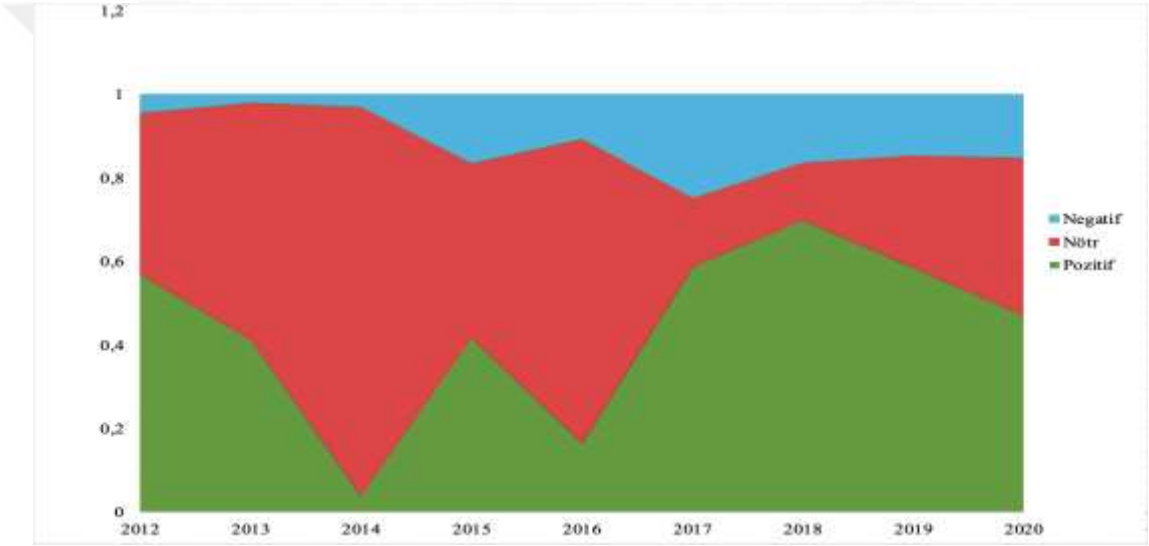
Grafik 10: 2012-2020 Yılları Arası Azerbaycan'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (Yüzde Olarak)

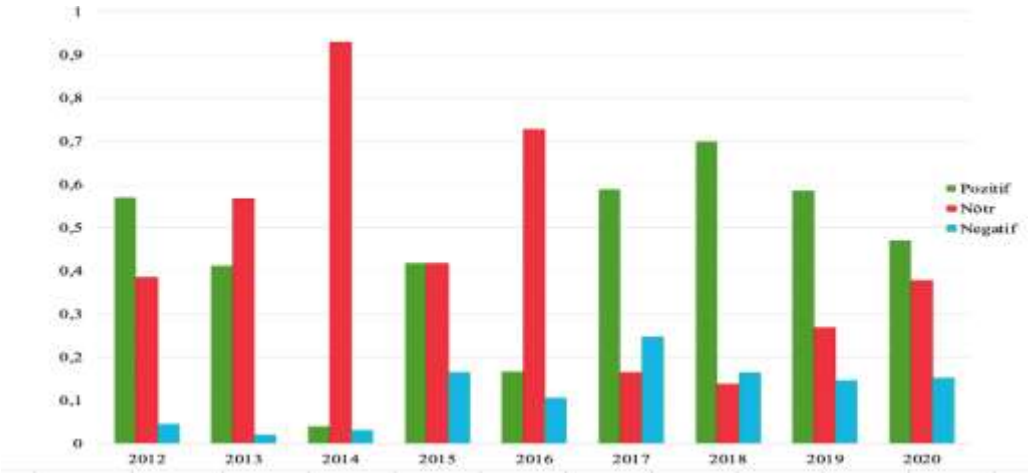
Azerbaycan için bağımsızlık sonrası ekonomik kalkınmanın yanı sıra stratejik önemli gelişmelere imza atmak mutlaka gerekliydi. Çünkü bağımsızlığını kazandığı süreçte topraklarının %20'ni kaybetmiş bulunmaktaydı. Ermeni işgalinde olan toprakların geri alınması için hem ekonomik hem diplomatik olarak güçlenmeli, uluslararası sistemde söz sahibi olmalıydı.

Bu anlamda TANAP projesinin de büyük katkısı olmuştur. Hatta İkinci Karabağ savaşında Ermenistan'ın saldırıyı işgal bölgesinden tamamen farklı bir bölgede, Türkiye Azerbaycan boru hatlarının çıkış noktasında yapması projenin ne kadar önemli olduğunu, sabote edilmeye çalışılması ile göstermiştir.

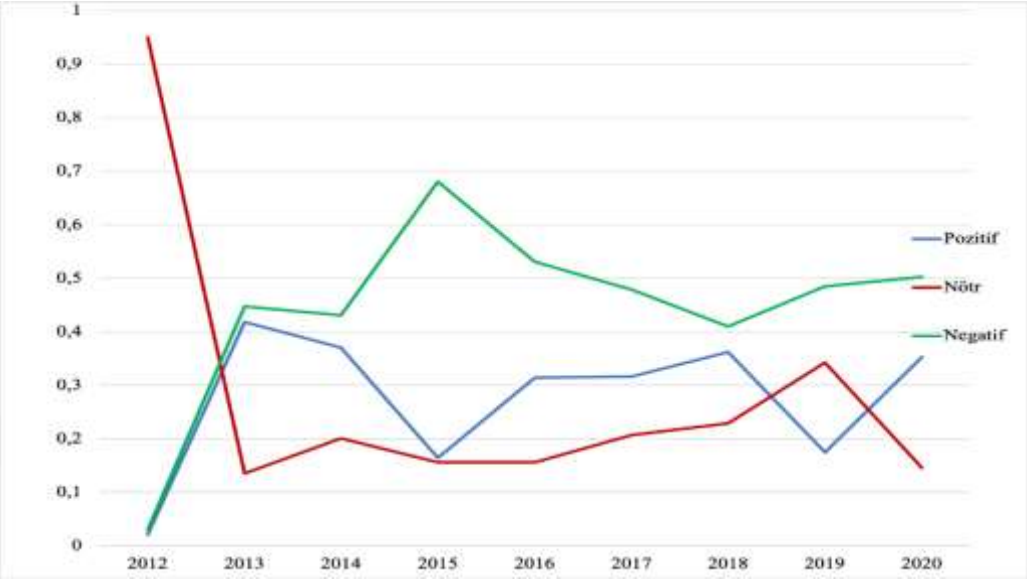
Grafik 11: 2012-2020 Yılları Arası Azerbaycan'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (2)

Grafik 12: 2012-2020 Yılları Arası Azerbaycan'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (3)

Grafik 13: 2012-2020 Yılları Arası Rusya'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu

Rusya, İran, Orta Asya, Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan'ın yanı sıra Batı ülkelerinin de katılımıyla oluşan Hazar Havzası'nın jeopolitik, jeoekonomik ve askeri - jeostratejik ortamının geleceğine ilişkin Azerbaycan'ın konumu oldukça önemlidir.

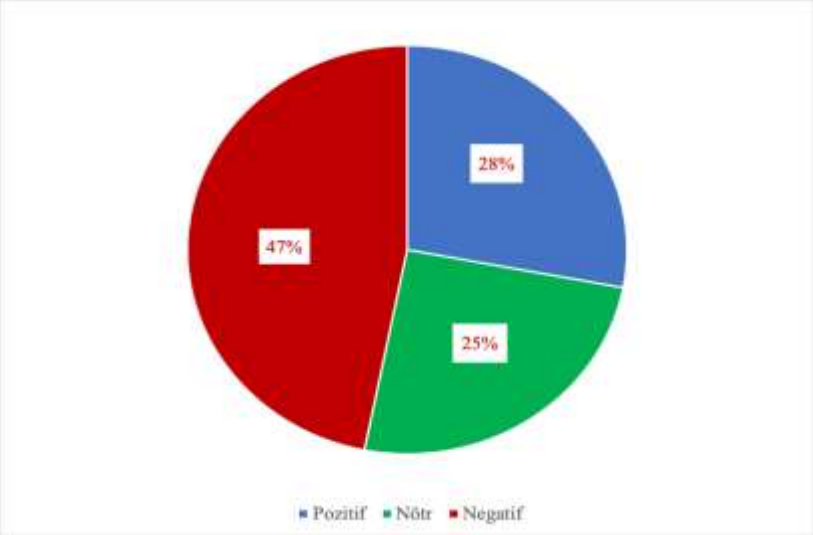
Ekonomik gelişme ve nüfus artışı ile 2035 yılında küresel enerji talebinin %30 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Bu durum enerji arzına çok büyük bir yük bindirmektedir. Ayrıca dünya çapında bir iklim değişikliği ve çevrenin bozulmasıyla ilgili endişeler, büyük ölçüde enerji sistemine atfedilebilir.

Bu yüzden dünya ekonomileri düşük karbonlu bir enerji kullanımına geçiş eğilimindeler. Bu nedenle, küresel yakıt kullanımının artan payını işgal ederek gittikçe daha fazla ülke ve bölgede yükselen trend olmaya devam etmektedir. Örneğin, 2040

yılına kadar doğal gazın toplam enerji tüketiminin %40'ını oluşturması, küresel ekonomide sürekli artan önemli bir rol oynaması beklenmektedir.[244]

Bu beklentilere paralel olarak Rusya'nın enerji tekeline mahkum olan Avrupa'ya bu bağımlılık siyasi baskı unsuru olarak kullanılmaktadır. Avrupa'nın enerji kaynakları açısından fakir bölge olması ve Rusya'ya yakınlığı Rus doğal gazına olan mecburiyetini artıran nedenler içindedir. Avrupa'nın Rus doğal gazına olan bağımlılık düzeyi bazı AB devletlerinde %90 oranını aşmıştır. Bu durum Rusya için muazzam bir pazar iken Avrupa için bir siyasi baskı unsurudur. TANAP'ın anlaşma süreci, yapmı, kullanıma açıldığı dönem için Rusya'daki kamuoyu tepkisi analiz sonuçlarına da net bir biçimde yansımıştır. Sonuçlarda %47 oranında negatif tutumun olduğu ortaya çıkmıştır. %28 pozitif, %25 oranında nötr sonuç alınmıştır.

Grafik 14: 2012-2020 Yılları Arası Rusya TANAP Haberleri Analiz Sonucu (Yüzde olarak)

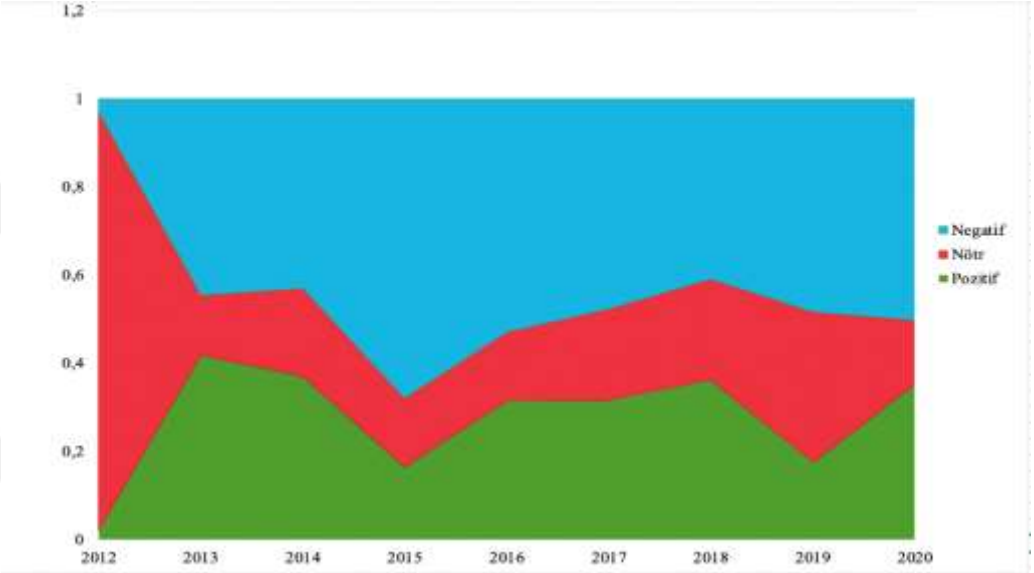

Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı Maros Shefovich, Avrupa enerji güvenliği açısından Güney Gaz Koridoru'nun oldukça önemli olduğunu ve TANAP'ın

[244] S.Y. Kana, B. Chena, X.F. Wub, Z.M. Chenc, G.Q. Chena, "Natural Gas Overview For World Economy: From Primary Supply To Final Demand Via Global Supply Chains", *Energy Policy* 124, 2019, p. 214.

GGK'nun ayrılmaz, en önemli parçası olduğunu vurgulamıştı. TANAP'ın yapımına başlandığı zaman Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ülkeyi enerji kaynakları dağıtım merkezi haline getirmeyi hedeflediklerini belirtmişti.

Grafik 15: 2012-2020 Yılları Arası Rusya'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (2)

Kendilerini de gaz baronu olarak kabul eden Rusya cephesinde tabi ki bu proje aynı değer ve önemle karşılanmadı. Rus basınında yer alan haberlerde TANAP'ın kapasitesinin düşük olmasından dolayı Moskova ile rekabet edecek bir konumda olmadığını, bu nedenle de Rusya'yı rahatsız etmediğini vurgulamalarının yanı sıra, stratejik olarak Türkiye'nin Rusya'ya karşı elinin güçlendiğini, Gaz unsurunu baskı aracı olarak kullanmayı seven Kremlin'e karşı Ankara'nın itiraz etme ve fiyatlandırma politikasında söz sahibi olma şansı oluşmuş oldu diye yazıldığına şahit olduk. Ancak esas gündem olan konu TANAP'ın açılış tarihi oldu. Şöyle ki, yapımı tamamlanan TANAP'ın 12 Haziran 2018 tarihinde açılış töreninin düzenleneceği duyuruldu. Rusya için milli gün diyebileceğimiz ve ülkede bayram niteliğinde kutlanan 'Rusya Günü'

ile aynı tarihe tesadüf etmesi Rus basınında farklı anlamda yorumlanarak gündeme oturdu.[245]

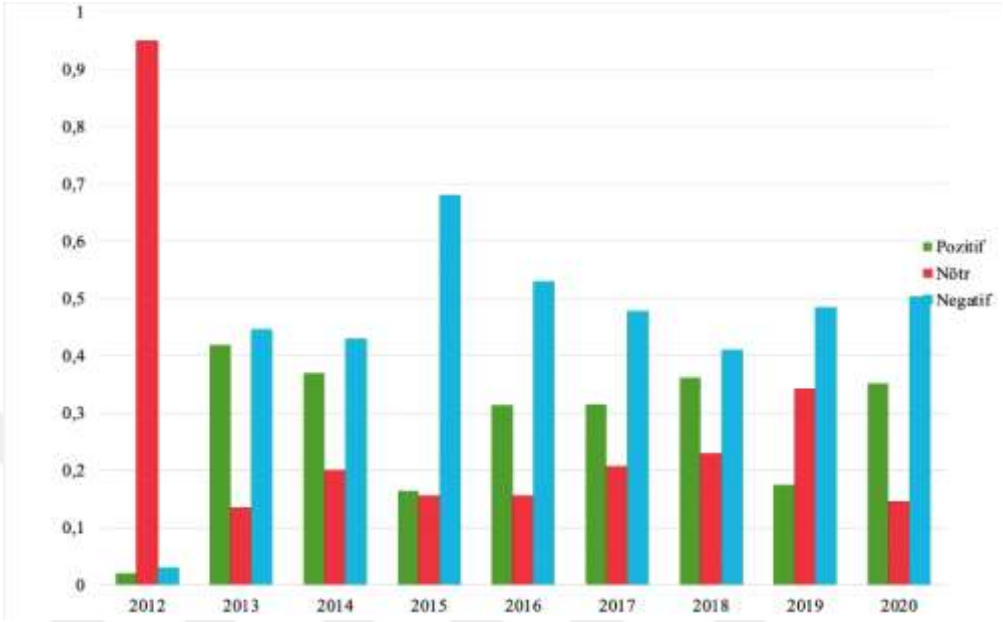
Rusyada yayınlanan haberlerden bazı örnekler verecek olursak, çeşitli başlıklarda TANAP projesini düşmanca tutumla değerlendirildiği haberlerin de olduğu görülmektedir. Örneğin, "Erdoğan'ın İhaneti, Türkiye Rusya'yı es geçerek doğal gaz boru hattı inşa ediyor, TANAP alay eder gibi 12 Haziran'da işletime sunulacak, Putin'in dost ve müttefiki olan Erdoğan tercihini Batı eksenli kullandı ve Rusya'yı es geçerek İlham Aliyev'le birlikte Trans Anadolu boru hattının açılışını yapacak, Orientalist espritüelliği ile doğal gaz baronu olan Putin'le alay eder gibi boru hattının açılışı Rusya'nın devlet bayramı gününde gerçekleştirilecek, yaralı sırta bir darbe daha" gibi içerikler analiz sonuçlarında elde edilen negatif düzeyin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Ancak Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlhan Aliyev TANAP'la ilgili yaptığı konuşmasında daha şimdiden ileriki yıllar için gaz satışının gerçekleştirdiklerini ve anlaşmaların imzalandığını belirterek, TANAP'ın yanı sıra başka boru hatlarının, Türk Akımı gibi projelerin varlığı için rekabet ortamı oluşturmayacağını belirterek, bizi sadece memnun eder diye ifade etmişti. Dolayısıyla, bu anlamda Rusya ile herhangi bir çekişme veya rekabet durumu söz konusu değildir ve bu yorumlar da tamamen bir yanlış yaklaşımdan ibarettir.

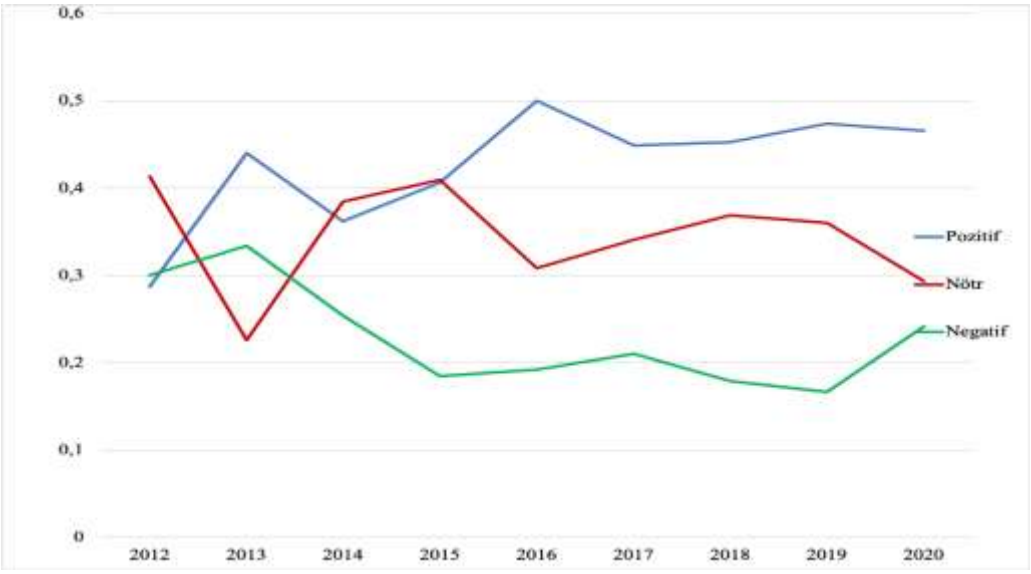
TANAP projesi dahilinde, ilk aşamada yıllık olarak 16 milyar m3 doğal gaz iletimi planlanmaktadır. Bu doğalgazın 6 milyar m3'ü Türkiye'de kalacak, 10 milyar metreküpü Avrupa'ya gönderilecektir. Gönderim kapasitesinin kademeli şekilde 2023 yılına kadar 23 milyar m3'e, 2026 yılına kadar da 31 milyar m3'e artırılması planlanmaktadır.

[245] Aynura Baghırova, "Türkiye ve Azerbaycan'dan Rusya Devlet Günü'ne Ortak Hediye: TANAP", http://turksam.org/turkiye-ve-azerbaycan-dan-rusya-devlet-gunu-ne-ortak-hediye-tanap, 6.12.2020

Grafik 16: 2012-2020 Yılları Arası Rusya'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (3)

Grafik 17: 2012-2020 Yılları Arası Avrupa'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu

Azerbaycan'ın Avrupa ülkeleriyle gelişen enerji politikası başka ülkelere karşı kısıtlayıcı değil. Hem Türkiye hem Azerbaycan bu doğrultuda Rusya ile de bir işbirliği

süreci içindedir. Bu politika, Türkiye-Azerbaycan işbirliğinin enerji taşımacılığında öncelik verdiği çeşitlendirme çizgisinden kaynaklanmaktadır.

Avrupa'da yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımında son dönemde yaşanan artışa rağmen hala doğal gaz, AB ülkelerinin çoğunda en fazla kullanılan yakıttır. Kullanım seviyesine göre birinci sıralarda yerleşmiştir. Türkiye'yi de aynı kategoride değerlendirebileceğimiz Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya gibi kocaman ekonomisi olan ülkeler, yenilenebilir enerji kullanımını son dönemde fazlaca desteklemelerine karşın, petrol ve kömüre kıyasla daha temiz bir yakıt olan, karbondioksit salınımı nisbeten az olan doğal gazı kullanmaya devam etmektedirler. AB'nin toplam enerji ihtiyacının tahminen %24 kadarı ve Türkiye'nin toplam enerji ihtiyacının %28 kadarı doğal gazdan karşılanmaktadır. Aynı zamanda hemen hemen tamamı tedarikçi ülkelerden temin edilmektedir. AB, doğal gaz tüketiminin %66'sına yakınını, Türkiye ise %98'ini tedarikçi ülkelerden almaktadır. AB ve Türkiye'nin enerji temin ettiği ülkeler içerisinde en fazla doğal gaz satın aldığı ülke ise Rusya'dır.[246]

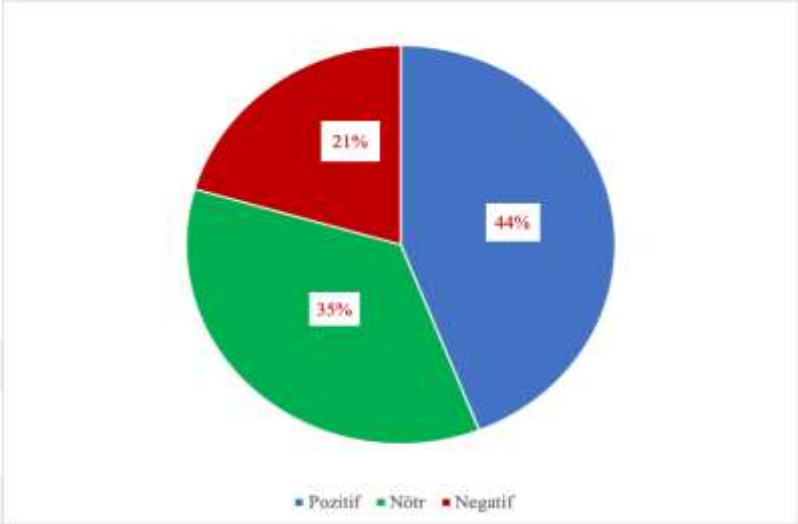
Bağımsızlık sonrası süreçte Azerbaycan, Avrupa Birliği, Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve diğer ulus ötesi ekonomik ve finansal kurumlarla tam bir işbirliği yaparak evrensel ve küresel ekonomik sisteme başarıyla entegre olmuştur.

Şu anda Azerbaycan kişi başına yabancı yatırımda dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Sürdürdüğü bu politika çizgisi, Avrupa'nın enerji alternatifleri arayışlarında Azerbaycan'ın güvenilir bir partner olarak görülmesinde de etkili olmuştur.

---

[246] Cemal Kakışım ve Timuçin Kodaman, "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Enerji Diyaloğu", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt 2, Sayı 34, 2019, s.128.

Grafik 18: 2012-2020 Yılları Arası Avrupa'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (Yüzde Olarak)

Enerji ortaklığı uluslararası kuruluşlarla da yakın ilişkileri beraberinde getirmiştir. Azerbaycan, Avrupa Birliği ile Karadeniz ve Hazar Denizi ülkeleri ve komşuları arasında uluslararası bir enerji işbirliği programı olan INOGATE[247] programının (1996-2016) ortak ülkesidir ve bu program kapsamında uygulanan 69 projeden 33'ünden yararlanmıştır.

Program Azerbaycan'ın enerji sektörünün çeşitli alanlarındaki faaliyetlerini desteklemektedir. İNOGATE AB ilkelerine dayalı olarak enerji güvenliğini güçlendirmekte ve enerji projelerine yatırım çekmektedir. Azerbaycan'da 2004 yılında Bakanlar Konferansı'nda kabul edilen Bakü Girişimi, INOGATE programının yetkisinin genişletilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

[247] INOGATE Programı (Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğalgaz Taşımacılığı), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) için AB'nin teknik yardım programı olarak önemli bir bölgesel girişimdir. PHARE Programı kapsamında finanse edilmekte olduğu bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsamaktadır. Bu programın başlıca amaçları; Bölgesel petrol ve doğalgaz ürünlerinin daha iyi hale getirilmesi, rasyonalileştirilmesi ve çağdaşlaştırılmasıdır. Bu program Hazar ve Orta Asya bölgelerinden Avrupa ve Batı piyasalarına hidrokarbon taşınması için farklı seçeneklerin değerlendirilmesine yönelik olarak taraf ülkelerin çabalarını destekleyerek 1996 yılından itibaren yürürlüğe girmiştir.

Programın amacı, Azerbaycan'ın da dahil olduğu Bağımsız Devletler Topluluğu'nun bölgesel enerji ürünlerinin ulaşım sistemlerinin yeniden yapılanması, modernleştirilmesi, Hazar Denizi'nden ve Merkezi Asya'daki bölgelerden enerjinin temini için alternatif yolların belirlenmesidir. AB, INOGATE çerçevesinde, doğalgazın BTE boru hattıyla Avrupa Birliği ülkelerine ulaştırılmasına teknik yardım sunmaktadır. AB ve Azerbaycan'ın enerji kaynakları ve enerji ulaşımı konusunda ilişkisi, bölgesel ve küresel büyük güçlerin beklentileri dikkate alınarak yürütülmelidir.[248]

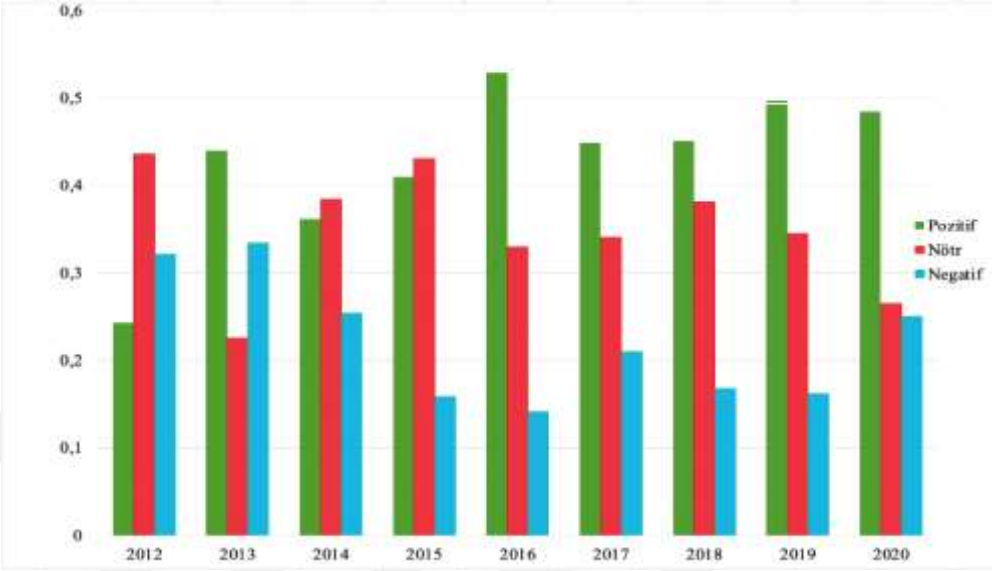
Ukrayna krizi Avrupa'nın enerji alanı için güvenlik stratejisini yeniden gözden geçirmesine sebep olmuştur. Çünkü bu süreç hem Güney Gaz Koridoru inşa edilirken, hem de Amerika Birleşik Devletlerinde kaya gazı ile ilgili dinamiklerin köklü değişimi gerçekleşirken yaşanmıştır. Ukrayna'daki kriz Batı'nın alternatif doğal gaz kaynaklarına yöneliminde katalizör görevi görmüş, aynı zamanda da kendi kaya gazı yataklarını geliştirmesi için teşvik olmuştur. Güney Gaz Koridoru, Azerbaycan'dan Avrupa'ya Hazar gazını taşıyacak olan proje, Avrupa enerji güvenliği için en kritik zamanda gerçekleştirilmiştir.

Bu proje bünyesinde hem alternatif bir rota hem de alternatif bir enerji kaynağı sunmaktadır. Azerbaycan doğal gazı Gürcistan, Türkiye, Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden geçerek Adriyatik Denizi üzerinden İtalya'ya ulaşmaktadır.[249] Yapılan analiz sonucunda da Avrupa bölgesinden toplamda %44 oranda olumlu sonuç alınması TANAP projesinin Avrupa için oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

[248] Younes Gholizade, "Avrupa Komşuluk Politikası Kapsamında Avrupa Birliği ve Azerbaycan İlişkileri: Enerji Bağlamında Bir Değerlendirme", *Türkiye - Almanya Araştırmaları Dergisi,* Cilt 6, Sayı 1, 2017, s. 56

[249] Anthony Livanios, "The Shale Gas Revolution And Us Strategy On The Southern Gas Corridor: The Strategic Cooperation Of Azerbaijan And Greece", Azerbaijan And The New Energy Geopolitics Of Southeastern Europe, Editors: Margarita Assenova And Zaur Shiriyev, Washington, Dc June 2015, P. 204.

Grafik 19: 2012-2020 Yılları Arası Avrupa'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (3)

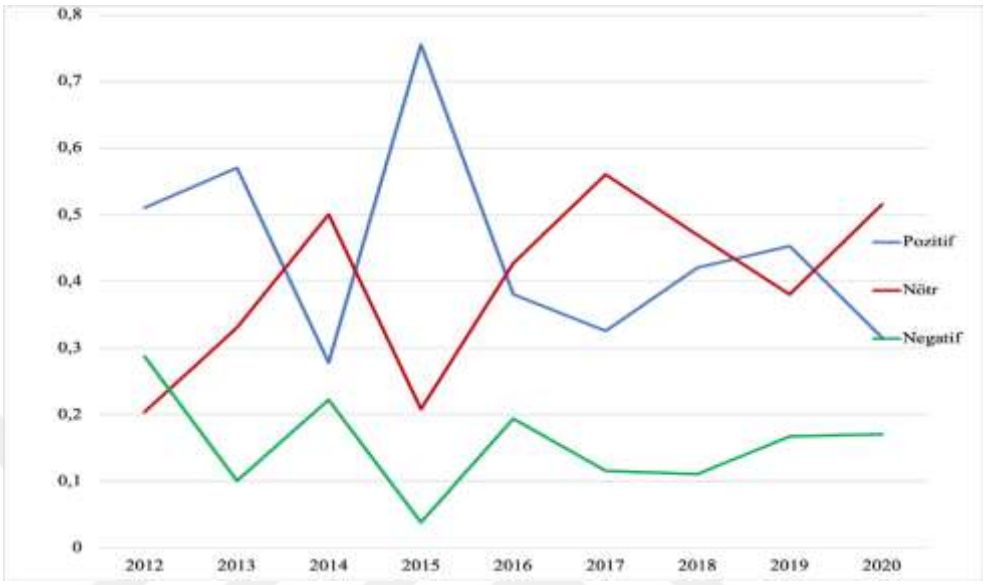

Araştırmalara göre Avrupa Birliği'nde 50 milyon insan enerji yoksulluğu yaşamaktadır. 2017 yılı verilerine bakıldığı zaman Avrupa Birliği'nde ortalama olarak hanelerin %7,8'inin evlerini yeterince ısıtmamaktadır. [250] Dolayısıyla tek bir kaynağa bağlı kalmamak için Azerbaycan ile enerji işbirliğine gidilmiştir. Tabi ki, Azerbaycan doğalgazını, devasa Rus arz kapasitesi ile karşılaştırımak çok zor, ancak kapasite miktarı önemsenmeden kaynak çeşitliliği yaratması açısından önemlidir. Bu hatla sadece Azerbaycan enerji kaynakları değil, gelecekte katılım sağlayacak ülkeler ile etkili olacak bir alternatiftir.

Bu nedenle TANAP'a Avrupa Komisyonu'ndan finansal destek de sağlanmıştır. Avrupa Komisyonu TANAP'a "Katodik Koruma Tasarımı Uygulamasının Mühendislik ve Modifikasyon Çalışmalarının Takibi ve Doğrulama İşleri" için 5 milyon Euro finansal destek sunmuştur.

[250] Kaja Primc, Renata Slabe-Erker, "Social Policy Or Energy Policy? Time To Reconsider Energy Poverty Policies", *Energy For Sustainable Development*, N 55, 2020, P. 33.

Grafik 20: 2012-2020 Yılları Arası Bulgaristan'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu

Bir takım Avrupa Birliği ülkeleri için Rusya'ya olan enerji arzı bağımlığı normal karşılanacak seviyelerin çok fazla üzerindedir. Baltık ve Güney Doğu Avrupa ülkeleri, neredeyse tamamen Rus doğal gazına bağımlı durumdadır. Örneğin, Bulgaristan, Çekya, Estonya, Litvanya, Macaristan, Avusturya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Finlandiya'nın dahil olduğu on bir üye ülke doğal gaz alımının %75'inden daha fazlasını tek bir kaynaktan Rusya'dan karşılamaktadırlar. Bağımlılık seviyesinin bu denli yüksek olmasının başlıca nedeni bu ülkelerin Rusya'nın dışında alternatif kaynaklara erişim imkanının oldukça sınırlı olmasıdır.[251]

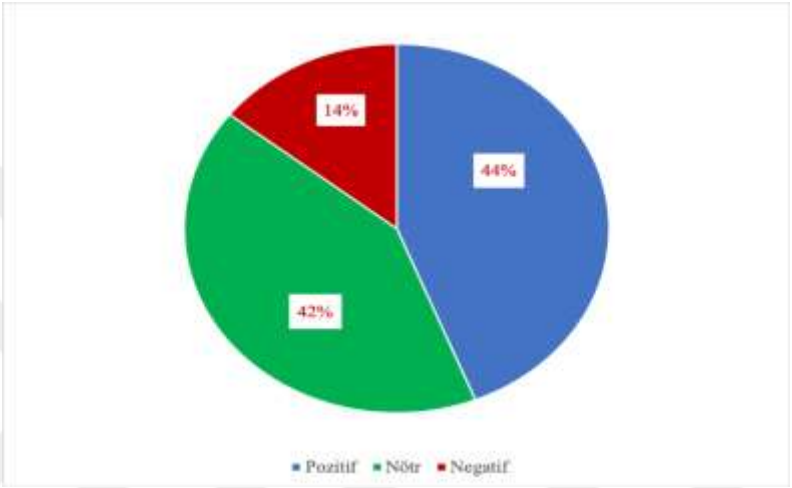
Bulgaristan, Rus doğal gazına %90 oranında bağımlıdır. Bu nedenle analiz sonucunda da %44 oranında olmulu, %42 oranda nötr duygu içeriği ortaya çıkmıştır. Güncel durumda Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacı Rusya ve Afrika'dan giderilmektedir.

Kuzey Avrupa kaynaklarına bakılırsa gittikçe artan bir arz miktarı gözlemlenmektedir. Rusya ve Afrika'nın ise, ileriki 20 yılda Avrupa için fazla sorunlu

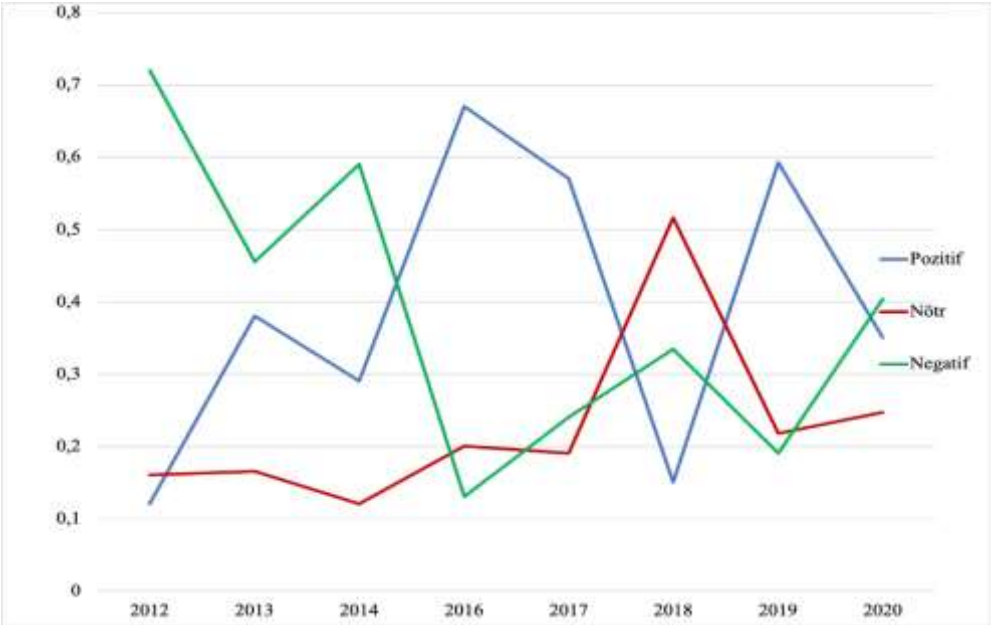
[251] Cemal Kakışım ve Timuçin Kodaman, a.g.e., s. 128.

bögeler olma ihtimalı öngörülmektedir. Bu nedenle arz çeşitliliği hayati önem arzetmektedir.

Grafik 21: 2012-2020 Yılları Arası Bulgaristan'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (Yüzde Olarak)

Grafik 22: 2012-2020 Yılları Arası İtalya'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu

Enerji ekonomik ilerleme ve sosyal kalkınmanın temelidir. Son 35 yılda dünya çapında enerji kullanımı ikiye katlanmıştır. Küresel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) 6 kat artmış ve kişi başına düşen ortalama gelir bu dönemde dört katına çıkmıştır. Bunun yanı sıra büyük faydalarla beraber, böylesine yaygın enerji tüketiminin etkileri bir dizi çevre sorununa da sebep olmuştur. Enerji talebinin büyük kısmı şu anda küresel olarak kullanılan ham petrol gibi fosil yakıtlardan elde edilmektedir. Baskın olarak da kabul edilen petrol, doğalgaz ve kömür kullanılmaktadır. Üçü arasındaki kilit bağlantı olarak sürdürülebilir kalkınmada ekonomi, toplum ve çevrenin temelleri, enerji kullanımı dünyanın en kritik sorunu haline gelmiştir.[252]

Enerji arz güvenliği konusunda itirazlara sebep olan alanlardan biri de çevresel tahribatla ilgili ortaya çıkardığı tehditlerdir. Amerika, Rusya, Çin gibi bu konuda sorumsuz davranan, enerji kullanımında çevreye verilen zararı düşürmek için adım atmayan devletler çevresel sorunların derinleşmesine sebep olmaktadırlar. Çevreyi koruyarak üretim sağlamaktan geri planda durmalarının başlıca sebebi ise ekonomik unsurlardır.

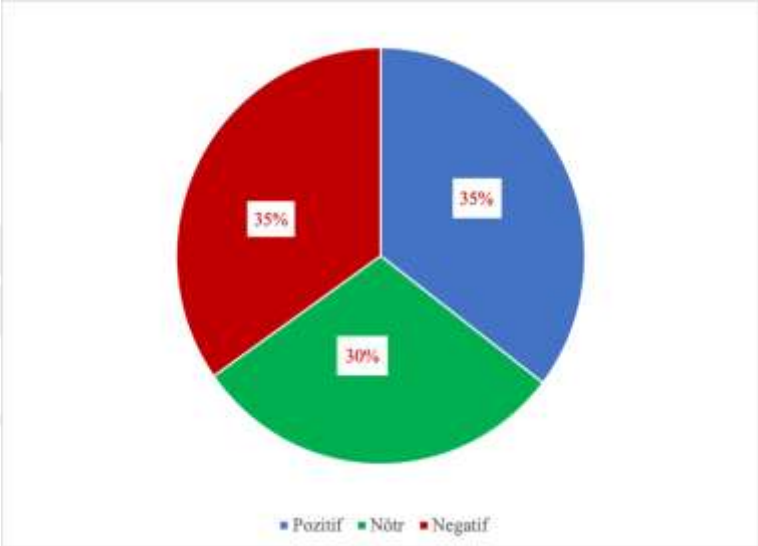
Avrupa Birliği enerji stratejisinde iki ana hat takip edilmektedir: Temiz enerji kullanımına geçiş ve enerji kaynaklarının, tedarikçilerinin ve teslimat yollarının çeşitlendirilmesi. Bu süreçler tek bir hedefe yöneliktir: enerji güvenliği. Bu nedenle enerji siyaseti kaçınılmaz olarak AB'nin genel dış politikasının ayrılmaz bir parçasıdır. TANAP projesinin İtalya bölgesi analiz sonuçlarında negatif tutumların belirgin olma sebebi de temiz enerji kullanımına geçiş sebebiyle gösterilen çevresel tepkiler olmuştur.

19. yüzyıldan sonra fosil yakıtların kullanımından kaynaklanan küresel karbondioksit emisyonları, yılda neredeyse 0'dan 31 gigaton seviyesinde artış göstermiştir. 2012 yılındaki küresel karbondioksit emisyonları, 1990 yılından neredeyse %60 oranda daha yüksekti. Mevcut emisyon trafiğinin aynı şekilde devam

[252] X.F.Wua, b - G.Q. Chenb, "Global Primary Energy Use Associated With Production, Consumption And İnternational Trade", *Energy Policy* 111, 2017,p. 85.

edeceğini, küresel ortalama yüzey sıcaklıklarını kontrolünün de imkansız olacağı tahmin edilmektedir. Şaşırtıcı şekilde, küresel enerji tüketimi ve iklim değişikliği arasında uzun süredir bağlantı olduğu kabul edilmesine rağmen, iki alan arasında yalnızca sınırlı politik etkileşim olmuştur.[253]

Grafik 23: 2012-2020 Yılları Arası İtalya'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (Yüzde Olarak)

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi parçası ve katılımcısı olan ülkelerin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunarak ve doğal kaynakların sürekliliğini temin ederek güvenli, yüksek kaliteli, çevresel ve sosyal sorumluluklarının farkında bir doğal gaz projesi tasarlamayı, inşa etmeyi ve işletmeyi taahhüt etmektedir.

Bu genel hedef ışığında kirliliğin önlenmesi için gerekli kaynaklar temin edilmekte ve güçlü, net bir çevre yönetim sisteminin kurulması ve sürdürülmesi sağlanmaktadır.

[253] Harald Heubaum - Frank Biermann, "Integrating Global Energy And Climate Governance: The Changing Role Of The International Energy Agency", *Enegy Policy*, 87, 2015, p. 228.

İklim değişikliği sorununu çözmek için enerji sistemimizin büyük ölçüde değişmesi gerekmektedir. Özellikle güneş ve rüzgar elektriği, yenilenebilir enerji iken hala genel arzda küçük bir paya sahiptir.[254]

Küresel tehdit unsuru olan çevre sorunları birçok devletin enerji politikalarını yeniden gözden geçirmesine ve somut kararlara itmiştir. British Petroleum'un verilerine göre, dünya birincil enerji kaynakları tüketiminde petrolün payı yıllar boyunca düşmekte ve aksi şekilde doğal gazın payı gittikçe artmaktadır. Bu bahsi geçen verilere göre petrolün payı 1995 yılında %40 iken 2017 yılında %34'e düşmüş ve 2040 yılında da %27'ye inecek öngörüler söz konusudur. Doğal gazın analizine göre ise payı 1995 yılında %21 iken 2017 yılında %23'e çıkmış, 2040 yılında %26'ya ulaşacağı tahmin edilmektedir. Gelecek yıllarda fosil yakıtların içinde en temiz, çevreye daha az zararlı olan doğal gazda tercihin büyük oranda artması beklenmektedir.[255]

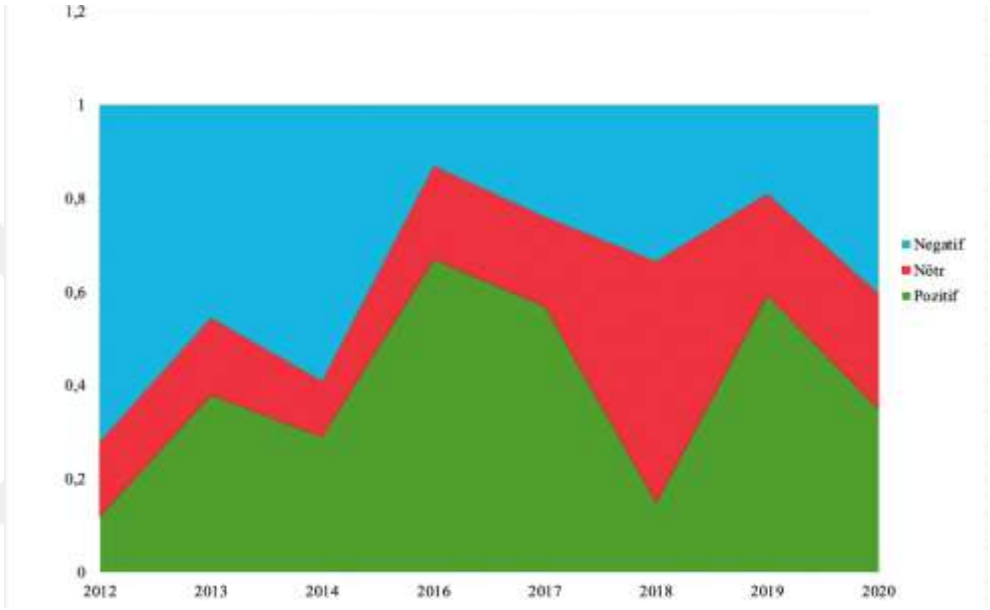
İtalya'nın analiz sonuçlarında hem negatif hem pozitif sonuçların eşit oranda çıkma sebebi de çevreci tepkilerin kamuoyunda yer alması olmuştur. Haberlerin incelenmesinden %35 oranla pozitif, %35 oranla negatif sonuç alınmıştır.

İtalya'da çevreciler, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın, Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden İtalya'ya ulaşan Avrupa ayağı Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattının, İtalya'ya ulaşacağı bölgedeki şantiye alanında zeytin ağaçlarının kesilecek olmasına karşı çıkmıştı. Bu yaşanan itirazların, haberlerin basına yansıması sonucu negatif sentiment düzeyi de artmıştır. Ancak, TAP projesinin öne çıkan üç ana boyutu olduğunu unutmamak gerekir, bu haberler projenin stratejik açıdan Türkiye'nin "enerji

[254] Paolo Zeppinia,b - Jeroen C.J.M. van den Berghc, "Global Competition Dynamics Of Fossil Fuels And Renewable Energy Under Climate Policies And Peak Oil: A Behavioural Model", *Energy Policy* 136, 2020, p. 1.
[255]Ali Cüneyt Çetin, Azada Yağız, "Petrol Fiyatlarının Doğal Gaz Fiyatları Üzerine Etkisi Ve Türkiye'ye Yönelik Öneriler1", *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2020, s. 55

hub"ı olmasına katkı yaptığını, bölgesel boyutta ise entegrasyonu getirdiğini, bunun da bölgesel ve küresel barışa hizmet ettiğine gölge düşürememiştir.

Grafik 24: 2012-2020 Yılları Arası İtalya'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (2)

Üstelik yapım sürecinde TANAP çevreci hassasiyeti için bir çok ödüle layık görülmüştür. İngiltere merkezli Green Organisation tarafından düzenlenen törende "Dünya Lideri" ve "Yeşil Dünya Elçisi" ödüllerine layık görülmüştür.

TANAP'ın geçtiği bölgelerde gerçekleştirdiği sosyal ve çevresel yatırımlarıyla 20.115 çocuk, 6.909 yetişkin ve 4.310 engelli yurttaş direk yararlanırken; 10.796 çiftçi, 189 okul aile birliği, 73 muhtarlık, 30 dernek, 19 birlik, 18 kooperatif, 12 il-ilçe belediyesi, 11 hizmet götürme birliği, 8 il özel idaresi ve 7 üniversiteye destek sağlanmıştır.

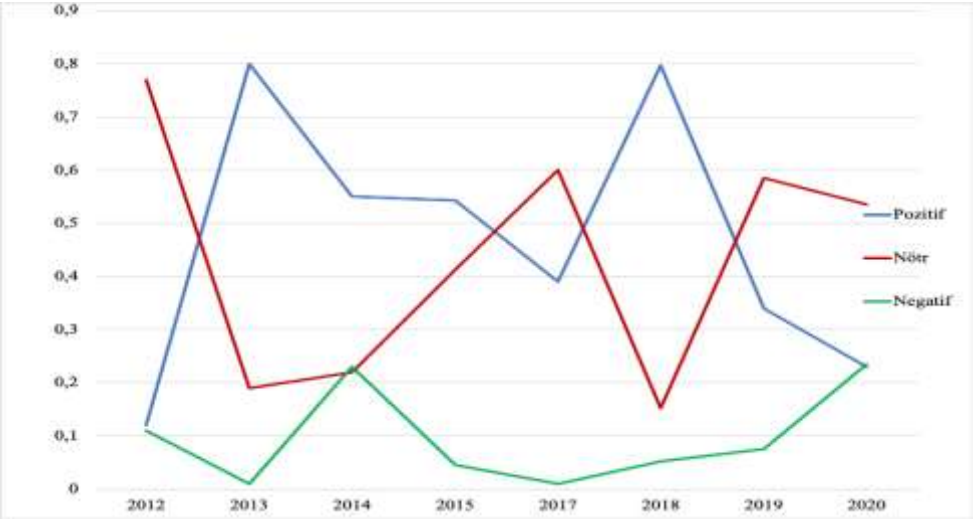
Sağlanan mal ve altyapı hizmetleri çerçevesinde 188.795 metre sulama isale hattı, 889.578 metre içme suyu hattı, 3000 metre kanalizasyon, 34 klorlama makinesi, 28 güneş enerjisi santrali, 6 tamlama sulama, 1 katı atık depolama sistemi, 1 sıvı atık

tesisi, 1 su arıtma tesisi ve 1 asfalt plenti yapılmıştır. Bundan başka 5,324 arı kovanı, 7.080 kanatlı hayvan, 2.054 arı kolonisi, 1.690 küçükbaş, 1.622 büyükbaş hayvan, 14 ahır tadilatı ve 4.616 prefabrik yapı ve 4 karavan ile faydalanıcılara destek aktarılmıştır.

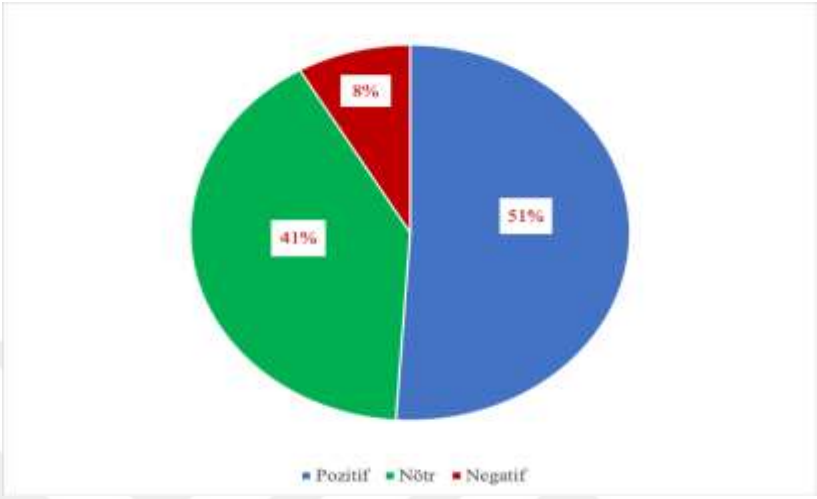
TANAP eğitim alanındaki kalkınma projelerini de desteklemiştir. Sivil toplum kuruluşları ile ortak faaliyetler doğrultusunda 32.955 kişiye eğitim sağlanırken, 5.074 kişiye mesleki eğitimler verildi; 14 sempozyum düzenlenirken 3.700 öğretmen ve 2.000 aile farklı eğitimlerden yararlanmıştır.

Sürdürülebilir bir çevre yaklaşımıyla çalışan TANAP projesi destekleri kapsamında Türkiye'nin ekolojik gelişimine yardımcı olmak için 601.448 fidan dikimi gerçekleştirildi. The Green Organisation tarafından, Green World Awards (Yeşil Dünya Ödülleri) "En İyi Çevresel Uygulamalar" kategorisinde ödüle layık görülmüştür. TANAP 2019 yılı içinde ayrıca, Sosyal ve Çevresel Yatırım Programları nezdinde uygulanan projelerle, ABD merkezli The Communitas "Toplum Hizmeti ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk" ödülü ile "Sürdürülebilirlik" ödülüne de layık görülmüştür.

Grafik 25: 2012-2020 Yılları Arası Arnavutluk'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu

Grafik 26: 2012-2020 Yılları Arası Arnavutluk'da Yayınlanan TANAP Haberlerinin Sentiment Analizi Sonucu (Yüzde Olarak)

Proje geçtiği bölgelerde doğaya, kültüre, bilime önem vererek, katkı sağlayarak gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucudur ki, Arnavutluk haberlerine uygulanan sentiment analizi sonucunda %51 oranında pozitif sonuca ulaşılmıştır. %8'lik çok minimal seviyede negatif sonuç alınmıştır.

Azerbaycan'ın petrol stratejisinde önemli siyasi bir aşama olan Güney Gaz Koridoru projesi, ülkenin ekonomik gücünü daha da artırmak ve entegrasyon olanaklarını genişletmekle birlikte ait olduğu coğrafya için stratejik öneme sahip olup, istikrar, kalkınma ve güvenliğin garantörü haline gelmiştir. Bu küresel projenin uygulanması, Azerbaycan'a enerji kaynaklarının arzını çeşitlendirme fırsatı vermekte ve siyasi, ekonomik fırsatlar sağlamaktadır. Güney Gaz Koridorunun ekonomik ve siyasi önemi, bu projenin Avrupa ülkelerini enerji arzı ile siyasi ve ekonomik baskılardan, tek bir pazara bağımlılıktan kurtarması ve Avrupa'nın enerji güvenliğine hizmet edecek olmasıdır.

"Amerikan Küreselleşmesi" olarak da tarif edebileceğimiz süreç 1990'lardan sonra yavaşlamaya başladı. Bu süreçte bir çok ülke küresel ekonomik ve uluslararası sistemdeki yerlerinden memnun olmadıkları sonucuna varmıştı. Çünkü devletler,

doğaları gereği kendi aralarındaki ilişkileri liberalizm açısından değil, rekabet ve kendi ulusal çıkarları açısından değerlendirirler.[256]

Bu yeni dünya düzeninde enerji kaynaklarına sahip olmaları çok önemli bir avantaj olarak değerlendirilmektedir. Çünkü enerji hem ekonomik hem siyasi stabilliği sunmaktadır. Enerji kaynağına sahip olmayanlar, özellikle tekel problemi olan devletler çok zor süreç ve tavizlerle karşı karşıya kalmışlardır. Avrupa örneğinde olduğu gibi, Rus tekelinden kurtulmak için alternatif arayışlara yönelmeleri de bu bağımlılığın siyasi baskı olarak uygulanmasından olan rahatsızlıkları idi.

Azerbaycan Güney Gaz Koridorunun ev sahibidir. GGK bir enerji işbirliği ve enerji güvenliği projesidir. Bu enerji ve ulaşım koridorları sadece enerji ve malların taşınmasıyla ilgili değil, kapsamlı işbirliği güzergahlarıdır. Güney Gaz Koridoru projesinin üyeleri Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'dır. Balkan ülkelerinin projeye ileriki aşamalarda katılacağı beklenmektedir. Azerbaycan, Güney Gaz Koridorunun önemli parçaları olan Şah Deniz-2, TANAP ve TAP projelerinin uygulanmasına yönelik ortaklarıyla birlikte sürdürülebilir bir politika izlemektedir.

2020 yılında yaşanan Karabağ savaşının sonuçlarında da bu projenin izlerini görmek mümkündür. Türkiye'nin güçlü ve kararlı şekilde Azerbaycan'ın yanında durabilmesi, Karabağ'ın işgalinden günümüze kadar Rusya'nın Ermenistan'a verdiği askeri/siyasi desteği TANAP'ın TAP'a bağlandığı 2020 yılında kesmesi tesadüfi değildir. Projenin uluslararası alanda Azerbaycan'ın elinin güçlendiğini göstermektedir.

Günümüz küreselleşme ortamında devletlerin birbirine karşı artan ihtiyaçları ile karşılıklı bağımlılık yaklaşımı ön plana çıkmış, bu ortamda ülkelerin ticari

[256] Максим Братерский, "Политические Конфликты В Условиях Взаимозависимости: Новые Формы Внешней Политики В XXI Веке", *Актуальные Проблемы Европы*,Номер 1, 2017, С. 21 (Maxim Bratersky, "Karşılıklı Bağımlılık Koşullarında Siyasi Çatışmalar: XXI Yüzyılda Yeni Dış Politika Biçimleri", Avrupa'nın Gerçek Sorunları, No. 1, 2017, S. 21).

bağlılıkları ve ortak davranma eğilimleri artmıştır. Enerji gibi stratejik sahalarda yaratılan ortaklıklar da tarafların birbirlerine karşılıklı bağımlı olduğu ve yine karşılıklı olarak çıkarlarının karşılandığı bir beraberliğe dönüşmektedir. Enerji ithal eden ülkeler ile ihracatçı ülkeler bu süreci her iki tarafın da kazançlı çıkacağı bir projeye veya ticari ortaklığa çevirmektedirler. TANAP projesi bunun en iyi örneklerindendir.[257]

[257] Yunus Furuncu, "TANAP'ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 25, Sayı 2, 2018, s. 544.

SONUÇ

21. Yüzyılda iletişim kanallarının çeşitliliği sayesinde yoğunlaşan küreselleşme ile birlikte ülkeler arasında artan ilişkiler de işbirliğinin yanı sıra karşılıklı bağımlılığı da getirmiştir. Artan karşılıklı bağımlılığın sonucunda ise enerji güvenliği ülkelerin diplomasilerine yön vermektedir. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ise enerji güvenliğini tesis etmekte ve bağımlılığı kırmaktadır.

Doğalgaz, petrol, kömür yeryüzündeki bütün enerji kaynakları içerisinde %87'lik bir paya sahiptir. Bu enerji kaynakları birçok sanayi alanının hammaddesidir. Petrol küresel enerji tüketiminde birinci sırada yer almaktadır. Modern çağımızda el emeğinin kullanımının azalması, sanayi faaliyetlerinin artmasıyla enerji kaynaklarına bağımlı hale gelinmiştir. Önemli ihtiyaç olan enerji kaynakları, yeryüzünde eşit dağılmadığından kimi üretici ülke kimileri ise bağımlı ülke konumundadır. 20. Yüzyılın başlarından petrol, ekonomik ve siyasi tarihte önemli bir hammadde olarak toplumları ve ülkeleri devletlerarası güç mücadelelerini barışları ve savaşları başlatan yönlendiren ve değiştiren stratejik önemi olan unsurlardan biri olmuştur.[258]

Avrupa'nın enerji talebini karşılayan anlaşmaların büyük kısmını Rusya temin etmektedir. Dolayısıyla Avrupa'nın Rusya tekelinde kalmamak için alternatif enerji kaynakları ve nakil koridorları yaratması gerekmektedir. Bu açıdan Avrupa Birliği ile Türkiye birbirilerine karşılıklı bağımlıdırlar. Hazar bölgesi enerji kaynaklarının Avrupa pazarına ulaştırılması için Türkiye emniyetli ve ekonomik bir güzergahtır. Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliğini temin etmek için alternatif nakil hatları ve enerji kaynakları oluşturma sürecinde geçiş ülkesi olarak Türkiye, enerji kaynağı olarak ise Azerbaycan ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden Türkiye - Azerbaycan enerji ortaklığı stratejik özelliktedir. Amerika Başkanı'na milli güvenlik danışmanlığı yapan Zbigniew Brzezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası" olarak ifade ettiği yaklaşım tam olarak Türkiye, Azerbaycan ve Avrupa Birliği jeopolitiğini anlatmaktadır. Bu

[258] Salih Emir Mutluer, a.g.e., s. 351

yaklaşım yeryüzünü bir satranç tahtası olarak varsayıp, Avrasya'nın bu satranç alanında en değerli yer olduğunu savunmaktadır. Bu denli önemli bir jeopolitiği Amerika'nın kontrolsüz bırakma durumu söz konusu olamazdı. Hatta Brzezinski bu oyunun kurallarını Amerika'nın belirlediğini ifade etmiştir. Almanya, Hindistan, Rusya, Fransa, Çin beş ekseni oluşturmaktadır. Azerbaycan, Güney Kore, İran, Ukrayna, Türkiye ise oyunun jeopolitik koridor kısmını üstlenen kilit ülkelerdir.

Avrupa Birliği ve Türkiye enerji kaynaklarının transferi bakımından karşılıklı olarak bağımlıdırlar. Enerji arzını politik baskı unsuru olarak kullanan Rusya'nın tekelini Türkiye tamamen ortadan kaldırmasa da azaltmaktadır. Hem jeopolitik konumu hem de Azerbaycan'la olan sıkı ilişkileri buna kolaylık sağlamaktadır.

Rusya Soğuk Savaş sonrası dış siyasetini enerji üzerine kurmuştur ve enerjideki üstünlük kozunu politik baskı malzemesi olarak aktif tutmaktadır. Hazar bölgesindeki hakimiyeti stabil tutmak amaçlı zaman zaman arka planda gerginlikler ve siyasi çatışmalara destek vermektedir. Karabağ çatışmasında Ermenilerden, Abhazya gerginliğinde Abhazlardan yana tutum sergilemesi bunun bir örneğidir. Ancak 2020 yılında yaşanan Karabağ savaşı sırasında Ermenistan'a destek için savaşa müdahil olmaması da yine enerji projeleri ışığında değerlendirilebilir. Türkiye'nin güçlü ve kararlı şekilde Azerbaycan'ın yanında durabilmesi, Karabağ'ın işgalinden günümüze kadar Rusya'nın Ermenistan'a verdiği askeri/siyasi desteği TANAP'ın TAP'a bağlandığı 2020 yılında kesmesi tesadüfi değildir, Projenin uluslararası alanda Azerbaycan'ın elinin güçlendiğini göstermektedir.

Türkmenistan'ın ispatlanmış Doğal Gaz kapasitesi 2017 yılında 17,5 trilyon metreküple dördüncü olarak, İran (33,5 trilyon metreküp), Rusya (32,3 trilyon metreküp) ve Katar'dan (24,3 trilyon metreküp) sonra gelmektedir.

Dolayısıyla bulundurduğu büyük doğal gaz kaynaklarıyla önemli bir ülkedir. Fakat küresel doğal gaz rezervleri sıralamasında 4. olmasına rağmen ülke bu

kaynakların işlenmesi anlamında daha gerilerdedir. Küresel kapasitede doğal gazının %9,3 oranı ile 17,5 trilyon metre küp rezervi bulunmaktadır.

Türkmenistan 2014 yılına dek Çin, Rusya, İran ve Kazakistan'a doğal gaz ihracatı yapmıştır. Çin, Türkmenistan'ın en büyük pazarıdır ve 2014 yılında hayata geçen total doğal gaz satışının %62'si bu bölgeye yapılmıştır. Çin'den sonra ise Türkmenistan'ın ikinci en büyük ihracat pazarı Rusya idi. Rusya'ya 2014 yılında 9 milyar metreküp satış gerçekleştirse de, 4 Ocak 2016 tarhinden sonra Türkmenistan'dan doğal gaz alımını durdurmuştur.

Batı pazarında yaptırımlarla karşılaştıktan sonra bu uygulamaların bir tesiri olarak Rusya'nın diğer kaynaklardan ithal ettiği doğal gaza ihtiyacı azalmıştır. Böyle bir enerji kapasitesi ortamında Türkmenistan'ın dünya piyasasına ulaşması için TANAP'ın kritik/stratejik bir proje olduğu anlaşılmaktadır. Bu da Rusya'nın kararlarını önemli ölçüde etkilemiştir.

Tüm bu siyasi hamleler Avrupa Birliği ülkelerini de stratejik plan ve ortak enerji politikası belirlemeye itmiştir. Bu aşamada Türkiye, Azerbaycan ve Avrupa Birliği ortak hareket ederek ekonomik ve aynı zamanda siyasi olarak güçlenme fırsatını iyi değerlendirmelidirler.

Hazar enerji kaynaklarının Avrupa pazarına ulaştırılması için gerçekleştirilen Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, son dönem özellikle gündemde olan TANAP Projesi Türkiye açısından da ekonomik ve siyasi öneme sahiptir. Ancak tabi ki AB ülkelerinin, Rusya karşısındaki enerji bakımından bağımlılık seviyesini yüzde yüz oranında düşürmesi olası değildir.

Bu aşamada başka enerji kaynaklarının da TANAP Projesine katılması durumu değişdirmektedir. Türkmenistan, Kazakistan gibi ülkeler enerji kaynaklarını Avrupa pazarına satabilmek için GAZPROM'un mevcut olan boru projelerine bağımlı durumunda kalmıştır. Ancak bu hatlar eski ve yetersizdir, güncel teknoloji ve kapasite açısından modernizasyonu gerekmektedir.

Eski Sovyet sistemi, Türkmenistan'ı doğal gaz arzında Rusya'ya büyük oranda bağımlı duruma düşürmektedir. Uzun vadede Türkmenistan, doğal gazını Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa pazarına ulaştırmayı hedeflemektedir.

Avrupa Birliği'nin enerjide bağımlılığı azaltma yönündeki enerji politikaları ile Türkiye'nin enerji politikaları örtüşmektedir. Avrupa'nın enerji çeşitliliğini temin ederken kullanacağı güzergâh olarak Türkiye ile arasında karşılıklı bağımlılık vardır. Çünkü aynı zamanda Türkiye üzerinden aktarılacak boru hatları stratejik anlamda ancak Avrupa Birliği pazarı varsa değerlidir. Azerbaycan ve Türkiye iş birliğinin önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Karşılıklı bağımlılık teorisinin savunduğu şekilde bu projenin tarafları ülkeler arasında da bir nevi karşılıklı bağımlılık vardır. Azerbaycan enerji kaynakları varsa Türkiye'nin coğrafi konumunun, Avrupa'nın enerji pazarı varsa Azerbaycan enerji kaynaklarının önemi vardır.

SSCB devam ettiği sürede bölgedeki enerji kaynaklarının elde edilmesi ve kullanımı tamamen Rus kontrolünde bulunmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya elindeki bu gücü kaybetmiştir. Buna rağmen Rusya enerji pazarını elinde tutma adına stratejiler izlemiş, bu sebeple Azerbaycan'da elde edilen enerji kaynaklarının Rusya'dan geçen boru hatları ile küresel enerji piyasalarına ulaşmasını istemiştir. Bununla bölge ülkeleri üzerinde siyasi otorite elde etmek ve onların kendi ekseninden çıkarak Avrupa ve ABD ile ilişkilerini geliştirmesine engel olmak istemektedir.

Rusya'nın bu siyasi hesaplarından dolayı Avrupa Birliği de farklı Pazar alternatifleri oluşturmaya çalışmaktaıdr. Öncelikle 2030 senesi için yapılan projeksiyonlarda Avrupa'nın 760 milyar metreküp miktarında doğal gaz ihtiyacı olacağı tahmin edilmektedir. Avrupa, 2030 yılına geldiğinde ortalama 600 milyar metreküp gazı dışarıdan temin etmek mecburiyetinde kalacaktır. Bu %80 civarlarında ithalat bağımlılığı olan Avrupa için enerji arz güvenliği anlamında son derece mühimdir. En olumlu senaryo düşünüldüğünde dahi 2030 yılında Avrupa'nın ortalama 100 milyar metreküp boyutunda bir enerji talebi olacağı beklenmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Güney Gaz Koridoru Avrupa için gittikçe önemi artan bir proje olacaktır. Başlangıç sürecinde projenin taşıyacağı doğal gaz miktarından ziyade önemi

Hazar ve Orta Doğu rezervlerinin Avrupa'ya transferi için açılan bir kapı, oluşturacağı güzergâh olmasıdır. TANAP Azerbaycan gazından başka Türkmenistan, İran, Irak, İsrail ve diğer bölge ülkelerinin doğal gaz kaynaklarının Avrupa'ya gönderilmesini üstlenmeye aday bir projedir ve bu bağlamda taraf olan ülkelerle görüşmeler sürmektedir.

TANAP tamamlanmasıyla birlikte bölgede Rusya dışında küresel piyasalar değerinde enerji kaynaklarını satabilecek birçok projeye ilham kaynağı olacaktır. Böylelikle Türkiye bölgede enerji merkezi olma hedefine büyük oranda yaklaşmış olacaktır.

AB, Rusya'yı enerji unsurunu şantaj ve baskı olarak kullanan ülke olarak görmektedir. Bundan başka Rusya modern teknik altyapısı olmadan, imkanlarının üzerinde doğal gaz ihraç etmek istemektedir. Fakat söz konusu gaz miktarını kaldırabilecek gerekli altyapı yatırımlarına ve modernizasyona sahip değildir.

Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan savaş ve akabinde enerji transiti problemi Avrupa'nın enerji arz güvenliği için bir tehlikenin mevcut olduğunu göstermiştir. Avrupa'ya enerji taşıyan transit boru hatlarının geçtiği Gürcistan, Ukrayna gibi ülkelerle yaşadığı savaşlar, Rusya'nın ne denli güvenli bir tedarikçi olması konusunda sorgulanmasına sebep olmuştur. Bu şartlarda, yaşanan bu süreçlerin ardından AB'nin enerji arzını garanti altına alması ve Rusya'dan başka alternatif ihracatçı arayışına yönelmesi şart olmuştur. Bu şartlarda en güvenilir transit ülke konumunda olan Türkiye, birçok bölgesel ve küresel projelerde aktif rol almaya başlamıştır. Türkiye'nin alternatif tedarik koridoru olma politikaları ile AB'nin tek bir kaynağa bağlı kalmama, arz çeşitlendirme politikaları örtüşmektedir. Bu ise Türkiye için enerji koridoru olma stratejisinin imkanlarını oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği enerji politikalarını kendi çıkarları yönünde oluşturmaktadır. Genel anlamda ülkelerin politikaları çıkarları ışığında şekillenmektedir. Bu noktada enerji tedariği ve arz güvenliği konuları ön plana çıktığı zaman, çalışmanın da argümanını destekleyecek tarzda Azerbaycan – Türkiye ilişkilerini ele alabiliriz. Bu

ortam iki ülkeyi enerji politikaları bağlamında birbirine yaklaştıracak ve enerji alanında küresel anlamda ortak politika ve strateji belirlemeye itecektir.

İnternet kullanım imkanlarının yaygınlaşmasıyla beraber insanlar haber almak ve gündemi takip etmek için internet kaynaklarını daha çok tercih etmektedirler. Dolayısıyla internet haber siteleri en önemli bilgi kaynaklarından biri haline gelmiştir. Bu çevrimiçi bilgiler duygu analizi yapılarak araştırmalarda kullanılmaktadır.

Duygu Analizi (Sentiment Analysis) olarak ifade edilen bilimsel çıkarım yöntemi, internetin dünya çapında toplumun birçok kesiminin günlük hayatında çok fazla yerleşmesi ile insanların sosyal ve siyasi olaylar, ürün ve hizmet, marka vb. konulardaki fikirlerini ifade ettikleri çevrimiçi ortamlardaki büyük hacimli verilerin yazılım sistemleri ile hızlı şekilde raporlanması ve anlam çıkartılması işlemidir.

Duygu Analizi araştırmalarında metinlerin olumlu, olumsuz ya da tarafsız olarak hangi içeriğe sahip olmaları incelenir ve analiz edilir. Bu sayede görüş sahibinin metinde belirttiği görüş, duygu, tutum gibi öznel bilgileri ortaya çıkarmaya imkân sağlamaktadır. İnternet medyası üzerinde duygu analizi yapılarak ulaşılan veriler, hükümetler, şirketler ve bireysel karar vericiler için oldukça değerli bir veri kaynağı olarak işlev görmektedir.

Bu çalışmada yapılan analiz için 2012-2020 yılları aralığında Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi ile ilgili yayınlanan internet haberleri veri olarak kullanılmıştır. Haberler projenin tarafları ülkeler ve Avrupa enerji arzı dikkate alınarak bölgesel olarak tercih edilmiştir. Analizde toplamda 639 haber kullanılmıştır. Türkiye, Azerbaycan, Rusya, Gürcistan, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Sırbistan, Ukrayna, ABD başta olmak üzere 23 ülkenin çevrimiçi haberleri analize dahil edilmiştir.

Duygu Analizi yapılarak elde edilen yapısal veriler Microsoft Excel programında istatistiki denklemlerle yorumlanmıştır. Projenin çok boyutlu olması hem tedarikçi

hem transit hem de varış bölgesi olarak geniş bir coğrafyayı kapsaması stratejik önemini ortaya koymaktadır. Geçtiği güzergahlarda paydaşları olan ülkelere sağladığı fayda ve stratejik üstünlük sebebiyle de araştırmadan çıkan sonuçlara olumlu yansımaları olmuştur.

Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin temeli her zaman akrabalık ve dostluk olmuştur. Haydar Aliyev iki ülkeyi 'Bir Millet İki Devlet' şeklinde tanımlamıştır. Günümüz küreselleşme çağında bu tarihi birliği ekonomik olarak destekleyip, stratejik düzeye ulaştırmak bir zorunluluktur.

Enerji boru hatları da iki ülkenin eonomik ve siyasi iş birliği alanı olarak oldukça önemli bir yerdedir. Özellikle "TANAP" Projesi sonrasında ekonomik faydadan ziyade Türkiye - Azerbaycan ilişkileri stratejik boyuta ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

"Annual Report 2019", *Organization of the Petroleum Exporting Countries*, Editor Maureen MacNeill, Austria 2020.

"Global Energy Review 2020, The İmpacts Of The Covid-19 Crisis On Global Energy Demand And Co2 Emissions", *Internatıonal Energy Agency*, 2020.

Abbasbeyli, Ağalar, "Küreselleşme Çağında Dünya Siyasi Sistemi", *Dirçeliş XXI Asır,* Sayı 147, 2010.

Akan, Yusuf; Arpa, Taha, "Türkiye - Azerbaycan Ve Rusya Arasındaki Ticari İlişkiler", Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret Ve Lojistik Kongresi, 2016.

Akbulut, Gülpınar, "Küresel Değişimler Bağlamında Dünya Enerji Kaynakları, Sorunlar ve Türkiye", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 32, No:1, Mayıs 2008.

Alkin, Kerem-Atman, Sabit, Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açıdan Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri, İstanbul, 2006.

Alodalı, M. Fatih Bilal; Usta, Sefa, "Enerji Diplomasisi ve Türkiye", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Cilt 19, Sayı 33, 2017.

Altıner, Ali; Bozkurt, Eda; Toktaş, Yılmaz, "Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Bir Uygulama", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar (639),* Mayıs 2018,s.119.

Antunano, Aitor Ciarreta; Nasirov, Shahriyar, 'Development Trends İn The Azerbaijan Oil And Gas Sector: Achievements And Challenges', Energy Policy 40, 2012.

Aslan, Erman - Akbulut, İlhan - İnan, İlker, "Enerji Sorununun Çözümünde Yenilenemez ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi", *Türk Dünyası Araştrmaları,* Cilt: 120, Sayı 237, İstanbul, Kasım-Aralık 2018.

Aslanlı, Araz, "Trans Hazar Enerji İş Birliğinin Türk Cumhuriyetleri Açısından Önemi", *Bilig,* Sayı 83, Ankara 2017.

Aslanlı, Araz, "Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 25, Sayı 1, 2018.

Aslanlı, Araz; Kurban, Vefa, "Azerbaycan-Türkiye İlişkileri ve Sivil Toplum Kuruluşları", Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2016, S.33.

Aydın, Ulviyye "Türkiye - Azerbaycan İlişkilerinin Son On Yılı (2006-2016): Kardeşlikten Stratejik Ortaklığa Uzanan Yol", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt 6, Sayı 13, 2018, s.39.

Ba, Heather, "Hegemonic İnstability: Complex İnterdependence And The Dynamics Of Financial Crisis İn The Contemporary İnternational System", *European Journal Of International Relations,* 34, 2020.

Babaoğlu, Hikmet, "Dünya Siyaseti ve Beynelxalq Münasibetler", Çınar-Çap, Bakı 2010.

Baghırova, Aynura, "28 Mayıs: "Azerbaycan'ın Cumhuriyet Bayramı"", https://turksam.org/28-mayis-azerbaycanin-bayrami#:~:text , 25.10.2020

Baghırova, Aynura, "Askeri Zaferin Diplomasiye Yansıması: 10 Kasım 2020 Antlaşması", http://politikaenstitusu.com/2020/11/11/askeri-zaferin-diplomasiye-yansimasi-10-kasim-2020-antlasmasi/, 01.12.2020

Baghırova, Aynura, "Ateşkes İhlallerine Yanıt: Azerbaycan'ın Haklı İlerleyişi", http://politikaenstitusu.com/2020/09/28/ateskes-ihlallerine-yanit-azerbaycanin-hakli-ilerleyisi/, 03,12.2020

Baghırova, Aynura, "Küreselleşme Kapsamında Türkiye ve Azerbaycan İşletmelerinin Ekonomik Analizi", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Baghırova, Aynura, "Türkiye ve Azerbaycan'dan Rusya Devlet Günü'ne Ortak Hediye: TANAP", http://turksam.org/turkiye-ve-azerbaycan-dan-rusya-devlet-gunu-ne-ortak-hediye-tanap, 6.12.2020

Baghırova, Aynura, Enerji Kaynaklarında Güvenlik Sorunu ve Nükleer Santraller: Metsamor Nükleer Santrali Örneği, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 120, Sayı 236, 2018.

Baghırova, Aynura; Oğuzhan, Adil; Yıldız, Emel, 'Türkiye-Azerbaycan Dış Ticaretini Etkileyen Faktörler (1998-2014 Dönemi)', *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 19, Sayı 1, Haziran 2017.

Bakırcı, Fehim; Karabacak, Ebubekir; Sarıgül, Cihat, "Enerji Lojistiğinde Boru Hattı Taşımacılığı: Türkiye İçin Bir Değerlendirme", Iv. Internatıonal Caucasus-Central Asıa Foreıgn Trade And Logıstıcs Congress September, 7-8, Didim/Aydın, 2018.

Bal, Harun; Alper, Ali Eren, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt 19, Sayı 3, 2010.

Baltensperger, Tobias; Füchslin,Rudolf M.; Krütli, Pius; Lygeros, John, "European Union Gas Market Development", *Energy Economics* vol 66, 2017.

Barona, Jonathon; Herzoga, Stephen "Public opinion on nuclear energy and nuclear weapons: The attitudinal nexus in the United States", Energy Research & Social Science, N.68, 2020.

Başaran, Doğacan, "ABD'nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak "Büyük Ortadoğu" Projesi", İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı 6 , 2017.

Başaran, Doğacan; Çelik, Kadir Ertaç, "ABD'nin İmparatorluk Yönelimi Bağlamında Asya-Pasifik Politikası ve Çin: Trump Doktrini Üzerinden Bir Okuma", Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2019.

Bayraç, Hüseyin Naci, "Küresel Petrol Piyasasındaki Fiyat Dalgalanmalarının Ekonomik Etkileri", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9, Sayı 19, 2019.

Bayramoğlu, Turgut, "Enerji Bağımsızlığı İçin Temiz Kömür Teknolojileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Cilt 3, Sayı 2, 2017.

Beşer, Nazife Özge; Öztürk, Serdar, "Petrol Fiyatlarında Değişkenlik Ve İktisadi Büyüme: Petrol İthal Eden Ülkeler Üzerine Bir Analiz", *Ekonomi Bilimleri Dergisi,* Cilt 12, Sayı 1, 2020.

Bozrov,A., "The Impact Of Globalization Of The World Economy To Structural Changes In Complexes Of On-Farm Investment Activities Of TNCS", *Transport Business In Russia,* №4, 2016.

Brzezinski, Zbigniew - Scowcroft, Brent, Amerika ve Dünya, Çeviren Manolya Aşık, İstanbul 2009.

Brzezinski, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilekleri,* Çeviren Yelda Türedi, İstanbul 2005.

Brzezinski, Zbigniew, *Tercih,* Çeviren Cem Küçük, 2. Baskı, İstanbul 2005.

Budak Fatih; Korkmaz, Şerif, "Covıd-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği.", *Sosyal Araştırmalar Ve Yönetim Dergisi*, Sayı 1, 2020.

Can, Muhlis; Doğan, Buhari, "Küreselleşme ve Enerji Tüketimi İlişkisi: Türkiye Örnekleminde Eşbütünleşme Analizi", *Maliye Dergisi, Sayı 170*, Ocak-Haziran 2016.

Cesur, Ekrem Ersin, "Azerbaycan Ve Türkiye Arasındaki İlişkilerin Ekonomi Politiği", 1. Milletlerarası Türkiye – Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu, 2016, S.252.

Chen, Peng, 'Global Oil Prices. Macroeconomic Fundamentals and China's Commodity Sector Comovements', *Energy Policy* 87, 2015.

Станбеков, Токторбек - Котилко, Валерий, "Нефте Газовый Комплекс Стран Евразии: Проблемы и Перспективы Развития", *Вестник Финансового Университета,* 2, 2016. (Stanbekov, Toktorbek- Kotilko, Valeriy, 'Avrasya Ülkelerinin Petrol ve Doğal Gaz Kompleksi: Problemler ve Gelişim Olanakları', *Maliye Üniversitesi Bülteni*, 2, 2016.)

Çetin, Ali Cüneyt; Yağız, Azada, "Petrol Fiyatlarının Doğal Gaz Fiyatları Üzerine Etkisi ve Türkiye'ye Yönelik Öneriler1", Bucak İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2020.

Çevik, Emre; Cumhur Yalçın, Esin; Özdemiryazgan, Selin, "Covid -19 Pandemisinin Petrol ve Altın Fiyatları Üzerine Etkisi: Parametrik Olmayan Eşbütünleşme Sıra Testi", Gaziantep Unıversıty Journal Of Socıal Scıences 2020 Specıal Issue, 2020.

Çiçek, Tugay, "Jeopolitik Teoriler ve Stratejik Derinlik Analizi", *Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 5, Sayı 35, 2019.

Davidson, Carl; Heyman, Frederik; Matusz, Steven; Sjöholm, Frederik; Chun Zhu, Susan, 'Globalization, the Jobs Ladder and Economic Mobility', *European Economic Review,* 127, 2020.

Demir, Yusuf; Terzi, Nuray, "Modern Devletin Gelişimi: Küreselleşme", *Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi,* 12(22), 2020.

Demiryol, Tolga, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 17, Sayı 4, 2018.

Deniz, Ahmet; Ablak, Kublay, "Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkiler Üzerine Bir Uygulama", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Yıl: 3, Sayı: 9, Mart 2015.

Dikkaya, Mehmet; Tığlı, Abdulkadir, "Güney Kafkasya Enerji Koridoru: Alternatif Projeler Kapsamında, TANAP", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt 10, Sayı 1, 2015.

Duran, Mahmut Sami; Acar, Mustafa, "Bir Virüsün Dünyaya Ettikleri: Covid -19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri", *International Journal of Social and Economic Sciences,* Cilt 10, Sayı 1, 2020, s.60.

Dünyadaki Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri Nerelerdedir ve Ne Kadardır?, BOTAŞ - Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi, Botas.gov.tr, 29.12.2020.

Emeklier Bilgehan - Ergül Nihal, 'Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik', *Bilge Strateji,* Cilt 2, Sayı 3, Güz 2010.

Erdal, Leman; Karakaya, Ethem 'Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasi ve Coğrafi Faktörler', Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt Xxxı, Sayı 1, 2012.

Erdoğan, Nuray, "TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakultesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, 2017

Ersungur, Mustafa ; Arpa, A. Taha, “Hazar Bölgesi ve Rusya’nın Bölgedeki Rolü”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 31, Sayı 3, 2017.

Ertekin, Bülend Aydın, "Covid-19 Salgını Gölgesinde Suudi Arabistan ve Rusya’nın Petrol Fiyat Savaşı*", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Ek Sayı*, Ekim 2020.

Ferat Kaya, “Pandemi Sonrası Değişen Uluslararası Sistem Ve Küreselleşme”, *Gaziantep Unıversıty Journal Of Socıal Scıences 2020 Specıal Issue*, 2020.

Finon, Dominique; Locatelli Catherin, ‘Russian and European gas interdependence: Could contractual trade channel geopolitics?’ *Energy Policy*, 36, 2008.

Furuncu, Yunus, "TANAP’ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi", Yönetim ve Ekonomi, Cilt 25, Sayı 2, 2018.

Furuncu, Yunus, "Türkiye’nin Enerji Bağımlılığı ve Akkuyu Nükleer Enerji Santralı", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi*, Cilt 37, 2016.

Gartzke, Erik; Li Quan; Boehmer, Charles, “Investing in the Peace: Economic Interdependence and International Conflict”, *International Organization* , Spring, 2001, Vol. 55, No. 2.

Gholizade, Younes, “Avrupa Komşuluk Politikası Kapsamında Avrupa Birliği Ve Azerbaycan İlişkileri: Enerji Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Türkiye – Almanya Araştırmaları Dergisi, Cilt* 6, Sayı 1, 2017.

Globalization and Politics", Volume III Political Critiques and Social Theories of the Global, Edited by Paul James and James H. Mittelman, SAGE Publications.

Goldstein, Joshua S.; Pevehouse, Jon C., *İnternational Relations*, 2013-2014 Update.

Gökçe, Mustafa, “Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 3, 2008.

Gümrükçü, Harun - S.Şanlı, Natalia - Demirkılınç, Selçuk - İnan, Aybüke-İlbuğa, Tamer*, Küresel Bakışla Kutup Çağı, Çatışmalar- İşbirlikleri- Ulusal Çıkarlar*, Küresel Bakışla Kutup Çağı Dizisi 1, Ankara, 2015.

Gürkaynak, Muharrem; Yalçıner, Serhan, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 23, Güz 2009.

Hacıyev, Sani, "Türkiye'nin Orta Asya Politikası Küreselleşme Fonunda", *Turan-Sam*, Cilt 3, Sayı 12, 2011.

Harsem, İstein; Claes, Dag Harald, 'The İnterdependence of European – Russian Energy Relations', Energy Policy, 59, 2013.

Harunoğulları, Muazzez, "Legal Status Of The Caspıan Sea And Sharıng Of Energy Resources: Dısputes And Struggles Between The Rıparıan Countrıes", *International Journal Of Geography And Geography Education*, 2018, P.206.

Harunoğulları, Muazzez, "Enerji Kaynaklarının Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Politikaları", *International Journal of Social Sciences and Education Research,* Cilt 3, Sayı 1, 2017.

Harunoğulları, Muazzez, "Orta Doğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi", *Humanitas*, Cilt 5, Sayı 9, 2017.

Hasanov, Ali, *Güney Kafkasya'nın Askeri- Jeostratejik Durumu ve Azerbaycan'ın Güvenlik Politikası*, 3. Cilt, İstanbul 2016.

Heubaum, Harald; Biermann, Frank, 'Integrating Global Energy And Climate Governance: The Changing Role Of The International Energy Agency', Enegy Policy, 87, 2015.

Ildırar, Mustafa; Bal, Harun; Manga, Müge, "Doğal Gaz Talebinin Esnekliği: Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkeleri Ve Türkiye Örneği", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 29, Sayı 1, 2020.

İlter, Emel; Kınık, Hülya, 'Türkiye'nin Enerji Denklemi: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı ve Türk Akımı', *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi,* 2017.

İşcan, İsmail Hakkı, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 2, 2004.

Kakışım, Cemal, "Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi", *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi,* Cilt 7, Sayı 1, Mart 2019.

Kakışım, Cemal; Kodaman, Timuçin, "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Enerji Diyaloğu", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt 2, Sayı 34, 2019.

Kamacı, Ahmet; Göktaş, Süleyman, "Petrol Fiyatları İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 22, 2020.

Kansu, Zekiye Nazlı, "Enerji Arz Güvenliği Bağlamında Avrupa Birliği'nin Güney Gaz Koridoru ve Türkiye'nin Konumu", *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 3, Sayı 3, 2019.

Karabulut, Bilal, 'Enerji Güvenliğine Küresel Ölçekte Bir Bakış', *Savunma Bilimleri Dergisi,* 2016.

Karakaya, Etem, "COVID-19 Krizinin Ekonomi, Enerji ve Emisyonlara Etkileri: Mevcut Durum ve Olası Post-Corona Senaryoları", https://www.iklimhaber.org/covid-19-krizinin-ekonomi-enerji-ve-emisyonlara-etkileri-mevcut-durum-ve-olasi-post-corona-senaryolari/, 08.12.2020

Karaköse, Gizem, "Küreselleşme Çağında Kimlik, Milliyetçilik ve Çok kültürlülük Görünümleri", *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (1), 2020.

Kardash, Shaban, 'The Turkey – Azerbaijan Energy Partnership in the Context of the Southern Corridor', IAI Working Papers 14/04- March 2014.

Karlıova, Esra, "Yeni Tehditler ve Küreselleşmenin Türk Dış Politikasına Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 33, 2019.

Kavaz, İsmail, "Türkiye'nin Enerji Merkezi Olma Sürecinde TANAP Projesi, *SETA Perspektif*, Sayı 199, 2018.

Kaya, Furkan; Kısacık, Sina, "Turkey's Unique Energy Corridor Role At The Center Of Eurasia İn The 21st Century", Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Özel Sayı, Nisan 2017.

Keçeci, Fikret Orçun, "Türkiye'nin Enerji Görünümü Ve Aralanan Fırsat Pencereleri", *Global Political Trends Center,* 2020.

Keskin Köylü, Meltem, "Türkiye Ve Azerbaycan Ticari İlişkilerine Yönelik Bir Değerlendirme", *Toros Üniversitesi İisbf Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 5, Sayı: 9, 2018.

Kocaman, Muhammed Emin, "Hazar Havzası'nda Enerji Güvenliği ve Enerji Jeopolitiği", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3.

Kocaman, Muhammed Emin, "Hazar Havzası'nın Hukuki Statüsü", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2019.

Kökalan Çımrın, Füsün, "Küreselleşme Teorileri: Söylem Ve İddialar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 3, 2020, s.1208.

Köroğlu, Veli, "Jeopolitik Ve Jeopolitik İlminin Nüfus Unsuru Açısından Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri", *Sosyal Bilimler Dergisi,* 1(1), 2004.

Kuşkaya, Sevda; Bilgili, Faik, "Hidroelektrik Enerji Tüketiminin Çevre Üzerine Etkisinin Sürekli Dalgacık Uyumu Modeli İle Araştırılması: Abd Örneği", *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 55, 2020.

Lee, Yusin, 'Interdependence, issue importance, and the 2009 Russia-Ukraine gas Conflict', *Energy Policy,* number 102, 2017.

Livanios, Anthony, "The Shale Gas Revolution and US Strategy on the Southern Gas Corridor:The Strategic Cooperation of Azerbaijan and Greece", Azerbaijan and the New Energy Geopolitics of Southeastern Europe, Editors: Margarita Assenova and Zaur Shiriyev, Washington, DC June 2015.

Mahmudlu,Ceyhun; Deb,Kaushik; Abilov,Shamkhal; Hasanov,Orkhan; Hasanov,Fakhri J., "The Role Of Azeri Natural Gas İn Meeting European Union Energy Security Needs", *Energy Strategy Reviews,* vol 28, 2020.

Meckling, Jonas; Hughes, Llewelyn, 'Global İnterdependence İn Clean Energy Transitions', *Business and Politics,* 20(4), 2018.

Mehdiyev, Erestun, "Enerji Kaynaklarının Naklinde Azerbaycan – Türkiye İşbirliği: Nabucco'dan Güney Gaz Koridoruna ", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 1, 2018.

Mehmet Dikkaya, Gökhan Özdemir, "Türkiye Azerbaycan Ekonomik İlişkileri", Azerbaycan ve Dağlık Karabağ Üzerine Analizler, Derleyenler: Cavid Kasımlı, İsa Arslan, Gündoğan Yayınları, 2015.

Memmedov, Novruz, "Xarici Siyaset: Reallıqlar ve Geleceye Baxış", Qanun Neşriyyatı, Bakı, 2013.

Merdan, Ali Samir, "Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri", *Yönetim Ve Ekonomi, Cilt:26, Sayı:2,* 2016.

Muradov, Adalet; Bağırzade, Elşen, "Azerbaycan ve Türkiye Ekonomik İlişkileri Üzerine Bir İnceleme", Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İlişkiler, Editörler: Bahar Şanlı, Elif Haykır Hobikoğlu, Celalabat 2015.

Mutluer, Salih Emir, "Petrol ve Doğalgazın Uluslararası Piyasalara Ulaştırılmasında Jeopolitik Konum ve Kimliğin Etkilerinin İncelenmesi: Azerbaycan-Türkiye İlişkileri Örneği", International Journal of Social, Political and Economic Research, Volume 7, Issue 2, 2020, s.351

Oğulata, Ramazan Tuğrul, "Energy Sector and Wind Energy Potential ın Turkey", Renewable and Sustainable Energy Reviews vol 7, issue 8, 2003.

Oral, Muhammed; Özdemir, Ünal "Küresel Enerji Jeopolitiğinde Türkiye: Fırsatlar ve Riskler", Journal of History Culture and Art Research, Vol. 6, No. 4, 2017.

Overlanda, Indra, "Energy: The missing link in globalization", nergy Research & Social Science 14, 2016.

Ozan Ömerci, "Ak Parti Döneminde Türkiye-Rusya İlişkileri: Ekonomik Müttefiklik Stratejik Müttefikliğe Dönüşebilir Mi? Gerçekçi Bir Bakış Açısı", Ijeass Aralık, Cilt 2, Sayı 2.

Ozov, Aslan "Interdependence And Mutual Influence Of Policy And Economy In The Era Of Globalization", *Humanities of the South of the Russia*, Tom 23 Issue № 1, 2017.

Özsavaş Atay, Sibel, "Dış Politika Açısından Deniz Gücünün Jeopolitik Önemi", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 5, Sayı 10, 2016.

Özsavaş Atay, Sibel, "Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar Ve Eleştirel Jeopolitik Söylem", *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 2016

Pamir, Necdet, 'The Black Sea: A Gateway to Energy Security and Diversification', *Southeast European and Black Sea Studies*, vol 7, no 2, June 2007.

Pamir, Necdet, *Enerjinin İktidarı*, Hayykitap, İstanbul, 2015.

Paolo Zeppinia,b; Jeroen C.J.M. van den Berghc, 'Global Competition Dynamics Of Fossil Fuels And Renewable Energy Under Climate Policies And Peak Oil: A Behavioural Model', *Energy Policy* 136, 2020.

Polat, Doğan Şafak, "Kafkasya'da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri", İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, 2019.

Primc, Kaja; Slabe-Erker, Renata, "Social Policy Or Energy Policy? Time To Reconsider Energy Poverty Policies", *Energy For Sustainable Development*, N 55, 2020.

Pulat, Abdüssamet, "Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Açısından Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri: 2002-2014", *İran Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2018.

Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, Jr, "Globalization: What's New? What's Not? (And So What?)", Foreign Policy , Spring, 2000, No. 118.

Rzali, Shamsi; Dikkaya, Mehmet, "Azerbaycan'ın Enerji Sektöründe Yapısal Sorunlar: Ekonomi Politik Bir Analiz", Yeni Türkiye: Azerbaycan Özel Sayısı, Cilt 1, Sayı 107, 2019

Rzayeva, Gulmira, 'Azerbaijan And Energy Security of Europe: Balancing National Priorities And International Commitments', *Caspian Report,* Spring 2013.

S.Y. Kana, B. Chena, X.F. Wub, Z.M. Chenc, G.Q. Chena, 'Natural Gas Overview For World Economy: From Primary Supply To Final Demand Via Global Supply Chains', *Energy Policy* 124, 2019.

Sarı, Salim Sercan; Kartal, Taha, "Covıd-19 Salgınının Altın Fiyatları, Petrol Fiyatları Ve Vıx Endeksi İle Arasındaki İlişki", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, 2020.

Serbest, Bürkan, "Tarihsel Süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik Avrasyacılıktan Neo-Avrasyacılığa", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 3, 2017,s.287.

Sevim, Cenk, "Global Energy Jeopolitics And Energy Security", *Journal of Yasar University 26(7)* 2012.

Shaffer, Brenda ,"European Unıon Energy Polıcy:The Role Of The South Caucasus", *Geopolıtıcs And Securıty A New Strategy For The South Caucasus*,Edited By Kornely Kakachia, Stefan Meister, Benjamin Fricke, 2018.

Sönmez, Gamze; Işık, Mustafa "Kömür Yanma Atıklarının Çevresel Etkileri Ve Kullanım Alanları", *Nöhü Mühendislik Bilimleri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2020.

Sunal Yıldırım, Özge, "Türkiye'nin Enerji Görünümü ve Diplomasisi", *MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, 2017.

Süleymanov, Elçin; Hasanov, Fahri, "Azerbaycanın Türkiyenin Enerji Sektörüne Yatırımlarının Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkilerindeki Rölü", *Paper presented at EconAnadolu 2013: Anadolu International Conference in Economics III June 19-21, 2013, Eskisehir, Turkey.*

Şahin, Güller; Konak, Ali, "Türkiye Ve Azerbaycan Örnekleminde Büyümenin, Enerji Ve Dış Ticaret Dinamikleri", İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi, Cilt 8, Sayı 3, 2019.

Şahin, Sonay, "Enerji Güvenliği Politikalarında Enerji Boru Hatlarının Önemi ve Bölgesel Etkileri: TANAP Ve Tr71 Bölgesi Örneği", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* Cilt 7, Sayı 5, 2020.

Şengönül, Ahmet, Hacı Ahmet Karadaş, Şerife Merve Koşaroğlu, "Petrol Fiyatlarının İhracat Üzerindeki Etkisi", *Yönetim Ve Ekonomi*, Cilt 25, Sayı 2, 2018.

Şimşek, Orhan, *Küreselleşme ve Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi*, Ankara, 2017.

Thai-Ha Lea,b; Canh Phuc Nguyenc, 'Is Energy Security A Driver For Economic Growth? Evidence From A Global Sample', *Energy Policy*, 129, 2019.

Top Five Countries With The Biggest Natural Gas Reserves, nsenergybusiness.com, 26.12.2020.

Topuz, Hüseyin – Yılmaz, Hayzullah - Ersoy, Hüseyin Ali, 'Küresel Enerji Lojistiği Bağlamında Türkiye'nin Merkez Ülke Olma Arayışı ve yenilenebilir Enerji Kaynakları Açılımında Fosil Enerji Saplantısı', *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* CİEP Özel sayısı, 2016.

Tuncer, Fatih Fuat, "Öngörülemeyen Bir Küresel Düzen Ve Covid-19: Covıd-19 Karikatürleri İle Yeni Düzen Okuması", *Gaziantep Unıversıty Journal Of Socıal Scıences 2020 Specıal Issue.*

Turan, Sibel; Aykoç, Emre, 'Küreselleşme: Dünü, Bugünü, Yarını', *Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Dergisi,* Aralık 2002.

Türkyılmaz, Oğuz, "Covid 19-Un Bugunu Ve Sonrası", Demokratik Enerji Programı Üzerine Notlar, Editörler: Asmin Kavas Bilgiç , Erol Uğraş Öçal, 2020.

Ural, Abdullah, 'ABD'nin Enerji Hakimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi', *Akademik Orta Doğu*, Cilt 3, Sayı 2, 2009.

Uyanık, Sırrı, "ABD Enerji Ve İklim Politikalarının Kömürün Geleceğine Etkisi: Birinci Yılında Trump Döneminin Analizi", *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi,* Cilt 16, Sayı 3, 2018.

Ünal, Levent, "Tarihsel Gerçeklik İşığında Türkiye'nin Kafkasya Politikası",Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Sayı 26, 2019.

Üste, Ahmet Nazmi; Aydın, Ulviyye, "Covıd-19 Pandemisi ve Güney Kafkasya'da Sivil Toplum", *Türk Dünyası Araştırmaları,* Cilt 126, Sayı 248, 2020.

Üstün, Çağatay; Özçiftçi, Seçil, "COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması", *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, Cilt 25, Özel Sayı 1, 2020.

Viotti, Paul R.- Kauppi, Mark V., *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*, Çeviren: Ayşe Özbay Erozan, Ankara, 2014.

Waltz, Kenneth N., "Globalization and Governance", *Political Science and Politics,* vol 32, no 4, 1999.

Weitz, Richard, "Caspian Triangles: Azerbaijan's Trilateral Diplomacy-A New Approach For A New Era", Trılateral Dımensıon Of Azerbaıjan's Foreıgn Polıcy, Edited By Farhad Mammadov, Fuad Chiragov, Baku 2015.

X.F.Wua,b; G.Q. Chenb, 'Global Primary Energy Use Associated With Production, Consumption And İnternational Trade', *Energy Policy* 111, 2017.

Yasin Gülyüz, "Yeni Büyük Oyun'un Bir Cephesi: Hazar Bölgesi'nde Enerji Rekabeti", *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi,* Cilt 4, Sayı 2, 2020.

Yesevi, Çağla Gül; Yavuz Tiftikcigil, Burcu, 'Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis', *International Journal of Energy Economics and Policy,* Vol. 5, No. 1, 2015.

Yıldırım, Selim; Dinç, Mehmet, "Petrol Fiyatı İle Kamu Politikası İlişkisi: Türkiye Örneği", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt 16, Yıl 16, Sayı 1, 2020.

Yılmaz, Eren Alper, "Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikası'nın Dünü Ve Bugünü", Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Cilt 48, 2020,S.29.

Yılmaz, Sait, "Jeopolitik ve Jeostrateji", Kripto Yayınları, 2012.

Yılmaz, Serdar, 'Doğal Kaynak Milliyetçiliği Bağlamında Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Bir Dış Politika Aracı Olarak Enerji', *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Temel Yaklaşımlar,* Editörler: Sibel Turan, Nergiz Özkural Köroğlu, Policy Series by Transnational Press London, 2017.

Yildiz, Emel and Caliyurt, Kiymet Tunca, "Costing in Renewable Energy: Case from Trakya", (October 28, 2017), Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3121710

Zengin, Eyüp; Esedov, Aqil, "Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde Boru Hatları Ulaştırmasının Çevre Üzerindeki Etkileri", *Zkü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2009.

Zeybek, Hülya, “Yeni İpek Yolunun Kıtalar Arası Demiryolu Konteyner Taşımacılığına Etkisi: Pestle Analizi”, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 4, 2020.

Zhao, Yabo; Liu, Xiaofeng; Wang Shaojian; Ge, Yuejing, “Energy Relations Between China And The Countries Along The Belt And Road: An Analysis Of The Distribution Of Energy Resources And İnterdependence Relationships”, *Renewable And Sustainable Energy Reviews* N107, 2019.

Zheng, Huawei, “Fragile interdependence: the case of Russia-EU relations”, Cambridge Review of International Affairs, 2020.

А.Олейнов, “Международная Политэкономия: Предмет И Метод”, *Мировая Экономика И Международные Отношения,* Том 61, N: 2, 2017. (A.Oleynov, "Uluslararası Politik Ekonomi: Konu ve Yöntem", *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler,* Cilt 61, No. 2, 2017.)

Александр Чиж, "Влияние энергетических проблем на международные отношения в начале XXI в.", журнал международного права и международных отношений, № 2, 2014. (Alexander Chizh, "XXI.Yüzyılın Başında Enerji Sorunlarının Uluslararası İlişkiler Üzerindeki Etkisi", *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, No. 2, 2014.)

Боровский, Юрий; Трачук, Ксения, “Исследования Энергетики В Теории Международных Отношений”, *Международные Процессы*, Том 13, № 4, 2015. (Borovsky, Yuri; Trachuk, Ksenia,” Uluslararası İlişkiler Teorisinde Enerji Araştırmaları", *Uluslararası Süreçler,* Cilt 13, № 4, 2015)

Братерский, Максим, "Политические конфликты в условиях взаимозависимости: Новые формы внешней политики в XXI веке", *Актуальные проблемы Европы*,Номер 1, 2017 (Bratersky, Maksim, "Karşılıklı Bağımlılık Koşullarında Siyasi Çatışmalar: XXI Yüzyılda Yeni Dış Politika Biçimleri", *Avrupa'nın Güncel Sorunları*, No. 1, 2017).

В.А. Гронский, Н.В. Урусов, "Инновационная Политика В Условиях Глобализации", *Вестник Нижегородского Университета Им. Н.И.*

Лобачевского, 2012, № 6 (1), с.294. (V.A. Gronsky, N.V. Urusov, "Küreselleşme Koşullarında İnovasyon Politikası",. Nizhny Novgorod Üniversitesi Bülteni, 2012, No. 6 (1), S. 294)

Вардомский, Леонид Борисович, "Геоэкономика И Геополитика, Вопросы Географии Транзитных Коммуникаций В Странах Еаэс", *Региональные Исследования,* №2 (60), 2018. (Vardomskiy, Leonid Borisoviç, Jeoekonomi ve Jeopolitik, Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerinde Transit Bağlantıların Cografi Sorunları, *Bölgesel Çalişmalar*, Sayı 2 (60), 2018.)

Гамидов, Санан, *Внешняя Политика Современного Азербайджана: Энергетическая Составляющая* (диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук), кафедра политологии и международных отношений, Астраханский государственный университет, Пятигорск 2015. (Hamidov, Sanan, *Modern Azerbaycan'ın Dış Politikası: Enerji Bazlı (Doktora Tezi)*, Astarkhan Devlet Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Pyatigorsk 2015.)

Гирусов, Э. В., "Энергетика Человечества В Глобальном Измерении", *Век глобализации 2/2008.* (Girusov, E.V., "Küresel Boyutta İnsanlığın Enerjisi", *Küreselleşme Çağı,* 2, 2008.)

Долгов Сергей Иванович,Савинов Юрий Анатольевич, "Глобализация: альтернативы нет", Российский внешнеэкономический вестник,9-2017. (Dolgov Sergey Ivanovich, Savinov Yuri Anatolyevich, "Küreselleşme: Alternatif yok", Rusya Dış Ekonomik Bülteni, 9-2017.)

Захаров, Александр Николаевич, "Глобальная Энергетическая Проблема: Новые Вызовы И Угрозы, Возможности Их Преодоления", *Вестник МГИМО (Московский государственный институт международных отношений)-Университета,*1(52), Москва 2017. (Zaharov, Aleksandr Nikolayeviç, 'Küresel Enerji Problemi: Yeni Zorluklar ve Tehditler ve Bunların Çözüm Fırsatları', *Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Üniversitesi Dergisi*, 1(52), Moskova 2017.)

Зеленцов, Р.Б., Перспективы Сотрудничества России И ЕС В Реализации Совместных Энергетических Проектов, *Панорама - Научные Труды*

Факультета Международных Отношений Воронежского Государственного Университета, Том XXIII, Россия Воронеж 2016. (Zelencov, R.B., Ortak Enerji Projelerinin Uygulanmasında Rusya ve AB Arasında İşbirliği Beklentileri, *Voronej Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Yayını*, Cilt XXIII, Rusya Voronej 2016.)

Ивакина , Д.Д., Еврорегион: Новый Актор Международных Отношений, *Панорама - Научные Труды Факультета Международных Отношений Воронежского Государственного Университета*, Том XXIII, Россия Воронеж 2016. (İvakina, D.D., 'Euroregion': Uluslararası İlişkilerde Yeni Aktör, *Voronej Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Yayını*, Cilt XXIII, Rusya Voronej 2016.)

Лапанович, Е.А., Михайленко, В.И., "Турция и Россия в XXI в.: Трудное Партнерство", *Известия Уральского Федерального Университета. Серия 3. Общественные Науки,* Том 11, № 4 (2016). (Lapanoviç, E.A., Mihaylenko, V.İ., "XXI. Yüzyılda Türkiye ve Rusya: Zor Ortaklık", *Ural Federal Üniversitesi Sosyal Bilimler Yayını,* Cilt 11, Sayı 4, 2016.)

Н.В. Пахомов, "Энергетическая Безопасность Как Глобальное Общественное Благо", Вестник Мгимо-Университета, 1(52), 2017. (N.V. Pakhomov, "Küresel Bir Kamu Faydası Olarak Enerji Güvenliği", *Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Üniversitesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 52, 2017.)

О.Л. Протасова, М.Д. Наумова, "Мировая Политика И Международные Отношения", Тамбов Издательство, 2011. (O.L. Protasova, M.D. Naumova, "Dünya Politikası Ve Uluslararası İlişkiler", Tambov Yayınevi, 2011.)

Панасенкова, Татьяна "Глобализация Экономики Как Закономерность Мирового Развития", *Вестник Ростовского Государственного Экономического Университета*, № 1, 2016. (Panasenkova, Tatyana, "Bir Dünya Gelişim Modeli Olarak Ekonominin Küreselleşmesi", Rostov Devlet Ekonomi Üniversitesi Bülteni, No. 1, 2016.)

Радюкова Яна Юрьевна, Кулик Юрий Павлович, Пахомов Николай Николаевич, "Роль И Место Глобализационных Процессов В Системе

Экономической Безопасности", *Социально-Экономические Явления И Процессы*, Т. 10, № 8, 2015. (Radyukova Yana Yurievna, Kulik Yuri Pavlovich, Pakhomov Nikolay Nikolaevich, "Ekonomik Güvenlik Sisteminde Küreselleşme Süreçlerinin Rolü ve Yeri ", *Sosyo-Ekonomik Olgular Ve Süreçler*, Cilt 10, Sayı 8, 2015, s.107.)

Семьянинов Петр; Семьянинов Владимир, 'О Тенденциях Глобализации', Социально-Экономические Явления и Процессы, Номер: 1 (35) , 2012. (Petr Semyaninov - Vladimir Semyaninov, 'Küreselleşme Trendleri Hakkında', *Sosyo-Ekonomik Olaylar ve Süreçler*, Sayı 1 (35), 2012.)

Суванова, Мээрим, "Политика Турции на Южном Кавказе", *Проблемы постсоветского пространства,* Т. 5, № 3, 2018. (Suvanova, Meerim, 'Türkiyenin Güney Kafkasya Politikası', *Postsovyet Bölgesi Sorunları,* Cilt 5, Sayı 3, 2018.)

Уранхаев, Нурлан, "Особенности Формирования И Реализации Американской Энергетической Дипломатии", *Вестник Казну. Серия Философия. Серия Культурология. Серия Политология. № 1 (34),* 2010. (Uranhaev, Nurlan, "Amerikan Enerji Diplomasisinin Oluşumu ve Uygulanması Özellikleri", *Kazak Devlet Üniversitesi Yayını, Siyaset Bilimi Serisi*, Sayı 1(34), 2010.)

Фадеев, Алексей, "Развитие Инвестиционного Сотрудничества по Реализации Международных Проектов в Области Энергетики, (На Примере Добычи и Транспортировки в Европу Российских Энергоносителей)", *Работа Выполнена в Фаоу Дпо, Государственная Академия Профессиональной Переподготовки и Повышения Квалификации Руководящих Работников и Специалистов Инвестиционной Сферы,* Москва 2011. (Fadeev, Aleksey, 'Enerji Alanında Uluslararası Projelerin Gerçekleştirilmesi için Yatırım İşbirliğinin Geliştirilmesi, (Rus Enerjisinin Üretimi ve Avrupa'ya Taşınması Örneği)', *Devlet Mesleki Gelişim Akademisi,* Moskova 2011.)

Хейфец, Борис Аронович, "Глобализация Не Кончается, Она Становится Другой", *Контуры Глобальных Трансформаций,* Том 11, Номер 1, 2018. (Kheifets, Boris Aronovich, "Küreselleşme Bitmiyor, Değişiyor", Küresel Dönüşümlerin Çizgileri, Cilt 11, Sayı 1, 2018)

Черненко, Елена Федоровна, "Экономические Аспекты Энергетической Политики России В Современных Условиях" *Вестник Московского*

Гуманитарно-Экономического Института, N:3, 2018. (Çernenko, Elena Fedorovna, "Modern Koşullarda Rusya Enerji Politikasının Ekonomik Yönü", *Moskova Ekonomi Üniversitesi Bülteni*, Sayı 3, 2018.)